प्रवेश सं० — विषयः पुराणेतिहासः क्रम सं०

नाम भागवतम् ... (भागवतपुराणम्) ग्रन्थकार

पत्र सं० १ - ११५, १ ... १

श्लोक सं० — अक्षर सं० (पंक्तौ) २२ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

आकार: १२.४ X ... लिपि: देवना. आधार: का.

वि० विवरणम् सं.

IHH17

सं. ...

बी० एम० गु० पा०---११ एम० सी० ई०---१४५१---५० ०००

३

॥अथदशमस्कंधपूर्वार्द्धप्रारंभः॥श्रीराम०॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ॐ नमो भगवते वासुदेवाय॥ राजोवाच॥ कथितो वंशविस्तारो भ
वता सोमसूर्ययोः॥ राज्ञां चोभयवंश्यानां चरितं परमाद्भुतं॥१॥ यदोश्च धर्म्मशीलस्य
नितरां मुनिसत्तम॥ तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्य्याणि शंस नः॥२॥ अवतीर्य्य यदोर्वं
शे भगवान्भूतभावनः॥ कृतवान्यानि विश्वात्मा तानि नो वद विस्तरात्॥३॥ निवृत्ततर्षैरुपगीयमा
नाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात्॥ क उत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्विरज्येत विना पशुघ्नात्
॥४॥ पितामहा मे समरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः॥ दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृ
त्वातरन्वत्सपदं स्म यत्प्लवाः॥५॥ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदं मदंगं संतानबीजं कुरुपांडवानां॥
जुगोप कुक्षिं गत आत्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गतायाः॥६॥ वीर्याणि तस्याखिलदेहभा
जामंतर्बहिः पूरुषकालरूपैः॥ प्रयच्छतो मृत्युमुतामृतं च मायामनुष्यस्य वदस्व विद्वन्॥७॥ ॥राम॥
रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः संकर्षणस्त्वया॥ देवक्या गर्भसंबंधः कुतो देहांतरं विना॥८॥ क ॥१॥
स्मान्मुकुंदो भगवान्पितुर्गेहाद्व्रजं गतः॥ क्व वासं ज्ञातिभिः सार्द्धं कृतवान्सात्वतां पतिः॥९॥ व्र

जे वसन्किमकरोन्मधुपुर्य्यां च केशवः॥ भ्रातरं चावधीत्कंसं मातुरद्धातदर्हणं॥१०॥ देहं मा
नुषमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्णिभिः॥ यदुपुर्य्यां सहावात्सीत्पत्न्यः कत्यभवन्विभोः॥
॥११॥ एतदन्यच्च सर्वं मे मुने कृष्णविचेष्टितं॥ वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ श्रद्दधानाय विस्तृतं॥१२॥
नैषातिदुःसहा क्षुन्मां त्यक्तोदमपि बाधते॥ पिबंतं त्वन्मुखांभोजच्युतं हरिकथामृतम्॥
॥१३॥ सूत उवाच॥ एवं निशम्य भृगुनंदन साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरा
तं॥ प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः॥१४॥ श्रीशुक
उवाच॥ सम्यग्व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम॥ वासुदेवकथायां ते यज्जाता नैष्ठिकी
रतिः॥१५॥ वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन्पुनाति हि॥ वक्तारं पृच्छकं श्रोतॄंस्तत्पादस
लिलं यथा॥१६॥ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः॥ आक्रांता भूरिभारेण ब्रह्मा
णं शरणं ययौ॥१७॥ गौर्भूत्वाश्रुमुखी खिन्ना रुदंती करुणं विभोः॥ उपस्थितांतिके त
स्मै व्यसनं समवोचत॥१८॥ ब्रह्मा तदुपधार्याथ सह देवैस्तया सह॥ जगाम सत्रिनयन

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्तीरं क्षीरपयोनिधेः॥१९॥ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिं॥पुरुषंपुरुषसूक्तेनउ
पतस्थेसमाहितः॥२०॥ गिरंसमाधौगगनेसमीरितांनिशम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह॥गां
पौरुषींमेश्रृणुतामराः पुनर्विधीयतामाशुतथैवमाचिरं॥२१॥ पुरैवपुंसावधृतोधराज्व
रोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यतां॥सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरः स्वकालशक्त्याक्षपयंश्च
रेद्भुवि॥२२॥ वसुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषः परः॥जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसु
रस्त्रियः॥२३॥ वासुदेवकलानंतः सहस्रवदनः स्वराट्॥अग्रतोभवितादेवोहरेः प्रिय
चिकीर्षया॥२४॥ विष्णोर्मायाभगवतीययासंमोहितंजगत्॥आदिष्टाप्रभुणांशेनका
र्यार्थेसंभविष्यति॥२५॥ इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः॥आ
श्वास्यचमहींगीर्भिः स्वधामपरमंययौ॥२६॥ शूरसेनोयदुपतिः मथुरामावसन्पुरीं॥मा
थुरान्शूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा॥२७॥ राजधानीततः साभूत्सर्वयादवभूभु
जां॥मथुराभगवान्यत्रनित्यंसंनिहितोहरिः॥२८॥ तस्यांतुकर्हिचित्सौरिर्वसुदेवः कृतो

द्वहः॥देवक्यासूर्ययासार्द्धंप्रयाणेरथमारुहत्॥२९॥ उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकी
र्षया॥रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः॥३०॥ चतुः शतंपारिबर्हंगजानांहेममा
लिनां॥अश्वानामयुतंसार्द्धंरथानांचत्रिषट्शतं॥३१॥ दासीनांसुकुमारीणांद्वेशते
समलंकृते दुहित्रेदेवकः प्रादाद्यानेदुहितृवत्सलः॥३२॥ शंखतूर्यमृदंगानिनेदुर्दुंदुभय
स्तदा॥प्रयाणोपक्रमेतावद्वरवध्वोः सुमंगलं॥३३॥ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाश
रीरवाक्॥अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतायांवहसेबुध॥३४॥ इत्युक्तः सखलः पापोभो
जानांकुलपांसनः॥भगिनींहंतुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽगृहीत्॥३५॥ तंजुगुप्सितक
र्माणंनृशंसंनिरपत्रपं॥वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसांत्वयन्॥३६॥ वसुदेवउवाच॥
श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान्भोजयशस्करः॥सकथंभगिनींहन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि॥३७॥
मृत्युर्जन्मवतांवीरदेहेनसहजायते॥अद्यवाब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः॥३८॥
देहेपंचत्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोवशः॥देहांतरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः॥३९॥ व्रजंस्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ष्वन्यदेकेन यथैवैकेन गच्छति॥ यथा तृणजलूकैवं देही कर्मगतिं गतः॥४०॥ स्वप्ने यथा प
श्यति देहमीदृशं मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः॥ दृष्टश्रुताभ्यां मनसानुचिंतयन् प्रपद्य
ते तत्किमपि ह्यपस्मृतिः॥४०॥ यतो यतो धावति दैवचोदितं मनो विकारात्मकमाप पंच
स्वः॥ गुणेषु मायारचितेषु देह्यसौ प्रपद्यमानः सह तेन जायते॥४१॥ ज्योतिर्यथैवोदक
पार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते॥ एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान् गुणेषु रागा
नुगतो विमुह्यति॥४२॥ तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः॥ आत्मनः क्षेममन्वि
च्छन् द्रोग्धुर्वै परतो भयं॥४३॥ एषा तवानुजा बाला कृपणा पुत्रिकोपमा हंतुं नार्हसि क
ल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सलः॥४४॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं स सामभिर्भेदैर्बोध्यमानोऽपि दा
रुणः॥ न न्यवर्त्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः॥४५॥ निर्बंधं तस्य तं ज्ञात्वा विचिंत्यानकदुं
दुभिः॥ प्राप्तं कालं प्रतिव्योढुमिदं तत्रान्वपद्यत॥४६॥ मृत्युर्बुद्धिमतापोह्यो यावद्बुद्धिब
लोदयं॥ यद्यसौ न निवर्तेत नापराधोऽस्ति देहिनः॥४७॥ प्रदाय मृत्यवे पुत्रान्मोचये कृप ॥राम॥ ॥३॥

णामिमाम्॥ सुता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वा न म्रियेत चेत्॥४८॥ विपर्य्ययो वा किन्न स्याद्गति
र्धातुर्दुरत्यया॥ उपस्थितो निवर्त्तेत निवृत्तः पुनरापतेत्॥५०॥ अग्नेर्यथा दारुवियोगयोग
योरदृष्टतोऽन्यन्न निमित्तमस्ति॥ एवं हि जंतोरपि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः॥
॥५१॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनिदर्शनम्॥ पूजयामास वै शौरिर्बहुमा
नपुरस्सरम्॥५२॥ प्रसन्नवदनांभोजो नृशंसं निरपत्रपम्॥ मनसा दूयमानेन प्रहसन्नि
दमब्रवीत्॥५३॥ वसुदेव उवाच॥ न ह्यस्यास्ते भयं सौम्य यद्वै साहाशरीरवाक्॥ पुत्रान्सम
र्प्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमागतम्॥५४॥ श्रीशुक उवाच॥ स्वसुर्वधान्निववृते कंसस्तद्वाक्य
सारवित्॥ वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद्गृहम्॥५५॥ अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेव
ता॥ पुत्रान् प्रसुषुवे चाष्टौ कन्यां चैवानुवत्सरं॥५६॥ कीर्तिमंतं प्रथमजं कंसायानकदुंदुभिः॥
अर्प्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः॥५६॥ किं दुःसहं तु साधूनां विदुषां किमपेक्षि
तं॥ किमकार्यं कदर्य्याणां दुस्त्यजं किं धृतात्मनाम्॥५७॥ दृष्ट्वा समत्वं तच्छौरेः सत्ये चैव व्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वस्थितिमं॥ कंसस्तुष्टमना राजन्प्रहसन्निदमब्रवीत्॥५८॥ प्रतियातु कुमारोयं न ह्यस्मा
दस्ति मे भयम्॥ अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मे विहितः किल॥५९॥ तथेति सुतमादाय य
यावानकदुंदुभिः॥ नाभ्यनंदत तद्वाक्यमसतोविजितात्मनः॥६०॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ अथ कं
समुपागम्य नारदो देवदर्शनः॥ एकांतमुपसंगम्य वाक्यमेतदुवाच ह॥६१॥ नंदाद्यायेव्रजे
गोपा याश्चामीषां च योषितः॥ वृष्णयो वसुदेवाद्या देवक्याद्या यदुस्त्रियः॥६२॥ सर्वे वै देवता
प्राया उभयोरपि भारत॥ ज्ञातयो बंधुसुहृदो ये च कंसमनुव्रताः॥६३॥ एतत्कंसाय भगवान्
शशंसाभ्येत्य नारदः भूमेर्भारायमाणानां दैत्यानां च वधोद्यमं॥६४॥ ऋषेर्विनिर्गमे कंसो
यदून्मत्वा सुरानिति॥ देवक्या गर्भसंभूतं विष्णुं च स्ववधं प्रति॥६५॥ देवकीं वसुदेवं च निगृह्य
निगडैर्गृहे॥ जातं जातमहन्पुत्रं तयोरजनशंकया॥६६॥ मातरं पितरं भ्रातॄन्सर्वांश्च सु
हृदस्तथा॥ घ्नंति ह्यसुतृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुवि॥६७॥ आत्मानमिह संजातं जानन्
प्राग्विष्णुना हतम्॥ महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत॥६८॥ उग्रसेनं च पितरं यदुभो

श्री

॥राम॥
॥४॥

जांधकाधिपम्॥ स्वयं निगृह्य बुभुजे शूरसेनान्महाबलः॥६९॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे
दशमस्कंधे [illegible] नाम प्रथमोध्यायः॥१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ प्रलंबबकचा
णूरतृणावर्तमहाशनैः॥ मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः॥१॥ अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाण
भौमादिभिर्युतः॥ यदूनां कदनं चक्रे बली मागधसंश्रयः॥२॥ ते पीडिता निविविशुः कुरुपांचालकै
कयान्॥ शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोशलानपि॥३॥ एके तमनुरुंधाना ज्ञातयः पर्यु
पासते॥ हतेषु षट्सु बालेषु देवक्या औग्रसेनिना॥४॥ सप्तमो वैष्णवं धाम यमनंतं प्रचक्षते॥
गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्द्धनः॥५॥ भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयम्॥ यदू
नां निजनाथानां योगमायां समादिशत्॥६॥ गच्छ देवि व्रजं भद्रे गोपगोभिरलंकृतं॥ रोहिणी व
सुदेवस्य भार्यास्ते नंदगोकुले॥७॥ अन्याश्च कंससंविग्ना विवरेषु वसंति हि॥ देवक्या जठरे ग
र्भं शेषाख्यं धाम मामकं॥८॥ तत्संनिकृष्य रोहिण्या उदरे संनिवेशय॥ अथाहमंशभागेन
देवक्याः पुत्रतां शुभे॥ प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां नंदपत्न्यां भविष्यसि॥९॥ अर्चिष्यंति मनुष्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नामधेयानि कुर्वंति स्थाना
॥भ॰द॰ प॰॥ स्त्वां सर्वकामवरेश्वरीम्॥धूपोपहारबलिभिः सर्वकामवरप्रदाम्॥१०॥नामधेयानि कुर्वंति स्थाना
॥५॥ निच नरा भुवि॥दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च॥११॥कुमुदा चंडिका कृष्णा माधवी कन्य
केति च॥माया नारायणीशानी शारदेत्यंबिकेति च॥१२॥गर्भसंकर्षणात्तं वै प्राहुः संकर्षणं भु
वि॥रामेति लोकरमणात् बलं बलवदुच्छ्रयात्॥१३॥ ॥ ॥संदिष्टैवं भगवता तथेत्यो
मिति तद्वचः॥प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत्तथाकरोत्॥१४॥गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणीं योगनि
द्रया॥अहो विस्रंसितो गर्भ इति पौरा विचुक्रुशुः॥१५॥भगवानपि विश्वात्मा भक्तानामभयंकरः॥
आविवेशांशभागेन मन आनकदुंदुभेः॥१६॥स बिभ्रत्पौरुषं धाम भ्राजमानो यथा रविः॥दुरा
सदोतिदुर्द्धर्षो भूतानां संबभूव ह॥१७॥ततो जगन्मंगलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी॥दधार ॥एम॥
सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानंदकरं मनस्तः॥१८॥सा देवकी सर्वजगन्निवासनिवासभूता ।५।
नितरां न रेजे॥भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा सरस्वती ज्ञानखले यथा सती॥१९॥तां वीक्ष्य कंसः प्र
भयाजितांतरां विरोचयंतीं भवनं शुचिस्मिताम्॥आहैष मे प्राणहरो हरिर्गुहां ध्रुवं श्रितो यन्न

पुरेयमीदृशी॥२०॥किमद्य तस्मिन् करणीयमाशु मे यदर्थतंत्रो न विहंति विक्रमम्॥स्त्रियाः स्वसुर्गुरु
मत्या वधोयं यशः श्रियं हंत्यनुकालमायुः॥२१॥स एष जीवन् खलु संपरेतो वर्तेत योऽत्यंतनृशंसिते
न॥देहे मृते तं मनुजाः शपंति गंता तमो धं तनुमानिनो ध्रुवं॥२२॥इति घोरतमाद्भावात्संनिवृ
त्तः स्वयं प्रभुः॥आस्ते प्रतीक्षंस्तज्जन्म हरेर्वैरानुबंधकृत्॥२३॥आसीनः संविशंस्तिष्ठन्भुंजानः
पर्यटन्महीम्॥चिंतयानो हृषीकेशमपश्यत्तन्मयं जगत्॥२४॥ब्रह्मा भवश्च तत्रैत्य मुनिभिर्नार
दादिभिः॥देवैः सानुचरैः साकं गीर्भिर्वृषणमैडयन्॥२५॥सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं
निहितं च सत्ये॥सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः॥२६॥एकायनोसौ द्विफ
लस्त्रिमूलश्चतूरसः पंचविधः षडात्मा॥सप्तत्वगष्टविटपो नवाक्षो दशच्छदी द्विखगो ह्यादिवृक्षः॥
॥२७॥त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहश्च॥त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यंति
नाना न विपश्चितो ये॥२८॥बिभर्षि रूपाण्यवबोध आत्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य॥सत्वोपप
न्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानां॥२९॥त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्नि समाधि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ नावेशितचेतसैके॥त्वत्पादपोतेनमहत्कृतेनकुर्वंतिगोवत्सपदंभवाब्धिम्॥३०॥स्वयंसमुत्तीर्य
॥६॥ सुदुस्तरंद्युमन्भवार्णवंभीममदभ्रसौहृदाः॥भवत्पदांभोरुहनावमत्रतेनिधाययाताःसदनु
ग्रहोभवान्॥३१॥येऽन्येरविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः॥आरुह्यकृच्छ्रे
णपरंपदंततःपतंत्यधोऽनादृतयुष्मदंघ्रयः॥३२॥तथानतेमाधवतावकाःक्वचिद्भ्रश्यंतिमा
र्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः॥त्वयाभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्द्धसुप्रभो॥३३॥सत्वं
विशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः॥वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्त
वार्हणंयेनजनःसमीहते॥३४॥सत्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम्॥
गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः॥३५॥ननामरूपेगुणजन्मक
र्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः॥मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायांप्रतियं ॥एमा॥
त्यथापिहि॥३६॥शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्चचिंतयन्नामानिरूपाणिचमंगलानिते॥क्रियासु ॥६॥
यस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचित्तोनभवायकल्पते॥३७॥दिष्ट्याहरेऽस्याभवतःपदोभुवोभारो

ऽपनीतस्तवजन्मनेशितुः॥दिष्ट्यांकितांत्वत्पदकैःसुशोभनैर्द्रक्ष्यामगांद्यांचतवाऽनुकंपितां॥३८॥
नतेभवस्येशभवस्यकारणंविनाविनोदंबततर्कयामहे॥भवोनिरोधःस्थितिरप्यविद्यया
कृतायतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि॥मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृ
तावतारः॥त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचतथाधुनेशभारंभुवोहरयदूत्तमवंदनंते॥३९॥दिष्ट्यांबतेकु
क्षिगतःपरःपुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः॥माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्तायदूनां
भवितातवात्मजः॥४०॥श्रीशुकउवाच॥इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशानौपुरोधा
यदेवाःप्रतिययुर्दिवं॥४१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगर्भगतविष्णोर्ब्रह्म॰
स्तुतिर्द्वितीयोऽध्यायः॥२॥श्रीशुकउवाच॥अथसर्वगुणोपेतःकालःपरमशोभनः॥यर्ह्येवाज
नजन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकं॥१॥दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयं महीमंगलभूयिष्ठपु
रग्रामव्रजाकरा॥२॥नद्यःप्रसन्नसलिलाह्रदाजलरुहश्रियः॥द्विजालिकुलसंनादस्तबकाव
नराजयः॥३॥ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः॥अग्नयश्चद्विजातीनांशांतास्तत्रस

॥भा॰ द॰ पू॰॥ मिंधत॥४॥मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम्॥जायमानेजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयो
॥७॥ दिवि॥५॥जगुः किन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः॥विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमंतदा॥६॥
मुमुचुर्मुनयोदेवाः सुमनांसिमुदान्विताः॥मंदंमंदंजलधराजगर्ज्जुरनुसागरम्॥७॥निशी
थेतमउद्भूतेजायमानेजनार्द्दने॥देवक्यांदेवरूपिण्यांविष्णुः सर्वगुहाशयः॥८॥आविरासीद्य
थाप्राच्यांदिशीन्दुरिवपुष्कलः॥तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदार्युदायुधं॥श्रीवत्स
लक्ष्मंगलशोभिकौस्तुभंपीताम्बरंसांद्रपयोदसौभगं॥९॥महार्हवैदूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरि
ष्वक्तसहस्रकुंतलं॥उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत॥१०॥सविस्म
योत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतंविलोक्यानकदुंदुभिस्तदा॥कृष्णावतारोत्सवसंभ्रमोस्पृशन्मु
दाद्विजेभ्योयुतमाप्लुतोगवां॥११॥अथैनमस्तौदवधार्य्यपूरुषंपरंनतांगः कृतधीः कृतांजलिः॥ ॥राम॰॥
॥स्वरोचिषाभारतसूतिकागृहंविरोचयंतंगतभीः प्रभाववित्॥१२॥वसुदेव उवाच॥विदितोसि ॥७॥
भवान्साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः॥केवलानुभवानंदस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक्॥१३॥सएवस्वप्रकृ

त्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकं॥तदनुत्वंह्यप्रविष्टः प्रविष्टइवभाव्यसे॥१४॥यथेमेविकृताभावास्तथा
तेविकृतैः सह॥नानावीर्याः पृथग्भूताविराजंजनयंतिहि॥१५॥संनिपत्यसमुत्पाद्यदृश्यंतेनु
गताइव॥प्रागेवविद्यमानत्वान्नतेषामिहसंभवः॥१६॥एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गु
णैः सन्नपितद्गुणाग्रहः॥अनावृतत्वाद्बहिरंतरंनतेसर्वस्यसर्वात्मनआत्मवस्तुनः॥१७॥ य
आत्मनोदृश्यगुणेषुसन्निति व्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोबुधः॥विनानुवादंनचतन्मनीषितंसम्य
ग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान्॥१८॥त्वत्तोस्यजन्मस्थितिसंयमान्विभोवदंत्यनीहादगुणादवि
क्रियात्॥त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेतदाश्रयत्वादुपचर्य्यतेगुणैः॥१९॥सत्वंत्रिलोक
स्थितयेस्वमाययाबिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः॥सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसा
जनात्यये॥२०॥त्वमस्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेवतीर्णोसिममाखिलेश्वर॥राजन्यसंज्ञासु
रकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः॥२१॥अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनोगृहेश्रुत्वाग्रजांस्ते
न्यवधीत्सुरेश्वर॥सतेवतारंपुरुषैः समर्पितंश्रुत्वाधुनैवाभिसरत्युदायुधः॥२२॥श्रीशुकउ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ त्व॥अथैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणं॥देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताशुचिस्मिता॥२३
॥८॥ ॥देवक्युवाच॥रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारं॥सत्तामात्रंनिर्विशेषं
निरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः॥२४॥नष्टेलोकेद्विपरार्द्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगते
षु॥व्यक्तेव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्यतेशेषसंज्ञः॥२५॥योयंकालस्तस्यतेव्यक्तबंधो
चेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वं॥निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये॥२६॥
मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयंनाध्यगच्छत्॥त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृच्छ
याद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति॥२७॥सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहित्रस्तान्भृत्यवित्रा
सहासि॥रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यंमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृषीष्टाः॥२८॥जन्मतेमय्यसौपा
पोमाविधान्मधुसूदन॥समुद्विजेभवद्धेतोःकंसादहमधीरधीः॥२९॥उपसंहरविश्वात्मन्न ॥राम॥
दोरूपमलौकिकं॥शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजं॥३०॥विश्वंयदेतत्स्वतनौनिशांते ॥८॥
यथावकाशंपुरुषःपरोभवान्॥बिभर्तिसोयंममगर्भगोभूदहोनृलोकस्यविडंबनंतत्॥

॥३१॥श्रीभगवानुवाच॥त्वमेवपूर्वसर्गेभूःपृश्निःस्वायंभुवेसति॥तदायंसुतपानामप्रजा
पतिरकल्मषः॥३२॥युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः॥संनियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपर
मंतपः॥३३॥वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु॥सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ
॥३४॥शीर्णपर्णानिलाहारावुपशांतेनचेतसा॥मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः
॥३५॥एवंवांतप्यतोस्तीव्रंतपःपरमदुष्करं॥दिव्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः॥३६॥
तदावांपरितुष्टोहममुनावपुषानघे॥तपसाश्रद्धयानित्यंभक्त्याचहृदिभावितः॥३७॥
प्रादुरासंवरदराड्युवयोःकामदित्सया॥व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः॥३८॥अ
जुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंपती॥नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौदेवमायया॥३९॥गतेमयि
युवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतं॥ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ॥४०॥अदृष्ट्वा
न्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमं॥अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः॥४१॥तयोर्वांपुन
रेवाहमदित्यामासकश्यपात्॥उपेंद्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः॥४२॥तृतीयेस्मि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥९॥

भवेहंवैतेनैवबपुषायुवां॥ज्ञातोभूयस्तयोरेवसत्यंमेव्याहृतंसति॥४३॥एतद्वांदर्शितंरूपंप्रा
ग्जन्मस्मरणायमे॥नान्यथामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजन्यते॥४४॥युवांमांपुत्रभावेनब्रह्म
भावेनचासकृत्॥चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपरां॥४५॥श्रीशुकउवाच॥इत्युक्त्वा
सीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया॥पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः॥४६॥त
तश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायससूतिकागृहात्॥यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजा
यायोगमायाजनिनंदजायया॥४७॥तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायि
तेष्वथ॥द्वारस्तुसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः॥४८॥ताःकृष्णवाहे
वसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यंतयथातमोरवेः॥ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितःशेषोन्वगाद्वारिनि
वारयन्फणैः॥४९॥मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला॥भयानका
वर्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः॥५०॥नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपा
न्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया॥सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात्॥

॥राम॥
॥९॥

॥५१॥देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोथदारिकां॥प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः॥५२॥यशो
दानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत॥नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयापगतस्मृतिः॥५३॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः॥३॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥ब
हिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः॥ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः॥१॥तेतुतूर्ण
मुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत्॥आचख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते॥२॥सतल्पात्तू
र्णमुत्थायकालोयमितिविह्वलः॥सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः॥३॥तमाहभ्रात
रंदेवीकृपणाकरुणंसती॥स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि॥४॥बहवोहिंसिताभ्रातःशि
शवःपावकोपमाः॥त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयतां॥५॥नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसु
ताप्रभो॥दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजां॥६॥श्रीशुकउवाच॥उपगुह्यात्मजामेवंरुदंत्या
दीनदीनवत्॥याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः॥७॥तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमा
त्रांस्वसुःसुतां॥अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः॥८॥सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्यो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दंबरंगता॥अदृश्यतानुजा विष्णोः सायुधाष्टमहाभुजा॥८॥दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरण
भूषिता॥धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा॥१०॥सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरः किन्नरोरगैः॥
उपाहृतोरुबलिभिस्तूयमानेदमब्रवीत्॥११॥किंमया हतया मंद जातः खलु तवांतकृत्॥य
त्रक्व वा पूर्वशत्रुर्माहिंसीः कृपणान्वृथा॥१२॥इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि॥बहुना
मनिकेतेषु बहुनामा बभूव ह॥१३॥तयाभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविस्मितः॥देवकीं वसुदेवंच
विमुच्य प्रसृतोब्रवीत्॥१४॥अहो भगिन्यहो भाम मया वां बत पाप्मना॥पुरुषाद इवापत्यं बह
वो हिंसिताः सुताः॥१५ सत्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः॥कांल्लोकान्वै गमिष्यामि
ब्रह्महेव मृतः श्वसन्॥१६॥दैवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलं॥यद्विश्रंभादहं पापः स्वसुर्निहतवा
न्शिशून्॥१७॥माशोचतं महाभागावात्मजान्स्वकृतंभुजः॥जंतवो न सदैकत्र दैवाधीनाः सहा
सते॥१८॥भुवि भौमानि भूतानि यथा यांत्यपयांति च॥नायमात्मा तथैतेषु विपर्येति यथैव भूः
॥१९॥यथानेवंविदो भेदो यत आत्मविपर्ययः॥देहयोगवियोगौ च संसृतिर्न निवर्तते॥२०॥त

स्माद्भद्रे स्वतनयान्मया व्यापादितानपि॥मानुशोच यतः सर्वः स्वकृतं विंदते वशः॥२१॥
यावद्धतोस्मि हंतास्मीत्यात्मानं मन्यतेऽस्वदृक्॥तावत्तदभिमान्यज्ञो बाध्यबाधकतामिया
त्॥२२॥क्षमध्वं मम दौरात्म्यं साधवो दीनवत्सलाः॥इत्युक्त्वाश्रुमुखः पादौ श्यालः स्वस्रोरथाग्र
हीत्॥२३॥मोचयामास निगडाद्विश्रब्धः कन्यकागिरा॥देवकीं वसुदेवंच दर्शयन्नात्मसौहृदं॥२४॥
भ्रातुः समनुतप्तस्य क्षांतरोषाच देवकी॥व्यसृजद्वसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह॥२५॥एवमेतन्म
हाभाग यथा वदसि देहिनां॥अज्ञानप्रभवाहंधीः स्वपरेति भिदा यतः॥२६॥शोकहर्षभयद्वेषलो
भमोहमदान्विताः॥मिथो घ्नंतं न पश्यंति भावैर्भावं पृथग्दृशः॥२७॥श्रीशुक उवाच॥कंस एवं
प्रसन्नाभ्यां विशुद्धं प्रतिभाषितः॥देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोविशद्गृहं॥२८॥तस्यां रात्र्यां व्य
तीतायां कंस आहूय मंत्रिणः॥तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया॥२९॥आकर्ण्य भर्तु
र्गदितं तमूचुर्देवशत्रवः॥देवान्प्रति कृतामर्षा दैतेया नातिकोविदाः॥३०॥एवं चेत्तर्हि भोजेंद्र
पुरग्रामव्रजादिषु॥अनिर्दशान्निर्दशांश्च हनिष्यामोद्य वै शिशून्॥३१॥किमुद्यमैः करिष्यं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥११॥

त्रिदेवाः समरभीरवः॥ नित्यमुद्विग्नमनसो ज्याघोषैर्धनुषस्तव॥३२॥ अस्यतस्ते शरव्रातैर्हन्य
मानाः समंततः॥ जिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा ययुः॥३३॥ केचित्प्रांजलयो दीना न्यस्तश
स्त्रा दिवौकसः॥ मुक्तकच्छशिखाः केचिद्भीताः स्म इति वादिनः॥३४॥ न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रा
न्विरथान्भयसंवृतान्॥ हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः॥३५॥ किं क्षेमशूरैर्विबु
धैरसंयुगविकत्थनैः॥ रहोजुषा किं हरिणा शंभुना वा वनौकसा॥३६॥ किमिंद्रेणाल्पवीर्येण ब्र
ह्मणा वा तपस्यता॥ तथापि देवाः सापत्न्यान्नोपेक्ष्या इति मन्महे॥ ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वास्मा
ननुव्रतान्॥३७॥ यथामयोंगे समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदश्चिकित्सितुं॥ यथेंद्रियग्राम उप
क्षितस्तथा रिपुर्महान्बद्धबलो न चाल्यते॥३८॥ मूलं हि विष्णुर्देवानां यत्र धर्मः सनातनः॥ तस्य
च ब्रह्म गो विप्रास्तपो यज्ञाः सदक्षिणाः॥३९॥ तस्मात्सर्वात्मना राजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः॥ त ॥राम॥
पस्विनो यज्ञशीलान्गाश्च हन्मो हविर्दुघाः॥४०॥ विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः॥ श्रद्धा दया ॥११॥
तितिक्षा क्रतवश्च हरेस्तनूः॥४१॥ स हि सर्वसुराध्यक्षो ह्यसुरद्विड्गुहाशयः॥ तन्मूला देवताः सर्वाः

सेश्वराः सचतुर्मुखाः॥ अयं वै तद्वधोपायो यदृषीणां विहिंसनं॥४२॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं दुर्मंत्रि
भिः कंसः सह संमंत्र्य दुर्मतिः॥ ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः॥४३॥ संदिश्य साधुलोक
स्य कदने कदनप्रियान्॥ कामरूपधरान्दिक्षु दानवान्गृहमाविशत्॥४४॥ ते वै रजःप्रकृतयस्त
मसा मूढचेतसः॥ सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः॥४५॥ आयुः श्रियं यशो धर्मं लोकाना
शिष एव च॥ हंति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः॥४६॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे द
शमस्कंधे चतुर्थोध्यायः॥४॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ नंदस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः
आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः॥१॥ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै का
रयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा॥२॥ धेनूनां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते॥ तिला
द्रीन्सप्त रत्नौघशातकौंभांबरावृतान्॥३॥ कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया॥ शुध्यं
ति दानैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्मात्मविद्यया॥४॥ सौमंगल्यगिरो विप्राः सूतमागधवंदिनः॥ गाय
काश्च जगुर्नेदुर्भेर्यो दुंदुभयो मुहुः॥५॥ व्रजः संसृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः॥ चित्रध्वजपताका

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्रकूचैलपल्लवतोरणेः॥६॥गावोवृषावत्सतर्योहरिद्रातैलरूषिताः॥विचित्रधातुबर्हस्रक्व
स्त्रकांचनमालिनः॥७॥महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिताः॥गोपाः समाययूराजन्ना
नोपायनपाणयः॥८॥गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाः सुतोद्भवं॥आत्मानंभूषयांचक्रु
र्वस्त्राकल्पांजनादिभिः॥९॥नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः॥बलिभिस्त्वरितंजग्मुः
पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः॥१०॥गोप्यः सुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराः पथिशि
खाच्युतमाल्यवर्षाः॥नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः
॥११॥ताआशिषः प्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालकं॥हरिद्राचूर्णतैलाद्भिः सिंचंत्योजनमुज्ज
गुः॥१२॥अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे॥कृष्णेविश्वेश्वरेनंतेनंदस्यव्रजमागते
॥१३॥गोपाः परस्परंहृष्टादधिक्षीरघृताम्बुभिः॥आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः
॥१४॥नंदोमहामनास्तेभ्योवासोलंकारगोधनं॥सूतमागधवंदिभ्योयेन्येविद्योपजीविनः
॥१५॥तैस्तैः कामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत्॥विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयाय

च॥१६॥रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता॥व्यचरद्दिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषि
ता॥१७॥ततआरभ्यनंदस्यव्रजः सर्वसमृद्धिमान्॥हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप
॥१८॥गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः॥नंदः कंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह॥१९॥
वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतं॥ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनं॥२०॥तंदृष्ट्वासहसो
त्थायदेहः प्राणमिवागतं॥प्रीतः प्रियतमंदोर्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः॥२१॥पूजितः सुखमा
सीनः पृष्ट्वानामयमादृतः॥प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरिदमाहविशांपते॥२२॥दिष्ट्याभ्रातः
प्रवयसइदानीमप्रजस्यते॥प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत॥२३॥दिष्ट्यासंसा
रचक्रेस्मिन्वर्त्तमानः पुनर्भवः॥उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनं॥२४॥नैकत्रप्रियसंवा
सः सुहृदांचित्रकर्मणां॥ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा॥२५॥कच्चित्पशव्यं
व्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधं॥बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः॥२६॥भ्रातर्ममसुतः
कच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे॥तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः॥२७॥पुंसस्त्रिवर्गो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥१३॥

विक्षितः सुहृदो ह्यनुभाविताः॥मेतेषु लिक्ष्यमाने षु त्रिवर्गो र्थाय कल्पते॥२८॥ नंद उवाच॥ अ
हो ते देवकीपुत्राः कंसेन बहवो हताः॥ एकावशिष्टावरजा कन्या सापि दिवं गता॥२९॥ नूनं ह्यदृष्ट
निष्ठोयमदृष्टपरमो जनः॥ अदृष्टमात्मनस्तत्त्वं यो वेद न स मुह्यति॥३०॥ वसुदेव उवाच॥ करो
वै वार्षिको दत्तो राज्ञे दृष्टा वयं च वः॥ नेह स्थेयं बहुतिथं संत्युत्पाताश्च गोकुले॥३१॥ श्री शुक
उवाच॥ इति नंदादयो गोपाः प्रोक्तास्ते शौरिणा ययुः॥ अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्य गोकु
लं॥३२॥ ॥इति श्री भागवते महापुराणे दशम० नंदवसुदेवसंगमो नाम पंचमोऽध्यायः॥५॥
श्री शुक उवाच॥ ॥नंदः पथि वचः शौरेर्न मृषेति विचिंतयन्॥ हरिं जगाम शरणमुत्पातागम
शंकितः॥१॥ कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालघातिनी॥ शिशूंश्चचार निघ्नंती पुरग्राम
व्रजादिषु॥२॥ न यत्र श्रवणादीनि रक्षोघ्नानि स्वकर्मसु॥ कुर्वंति सात्वतां भर्तुर्यातुधान्य ॥एम०॥ ॥१३॥
श्च तत्र हि॥३॥ सा खेचर्येकदोपेत्य पूतना नंदगोकुलं॥ योषित्वा माययात्मानं प्राविशत्कामचारि
णी॥४॥ तां केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकां बृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमां॥ सुवाससं कंपितकर्णभू

षणत्विषोल्लसत्कुंतलमंडितानना॥५॥ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनो हरंतीं व
नितां व्रजौकसां॥ अमंसतांभोजकरेण रूपिणीं गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिवागतां पतिं॥६॥ बा
लग्रहस्तत्र विचिन्वती शिशून्यदृच्छया नंदगृहेसदंतकं॥ बालं प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसं
ददर्श तल्पेग्निमिवाहितं भसि॥७॥ विबुध्य तां बालकमारिकाग्रहं चराचरात्मा स निमीलि
तेक्षणः॥ अनंतमारोपयदंकमंतकं यथोरगं सुप्तमबुद्धिरज्जुधीः॥८॥ तां तीक्ष्णचित्ताम
तिवामचेष्टितां वीक्ष्यांतरा कोशपरिच्छदासिवत्॥ वरस्त्रियं तत्प्रभया च धर्षिते निरीक्ष्यमा
णे जननी ह्यतिष्ठतां॥९॥ तस्मिन्स्तनं दुर्जरवीर्यमुल्बणं घोरांकमादाय शिशोर्ददावथ॥ गा
ढं कराभ्यां भगवान्प्रपीड्य तत्प्राणैः समं रोषसमन्वितोपिबत्॥१०॥ सा मुंच मुंचालमि
ति प्रभाषिणी निष्पीड्यमानाखिलजीवमर्मणि॥ विवृत्य नेत्रे चरणौ भुजौ मुहुर्निःस्वि
न्नगात्रा क्षिपती रुरोद ह॥११॥ तस्याः स्वनेनातिगभीररंहसा साद्रिर्मही द्यौश्च चचाल स
ग्रहा॥ रसा दिशश्च प्रतिनेदिरे जनाः पेतुः क्षितौ वज्रनिपातशंकया॥१२॥ निशाचरीत्थं
॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

व्यथितस्तनाव्यसुर्मादायकेशांश्चरणोभुजावपि।।प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप।।१३।।पतमानोपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान्।।चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतं।।१४।।ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकं।।गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्द्धजं।।१५।।अंधकूपगभीराक्षंपुलिनारोहभीषणं।।बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरं।।१६।।संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरं।।पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः।।१७।।बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयं।।गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः।।१८।।यशोदारोहिणीभ्यांताःसमंबालस्यसर्वशः।।रक्षांविदधिरेसम्यक्गोपुच्छभ्रामणादिभिः।।१९।।गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसार्भकं।।रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः।।२०।।गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाअंगेषुकरयोः पृथक्।।न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत।।२१।।अव्यादजोंघ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरूयज्ञोच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः।।हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भु

जंमुखमुरुक्रमईश्वरःकं।।२२।।चक्र्यग्रतःसहगदोहरिरस्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाजनश्च।।कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रःतार्क्ष्यःक्षितौहलधरःपुरुषःसमंतात्।।२३।।इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोवतु।।श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगेश्वरोवतु।।२४।।पृश्निगर्भस्तुतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः।।क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः।।२५।।व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः।।भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः।।२६।।डाकिन्योयातुधान्यश्चकूष्मांडायेर्भकग्रहाः।।भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः।।२७।।कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः।।उन्मादायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः।।२८।।स्वप्नदृष्टामहोत्पाताबृद्धबालग्रहाश्चये।।सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः।।२९।।इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणं।।पाययित्वास्तनंमातासंन्यवेशयदात्मजं।।३०।।तावन्नंदादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः।।विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः।।३१।।नंदउवाच।।नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशःसम्यगाससः।।सएवदृष्टो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥१५॥

श्रुत्वानोयद्दाहानकदुंदुभिः॥३२॥कलेवरंपरशुभिःछित्वातत्तेव्रजौकसः॥दूरेक्षिप्त्वावयव
शोन्यदहन्काष्ठधिष्ठितं॥३३॥दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभः॥उत्थितःकृष्णनिर्भुक्त
सपद्याहतपाप्मनः॥३४॥पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना॥जिघांसयापिहरये
स्तनंदत्वापसद्गतिं॥३५॥किंपुनःश्रद्धयाभक्त्याकृष्णायपरमात्मने॥यच्छन्प्रियतमंकिं
नुरक्तास्तन्मातरोयथा॥३६॥पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवंदितैः॥अंगंयस्याः
समाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनं॥३७॥यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिं॥कृष्णभु
क्तस्तनक्षीराःकिमुगावोनुमातरः॥३८॥पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलं॥भ
गवान्देवकीपुत्रःकैवल्याद्यखिलप्रदः॥३९॥तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणं॥
नपुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसंभवः॥४०॥कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौक ॥राम॥
सः॥किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रजमाययुः॥४१॥तेतत्रवर्णितंगोपैःपूतनागमना ॥१५॥
दिकं॥श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः॥४२॥नंदःस्वपुत्रमादायप्रोष्या

गतउदारधीः॥मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह॥४३॥यएतत्पूतनामोक्षंकृष्
णस्यार्भकमद्भुतं॥शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिं॥४४॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपूतनामोक्षोनामषष्ठोध्यायः॥ ॥६॥ राजोवाच॥
येनयेनावतारेणभगवान्हरिरीश्वरः॥करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो॥
१॥यच्छृण्वतोपैत्यरतिर्वितृष्णासत्वंचशुध्यत्यचिरेणपुंसः॥भक्तिर्हरौतत्पुरुषेच
सख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत्॥२॥अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतं॥मानु
षंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः॥३॥श्रीशुकउवाच॥कदाचिदौत्थानिककौ
तुकाप्लवेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषितां॥वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसू
नोरभिषेचनंसती॥४॥नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकंविप्रैःकृतस्वस्त्ययनंसुपू
जितैः॥अन्नाद्यवासःस्रगभीष्टधेनुभिःसंजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः॥५॥औ
त्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनीसमागतान्पूजयतीव्रजौकसः॥नैवाशृणोद्वैरुदि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तंसुतस्यसारुदन्स्तनार्थीचरणावुदक्षिपत्।।६।।अधःशयानस्यशिशोरनोल्पकप्र
वालमृदंघ्रिहतंव्यवर्त्तत।।विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्न
कूबरं।।७।।दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्रजस्त्रियऔत्थानिकेकर्म्मणियाःसमागताः।।नंदा
दयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाःकथंस्वयंवैशकटंविपर्यगात्।।८।।ऊचुरव्यवसितमतीन्
गोपान्गोपीश्चबालकाः।।रुदतानेनपादेनक्षिप्तमेतन्नसंशयः।।९।।नतेश्रद्दधिरे
गोपाबालभाषितमित्युत।।अप्रमेयंबलंतस्यबालकस्यनतेविदुः।।१०।।रुदंतंसुतमा
दाययशोदाग्रहशंकिता।।कृतस्वस्त्ययनंविप्रैःसूक्तैस्तनमपाययत्।।११।।पूर्ववत्स्थापि
तंगोपैर्बलिभिःसपरिच्छदं।।विप्राहुत्वार्च्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः।।१२।।येसूयान्
तदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्ज्जिताः।।नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाःकृताः।।१३।। ।।राम।। ।।१६।।
इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः।।जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजो
त्तमैः।।१४।।वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः।।हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादा

दन्नंमहागुणं।।१५।।गावःसर्वगुणोपेतावासःस्रक्रुक्ममालिनीः।।आत्मजाभ्यु
दयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत।।१६।।विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाशिषः।।
तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटं।।१७।।एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतं
सती।।गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत्।।१८।।भूमौनिधायतंगोपीविस्मि
ताभारपीडिता।।महापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु।।१९।।दैत्योनाम्नातृणा
वर्त्तःकंसभृत्यःप्रचोदितः।।चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकं।।२०।।गोकुलं
सर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः।।ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः।।२१।।
मुहूर्त्तमभवद्गोष्टंरजसातमसावृतं।।सुतंयशोदानापश्यत्स्वयंन्यस्तवतीयतः
।।२२।।नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः।।तृणावर्त्तनिसृष्टाभिःशर्कराभि
रुपद्रुतः।।२३।।इतिखरपवनचक्रपांशुवर्षेसुतपदवीमवलाविलक्ष्यमाता।।अति
करुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः।।२४।।रुदितमनुनिशम्यत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ न्त्रगोप्योभ्यशमनुतप्तधियोश्रुपूर्णमुख्यः॥रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांशुवर्ष
॥१७॥ वेगो॥२५॥तृणावर्तःशांतरयोवात्यारूपधरोहरन्॥कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भूरिभारभृ
त्॥२६॥तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया॥गलेगृहीतउत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकं
॥२७॥गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः॥अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे॥२८॥
तमंतरिक्षात्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालं॥पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियो
रुदंत्योददृशुःसमेताः॥२९॥प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानं॥
तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तं॥३०॥गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्या
लब्ध्वापुनःप्रापुरतीवमोदं॥अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोभ्यगात्पु
नः॥ हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते॥३१॥किन्नस्तप ॥राम॥
श्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदं॥यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधू ॥१७॥
न्प्रणयन्नुपस्थितः॥३३॥दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने॥वसुदेववचोभूयोमान

यामासविस्मितः॥३४॥एकदार्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी॥प्रस्नुतंपाययामा
सस्तनंस्नेहपरिप्लुता॥३५॥पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम्॥मुखंलालय
तीराजन्जृंभतोददृशेइदं॥३६॥खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधीं
श्चद्वीपान्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि॥३७॥सावीक्ष्यविश्वंसहसा
राजन्संजातवेपथुः॥संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता॥३८॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्तमोक्षोविश्वरूपदर्शनोनामसप्तमोध्यायः॥७॥
॥श्रीशुकउवाच॥ ॥गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः॥व्रजंजगामनंदस्यवसुदे
वप्रचोदितः॥१॥तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः॥आनर्चाधोक्षजधियाप्र
णिपातपुरःसरं॥२॥सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिं॥नंदयित्वाब्रवीद्ब्रह्मन्
पूर्णस्यकरवामकिं॥३॥महद्विचलनंनृणांगृहिणांदीनचेतसां॥निःश्रेयसायभगवन्क
ल्पतेनान्यथाक्वचित्॥४॥ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियं॥प्रणीतंभवता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

 येनपुमान्वेद्परावरं॥५॥त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठः संस्कारान्कर्तुमर्हसि॥बालयोरनयोर्नॄणांज
 न्मनाब्राह्मणोगुरुः॥६॥गर्गउवाच॥यदूनामहमाचार्यः ख्यातश्चभुविसर्वदा॥सुतंमया
संस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतं॥७॥कंसः पापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः॥देवक्यामष्ट
मोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति॥८॥इतिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवकीदारिकावचः॥अपिहंता
गताशंकस्तर्हितन्नोनयोभवेत्॥९॥नंदउवाच॥अलक्षितोस्मिन्रहसिमामकैरपिगो
व्रजे॥कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाच्यनपूर्वकं॥१०॥श्रीशुकउवाच॥एवंसंप्रार्थितोविप्रः
स्वचिकीर्षितमेवतत्॥चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः॥११॥अयंहिरोहिणीपुत्रो
रमयन्सुहृदोगुणैः॥आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः॥१२॥यदूनामपृथग्भा
वात्संकर्षणमुशंत्युत॥आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृह्णतोनुयुगंतनूः॥१३॥शुक्लोरक्तस्त
थापीतइदानींकृष्णतांगतः॥प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः॥१४॥वासुदेव
इतिश्रीमानभिज्ञाः संप्रचक्षते॥बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते॥गुणकर्मानु

रूपाणितान्यहंवेदनोजनाः॥१५॥एषवः श्रेयआधास्यत्गोपगोकुलनंदनः॥अने
नसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ॥१६॥पुरानेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः॥अराज
केरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः॥१७॥यएतस्मिन्महाभागाः प्रीतिंकुर्वंतिमान
वाः॥नारयोभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः॥१८॥तस्मान्नंदात्मजोयंतेनारायण
समोगुणैः॥श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः॥१९॥इत्यात्मानंसमादिश्य
गर्गेचस्वगृहंगते॥नंदः प्रमुदितोमेनेआत्मानंपूर्णमाशिषां॥२०॥कालेनव्रजताल्पेनगो
कुलेरामकेशवौ॥जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः॥२१॥तावंघ्रियुग्ममनुकृ
ष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु॥तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमु
ग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः॥२२॥तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगराग
रुचिरावुपगुह्यदोर्भ्यां॥दत्वास्तनंप्रपिबतोः स्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मितात्पदशनंय
यतुः प्रमोदं॥२३॥यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः॥व

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्सेरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौ प्रेक्षंत्यउज्झितगृहाजहृषुर्हसंत्यः॥२५॥शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिज
लद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुं॥गृह्याणिकर्त्तुमपियत्रनतज्जनन्यौ
शेकातआपतुरलंमनसोनवस्थां॥२६॥कालेनाल्पेनराजर्षेरामः कृष्णश्चगोकुले॥अघृ
ष्टजानुभिः पद्भिर्विचक्रमतुरंजसा॥२७॥ततस्तुभगवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः॥सह
रामोव्रजस्त्रीणांचिक्रीडेजनयन्मुदं॥२८॥कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलम्॥शृण्वंत्याः
किलतन्मातुरितिहोचुः समागताः॥२९॥वत्सान्मुंचन्क्वचिदसम
येक्रोशसंजातहासः स्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयः कल्पितैः स्तेययोगैः॥मर्कान्भोक्ष्यन्वि
भजतिसचेन्नात्तिभांडंभिनत्ति द्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान्॥२९॥
हस्ताग्राह्येरचयतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषु
तद्वित्॥ध्वांतागारेधृतमणिगणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्योयर्हिगृहकृत्येषुसु
व्यग्रचित्ताः॥३०॥एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादीनिवास्तौस्तेयोपायैर्विरचितकृ

तिः सुप्रतीकोयथास्ते॥इत्थंस्त्रीभिः सभयनयनः श्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्याता
र्थाप्रहसितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत्॥३१॥एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः॥
कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन॥३२॥सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितै
षिणी॥यशोदाभयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत॥३३॥कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भ
क्षितवान्रहः॥वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेग्रजोप्ययं॥३५॥नाहंभक्षितवानंबसर्वे
मिथ्याभिशंसिनः॥यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखं॥३६॥यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्यु
क्तः सभगवान्हरिः॥व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यः क्रीडामनुजबालकः॥३७॥सातत्रददृशे
विश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः॥साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकं॥३८॥ज्योति
श्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच॥वैकारिकाणींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः॥३९॥
एतद्विचित्रंसहजीवकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं॥सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्ये
व्रजंसहात्मानमवापशंकां॥४०॥किंस्वप्नएतदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धिमो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ हः॥अथो अमुष्यैव ममार्भकस्य यः कश्चनौत्पत्तिक आत्मयोगः॥४१॥अथो यथावन्न वि
॥२०॥ तर्कगोचरं चेतोमनः कर्मवचोभिरंजसा॥यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं
प्रणतास्मि तत्पदं॥४२॥अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वरस्याखिलवित्तपा स
ती॥गोप्यश्च गोपाः सहगोधनाश्च मे यन्माययेत्थं कुमतिः स मे गतिः॥४३॥इत्थं
विदिततत्वायां गोपिकायां स ईश्वरः॥वैष्णवीं व्यतनोन्मायां पुत्रस्नेहमयीं विभुः॥४४॥
सद्यो नष्टस्मृतिर्गोपी सारोप्यारोहमात्मजं॥ प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयासीत्तथा पुरा
॥४५॥त्रय्या चोपनिषद्भिश्च सांख्ययोगैश्च सात्वतैः॥उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं सा
मन्यतात्मजं॥४६॥राजोवाच॥ नंदः किमकरोद्ब्रह्मन् श्रेय एवं महोदयं॥ यशोदा च महा
भागा पपौ यस्याः स्तनं हरिः॥४७॥पितरौ नान्वविंदेतां कृष्णोदारार्भकेहितं॥ गायंत्यद्या ॥राम॥
पि कवयो यल्लोकशमलापहं॥४८॥श्रीशुक उवाच॥ द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया सह ॥२०॥
भार्यया॥करिष्यमाण आदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाच ह॥४९॥जातयोर्नौ महादेवे भुवि वि

श्वेश्वरे हरौ॥भक्तिः स्यात्परमा लोके ययांजो दुर्गतिं तरेत्॥५०॥अस्त्वित्युक्तः स भगवान्व्रजे
द्रोणो महायशाः॥जज्ञे नंद इति ख्यातो यशोदा सा धराभवत्॥५१॥ततो भक्तिर्भगवति पुत्री
भूते जनार्द्दने॥दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषु भारत॥५२॥कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं
कर्त्तुं व्रजे विभुः॥सहरामो वसंश्चक्रे तेषां प्रीतिं स्वलीलया॥५३॥ ॥इति श्रीभागवते महा
पुराणे दशमस्कंधे विश्वरूपदर्शनं नाम अष्टमो ध्यायः ८॥ ॥श्रीशुक उवाच॥एकदा
गृहदासीषु यशोदा नंदगेहिनी॥कर्मांतरनियुक्तासु निर्ममंथ स्वयं दधि॥१॥यानि यानी
ह गीतानि तद्बालचरितानि च॥दधिनिर्मंथने काले स्मरंती तान्यगायत॥२॥क्षौमं वासः
पृथुकटितटे बिभ्रती सूत्रनद्धं पुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगं जातकंपं च सुभ्रूः॥रज्वाकर्षश्रम
भुजचलत्कंकणौ कुंडले च स्विन्नं वक्त्रं कबरविगलन्मालती निर्ममंथ॥३॥तां स्तन्यकाम
आसाद्य मथ्नंतीं जननीं हरिः॥गृहीत्वा दधिमंथानं न्यषेधत्प्रीतिमावहन्॥४॥तम
कमारूढमपाययत्स्तनं स्नेहस्नुतं सस्मितमीक्षती मुखं॥अतृप्तमुत्सृज्य जवेन साय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा॰द॰पू॰।। यावुत्सिच्यमाने पयसि त्वधिश्रिते।।५।।सजातकोपः स्फुरितारुणाधरः संदश्य दद्भिर्दधिमंथभा
।।२१ जनं।।भित्वा मृषाश्रुर्दृषदश्मना रहो जघास हैयंगवमंतरंगतः।।६।।उत्तार्य गोपी सुश्रृतं पयः
पुनः प्रविश्य संदृश्य च दध्यमत्रकं।।भग्नं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म तज्जहास तं चापि न तत्र प
श्यती।।७।।उलूखलांघ्रेरुपरि व्यवस्थितं मर्काय कामं ददतं शिचि स्थितं।।हैयंगवं चौर्यविशंकि
तेक्षणं निरीक्ष्य पश्चात्सुतमागमच्छनैः।।८।।तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्ततोवरुह्या
पससार भीतवत्।।गोप्यन्वधावन्न यमाप योगिनां क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः।।९।।अन्वं
चमाना जननी बृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिः सुमध्यमा।।जवेन विस्रंसितकेशबंध
नच्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत्।।१०।।कृतागसं तं प्ररुदंतमक्षिणी कषंतमंजन्मषिणी राम
स्वपाणिना।।उद्वीक्ष्यमाणं भयविह्वलेक्षणं हस्ते गृहीत्वा भिषयंत्यवागुरत्।।११।।त्यक्त्वा य ।।२१।।
ष्टिं सुतं भीतं विज्ञायार्भकवत्सला।।इयेष किल तं बद्धुं दाम्नातद्वीर्यकोविदा।।१२।।न चांत
र्न बहिर्यस्य न पूर्वं नापि चापरं।।पूर्वापरं बहिश्चांतर्जगतो यो जगच्च यः।।१३।।तं मत्वात्मज

मव्यक्तं मर्त्यलिंगमधोक्षजं।।गोपिकोलूखले दाम्ना बबंध प्राकृतं यथा।।१४।।तद्दाम बध्यमा
नस्य स्वार्भकस्य कृतागसः।।द्व्यंगुलोनमभूत्तेन संदधेन्यच्च गोपिका।।१५।।यदासीत्तदपि न्यू
नं तेनान्यदपि संदधे।।तदपि द्व्यंगुलं न्यूनं यद्यदादत्त बंधनं।।१६।।एवं स्वगेहदामानि यशोदा
संदधत्यपि।।गोपीनां सुस्मयंतीनां स्मयंती विस्मिताभवत्।।१७।।स्वमातुः स्विन्नगात्राया
विस्रस्तकबरस्रजः।।दृष्ट्वा परिश्रमं कृष्णः कृपयासीत्स्वबंधने।।१८।।एवं संदर्शिता ह्यंग ह
रिणा भक्तवश्यता।।स्ववशेनापि कृष्णेन यस्येदं सेश्वरं वशे।।१९।।नेमं विरिंच्यो न भवो न श्री
रप्यंगसंश्रया।।प्रसादं लेभिरे गोपी यत्तत्प्राप विमुक्तिदात्।।२०।।नायं सुखापो भगवान्देहि
नां गोपिकासुतः।।ज्ञानिनां चात्मभूतानां यथा भक्तिमतामिह।।२१।।कृष्णः स्वगृहकृत्येषु
व्यग्रायां मातरि प्रभो।।अद्राक्षीदर्जुनौ पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ।।२२।।पुरा नारदशापेन वृक्षतां
प्रापितौ मदात्।।नलकूबरमणिग्रीवाविति ख्यातौ श्रियान्वितौ।।२३।। ।।इति श्रीभागवते म
हापुराणे दशमस्कंधे गोपीप्रसादो नाम नवमो ऽध्यायः।।९।। ।।राजोवाच।।कथ्यतां भ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥२२॥

गवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणं॥यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः॥१॥श्रीशुकउवाच॥रुद्रस्या
नुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ॥कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदोत्कटौ॥२॥वारुणींम
दिरांपीत्वामदाघूर्णितलोचनौ॥स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने॥३॥अंतःप्रविश्य
गंगायामंभोजवनराजिनि॥चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः॥४॥यदृच्छयाचदेव
र्षिर्भगवांस्तत्रकौरव॥अपश्यन्नारदोदेवौक्षीवाणौसमबुध्यत॥५॥तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्यो
विवस्त्राःशापशंकिताः॥वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ॥६॥तौदृष्ट्वामदिराम
त्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ॥तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्यन्निदंजगौ॥७॥नारदउवाच॥
नह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः॥श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमास
वः॥८॥हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्मभिः॥मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम्॥९॥दे ॥राम॥
वसंज्ञितमप्यंतेकृमिविड्भस्मसंज्ञितं॥भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः॥१०॥दे ॥२२॥
हःकिमन्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेववा॥मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनोपिवा॥११॥

एवंसाधारणंदेहमव्यक्तप्रभवाप्ययं॥कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतून्ऋतेसतः॥१२॥
असतःश्रीमदांधस्यदारिद्र्यंपरमांजनं॥आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते
॥१३॥यथाकंटकविद्धांगोजंतोर्नेच्छतितांव्यथां॥जीवसाम्यंगतोलिंगैर्नतथाविद्धकंटकः
॥१४॥दरिद्रोनिरहंस्तंभोमुक्तःसर्वमदैरिह॥कृच्छ्रंयदृच्छयाप्नोतितत्तस्यपरमंतपः॥१५
नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः॥इंद्रियाण्यनुशुष्यंतिहिंसापिविनिवर्त
ते॥१६॥दरिद्रस्यैवयुज्यंतेसाधवःसमदर्शिनः॥सद्भिःक्षिणोतितंतर्षंततआराद्विशुध्य
ति॥१७॥साधूनांसमचित्तानांमुकुंदचरणैषिणां॥उपेक्ष्यैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदा
श्रयैः॥१८॥तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः॥तमोमदंहरिष्यामिस्त्रैण
योरजितात्मनोः॥१९॥यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ॥नविवाससमा
त्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ॥२०॥अतोर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः॥स्मृतिःस्या
न्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात्॥२१॥वासुदेवस्यसांनिध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यथ॥२२॥श्रीशुकउवाच॥एवमुक्त्वासदेवर्षि
र्गतोनारायणाश्रमं नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ। २३ ऋषेर्भागव
तमुख्यस्यसत्यंकर्तुंवचोहरिः॥जगाममंदनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ।२४।देव
र्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदात्मजौ ततथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना।
।२५।इत्यंतरेणार्जुनयोः कृष्णस्तुयमयोर्ययौआत्मनिर्वेशमात्रेणातिर्यग्गतमुलू
खलं।२६ बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ।
निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौकृतचंडशब्दौ।२७ तत्रश्रिया
परमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः॥कृष्णंप्रणम्यशिरसा
खिललोकनाथंबद्धांजलीविरजसाविदमूचतुःस्म।२८ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्व
माद्यःपुरुषःपरः व्यक्ताऽव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः। २९ त्वमेकःसर्वभूतानां
देहस्वात्मेंद्रियेश्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः।३०।त्वंमहान्प्रकृतिःसा

क्ष्माद्रजःसत्वतमोमयी।त्वमेवपुरुषोऽध्यक्षःसर्वक्षेत्रविकारवित्।३१ गृह्यमाणैस्त्व
मग्राह्योविकारैःप्राकृतैर्गुणैः॥कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः।३२ तस्मैतु
भ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे॥आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः॥३३।यस्या
ऽवताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः॥तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः॥३४॥सभ
वान्सर्वलोकस्यभवायविभवायच॥अवतीर्णोंऽशभागेनसांप्रतंपतिराशिषां॥३५॥
नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल॥वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः॥३६॥
अनुजानीहिनौभूमंस्तवानुचरकिंकरौ।दर्शनंनोभगवतऋषेरासीदनुग्रहात्॥३७
वाणीगुणानुकथनेश्रवणौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः॥स्मृत्यांशिर
स्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेस्तुभवत्तनूनां॥३८॥श्रीशुकउवाच॥इ
त्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः॥दाम्नाचोलूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगु
ह्यकौ॥३९॥श्रीभगवानुवाच॥ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना॥यच्छ्रीमदां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ धयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोनुग्रहः कृतः॥४०॥साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनां॥दर्श
॥२४॥ नान्नेः भवेद्बंधः पुंसोक्ष्णोः सवितुर्यथा॥४१॥तद्गच्छतं मत्परमौ नलकूवरसादनं॥सं
जातो मयिभावो वामीप्सितः परमोभवः॥४२॥श्रीशुकउवाच॥इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य
प्रणम्य च पुनः पुनः॥बद्धोलूखलमामंत्र्य जग्मतुर्दिशमुत्तरां॥४३॥ ॥इतिश्री भागव
ते महापुराणे दशमस्कंधे द्रुमयातनो नाम दशमोध्यायः॥ ॥१०॥श्रीशुकउवाच॥
गोपानंदादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवं॥तत्राजग्मुः कुरुश्रेष्ठ निर्घातभयशंकिताः
॥१॥भूम्यां निपतितौ तत्र ददृशुर्यमलार्जुनौ॥बभ्रमुस्तदविज्ञाय लक्ष्यं पतनका
रणं॥२॥उलूखलं विकर्षंतं दाम्ना बद्धं स्वबालकं॥कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पात इति का
तराः॥३॥बाला ऊचुरनेनेति तिर्य्यग्गातमुलूखलं॥विकर्षता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्ष्म
हि॥४॥तत्तेन दुरुक्तं जगृहुर्न घटेतेति तस्य तत्॥बालस्योत्पाटनं तर्वोः केचित्संदिग्धचे ॥राम॥ ॥२४॥
तसः॥५॥उलूखलं विकर्षंतं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजं॥विलोक्य नंदः प्रहसन्वंधनाद्विमु

मोचह॥ गोपीभिस्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित्॥उद्गायति क्वचिन्मुग्धस्तद्वशो
दारुयंत्रवत्॥७॥बिभर्ति क्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकं॥बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीति
मावहन्॥८॥दर्शयंस्तद्विदां लोक आत्मनो भृत्यवश्यतां॥व्रजस्योवाह वै हर्षं भगवान्बालचे
ग ष्टितैः॥९॥क्रीणीहि भोः फलानीति श्रुत्वा सत्वरमच्युतः॥फलार्थी धान्यमादाय ययौ सर्वफल
प्रदः॥११॥फलविक्रयिणी तस्य च्युतधान्यकरद्वयं॥फलैरपूरयद्रत्नैः फलभांडमपूरि च॥सरित्ती
क्री रं गतं कृष्णं भग्नार्जुनमथाह्वयत्॥जन्मर्क्षं मे भवत्तो विप्रेभ्यो देहि गाः शुचिः॥पश्य पश्य वय
स्यांस्ते मातृमृष्टान्स्वलंकृतान्॥त्वं च स्नातः कृताहारो विहरस्व स्वलंकृतः॥१२॥नोपेयातां
यदाहूतौ क्रीडासंगेन पुत्रकौ॥यशोदां प्रेषयामास रोहिणी पुत्रवत्सलां॥१४॥क्रीडंतं सा सुतं
बालैरतिवेलं सहाग्रजं॥यशोदाजोहवीत्कृष्णं पुत्रस्नेहस्नुतस्तनी॥१३॥कृष्ण कृष्णारविं
दाक्ष तात एहि स्तनं पिब॥अलं विहारैः क्षुत्क्षांतः क्रीडाश्रांतोसि पुत्रक॥१४॥हे रामाग
च्छ ताताशु सानुजः कुलनंदन॥प्रातरेव कृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हति॥१५॥प्रतीक्ष

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ तैर्वा दारुफलैर्भोक्ष्यमाणो व्रजाधिपः॥ एह्यावयोः प्रियं धेहि स्वगृहान्यात बालकाः॥१६॥
॥२७॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इत्थं यशोदा तमशेषशेखरं मत्वा सुतं स्नेहनिबद्धधीर्नृप॥ हस्ते गृहीत्वा
सहराममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृतवत्यथोदयं॥१७॥ गोपवृद्धा महोत्पातान् अनुभूय बृह
द्वने॥ नंदादयः समागम्य व्रजकार्यममंत्रयन्॥१८॥ तत्रोपनंदनामाह गोपो ज्ञानवयो ऽ
धिकः॥ देशकालार्थतत्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः॥१९॥ उत्थातव्यमितो ऽस्माभिर्गोकुल
स्य हितैषिभिः॥ आयांत्यत्र महोत्पाता बालानां नाशहेतवः॥२०॥ मुक्तः कथंचिद्राक्षस्या बा
लघ्न्या बालको ह्यसौ॥ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरि नापतत्॥२१॥ चक्रवातेन नीतो ऽयं दै
त्येन विपदं वियत्॥ शिलायां पतितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः॥२२॥ यन्न म्रियेत द्रुमयोरंतरं प्रा
प्य बालकः॥ असावन्यतमो वापि तदप्यच्युतरक्षणं॥२३॥ यावदौत्पातिको ऽरिष्टो व्रजं ना ॥राम॥
ऽभिभवेदितः॥ तावद्बालानुपादाय यास्यामो ऽन्यत्र सानुगाः॥२४॥ वनं वृंदावनं नाम पश ॥२७॥
व्यं नवकाननं॥ गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधं॥२५॥ तत्तत्राद्यैव यास्यामः श

कटान्युंक्त माचिरं॥ गोधनान्यग्रतो यांतु भवतां यदि रोचते॥२६॥ तच्छ्रुत्वैकधियो गो
पाः साधु साध्विति वादिनः॥ व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः॥२७॥ वृद्धान्
बालान्स्त्रियो राजन्सर्वोपकरणानि च॥ अनस्स्वारोप्य गोपाला यत्ता आत्तशरासनाः
॥२८॥ गोधनानि पुरस्कृत्य शृंगाण्यापूर्य सर्वतः॥ तूर्यघोषेण महता ययुः सहपुरोहिताः
॥२९॥ गोप्यो रूढरथा नूत्नकुचकुंकुमकांतयः॥ कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककंठ्यः सुवास
सः॥३०॥ तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते॥ रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सु
के॥३१॥ वृंदावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहं॥ तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्द्धचंद्रवत्॥३२॥
वृंदावनं गोवर्द्धनं यमुनापुलिनानि च॥ वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप॥३३॥ ए
वं व्रजौकसां प्रीतिं यच्छंतौ बालचेष्टितैः॥ कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ बभूवतुः॥३४॥
अविदूरे व्रजभुवः सह गोपालदारकैः॥ चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ॥३५॥ क्व
चिद्वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित्॥ क्वचित्पादैः किंकिणीभिः क्वचित्कृत्रिमगोव

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥ षेः॥३६॥ एवमायमाणेन दंतौ यमुधाते परस्परं॥ अनुकृत्य रुतैर्जंतूंश्चेरतुः प्राकृतौ य
॥२६॥ था॥३७॥ कदाचिद्यमुनातीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः॥ वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्य
आगमत्॥३८॥ तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य वत्सयूथगतं हरिः॥ दर्शयन्बलदेवाय शनैर्मुग्ध
इवासदत्॥३९॥ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां सहलांगूलमच्युतः॥ भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्रा
हिणोद्गतजीवितं॥४०॥ स कपित्थैर्महाकायः पात्यमानैः पपात ह॥ तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः
शशंसुः साधुसाध्विति॥ देवाश्च परिसंतुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः॥४१॥ तौ वत्सपालकौ भू
त्वा सर्वलोकैकपालकौ॥ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयंतौ विचेरतुः॥४२॥ स्वं स्वं वत्सकुलं स
र्वे पाययिष्यंत एकदा॥ गत्वा जलाशयाऽभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलं॥४३॥ ते तत्र ददृशुर्बा
ला महासत्वमवस्थितं॥ तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नं गिरेः शृंगमिव च्युतं॥४४॥ स वै बको नाम ॥राम॥
महानसुरो बकरूपधृक्॥ आगत्य सहसा कृष्णं तीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली॥४५॥ कृष्णं महा ॥२६॥
बकग्रस्तं दृष्ट्वा रामादयोऽर्भकाः॥ बभूवुरिंद्रियाणीव विना प्राणं विचेतसः॥४६॥ तं

तालुमूलं प्रदहंतमग्निवद्गोपालसूनुं पितरं जगद्गुरोः॥ चच्छर्द सद्योऽतिरुषाक्षतं बकस्तुं
डेन हंतुं पुनरभ्यपद्यत॥४७॥ तमापतंतं स निगृह्य तुंडयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः॥
पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसां॥४८॥ तदा बकारिं सुरलोक
वासिनः समाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः॥ समीडिरे चा नकशंखसंस्तवैस्तद्वीक्ष्य गोपा
लसुता विसिस्मिरे॥४९॥ मुक्तं बकास्यादुपलभ्य दारका रामादयः प्राणमिवेंद्रियो ग
णः॥ स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः॥५०॥ श्रुत्वा तद्वि
स्मिता गोपा गोप्यश्चाऽतिप्रियादृताः॥ प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षंत तृषितेक्षणाः॥
॥५१॥ अहो बताऽस्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन्॥ अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो
भयम्॥५२॥ अथाऽप्यभिभवंत्येनं नैव ते घोरदर्शनाः॥ जिघांसयैनमासाद्य नश्यंत्य
ग्नौ पतंगवत्॥५३॥ [redacted] अहो ब्रह्मवि
दां वाचो नाः संति कर्हिचित्॥ गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत्॥५४॥ इति नंदा
सत्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा० द० पू०॥ दयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा॥ कुर्वंतो रममाणाश्च नाऽविंदन् भववेदनां॥५५॥ एवं
॥२७॥ विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे॥ निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः॥५६॥ ॥
इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वत्सबकवधो नामैकादशोऽध्यायः॥११॥ श्रीशु
क उवाच॥ क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान्॥ प्रबोधय
न् शृंगरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरस्सरो हरिः॥१॥ तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः
स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः॥ स्वकान्सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान्वत्सान्पुर
स्कृत्य विनिर्य्ययुर्मुदा॥२॥ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्य स्ववत्सकान्॥ चारयंतो
र्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्र तत्र ह॥३॥ फलप्रवालस्तवकसुमनःपिच्छधातुभिः॥ काचगुंजा
मणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन्॥४॥ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन् ज्ञातानाराच्च चि ॥राम॥
क्षिपुः॥ तत्रत्याश्च पुनर्दूराद्धसंतश्च पुनर्ददुः॥५॥ यदि दूरं गतः कृष्णो वनशोभेक्षणाय ॥२७॥
तं॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमिति संस्पृश्य रेमिरे॥६॥ केचिद्वेणून्वादयंतो ध्मांतः शृंगाणि

केचन॥ केचिद्भृंगैः प्रगायंतः कूजंतः कोकिलैः परे॥७॥ विच्छायाभिः प्रधावंतो
गच्छंतः साधुहंसकैः॥ बकैरुपविशंतश्च नृत्यंतश्च कलापिभिः॥८॥ विकर्षंतः कीशबालाना
रोहंतश्च तैर्द्रुमान्॥ विकुर्वंतश्च तैः साकं प्लवंतश्च पलाशिषु॥९॥ साकं भेकैर्विलंघंतः सरि
तः स्रवसंप्लुताः॥ हसंतश्च प्रतिच्छायाः शपंतश्च प्रतिस्वनान्॥१०॥ इत्थं सतां ब्रह्मसु
खाऽनुभूत्या दास्यं गतानां परदैवतेन॥ मायाश्रितानां नरदारकेण साकं विजह्रुः कृत
पुण्यपुंजाः॥११॥ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतो धृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः॥ स
एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः किं वर्ण्यते दिष्टमहो व्रजौकसां॥१२॥ अथाऽघनामाऽभ्य
पतन्महासुरस्तेषां सुखक्रीडनवीक्षणाऽक्षमः॥ नित्यं यदंतर्निजजीवितेऽप्सुभिः पी
ताऽमृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते॥१३॥ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघाऽसुरः कंसानुशिष्टः
स बकीबकाऽनुजः॥ अयं तु मे सोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनं सबलं हनिष्ये॥१४॥ ए
ते यदा मत्सुहृदोस्तिलापः कृतास्तदा नष्टसमा व्रजौकसः॥ प्राणे गते वर्ष्मसु का नु चिं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥२८॥

तापजाः सर्वः प्राणभृतो हियेनो॥१५॥ [redacted] इतिवस्याः जगरंवहद्वपुःस
योजनायाममहाद्रिपीवरो॥धृत्वाद्भुतंमात्तगुहाननंतदापथिमशेतग्रसनाःशया
खलः॥१६॥धराधरोष्ठोजलदोत्तरोष्ठोदर्यानतो गिरिशृंगदंष्ट्रः॥ध्वांतांतरास्योवि
तताध्वजिन्हः परुषानिलश्वासदवेक्षणोसः॥१७॥दृष्ट्वातंतादृशंसर्वेमत्वावृंदाव
नश्रियं॥व्यात्ताजगरतुंडेनत्युत्प्रेक्षंतेस्मलीलया॥१८॥अहोमित्राणिगदत सत्वकू
टंपुरःस्थितं॥अस्मत्संग्रसनव्यात्तमालतुंडायतेनवा॥१९॥सत्यमर्ककराऽरक्तमु
त्तराहनुवद्घनं॥अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छायपारुणं॥२०॥ प्रतिस्पर्द्धतेसृक्किण्यो
सव्यासव्येनगोदरे॥तुंगशृंगालयोप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत॥२१॥आस्तृतायाम ॥रामा॥
ममार्गोयंरसनांप्रतिगर्जति॥एषामंतर्गतंध्वांतमेतदप्यंतराननं॥२२॥दावोस्रख ॥२८॥
रवातोःयंश्वासवद्भातिपश्यत॥तद्दग्धसत्वदुर्गंधोप्यंतरामिषगंधवत्॥२३॥अस्मा
न्किमत्रग्रसितानिविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति॥क्षणादनेनेतिवकार्युश

न्मुखंवीक्ष्योद्धसंतः करताडनैर्ययुः॥२४॥इत्थंमिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्ये
त्यमृषामृषायते॥रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितः स्वानांनिरोद्धुंभगवान्मनोदधे॥
॥२५॥तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरेपरंनगीर्णाः शिशवः सवत्साः॥प्रतीक्षमाणेनवकारिवे
शनंहतस्वकांतस्मरणेनरक्षसा॥२६॥तान्वीक्ष्यकृष्णः सकलाभयप्रदोह्यनन्यनाथा
न्स्वकरादवच्युतान्॥दीनांश्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणार्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः
॥२७॥कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनं॥द्वयंकथंस्यादिति
संविचिंत्यतज्ज्ञात्वाविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः॥२८॥तदाघनच्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रु
शुः॥जहृषुर्येचकंसाद्याः कौणपास्त्वघबांधवाः॥२९॥तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसा
र्भवत्सकान्चूर्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले॥३०॥ततोतिकायस्यनिरुद्धमार्गि
णोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः॥पूर्णोतरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्द्धन्विनिःपाट्यविनिर्गतो भिद्य
वहिः॥३१॥तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान्॥दृष्ट्वास्वयोत्थाप्यतदन्वि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ तःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्विनिर्ययौ॥३२॥पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिः
॥२८॥ स्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश॥प्रतीक्ष्यखेवस्थितमीशनिर्गमंविवेशतस्मिन्मिषतांदिवौ
कसां॥३३॥ततोतिहृष्टाःस्वकृतोकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्तनैः॥गीतैःसुगा
वादिधराश्चवाद्यकैस्तवैश्चविप्राजयनिस्वनैर्गणाः॥३४॥तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाज
यादिनैकोत्सवमंगलस्वनान्॥श्रुत्वास्वधाम्नोंत्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगा
मविस्मयं॥३५॥राजन्नाजगरंचर्मशुष्कंवृंदावनेद्भुतं॥व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडग
ह्वरम्॥३६॥एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणं॥मृत्योःपौगंडकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मि
ताव्रजे॥३७॥नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनःपराऽवराणांपरमस्यवेधसः॥अघोऽपिय
त्स्पर्शनधौतपातकःप्रापात्मसाम्यंत्वसतांसुदुर्लभं॥३८॥सकृद्यदंगप्रतिमांतराहि ॥राम॥
तामनोमयीभागवतींददौगतिं॥सएवनित्यात्मसुखाऽनुभूतिम्युदस्तमायःपरमोगकिं ॥२८॥
पुनः॥३९॥सूतउवाच॥इत्थंद्विजायादवदेवदत्तःश्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रं॥पप्रच्छभू

योऽपितद्देवपुण्यंवैयासकिंयन्निगृहीतचेताः॥४०॥राजोवाच॥ब्रह्मन्कालांतरकृतं
तत्कालीनंकथंभवेत्॥यत्कौमारेहरिकृतंजगुःपौगंडकेऽर्भकाः॥४१॥तद्ब्रूहिमेमहायो
गिन्परंकौतूहलंगुरो॥नूनमेतद्धरेरेवमायाभवतिनाऽन्यथा॥४२॥वयंधन्यतमालो
केगुरोपिक्षत्रबंधवः॥यत्पिबामोमुहुस्त्वत्तःपुण्यंकृष्णकथामृतं॥४३॥सूतउवाच॥
इत्थंस्मपृष्टःसतुबादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताऽखिलेंद्रियः॥कृच्छ्रात्पुनर्लब्धब
हिर्दृशिःशनैःप्रत्याहतंभागवतोत्तमोत्तमं॥४४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशम
स्कंधेअघासुरवधोनामद्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥साधुपृष्टंमहा
भागत्वयाभागवतोत्तम॥यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः॥१॥सतामयंसा
रभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि॥प्रतिक्षणंनव्यवदच्युतस्ययत्स्त्रिया
विटानामिवसाधुवार्ता॥२॥शृणुष्वाऽवहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते॥ब्रूयुःस्निग्ध
स्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत॥३॥तथाऽघवदनान्मृत्योरक्षित्वावत्सबालकान्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

सरित्पुलिनमानीय भगवानिदमब्रवीत्॥४॥अहोऽतिरम्यं पुलिनं वयस्याः स्वकेलिसं
पन्मृदुलाच्छवालुकं॥स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलं॥५॥
अत्र भोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढं क्षुधार्दिताः॥वत्साः समीपेऽपः पीत्वा चरंतु शनकैस्तृणं॥
॥६॥तथेति पाययित्वार्भा वत्सानारुध्य शाद्वले॥मुक्त्वा शिक्यानि बुभुजुः समं भगवता
मुदा॥७॥कृष्णस्य विष्वक् पुरुराजिमंडलैरभ्याननाः फुल्लदृशो व्रजार्भकाः॥सहोपवि
ष्टा विपिने विरेजुश्छदा यथांभोरुहकर्णिकायाः॥८॥केचित्पुष्पैर्दलैः केचित्पल्लवैरं
कुरैः फलैः॥शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्च बुभुजुः कृतभाजनाः॥९॥सर्वे मिथो दर्शयंतः स्व
स्वभोज्यरुचिं पृथक्॥हसंतो हासयंतश्चाभ्यवजह्रुः सहेश्वराः॥१०॥बिभ्रद्वेणुं जठरप
टयोः शृंगवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ मसृणकवलं तत्फलान्यंगुलीषु॥तिष्ठन्मध्ये स्वप
रिसुहृदो हासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गे लोके मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालकेलिः॥११॥भार
तैवं वत्सपेषु भुंजानेष्वच्युतात्मसु॥वत्सास्त्वंतर्वने दूरं विविशुस्तृणलोभिताः॥१२॥

तान्दृष्ट्वा भयसंत्रस्तानूचे कृष्णोऽस्य भीभयं॥मित्राण्याशान्मा विरमतेहानेष्ये वत्स
कानहं॥१३॥इत्युक्त्वाद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मवत्सकान्॥विचिन्वन्भगवान्कृष्णः स
पाणिकवलो ययौ॥१४॥अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतो मायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुं मंजु म
हित्वमन्यदपि तद्वत्सानितो वत्सपान्॥नीत्वान्यत्र कुरूद्वहांतरदधात्खेऽवस्थितो
यः पुरा दृष्ट्वाघासुरमोक्षणं प्रभवतः प्राप्तः परं विस्मयं॥१५॥ततो वत्सानदृष्ट्वेत्य
पुलिनेऽपि च वत्सपान्॥उभावपि वने कृष्णो विचिकाय समंततः॥१६॥क्वाप्यदृष्ट्वां
तर्विपिने वत्सान्पालांश्च विश्ववित्॥सर्वं विधिकृतं कृष्णः सहसावजगाम ह॥१७॥
ततः कृष्णो मुदं कर्तुं तन्मातॄणां च कस्य च॥उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृदीश्व
रः॥१८॥यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकं यावद्यष्टिविषाणवेणु
दलशिग्यावद्विभूषांबरं॥यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयो यावद्विहारादिकं स
र्वं विष्णुमयं गिरोंगवदजः सर्वस्वरूपो बभौ॥१९॥स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवा

॥भा०द०पू०॥
॥३१॥

र्यीत्मवत्सपैः॥क्रीडन्नात्मविहारैश्च सर्वात्मा प्राविशद्व्रजं॥२०॥तत्तद्वत्सान्पृथङ्नी
त्वा तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः॥तत्तदात्माभवद्राजंस्तत्तत्सद्मप्रविष्टवान्॥२१॥तन्मात
रो वेणुरवत्वरोत्थिता उद्धृद्दोर्भिः परिरभ्य निर्भरं॥स्नेहस्नुतस्तन्यपयः सुधासवं
मत्वा परब्रह्मसुतानपाययन्॥२२॥ततो नृपोन्मर्द्दनमज्जलेपनाऽलंकाररक्षाति
लकाशनादिभिः॥संलालितः स्वाचरितैः प्रहर्षयन्सायं गतो यामयमेन माध
वः॥२३॥गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारगर्भैः परिहूतसंगतान्॥स्वकान्स्व
कान्वत्सतरानपाययन्मुहुर्ल्लिहंत्यः स्रवदौधसं पयः॥२४॥गोगोपीनां मातृता
ऽस्मिन्सर्वा स्नेहर्द्धिकां विना॥पुरोवदास्वपि हरेस्तोकता मायया विना॥२५॥व्रजौक
सां स्वतोकेषु स्नेहवल्ल्याब्दमन्वहं॥शनैर्निःसीमववृधे यथा कृष्णे त्वपूर्ववत्॥ ॥राम॥
॥२६॥इत्थमात्मात्मनात्मानं वत्सपालमिषेण सः॥पालयन्वत्सपो वर्षं चिक्रीडे ॥३१॥
वनगोष्ठयोः॥२७॥एकदा चारयन्वत्सान्सरामो वनमाविशत्॥पंचषासु त्रि

यामासु हायनाऽपूरणीष्वजः॥२८॥ततो विदूराच्चरतो गावो वत्सानुपव्रजं॥गोव
र्द्धनाद्रिशिरसि चरंत्यो ददृशुस्तृणं॥२९॥दृष्ट्वाऽथ तत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मा सगोव्र
जोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः॥द्विपात्ककुद्ग्रीव उदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपया जवेन
॥३०॥समेत्य गावोऽधो वत्सान्वत्सवत्योऽप्यपाययन्॥गिलंत्य इव चांगानि लिहं
त्यः स्वौधसं पयः॥३१॥गोपास्तद्रोधनायाससमौघ्यलज्जोरुमन्युना॥दुर्गाध्वकृच्छ्र
तोऽभ्येत्य गोवत्सैर्ददृशुः सुतान्॥३२॥तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशया जातानुरा
गा गतमन्यवोऽर्भकान्॥उदूह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्द्धनि घ्राणैरवापुः परमां मुदं ते
॥३३॥ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः॥कृच्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृ
त्युदश्रवः॥३४॥व्रजस्य रामः प्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणं॥मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्य
हेतुविदचिंतयत्॥३५॥किमेतदद्भुतमिति वासुदेवेऽखिलात्मनि॥व्रजस्य सात्मन
स्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्द्धते॥३६॥केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्य्युतासुरी॥प्रायो मा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥३५॥

यास्तुमेभर्त्तुर्नान्यामेपिविमोहिनी॥३७॥ इतिसंचिंत्यदाशार्होवत्सान्सवयसानपि
सर्वानाचष्टवैकुंठंचक्षुषावयुनेनसः॥३८॥ नैतेसुरेशाऋषयोनचैतेत्वमेवभासी
शभिदाश्रयेपि॥ सर्वंपृथक्त्वंनिगमात्कथंवदेत्युक्तेनवृत्तंप्रभुणाबलोऽवैत॥३९॥
तावदेत्यात्मभूरात्ममानेनत्रुट्यनेहसा॥ पुरोवदाब्दंक्रीडंतंददृशेसकलंहरिं॥४०॥ या
वंतोगोकुलेबालाः सवत्साःसर्वएवहि॥ मायाशयेशयानामेनाऽद्यापिपुनरुत्थिताः
॥४१॥ इतएतेऽत्रकुत्रत्यामन्मायामोहितेतरे॥ तावंतएवतत्राब्दंक्रीडंतोविष्णुना
समं॥४२॥ एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मभूः॥ सत्याःकेकतरेनेतिज्ञातुंनेष्टेक
थंचन॥४३॥ एवंसंमोहयन्विष्णुंविमोहंविश्वमोहनं॥ स्वयैवमाययाऽजोऽपिस्वयमे
वविमोहितः॥४४॥ तम्यांतमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि॥ महतीतरमायैश्यं ॥राम॥
निहंत्यात्मनियुंजतः॥४५॥ तावत्सर्वेवत्सपालाः पश्यतोऽजस्यतत्क्षणात्॥ व्यदृ ॥३५॥
श्यंतघनश्यामाः पीतकौशेयवाससः॥४६॥ चतुर्भुजाःशंखचक्रगदाराजीवपाणयः

किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः॥४७॥ श्रीवत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाण
यः॥ नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः॥४८॥ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीन
वदामभिः॥ कोमलैःसर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः॥४९॥ चंद्रिकाविशदस्मेरैःसा
रुणापांगवीक्षितैः॥ स्वकार्थानामिवरजःसत्वाभ्यांस्रष्टपालकाः॥५०॥ आत्मादिस्तं
बपर्यंतैर्मूर्तिमद्भिश्चराचरैः॥ नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृथगुपासिताः॥५१॥ अ
णिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः॥ चतुर्विंशतिभिस्तत्वैः परीतामहदादि
भिः॥५२॥ कालस्वभावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः॥ स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भि
रुपासिताः॥५३॥ सत्यज्ञानानंतानंदमात्रैकरसमूर्तयः॥ अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअ
पिह्युपनिषद्दृशां॥५४॥ एवंसकृद्ददर्शाऽजःपरब्रह्मात्मनोऽखिलान्॥ यस्यभासासर्वमि सा
दंविभातिसचराचरं॥५५॥ ततोतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः॥ तद्धाम्नाभूदज
स्तूष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्रिका॥५६॥ इतीरेशेऽतर्क्येनिजमहिमनिस्वप्रमितिकेपरत्राजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥३३॥

तोऽ तन्निरसनमुखब्रह्मकमितो॥अनीशेपि द्रष्टुं किमिदमिति वा मुह्यति सति चच्छाद
ऽजो ज्ञात्वा सपदि परमोऽजाजवनिकां॥५७॥ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाऽक्षः कः परेतवदुत्थितः
कृच्छ्रादुन्मील्य वै दृष्टीराचष्टेदं सहात्मना॥५८॥सपद्येवाभितः पश्यन् दिशोपश्यत् पुरः
स्थितं॥वृंदावनं जनाजीव्य द्रुमाकीर्णं समाप्रियं॥५९॥यत्र नैसर्गदुर्वैराः सहासन्नृमृगा
दयः॥मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकं॥६०॥तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वना
ट्यं ब्रह्माद्वयं परमनंतमगाधबोधं॥वत्सान्सखीनिव पुरा परितो विचिन्वदेकं सपा
णिकवलं परमेष्ठ्यचष्ट॥६१॥दृष्ट्वा त्वरेण निजधोरणतोवतीर्य्य पृथ्व्यां वपुः कनकदं
डमिवाभिपात्य॥स्पृष्ट्वा चतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मं नत्वा मुदश्रुसुजलैरकृताऽभि
षेकं॥६२॥उत्थायोत्थाय कृष्णस्य चिरस्य पादयोः पतन्॥आस्ते महित्वं प्राग्दृष्टं स्म ॥राम॰॥
त्वा स्मृत्वा पुनः पुनः॥६३॥शनैरथोत्थाय विमृज्य लोचने मुकुंदमुद्वीक्ष्य विनम्रकं ॥३३॥
धरः॥कृतांजलिः प्रश्रयवान्समाहितः सवेपथुर्गद्गदयैलतेलया॥६४॥ ॥इति

श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥ ॥ब्रह्मोवाच॥नौ
मीड्य तेऽभ्रवपुषे तडिदंबराय गुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय॥वन्यस्रजे कवल
वेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रिये मृदुपदे पशुपांगजाय॥१॥अस्यापि देव वपुषो मद
नुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोपि॥नेशे महि त्ववसितुं मनसांतरेण सा
क्षात्तवैव किमुतात्मसुखानुभूतेः॥२॥ज्ञाने प्रयासमुदपास्य नमंत एव जीवंति
सन्मुखरितां भवदीयवार्त्तां॥स्थाने स्थिताः श्रुतिगतां तनुवाङ्मनोभिर्ये प्रा
यशोजितजितोप्यसि तैस्त्रिलोक्यां॥३॥श्रेयः स्रुतिं भक्तिमुदस्य ते विभो क्लिश्यं
ति ये केवलबोधलब्धये॥तेषामसौ क्लेशल एव शिष्यते नान्यद्यथा स्थूलतु
षाऽवघातिनां॥४॥पुरेह भूमन्बहवोपि योगिनस्त्वदर्पितेहा निजकर्मलब्ध
या॥विबुध्य भक्त्यैव कथोपनीतया प्रपेदिरेंजोऽच्युत ते गतिं परां॥५॥तथापि
भूमन्महिमागुणस्य ते विबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः॥अविक्रियात्स्वानुभवा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दरूपतोह्यनन्यबोध्यात्मतयानचान्यथा॥६॥गुणात्मनस्तेपिगुणान्विमातुंहिताव
॥भा॰द॰पू॰॥ तीर्णस्यकईशिरेऽस्य।कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः॥७॥त
॥३७॥ त्तेऽनुकंपांसुसमीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकं।हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्तेजी
वेतयोमुक्तिपदेसदायभाक्॥८॥पश्येशमेऽनार्यमनंतआद्येपरात्मनित्वय्यपिमायि
मायिनि।मायांवितत्येक्षितुमात्मवैभवंह्यहंकियानैछमिवार्चिरग्नौ॥९॥अतःक्षम
स्वाच्युतमेरजोभुवोह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः।अजावलेपांधतमोंधचक्षुषए
षोऽनुकंप्योमयिनाथवानिति॥१०॥क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघ
टसप्तवितस्तिकायः।क्वेदृग्विधाविगणितांडपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्यचते
महित्वं॥११॥उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोःकिंकल्पतेमातुरधोक्षजागसे।किमस्ति ॥राम॥
नास्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेःकियदप्यनंतः॥१२॥जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवो ॥३७॥
देनारायणस्योदरनाभिनालात्।विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वा

न्नविनिर्गतोस्मि॥१३॥नारायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्मास्यधीशाखिललोकसाक्षी।
नारायणोंगंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया॥१४॥तच्चेज्जलस्थंतवसज्ज
गद्वपुःकिंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव।किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि॥
॥१५॥अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य।कृत्स्नस्यचांतर्जठरे
जनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते॥१६॥यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा।त
त्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना॥१७॥अद्यैवत्वदृतेस्यकिंममनतेमायात्वमा
दर्शितंएकोसिप्रथमंततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ताअपि।तावंतोसिचतुर्भुजास्तद
खिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयंशिष्यते॥१८॥अ
जानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायां।सृष्टाविवाहंजगतो
विधानइवत्वमेषोंतइवत्रिनेत्रः॥१९॥सुरेष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादः
स्वपितेऽजनस्य।जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहायच॥२०॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा॰द॰पू॰। कोवेत्तिभूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्यां।।काहोकथंवाकतिवा
।।३५।। कदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायां।।२१।।तस्मादिदंजगदशेषमसत्स्वरूपंस्वप्नाभ
मस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखं।।त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायातउद्यदपियत्स
दिवावभाति।।२२।।एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्योतिरनंतआद्यः।।नि
त्योक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः।।२३।।एवंविधंत्वां
सकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते।।गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषा
येतेतरंतीवभवानृतांबुधिम्।।२४।।आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनि
खिलंप्रपंचितं।।ज्ञानेनभूयोपिचतत्प्रलीयतेरज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा।।२५।।अज्ञा
नसंज्ञौभवबंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात्।।अजस्रचित्यात्मनिकेवले ।।राम।।
परेविचार्यमाणेतरणाविवाह्नी।।२६।।त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवचो।।आ ।।३५।।
त्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोज्ञजनताऽज्ञता।।२७।।अंतर्भवेनंतभवंतमेवह्यतत्त्यजंतोम

गयंतिसंतः।।असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसन्तः।।२८।।अथापितेदे
वपदांबुजद्वयप्रसादलेशाऽनुगृहीतएवहि।।जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचाऽन्यएको
पिचिरंविचिन्वन्।।२९।।तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवाऽन्यत्रतुवातिरश्चां।।येनाहमे
कोपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवम्।।३०।।अहोतिधन्याव्रजगोरमण्यःस्त
न्याऽमृतंपीतमतीवतेमुदा।।यासांविभोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचालम
ध्वराः।।३१।।अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसां।।यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्मसना
तनं।।३२।।एषांतुभाग्यमहिमाच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंबतभूरिभागाः।।एत
द्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामःशर्वादयोंऽघ्र्युदजमध्वमृतासवंते।।३३।।तद्भूरिभाग्यमिह
जन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेपिकतमांघ्रिरजोभिषेकं।।यज्जीवितंतुनिखिलंभगवान्मु
कुंदस्त्वद्यापियत्पदरजःश्रुतिमृग्यमेव।।३४।।एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवराते ते
तिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति।।सद्वेषादिवपूतनाऽपिसकु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा० द०पू०
३६

त्वात्वामेवदेवापितायद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते॥३५॥तावद्रा
गादयस्स्तेनास्तावत्कारागृहंगृहं॥तावन्मोहोऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णनतेजनाः॥३६॥
प्रपंचंनिःप्रपंचोपिविडंबयसिभूतले॥प्रपन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो॥३७॥
जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो॥मनसोवपुषोवाचोवैभवंतवगोचरं॥३८॥
अनुजानीहिमांकृष्णसर्वंत्वंवेत्सिसर्वदृक्॥त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पित
म्॥३९॥श्रीकृष्णवृष्णिकुलपुष्करजोषदायिन्क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन्॥
उद्धर्मशार्वरहरक्षितिराक्षसध्रुक्आकल्पमार्कमर्हन्भगवन्नमस्ते॥४०॥श्रीशुकउ
वाच॥इत्यभिष्टूयभूमानंत्रिःपरिक्रम्यपादयोः॥नत्वाभीष्टंजगद्धातास्वधामप्रत्य
पद्यत॥४१॥ततोनुज्ञाप्यभगवान्स्वभुवंप्रागवस्थितान्॥वत्सान्पुलिनमानि १०म०
न्येयथापूर्वसखंस्वकं॥४२॥एकस्मिन्नपिजातेब्देप्राणेशंचांतरात्मनः॥कृष्णमा ३६
याहताराजन्क्षणार्द्धंमेनिरेऽर्भकाः॥४३॥किंकिंनविस्मरंतीहमायामोहितचेत

कृष्णंस्वागतंतेतिरंहसा नैकोप्यभोजिकवलएहीतःसाधुभुज्यतां॥४५॥ततोहसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृ त्य॥
सः॥यन्मोहितंजगत्सर्वमभीक्ष्णंविस्मृतात्मकम्॥४४॥ऊचुश्चसुहृदःस्वसहार्भ
कैः दर्शयंश्चर्माजगरंन्यवर्त्ततवनाद्व्रजं॥४६॥बर्हप्रसूनवधातुविचित्रितांगः
प्रोद्दामवेणुदलशृंगरवोत्सवाढ्यः॥वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्त्तिर्गो
पीदृगुत्सवदृशिःप्रविवेशगोष्ठं॥४७॥अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना॥
हतोऽविताः वयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः॥४८॥राजोवाच॥ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्ण
इयान्प्रेमाकथंभवेत्॥योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यतां॥४९॥श्रीशुकउ
वाच॥सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैववल्लभः॥इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभत
यैवहि॥५०॥तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनां॥नतथाममतालंबिपुत्र
वित्तगृहादिषु॥५१॥देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम॥यथादेहःप्रियतम
स्तथानह्यनुयेचतं॥५२॥देहोपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः॥यज्जीर्य
त्यपिदेहेस्मिन्जीविताशाबलीयसी॥५३॥तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वेषामपि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा॰द॰पू॰।।
।।२७।।

देहिनां॥तदर्थमेवसकलंजगदेतच्चराचरं॥५४॥कृस्नमेनमवेहित्वमात्मानमखिलात्म
नां॥जगद्धितायसोप्यत्रदेहीवाभातिमायया॥५५॥वस्तुतोजानतामत्रकृस्नंस्थास्नुचरि
ष्णुच॥भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन॥५६॥सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवति
स्थितः॥तस्यापिभगवान्कृस्नःकिमतद्वस्तुरूप्यतां॥५७॥समाश्रितायेपदपल्लवप्ल
वंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारेः॥भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषां॥५८॥
एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोहमिहत्वया॥यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्तितं॥५९॥
एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच॥व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंश्रृण्वन्
गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान्॥६०॥एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे॥निलायनैः
सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः॥६१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेब्रह्म ।।ए॰म॰।।
कृतस्तुतिवनुर्दशोऽध्यायः॥१४॥श्रीशुकउवाच॥ ॥ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजे ।।२७।।
बभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ॥गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमती

वचक्रतुः॥१॥तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशोबलान्वितः॥पशू
न्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्तुकामःकुसुमाकरंवनं॥२॥तन्मंजुघोषालिमृगद्वि
जाकुलंमहन्मनःप्रख्यपयःसरस्वता॥वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिनानिरीक्ष्यरंतुंभगवा
न्मनोदधे॥३॥सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयोः॥स्पृशच्छि
खान्वीक्ष्यवनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषं॥४॥श्रीकृस्नउवाच॥
अहोअमीदेववराःसुरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणं॥नमंत्युपादायशि
खाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृतं॥५॥एतेऽलिनस्तवयशोऽखिल
लोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते॥प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमु
ख्यागूढंवनेपिनजहत्यनघात्मदैवं॥६॥नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकु
र्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन॥सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागतायधन्या
वनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः॥७॥धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॥
॥३८॥

दस्पर्शो द्रुमलताः करजाभिमृष्टाः॥नद्योऽद्रयः खगमृगाः सदयावलोकैर्गोप्योंतरे
ण भुजयोरपि यत्स्पृहा श्रीः॥८॥श्रीशु॰उ॰॥ एवं वृंदावनं श्रीमत्कृष्णः प्रीत
मनाः पशून्॥ रेमे संचारयन्नद्रेः सरिद्रोधःसु सानुगः॥९॥ क्वचिद्गायति गायत्सु
मदांधालिष्वनुव्रतैः॥उपगीयमानचरितः स्रग्वी संकर्षणान्वितः॥१०॥ क्वचिच्च
कलहंसानामनुकूजति कूजितं॥ अभिनृत्यति नृत्यंतं बर्हिणं हासयन् क्वचि
त्॥११॥ मेघगंभीरया वाचा नामभिर्दूरगान्पशून्॥ क्वचिदाह्वयति प्रीत्या गो
गोपालमनोज्ञया॥१२॥ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्च बर्हिणः॥ अनुरौति
स्म सत्वानां भीतवद्व्याघ्रसिंहयोः॥१३॥ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतं गोपोत्संगोपब
र्हणं॥ स्वयं विश्रमयत्यार्यं पादसंवाहनादिभिः॥१४॥ नृत्यतो गायतः क्वापि वल्ग ॥राम॰॥
तो युध्यतो मिथः॥ गृहीतहस्तौ गोपालान् हसंतौ प्रशशंसतुः॥१५॥ क्वचित्पल्लव ॥३८॥
तल्पेषु नियुद्धश्रमकर्शितः॥ वृक्षमूलाश्रयः शेते गोपोत्संगोपबर्हणः॥१६॥ पा

दसंवाहनं चक्रुः केचित्तस्य महात्मनः॥ अपरे हतपाप्मानो व्यजनैः समवीजयन्
॥१७॥ अन्ये तदनुरूपाणि मनोज्ञानि महात्मनः॥ गायंति स्म महाराज स्नेहक्लिन्नधि
यः शनैः॥१८॥ एवं निगूढात्मगतिः स्वमायया गोपात्मजत्वं चरितैर्विडंबयन्॥ रे
मे रमालालितपादपल्लवो ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितः॥१९॥ श्रीदामा नाम
गोपालो रामकेशवयोः सखा॥ सुबलस्तोककृष्णाद्याः गोपाः प्रेम्णेदमब्रुवन्
॥२०॥ राम राम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिबर्हण॥ इतो विदूरे सुमहद्वनं तालालिसंकुलं
॥२१॥ फलानि तत्र भूरीणि पतंति पतितानि च॥ संति किंत्ववरुद्धानि धेनुकेन दुरात्म
ना॥२२॥ सोऽतिवीर्योऽसुरो राम हे कृष्ण खररूपधृक्॥ आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभि
र्बहुभिर्वृतः॥२३॥ तस्मात्कृतनराहाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन्॥ न सेव्यते पशुगणैः
पक्षिसंघैर्विवर्जितं॥२४॥ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणि फलानि सुरभीणि च॥ एष वै सुर
भिर्गंधो विषूचीनोऽवगृह्यते॥२५॥ प्रयच्छ तानि नः कृष्ण गंधलोभितचेतसां

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

||भा·द·पू·||
||३९||

वांछासीन्महती राम गम्यतां यदि रोचते||२६||एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्प्रियचिकी
र्षया||प्रहस्य जग्मतुर्गोपैर्वृतौ तालवनं प्रभू||२७||बलः प्रविश्य बाहुभ्यां तालान्संपरिकं
पयन्||फलानि पातयामास मतंगज इवौजसा||२८||फलानां पततां शब्दं निशम्यासुररा
सभः||अभ्यधावत्क्षितितलं सनगं परिकंपयन्||२९||समेत्य तरसा प्रत्यक् द्वाभ्यां पद्भ्यां
बलं बली||निहत्योरसि काशब्दं मुंच न्पर्यसरत्खलः||३०||पुनरासाद्य संरब्ध उपक्रोष्टा
पराक्स्थितः||चरणावपरौ राजन्बलाय प्राक्षिपद्रुषा||३१||स तं गृहीत्वा प्रपदोर्भ्रा
मयित्वैकपाणिना||चिक्षेप तृणराजाग्रे भ्रामणत्यक्तजीवितं||३२||तेनाहतो म
हातालो वेपमानो बृहच्छिराः||पार्श्वस्थं कंपयन्भग्नः स चान्यं सोऽपि चापरं||३३||ब
लस्य लीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः||तालाश्चकंपिरे सर्वे महावातहता इव||३४||नै ||राम||
तच्चित्रं भगवति ह्यनंते जगदीश्वरे||ओतप्रोतमिदं यस्मिंस्तंतुष्वंग यथा पटः||३५|| ||३९||
ततः कृष्णं च रामं च ज्ञातयो धेनुकस्य ये||क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वे संरब्धा हतबांध

वाः||३६||तांस्तानापततः कृष्णो रामश्च नृप लीलया||गृहीतपश्चाच्चरणान् प्राहि
णोत्तृणराजसु||३७||फलप्रकरसंकीर्णं दैत्यदेहैर्गतासुभिः||रराज भूः सतालाग्रै
र्घनैरिव नभस्तलं||३८||तयोस्तत्सुमहत्कर्म निशम्य विबुधादयः||मुमुचुः पुष्पव
र्षाणि चक्रुर्वाद्यानि तुष्टुवुः||३९||अथ तालफलान्यादन्मनुष्या गतसाध्वसाः||
तृणं च पशवश्चेरुर्हतधेनुककानने||४०||कृष्णः कमलपत्राक्षः पुण्यश्रवण
कीर्तनः||स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो व्रजमाविशत्||४१||तं गोरजःछुरि
तकुंतलबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासं||वेणुं क्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्त्तिं
गोप्यो दिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः||४२||पीत्वा मुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्ता
पं जहुर्विरहजं व्रजयोषितोऽह्नि||तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं सव्रीडहासविनयं यदपां
गमोक्षम्||४३||तयोर्यशोदारोहिण्यौ पुत्रयोः पुत्रवत्सले||यथाकामं यथाकालं व्यधत्तां
परमाशिषः||४४||गताध्वानश्रमौ तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः||नीवीं वसित्वा रुचिरां दि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥४०॥

मस्तगंधमंडितौ॥४५॥जनन्युपहृतं प्राश्य स्वाद्वन्नमुपलालितौ॥संविश्य वरशय्या
यां सुखं सुषुपतुर्व्रजे॥४६॥एवं स भगवान् कृष्णो वृंदावनचरः क्वचित्॥ययौ राममृते
राजन् कालिंदीं सखिभिर्वृतः॥४७॥अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातपपीडिताः॥दुष्टं जलं
पपुस्तस्यास्तृषार्त्ता विषदूषितं॥४८॥विषांभस्तदुपस्पृश्य दैवोपहतचेतसः॥निपेतु
र्व्यसवः सर्वे सलिलांते कुरूद्वह॥४९॥वीक्ष्य तान्वै तथाभूतान् कृष्णो योगेश्वरेश्वरः॥ई
क्षयामृतवर्षिण्या स्वनाथान्समजीवयत्॥५०॥ते संप्रतीतस्मृतयः समुत्थाय जलां
तिकात्॥आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्षमाणाः परस्परं॥५१॥अन्वमंसत तद्राजन् गो
विंदानुग्रहेक्षितं॥पीत्वा विषं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः॥५२॥ ॥इति श्रीभागवते
महापुराणे दशमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः॥१५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥विलोक्य दूषितां ॥राम॰॥
कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः॥तस्या विशुद्धिमन्विच्छन् सर्पं तमुदवासयत्॥१॥राजो ॥४०॥
वाच॥कथमंतर्जलेऽगाधे न्यग्रह्णाद्भगवानहिं॥स वै बहुयुगावासं यथासीद्विप्र क

थ्यतां॥२॥ब्रह्मन् भगवतस्तस्य भूम्नः स्वच्छंदवर्त्तिनः॥गोपालोदारचरितं कस्तृप्येतामृतं
जुषन्॥३॥श्रीशुक उवाच॥कालिंद्यां कालियस्यासीद्ध्रदः कश्चिद्विषाग्निना॥श्रप्यमाण
पयो यस्मिन् पतंत्युपरिगाः खगाः॥४॥विप्रुष्मता विषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः॥म्रियं
ते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजंगमाः॥५॥तं चंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीं च ख
लसंयमनावतारः॥कृष्णः कदंबमधिरुह्य ततोऽतितुंगादास्फोट्य गाढरसनो न्यपत
द्विषोदे॥६॥सर्पह्रदः पुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः॥प
र्यक्प्लुतो विषकषायविभीषणोर्मिर्धावन् धनुःशतमनंतबलस्य किं तत्॥७॥त
स्मिन् ह्रदे विहरतो भुजदंडघूर्णवार्घोषमंग वरवारणविक्रमस्य॥आश्रुत्य तत्स्वस
द्मनाभिभवं निरीक्ष्य चक्षुःश्रवाः समसरत्तदमृष्यमाणः॥८॥तं प्रेक्षणीयसुकुमा
रघनावदातं श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुंदरास्यं॥क्रीडंतमप्रतिभयं कमलोदरांघ्रिं सं
दश्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद॥९॥तं नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालोक्य तत्प्रि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॥
॥४३॥

मसखाः पशुपा भृशार्ताः॥कृष्णेर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुःखानुशोकभयमूढधियो
निपेतुः॥१०॥गावोवृषावत्सतर्यःक्रंदमानाःसुदुःखिताः॥कृष्णेन्यस्तेक्षणाभीतारुदं
त्यइवतस्थिरे॥११॥अथव्रजेमहोत्पातास्त्रिविधाह्यतिदारुणाः॥उत्पेतुर्भुविदिव्यात्मन्या
सन्नभयशंसिनः॥१२॥तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानंदपुरोगमाः॥विनारामेणगाःकृ
ष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतं॥१३॥तैर्दुर्निमित्तैर्निधनंमत्वाप्राप्तमतद्विदः॥तत्प्राणास्तन्मन
स्कास्तेदुःखशोकभयातुराः॥१४॥आबालवृद्धवनिताःसर्वेंगपशुवृत्तयः॥निर्जग्मुर्गो
कुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः॥१५॥तांस्तथाकातरान्वीक्ष्यभगवान्माधवोबलः॥
प्रहस्यकिंचिन्नोवाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः॥१६॥तेन्वेषमाणादयितंकृष्णंसूचित
यापदैः॥भगवल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमुनातटं॥१७॥तेतत्रतत्राब्जयवांकुशाशनि
ध्वजोपपन्नानिपदानिविश्पतेः॥मार्गेगवामन्यपदान्तरांतरेनिरीक्ष्यमाणाय
युरंगसत्वराः॥१८॥अंतर्ह्रदेभुजगभोगपरीतमारात्कृष्णंनिरीहमुपलभ्यजला

॥राम॥
॥४३॥

शयानं॥गोपांश्चमूढधिषणान्परितःपशूंश्चसंक्रंदतःपरमकश्मलमापुरार्ताः॥
॥१९॥गोप्योऽनुरक्तमनसोभगवत्यनंतेतत्सौहृदस्मितविलोकगिरःस्मरंत्यः॥ग्रस्ते
ह्निनाप्रियतमेभृशदुःखतप्ताःशून्यंप्रियव्यतिहृतंददृशुस्त्रिलोकं॥२०॥ताःकृष्णमा
तरमपत्यमनुप्रविष्टांतुल्यव्यथाःसमनुगृह्यशुचःस्रवंत्यः॥तास्ताव्रजप्रियकथाः
कथयंत्यआसन्कृष्णाननार्पितदृशोमृतकप्रतीकाः॥२१॥कृष्णप्राणान्निर्विश
तोनंदादीन्वीक्ष्यतंह्रदं॥प्रत्यषेधत्सभगवान्रामःकृष्णानुभाववित्॥२२॥इत्थंस्व
गोकुलमनन्यगतिंनिरीक्ष्यसस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः॥आज्ञायम
र्त्यपदवीमनुवर्तमानःस्थित्वामुहूर्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात्॥२३॥तत्प्रथ्यमानव
पुषाव्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः॥तस्थौश्वसं
च्छ्वसनरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः॥२४॥तंजिह्वया
द्विशिखयापरिलेलिहानंद्वेसृक्किणीअतिकरालविषाग्निदृष्टिं॥क्रीडन्नमुंपरि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥४२॥

संसारयथाखगेंद्रेवभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्ष्यमाणः॥२५॥एवंपरिभ्रमहतौजस
मुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरःस्वधिरूढआद्यः॥तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादां
बुजोऽखिलकलादिगुरुर्ननर्त॥२६॥तंनर्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्ध
सुरचारणदेववध्वः॥प्रीत्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसह
सोपसेदुः॥२७॥यद्यच्छिरोनन्नमतेंगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्दखलदंडधरोंघ्रिपा
तैः॥क्षीणायुषोभ्रमतउल्वणमास्यतोसृङ्नस्तोवमन्परमकश्मलमापनागः॥२८॥त
स्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः॥नृत्यन्प
दानुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःसुपूजितइवेहपुमान्पुराणः॥२९॥तच्चित्रतांडववि
रुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नमात्रः॥स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपु
राणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम॥३०॥कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्न
पार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रं॥दृष्ट्वाऽहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताः

॥राम॥
॥४२॥

श्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः॥३१॥तास्तंसुविग्नमनसोथपुरस्कृतार्भाःकायंनिधा
यभुविभूतपतिंप्रणेमुः॥साध्व्यःकृतांजलिपुटाःशमलस्यभर्त्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंश
रणंप्रपन्नाः॥३२॥नागपत्न्यऊचुः॥न्याय्योहिदंडःकृतकिल्बिषेस्मिंस्तवावतारःखल
निग्रहाय॥रिपोःसुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमंफलमेवानुशंसन्॥३३॥अनुग्रहोयं
भवतःकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः॥यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिनःक्रोधो
ऽपितेऽनुग्रहएवसंमतः॥३४॥तपःसुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन॥ध
र्मोथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः॥३५॥कस्याऽनुभावोऽस्यन
देवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः॥यद्वांछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामा
न्सुचिरंधृतव्रता॥३६॥ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यं॥न
योगसिद्धीरपुनर्भवंवावांछंतियत्पादरजःप्रपन्नाः॥३७॥तदेषनाथापदुरापम
न्यैस्तमोजनिःक्रोधवशोप्यहीशः॥संसारचक्रेभ्रमतःशरीरिणोयदिच्छतःस्याद्वि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥ भवः समक्षः॥३८॥ नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने॥ भूतावासाय भूताय पराय पर
॥४३॥ मात्मने॥३९॥ ज्ञानविज्ञाननिधये ब्रह्मणेऽनंतशक्तये॥ अगुणायाविकाराय नमस्ते प्राकृ
ताय च॥४०॥ कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणे॥ विश्वाय तदुपद्रष्ट्रे तत्कर्त्रे वि
श्वहेतवे॥४१॥ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने॥ त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्व
तये त्मानुभूतये॥४२॥ नमोऽनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते। नानावादानुरोधाय वाच्य
वाचकशक्तये॥४३॥ नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय निग
माय नमो नमः॥४४॥ नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवसुताय च॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय
सात्वतां पतये नमः॥४५॥ नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मच्छादनाय च॥ गुणवृत्त्युपल ॥राम॥
क्ष्याय गुणद्रष्ट्रे स्वसंविदे॥४६॥ अव्याकृतविहाराय सर्वव्याकृतसिद्धये॥ हृषीकेश न ॥४३॥
मस्तेऽस्तु मुनये मौनशीलिने॥४७॥ परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः॥ अविश्वा
य च विश्वाय तद्द्रष्ट्रेऽस्य च हेतवे॥४८॥ त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिसंयमान्प्रभो गुणैरनीहो

ऽकृतकालशक्तिधृक्॥ तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतः समीक्षयाऽमोघविहार
ईहसे॥४९॥ तस्यैव तेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यां शांता अशांता उत मूढयोनयः॥ शांताः प्रि
यास्ते ह्यधुनाऽवितुं सतां स्थातुश्च ते धर्मपरीप्सयेहतः॥५०॥ अपराधः सकृद्भर्त्रा
सोढव्यः स्वप्रजाकृतः॥ क्षंतुमर्हसि शांतात्मन्मूढस्य त्वामजानतः॥५१॥ अनुगृ
ह्णीष्व भगवन्प्राणांस्त्यजति पन्नगः॥ स्त्रीणां नः साधुशोच्यानां पतिः प्राणः
प्रदीयतां॥५२॥ विधेहि ते किंकरीणामनुष्ठेयं तवाज्ञया॥ यच्छ्रद्धयानुतिष्ठन्वै मु
च्यते सर्वतोभयात्॥५३॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्थं स नागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टु
तः॥ मूर्छितं भग्नशिरसं विससर्जांघ्रिकुट्टनैः॥५४॥ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणः कालियः
शनकैर्हरिं॥ कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनः कृष्णं प्राह कृतांजलिः॥५५॥ कालिय उवाच॥
वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः॥ स्वभावो दुस्त्यजो नाथ लोकानां
यदसद्ग्रहः॥५६॥ त्वया सृष्टमिदं विश्वं धातर्गुणविसर्जनं॥ नानास्वभाववीर्यौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ जो योनिबीजाशयाकृति॥५७॥ वयंच तत्र भगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः॥कथंत्यजा
॥४४॥ मस्त्वन्मायांदुस्त्यजांमोहिताः स्वयम्॥५८॥भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदी
श्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः॥५९॥श्रीशुकउवाच॥इत्याकर्ण्यव
चः प्राहभगवान्कार्यमानुषः॥नात्रस्थेयंत्वयासर्प्पसमुद्रंयाहिमाचिरम्॥६०॥
स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतेनदी॥यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशास
नं॥कीर्त्तयन्नुभयोः संध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात्॥६१॥योस्मिन्स्नात्वामदाक्री
डेदेवादींस्तर्प्पयेज्जलैः॥उपोष्यमांस्मरन्नर्च्चेत्सर्वपापैः प्रमुच्यते॥६२॥द्वीपंरम
णकंहित्वाहृदमेतमुपाश्रितः॥यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितं॥
६३॥श्रीशुकउवाच॥ एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा॥तंपूजयामाससुदा ॥राम॰॥ ॥४४॥
नागपत्न्यश्चसादरं॥६४॥दिव्यांबरस्रग्मणिभिः परार्घ्यैरपिभूषणैः॥दिव्यगंधा
नुलेपैश्चमहत्योत्पलमालया॥पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजं॥६५॥त

तः प्रीतोभ्यनुज्ञातः परिक्रम्याभिवंद्यतं॥सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमब्धेर्जगाम ह
॥६६॥तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाऽभवत्॥अनुग्रहाद्भगवतः क्रीडामानुष
रूपिणः॥६७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकालियनिर्यापणोना
मषोडशोऽध्यायः १६॥ ॥राजोवाच॥ ॥नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याज
कालियः॥कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसं॥१॥श्रीशुकउवाच॥उपहार्यैः
सर्पजनैर्मासिमासीहयोबलिः॥वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राङ्निरूपितः
॥२॥स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाः पर्वणिपर्वणि॥गोपीथायात्मनः सर्वेसुपर्णा
यमहात्मने॥३॥विषवीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तुकालियः॥कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयं
तंबुभुजेबलिं॥४॥तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भगवत्प्रियः॥विजिघांसुर्म
हावेगः कालियंसमुपाद्रवत्॥५॥तमापतंतंतरसाविषायुधः प्रत्यभ्ययादुत्थित
नैकमस्तकः॥दद्भिः सुपर्णंव्यदशद्ददायुधः करालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः॥६॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तं तार्क्ष्यपुत्रः स निरस्य मन्युमान्प्रचंडवेगो मधुसूदनासनः॥पक्षेण सव्येन हिरण्य
रोचिषा जघान कद्रूसुतमुग्रविक्रमः॥७॥सुपर्णपक्षाभिहतः कालियोऽतीव वि
ह्वलः॥ह्रदं विवेश कालिंद्यास्तदगम्यं दुरासदं॥८॥तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्य
मीप्सितं॥निवारितः सौभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत्॥९॥मीनान्सुदुःखि
तान्दृष्ट्वा दीनान्मीनपतौ हते॥कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेममाचरन्॥१०॥
अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान्स खादति॥सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद्ब्रवीम्यहं॥११॥
तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलिहः॥अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेन च विवासितः
॥१२॥कृष्णं ह्रदाद्विनिःक्रांतं दिव्यस्रग्गंधवाससं॥महामणिगणाकीर्णं जांबूनदपरि
ष्कृतं॥१३॥उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः॥प्रमोदनिभृतात्मानो गोपाः
प्रीत्याभिरेभिरे॥१४॥यशोदा रोहिणी नंदो गोप्यो गोपाश्च कौरव॥कृष्णं समेत्य ल
ब्धेहा आसँल्लब्धमनोरथाः॥१५॥रामश्चाच्युतमालिंग्य जहासास्यानुभाववित्॥न

गा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदं॥१६॥नंदं विप्राः समागत्य गुरवः सकलत्रकाः॥ऊ
चुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः॥१७॥देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहे
तवे॥नंदः प्रीतमना राजन्गाः सुवर्णं तदादिशत्॥१८॥यशोदा च महाभागा न
ष्टलब्धप्रजा सती॥परिष्वज्यांकमारोप्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः॥१९॥तां रात्रिं तत्र रा
जेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः॥ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उपकूलतः॥२०॥तदा
शुचिवनोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो व्रजं॥सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे॥२१॥
तत उत्थाय संभ्रांता दह्यमाना व्रजौकसः॥कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामानुषमीश्व
रं॥२२॥कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामाऽमितविक्रम॥एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्र
सते हि नः॥२३॥सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो॥न शक्नुमस्त्वच्चरणं सं
त्यक्तुमकुतोभयं॥२४॥इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः॥तमग्निमपिबत्ती
व्रमनंतोऽनंतशक्तिधृक्॥२५॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कालिय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥४६॥

मनः सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मु
दितात्मभिः ॥ अनुगीयमानो न्यविशद्व्रजं गोकुलमंडितम् ॥१॥ व्रजे विक्रीडतोरेवं गोपा
लच्छद्ममायया ॥ ग्रीष्मो नामर्तुरभवन्नातिप्रेयाञ्छरीरिणां ॥२॥ स च वृंदावनगुणै
र्वसंत इव लक्षितः ॥ यत्रास्ते भगवान्साक्षाद्रामेण सह केशवः ॥३॥ यत्र निर्झरनिर्ह्राद
निवृत्तस्वनझिल्लिकं ॥ शश्वत्तच्छीकरर्जीषद्रुममंडलमंडितम् ॥४॥ सरित्सरःप्र
स्रवणोर्मिवायुना कल्हारकंजोत्पलरेणुहारिणा ॥ न विद्यते यत्र वनौकसां दवो
निदाघवन्ह्यर्कभवोऽतिशाद्वले ॥५॥ अगाधतोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याः पु
लिनैः समंततः ॥ न यत्र चंडांशुकरा विषोल्बणा भुवो रसं शाद्वलितं च गृह्णते ॥६॥
वनं कुसुमितं श्रीमन्नदच्चित्रमृगद्विजं ॥ गायन्मयूरभ्रमरं कूजत्कोकिलसारसं ॥ ॥एम॰॥
॥७॥ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णो भगवान्बलसंयुतः ॥ वेणुं विरणयन्गोपैर्गोधनैः सं ॥४६॥
वृतोविशत् ॥८॥ प्रवालबर्हस्तवकस्रग्धातुकृतभूषणाः ॥ रामकृष्णादयो गोपा

नन्नर्तुर्युयुधुर्जगुः ॥९॥ कृष्णस्य नृत्यतः केचिज्जगुः केचिदवादयन् ॥ वेणुपाणितलैः शृं
गैः प्रशशंसुरथापरे ॥१०॥ गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ॥ ईडिरे कृष्णरा
मौ च नटा इव नटं नृप ॥११॥ भ्रामणैर्लंघनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः ॥ चिक्रीडतुर्नि
युद्धेन काकपक्षधरौ क्वचित् ॥१२॥ क्वचिन्नृत्यत्सु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयं ॥ शशं
सतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनौ ॥१३॥ क्वचिद्बिल्वैः क्वचित्कुंभैः क्वचामलकमु
ष्टिभिः ॥ अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया ॥१४॥ क्वचिच्च दर्दुरप्लावैर्विविधै
रुपहासकैः ॥ कदाचित्स्पंदोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया ॥१५॥ एवं तौ लोकसिद्धाभिः
क्रीडाभिश्चेरतुर्वने ॥ नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषु काननेषु सरस्सु च ॥१६॥ पशूंश्चारयतोर्गो
पैस्तद्वने रामकृष्णयोः ॥ गोपरूपी प्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिहीर्षया ॥१७॥ तं विद्वानपि
दाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः ॥ अन्वमोदत तत्सख्यं वधं तस्य विचिंतयन् ॥१८॥ त
त्रोपाहूय गोपालान्कृष्णः प्राह विहारवित् ॥ हे गोपा विहरिष्यामो द्वंद्वीभूय यथाय

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

थं॥१८॥ तत्रचक्रुः परिवृढौ गोपा रामजनार्द्दनौ॥ कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्रामस्य
चापरे॥२०॥ आचेरुर्विविधाः क्रीडा वाह्यवाहकलक्षणाः॥ यत्रारोहंति जेतारो वहंति
चपराजिताः॥२१॥ वहंतो वाह्यमानाश्च चारयंतश्च गोधनं॥ भांडीरकं नाम वटं जग्मुः
कृष्णपुरोगमाः॥२२॥ रामसंघट्टिनो यर्हि श्रीदामवृषभादयः॥ क्रीडायां जयिनस्तां
स्तानूहुः कृष्णादयो नृप॥२३॥ उवाह कृष्णो भगवान् श्रीदामानं पराजितः॥ वृषभं भ
द्रसेनस्तु प्रलंबो रोहिणीसुतं॥२४॥ अविषह्यं मन्यमानः कृष्णं दानवपुंगवः॥ व
हन्द्रुततरं प्रागादवरोहणतः परं॥२५॥ तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवं महासुरो
विगतरयो निजं वपुः॥ समास्थितः पुरटपरिच्छदो बभौ तडिद्द्युमानुडुपतिवाडिवां
बुदः॥२६॥ निरीक्ष्य तद्वपुरलमंबरे चरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकं॥ ज्वलच्छिखं ॥राम॥
कटककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतं हलधर ईषदत्रसत्॥२७॥ अथागतस्मृतिरभयो रिपुं ब ॥४७॥
लो विहायसार्थमिव हरंतमात्मनः॥ रुषाहनच्छिरसि दृढेन मुष्टिना सुराधिपो गि

रिमिव वज्ररंहसा॥२८॥ स आहतः सपदि विशीर्णमस्तको मुखाद्वमन्रुधिरमप
स्मृतोऽसुरः॥ महारवं व्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथा मघवत आयुधाहतः॥२९॥
दृष्ट्वा प्रलंबं निहतं बलेन बलशालिना॥ गोपाः सुविस्मिता आसन्साधु सा
ध्विति वादिनः॥३०॥ आशिषोभिर्गृणंतस्तं प्रशशंसुस्तदर्हणं॥ प्रेत्यागतमिवा
लिंग्य प्रेमविह्वलचेतसः॥३१॥ पापे प्रलंबे निहते देवाः परमनिर्वृताः॥ अभ्यवर्षन्बलं
माल्यैः शशंसुः साधु साध्विति॥३२॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कं
धे प्रलंबवधो नामाऽष्टादशोऽध्यायः॥१८॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ क्रीडासक्ते
षु गोपेषु तद्गावो दूरचारिणीः॥ स्वैरं चरंत्यो विविशुस्तृणलोभेन गह्वरं॥१॥ अ
जा गावो महिष्यश्च निर्विशंत्यो वनाद्वनं॥ ईषीकाटवीं निर्विविशुः क्रंदंत्यो दा
वतर्षिताः॥२॥ ते पश्यंतः पशून्गोपाः कृष्णरामादयस्तदा॥ जातानुतापा न
विदुर्विचिन्वंतो गवां गतिं॥३॥ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवां॥ मार्गम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

||भा०द०पू०|| न्वगमन्सर्वे नष्टाजीव्या विचेतसः ||४|| मुंजाटव्यां भ्रष्टमार्गं क्रंदमानं स्वगोध
||४८|| नं||संप्राप्य तृषिताः श्रांतास्ततस्ते संन्यवर्तयन् ||५|| ता आहूता भगवता मे
घगंभीरया गिरा||स्वनाम्नां निनदं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ||६|| ततः सम
ताद्दवधूमकेतुर्यदृच्छयाभूत्क्षयकृद्वनौकसां||समीरितः सारथिनोल्बणो
ल्मुकैर्विलेलिहानः स्थिरजंगमान्महान् ||७|| तमापतंतं परितो दवाग्निं गो
पाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भीताः||ऊचुः कृष्णं सबलं प्रपन्ना यथा हरिं मृत्युभ
यार्दिता जनाः ||८|| कृष्ण कृष्ण महावीर हे रामामितविक्रम||दावाग्निना दह्य
मानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ||९|| नूनं त्वद्बांधवाः कृष्ण न चार्हंत्यवसीदितुं||वयं हि
सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ||१०|| श्रीशुक उवाच||वचो निशम्य कृपणं ||राम||
बंधूनां भगवान्हरिः||निमीलयत मा भैष्ट लोचनानीत्यभाषत ||११|| तथेति मी ||४८||
लिताक्षेषु भगवानग्निमुल्बणं||पीत्वा मुखेन तान्कृच्छ्राद्योगाधीशो व्यमो

चयत् ||१२|| ततश्च तेऽक्षीण्युन्मील्य पुनर्भांडीरमापिताः||निशाम्य विस्मिता आस
न्नात्मानं गाश्च मोचिताः ||१३|| कृष्णस्य योगवीर्यं तद्योगमायानुभावितं||दा
वाग्नेरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य ते मेनिरेऽमरं ||१४|| गाः संनिवर्त्य सायाह्ने सहरामो
जनार्दनः||वेणुं विरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः ||१५|| गोपीनां परमानं
द आसीद्गोविंददर्शने||क्षणं युगशतमिव यासां येन विनाभवत् ||१६|| तयोस्तद
द्भुतं कर्म दावाग्नेर्मोक्षमात्मनः||गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलंबवधमेव च||
||१७|| गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ण्य विस्मिताः||मेनिरे देवप्रवरौ कृष्णरामौ
व्रजं गतौ ||१८|| ||इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे दावाग्नेर्मोक्षणं
नामैकोनविंशोऽध्यायः १९|| ||श्रीशुक उवाच|| ततः प्रावर्तत प्रावृट्सर्वस
त्वसमुद्भवा||विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ||१|| सांद्रनीलांबुदैर्व्यो
म सविद्युत्स्तनयित्नुभिः||अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मेव सगुणं बभौ ||२|| अ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥४९॥ षोडमासान्निपीतं यद्भूम्याश्चोदमयं वसु ॥ स्वगोभिर्मोक्तुमारेभे पर्जन्यः काल आ
गते ॥ ३ ॥ तडित्वंतो महामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः ॥ प्राणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः
करुणा इव ॥ ४ ॥ तपः कृशा देवमीढा आसीद्वर्षीयसी मही ॥ यथैव काम्यतपस
स्तनुः संप्राप्य तत्फलं ॥ ५ ॥ निशामुखेषु खद्योतास्तमसा भांति न ग्रहाः ॥ यथा
पापेन पाखंडा न हि वेदाः कलौ युगे ॥ ६ ॥ श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मंडूका व्यसृजन् गिरः ॥
तूष्णीं शयानाः प्राग्यद्वद्ब्राह्मणा नियमात्यये ॥ ७ ॥ आसन्नुत्पथवाहिन्यः क्षुद्रन
द्यो नुशुष्यतीः ॥ पुंसो यथास्वतंत्रस्य देहद्रविणसंपदः ॥ ८ ॥ हरिता हरिभिः शष्पैरिंद्र
गोपैश्च लोहिता ॥ उच्छिलींध्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूभृतां ॥ ९ ॥ क्षेत्राणि सस्य
संपद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः ॥ धनिनामुपतापं च दैवाधीनमजानतां ॥ १० ॥ जलस्थ ॥एम॰॥
लौकसः सर्वे नववारिनिषेवणात् ॥ अबिभ्रद्रुचिरं रूपं यथा हरिनिषेवया ॥ ११ ॥ स ॥४९॥
रिद्भिः संगतः सिंधुश्चुक्षुभे श्वसनोर्मिमान् ॥ अपक्वयोगिनश्चित्तं कामाक्तं गुण

युग्यथा ॥ १२ ॥ गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना न विव्यथुः ॥ अभिभूयमाना व्यसनै
र्यथाधोक्षजचेतसः ॥ १३ ॥ मार्गा बभूवुः संदिग्धास्तृणैश्छन्ना ह्यसंस्कृताः ॥ नाभ्य
स्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इव ॥ १४ ॥ लोकबंधुषु मेघेषु विद्युतश्चलसौ
हृदाः ॥ स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिष्विव ॥ १५ ॥ धनुर्वियति माहेंद्रं नि
र्गुणं च गुणिन्यभात् ॥ व्यक्ते गुणव्यतिकरे ऽगुणवान् पुरुषो यथा ॥ १६ ॥ न रराज
ओडुपश्छन्नः स्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः ॥ अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो
यथा ॥ १७ ॥ मेघागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनंदन् शिखंडिनः ॥ गृहेषु तप्ता निर्विण्णा
यथाच्युतजनागमे ॥ १८ ॥ पीत्वापः पादपाः पद्भिरासन्नानात्ममूर्तयः ॥ प्राक्
क्षामास्तपसा श्रांता यथा कामानुसेवया ॥ १९ ॥ सरःस्वशांतरोधः सुन्यूषु
रंगापि सारसाः ॥ गृहेष्वशांतकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः ॥ २० ॥ जलौघैर्निरभि
द्यंत सेतवो वर्षतीश्वरे ॥ पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाः कलौ यथा ॥ २१ ॥ व्यमुं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पु॥ चन्वायुभिर्नुन्ना भूतेभ्योऽथामृतं घनाः॥ यथाशिषो विश्पतयः काले काले द्विजे
॥५०॥ रिताः॥२२॥ एवं वनं तद्वर्षिष्ठं पक्वखर्जूरजंबुमत्॥ गोगोपालैर्वृतो रंतुं सबलः प्रा
विशद्धरिः॥२३॥ धेनवो मंदगामिन्य ऊधोभारेण भूयसा॥ ययुर्भगवताहूता द्रुतं
प्रीत्या स्नुतस्तनीः॥२४॥ वनौकसः प्रमुदिता वनराजीर्मधुच्युतः॥ जलधारा
गिरेर्नादादासन्ना ददृशे गुहाः॥२५॥ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्षति॥
निर्विश्य भगवान्रेमे कंदमूलफलाशनः॥२६॥ दध्योदनमुपानीतं शिलायां
सलिलांतिके॥ संभोजनीयैर्बुभुजे गोपैः संकर्षणान्वितः॥२७॥ शाद्वलोपरि संवि
श्य चर्वतो मीलितेक्षणान्॥ तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्च स्वोधोभरश्रमाः
॥२८॥ प्रावृट्श्रियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदावहां॥ भगवान्पूजयांचक्रे आत्मश ॥राम॥
क्त्युपबृंहितां॥२९॥ एवं निवसतोः तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे॥ शरत्समभवद्व्य ॥५१॥
भ्रा स्वच्छांब्वपरुषानिला॥३०॥ शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः॥ भ्रष्टा

नामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया॥३१॥ व्योम्नोऽब्दं भूतशाबल्यं भुवः पंकम
पां मलं॥ शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णे भक्तिर्यथाशुभं॥३२॥ सर्वस्वं जलदा हित्वा
विरेजुः शुभ्रवर्चसः॥ यथा त्यक्तैषणाः शांता मुनयो मुक्तकिल्बिषाः॥३३॥ गिरयो
मुमुचुस्तोयं क्वचिन्न मुमुचुः शिवं॥ यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा॥
॥३४॥ नैवाविदन्क्षीयमाणं जलं गाधजलेचराः॥ यथायुरन्वहं क्षय्यं नरा मूढाः कु
टुंबिनः॥३५॥ गाधवारिचरास्तापमविंदञ्छरदर्कजं॥ यथा दरिद्रः कृपणः कुटुंब्यवि
जितेंद्रियः॥३६॥ शनैः शनैर्जहुः पंकं स्थलान्यामं च वीरुधः॥ यथाहंममतां धीराः श
रीरादिष्वनात्मसु॥३७॥ निश्चलांबुरभूत्तूष्णीं समुद्रः शरदागमे॥ आत्मन्युपरते सम्यङ्मु
निर्व्युपरतागमः॥३८॥ केदारेभ्यस्त्वपोऽगृह्णन्कर्षका दृढसेतुभिः॥ यथा प्राणैः स्रव
ज्ज्ञानं तन्निरोधेन योगिनः॥३९॥ शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत्॥ दे
हाभिमानजं बोधो मुकुंदो व्रजयोषितां॥४०॥ खमशोभत निर्मेघं शरद्विमलतार

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥५३॥

कौशलयुक्तं यथा चित्तं शब्दब्रह्मार्थदर्शनं॥४१॥ अखंडमंडलो व्योम्नि रराजोडुगणैः
शशी॥ यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णिचक्रावृतो भुवि॥४२॥ आश्लिष्य समशीतोष्णं प्रसू
नवनमारुतं॥ जनास्तापं जहुर्गोप्यो न कृष्णहृतचेतसः॥४३॥ गावो मृगाः खगा ना
र्यः पुष्पिण्यः शरदाभवन्॥ अन्वीयमानाः स्ववृषैः फलैरीशक्रिया इव॥४४॥ उदहृष्य
न्वारिजानि सूर्योत्थाने कुमुद्विना॥ राज्ञा तु निर्भया लोका यथा दस्यून्विना नृप
॥४५॥ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्च महोत्सवैः॥ बभौ भूः पक्वसस्याढ्या कला
भ्यां नितरां हरेः॥४६॥ वणिङ्मुनिनृपस्नाता निर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे॥ वर्षरुद्धा यथा
सिद्धाः स्वपिंडान्काल आगते॥४७॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शरद्व
र्णनो नाम विंशतिमोऽध्यायः॥२०॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इत्थं शरत्स्वच्छजलं पद्माकर ॥ राम॥ ॥५३॥
सुगंधिना॥ न्यविशद्वायुना वातं सगोगोपालकोऽच्युतः॥१॥ कुसुमितवनराजिशु
ष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रं॥ मधुपतिरवगाह्य चारयन्गाः सहप

शुपालबलश्चुकूज वेणुं॥२॥ तद्व्रजस्त्रिय आश्रुत्य वेणुगीतं स्मरोदयं॥ काश्चित्प
रोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन्॥३॥ तद्वर्णयितुमारब्धाः स्मरंत्यः कृष्ण
चेष्टितं॥ नाशकन्स्मरवेगेन विक्षिप्तमनसो नृप॥४॥ बर्हापीडं नटवरवपुः क
क र्णयोः कर्णिकारं बिभ्रद्वासः कनककपिशं वैजयंतीं च मालां॥ रंध्रान्वेणोरधरसु
धया पूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद्गीतकीर्तिः॥५॥ इति वेणु
रवं राजन्सर्वभूतमनोहरं॥ श्रुत्वा व्रजस्त्रियः सर्वा वर्णयंत्योऽभिरेभिरे॥६॥ गो
प्य ऊचुः॥ अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः॥
वक्त्रं व्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षं॥७॥ चूतप्र
वालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ॥ मध्ये विरेजतुरलं प
शुपालगोष्ठ्यां रंगे यथा नटवरौ क्वच गायमानौ॥८॥ गोप्यः किमाचरदयं कुशलं
स्म वेणुर्दामोदराधरसुधामपि गोपिकानां॥ भुंक्ते स्वयं यदवशिष्टरसं ह्रदिन्यो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥५४॥

हृष्यत्त्वचो ऽश्रु मुमुचुस्तरवो यथार्याः ॥८ वृंदावनं सखि भुवो वितनोति कीर्त्तिं
यद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि । गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यं प्रेक्ष्याद्रिसान्व
वरतान्यसमस्तसत्वं ॥१०॥ धन्याः स्म मूढमतयो पि हरिण्य एता या नंदनंदनमु
पात्तविचित्रवेषं । आकर्ण्य वेणुरणितं सहकृष्णसाराः पूजां दधुर्विरचितां प्रण
या ऽवलोकैः ॥११॥ कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपशीलं श्रुत्वा च तत्क्वणितवेणुवि
चित्रगीतं । देव्यो विमानगतयः स्मरनुन्नसारा भ्रश्यत्प्रसूनकबरा मुमुहुर्विनी
व्यः ॥१२॥ गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबंत्यः ।
शावास्नुतस्तनपयः कवलाः स्म तस्थुर्गोविंदमात्मनि दृशा ऽश्रुकलाः स्पृशंत्यः
॥१३॥ प्रायो बताम्ब विहगा मुनयो वने ऽस्मिन् कृष्णेक्षितं तदुदितं कलवेणुगीतं । ॥राम॥
आरुह्य ये द्रुमभुजान् रुचिरप्रवालान् शृण्वंत्यमीलितदृशो विगतान्यवाचः । ॥५४॥
॥१४॥ नद्यस्तदा तदुपधार्य मुकुंदगीतमावर्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः ॥

आलिंगनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णंति पादयुगलं कमलोपहाराः ॥१५॥ दृ
ष्ट्वातपे व्रजपशून्सह रामगोपैः संचारयंतमनु वेणुमुदीरयंतं । प्रेमप्रवृद्ध उदितः
कुसुमावलीभिः सख्युर्व्यधात्स्ववपुषांबुद आतपत्रं ॥१६॥ पूर्णाः पुलिंद्य उरुगा
यपदाब्जरागश्रीकुंकुमेन दयितास्तनमंडितेन । तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषिते
न लिंपंत्य आननकुचेषु जहुस्तदाधिम् ॥१७॥ हंतायमद्रिरबला हरिदासवर्यो य
द्रामकृष्णचरणस्पर्श प्रमोदः । मानं तनोति सहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसू
यवसकंदरकंदमूलैः ॥१८॥ गा गोपकैरनुवनं नयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्त
नुभृत्सु सख्यः ॥ अस्पंदनं गतिमतां पुलकस्तरूणां निर्योगपाशकृतलक्षणयो
र्विचित्रं ॥१९॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवंविधा भगवतो या वृंदावनचारिणः ॥ वर्णयंत्यो
मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां युयुः ॥२०॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दश
मस्कंधे वेणुगीतवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥२१॥ ॥श्रीशुक उवाच॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥५३॥

हेमंते प्रथमे मासि नंदगोपकुमारिकाः॥ चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चन
व्रतम्॥१॥ आप्लुत्यांभसि कालिंद्या जलांते चोदितेरुणे॥ कृत्वा प्रतिकृतिं देवी
मानर्चुर्नृप सैकतीं॥२॥ गंधैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः॥ उच्चावचैश्चो
पहारैः प्रवालफलतंदुलैः॥३॥ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि॥ नं
दगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः॥४॥ इति मंत्रं जपंत्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारि
काः॥ एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः॥ भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नंद
सुतः पतिः॥५॥ ऊषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योन्याबद्धबाहवः॥ कृष्णमुच्चैर्जगुर्या
त्यः कालिंद्यां स्नातुमन्वहं॥६॥ नद्यां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत्॥ वासां
सि कृष्णं गायंत्यो विजह्रुः सलिले मुदा॥७॥ भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्व ॥राम॥
रेश्वरः॥ वयस्यैरावृतस्तत्र गतस्तत्कर्मसिद्धये॥८॥ तासां वासांस्युपादाय नी ॥५३॥
पमारुह्य सत्वरः॥ हसद्भिः प्रहसन्बालैः परिहासमुवाच ह॥९॥ अत्रागत्या

बलाः कामं स्वंस्वं वासः प्रगृह्यतां॥ सत्यं ब्रुवाणि नो नर्म यद्यूयं व्रतकर्शिताः॥१०॥
न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः॥ एकैकशः प्रतीछध्वं सहैवोत सुमध्यमाः॥११॥
तस्य तत्क्ष्वेलितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिप्लुताः॥ व्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं जातहासा न
निर्ययुः॥१२॥ एवं ब्रुवति गोविंदे नर्मणाक्षिप्तचेतसः॥ आकंठमग्नाः शीतोदे वेपमा
नास्तमब्रुवन्॥१३॥ मानयं भोः कृथास्त्वां तु नंदगोपसुतं प्रियं॥ जानीमोंग व्र
जश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः॥१४॥ श्यामसुंदर ते दास्यः करवाम तवोदितं
देहि वासांसि धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रुवामहे॥१५॥ श्रीभगवानुवाच॥ भवत्यो यदि मे
दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ॥ अत्रागत्य स्ववासांसि प्रतीछंतु शुचिस्मिताः॥१६॥
ततो जलाशयात्सर्वा दारिकाः शीतवेपिताः॥ पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य प्रोत्तेरुः
शीतकर्शिताः॥१७॥ भगवानाहता वीक्ष्य शुद्धभावप्रसादितः॥ स्कंधे निधाय वा
सांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितं॥१८॥ यूयं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता व्यगाहतैत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा॰ द॰ पू॰।। ।।५७।।

नदुदेवहेलनं॥वध्वांऽजलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसः कृत्वानमोऽधोवसनंप्रगृह्यतां॥१९॥
॥श्रीशुकउवाच॥इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबला मत्वाविवस्त्राप्लवनंव्रतच्युतिं॥त
त्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः॥२०॥तास्तथावनतादृ
ष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः॥वासांसिताभ्यः प्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः॥२१॥दृ
ढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताः प्रस्तोभिताःक्रीडनवच्चकारिताः॥वस्त्राणिचैवाप
हृतान्यथाप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसंगनिर्वृताः॥२२॥परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठ
संगसज्जिताः॥गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिन्लज्जायितेक्षणाः॥२३॥तासांविज्ञा
यभगवान्स्वपादस्पर्शकाम्यया॥धृतव्रतानांसंकल्पमाहदामोदरोऽबलाः॥२४॥
संकल्पोविदितःसाध्व्योभवतीनांमदर्चनं॥मयानुमोदितःसोऽसौसत्योभवितुम ।।राम॰।।
र्हति॥२५॥नमय्यावेशितधियांकामःकामायकल्पते॥भर्जिताःक्वथिताधा ।।५७।।
नाःप्रायोबीजायनेष्यते॥२६॥याताऽबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाः॥यदुद्दि

श्यव्रतमिदंचेरुरार्यार्चनंसतीः॥२७॥श्रीशुकउवाच॥इत्यादिष्टाभगवतालब्धका
माःकुमारिकाः॥ध्यायंत्यस्तस्यदाभोजंकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजं॥२८॥अथगोपैःप
रिवृतोभगवान्देवकीसुतः॥वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाःसहाग्रजः॥२९॥निदाघा
र्कातपेतिग्मेछायाभिःस्वाभिरात्मनः॥आतपत्रायितान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः॥
॥३०॥हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन॥विशालर्षभतेजस्विन्देवप्रस्थवरू
थप॥३१॥ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजीवितान्॥वातवर्षातपहिमा
न्सहंतोवारयंतिनः॥३२॥अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनं॥सुजनस्येवयेषां
वैविमुखायांतिनार्थिनः॥३३॥पत्रपुष्पफलछायामूलवल्कलदारुभिः॥गंधनि
र्यासभस्मास्थितोक्मैःकामान्वितन्वते॥३४॥एतावदेवसाफल्यंदेहिनामिहदे
हिषु॥प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा॥३५॥इतिप्रवालस्तवकफलपुष्प
दलोत्करैः॥तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः॥३६॥तत्रगाःपाययित्वापः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥५४॥

सुमध्यां शीतलाः शिवाः॥ ततोऽवगाह्य गोपाः कामं स्वादु पपुर्जलं॥२७॥ तस्या उपवने
कामं चारयंतः पशून्नृप कृष्णरामावुपागम्य क्षुधार्ता इदमब्रुवन्॥२८॥ ॥इति श्रीभा-
गवते महापुराणे दशमस्कंधे [illegible]॥२२॥ ॥गोपा ऊचुः॥ राम रा-
म महावीर्य कृष्ण दुष्टनिबर्हण॥ एषा वै बाधते क्षुन्नस्तच्छांतिं कर्त्तुमर्हथः॥१॥
॥श्रीशुक उवाच॥ इति विज्ञापितो गोपैर्भगवान्देवकीसुतः॥ भक्ताया विप्रभार्या-
याः प्रसीदन्निदमब्रवीत्॥२॥ प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः॥ सत्रमां-
गिरसं नाम ह्यासते स्वर्गकाम्यया॥३॥ तत्र गत्वौदनं गोपा याचतास्मद्विसर्जि-
ताः॥ कीर्तयंतो भगवत आर्यस्य मम चाभिधां॥४॥ इत्यादिष्टा भगवता गत्वा-
याचंत ते तथा॥ कृतांजलिपुटा विप्रान् दंडवत्पतिता भुवि॥५॥ हे भूमिदेवाः शृ- ॥राम॥
णुत कृष्णस्यादेशकारिणः॥ प्राप्तान्जानीत भद्रं वो गोपान्नो रामचोदितान्॥ ॥५५॥
॥६॥ गाश्चारयंतावविदूर ओदनं रामाच्युतौ वो लषतो बुभुक्षितौ॥ तयोर्द्विजा

ओदनमर्थिनोर्यदि श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः॥७॥ दीक्षायाः पशुसंस्थायाः
सौत्रामण्याश्च सत्तमाः॥ अन्यत्र दीक्षितस्यापि नान्नमश्नन् हि दुष्यति॥८॥ इ-
ति ते भगवद्याच्ञां शृण्वंतोपि न शुश्रुवुः॥ क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमा-
निनः॥९॥ देशकालपृथक्द्रव्यमंत्रतंत्रर्त्विजोग्नयः॥ देवता यजमानश्च क्रतु-
र्धर्मश्च यन्मयः॥१०॥ तं ब्रह्म परमं साक्षाद्भगवंतमधोक्षजं॥ मनुष्यदृष्ट्या दुःप्र-
ज्ञा मर्त्यात्मानो न मेनिरे॥११॥ न ते यदोमिति प्रोचुर्न नेति च परंतप॥ गोपा नि-
राशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः॥१२॥ तदुपाकर्ण्य भगवान्प्रहस्य जगदी-
श्वरः॥ व्याजहार पुनर्गोपान्दर्शयंल्लौकिकीं गतिं॥१३॥ मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः
ससंकर्षणमागतं॥ दास्यंति काममन्नं वः स्निग्धा मय्युषिता धिया॥१४॥ ग-
त्वाथ पत्नीशालायां दृष्ट्वासीनाः स्वलंकृताः॥ नत्वा द्विजसतीर्गोपाः प्र-
श्रिता इदमब्रुवन्॥१५॥ नमो वो विप्रपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः॥ इतो वि-

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥५६॥

दूरे चरता कृष्णेनेहषिता वयं ॥१६॥ गाश्चारयन्स गोपालैः सरामो दूरमागतः ॥ बुभुक्षित
स्यान्नं सानुगस्य प्रदीयतां ॥१७॥ श्रुत्वाच्युतमुपायातं नित्यं तद्दर्शनोत्सुकाः ॥ तत्कथा
क्षिप्तमनसो बभूवुर्जातसंभ्रमाः ॥१८॥ चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः ॥ अभि
सस्रुः प्रियं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः ॥१९॥ निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिः सु
तैः ॥ भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुत धृताशयाः ॥२०॥ यमुनोपवने शोकनवपल्लवमंडिते
॥ विचरंतं वृतं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः ॥२१॥ श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधा
तुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे ॥ विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककक
पोलमुखाब्जहासं ॥२२॥ प्रायः श्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तम
थाक्षिरंध्रैः ॥ अंतः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथाभिमतयो विजहुर्नरेंद्र ॥२३॥ ॥राम॥ ॥५६॥
तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदृक्षया ॥ विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहसि
ताननः ॥२४॥ स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किं ॥ यन्नो दिदृक्षया प्राप्ता उप

पन्नमिदं हि वः ॥२५॥ नन्वद्धा मयि कुर्वंति कुशलाः स्वार्थदर्शिनाः ॥ अहैतुक्यव्यवहितां भक्ति
मात्मप्रिये यथा ॥२६॥ प्राणबुद्धिमनः स्वात्मदारापत्यधनादयः ॥ यत्संपर्कात्प्रिया
आसंस्ततः को न्वपरः प्रियः ॥२७॥ तद्यात साध्व्यो यजनं पतयो वो द्विजातयः ॥ स्वसत्रं
पारयिष्यंति युष्माभिर्गृहमेधिनः ॥२८॥ पत्न्य ऊचुः ॥ मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृ
शंसं सत्यं कुरुष्व निगमं तव पादमूलं ॥ प्राप्ता वयं तुलसिदाम पदावसृष्टं केशैर्निवोढुम
तिलंघ्य समस्तबंधून् ॥२९॥ गृह्णंति नो न पतयः पितरौ सुता वा न भ्रातृबंधुसुहृदः कुत ए
व चान्ये ॥ तस्माद्भवत्प्रपदयोः पतितात्मनां नो नान्या भवेद्गतिररिंदम तद्विधेहि ॥३०॥
श्रीभगवानुवाच ॥ पतयो नाऽभ्यसूयेरन्पितृभ्रातृसुतादयः ॥ लोकाश्च वो मयोपेता दे
वा अप्यनुमन्यते ॥३१॥ न प्रीतयेऽनुरागाय ह्यंगसंगो नृणामिह तन्मनो मयि युंजाना
अचिरान्मामवाप्स्यथ ॥३२॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्ता द्विजपत्न्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः ॥
ते चानसूयवः स्वाभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ॥३३॥ तत्रैका विधृता भर्त्रा भगवंतं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यथाश्रुतंहृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनं॥३४॥भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेन
गोपकान्॥चतुर्विधेनाशयित्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः॥३५॥एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनु
शीलयन्॥रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाक्कृतैः॥३६॥अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वत
प्यन्कृतागसः॥यद्विश्वेश्वरयोर्याचामहन्मनृविडंबयोः॥३७॥दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृ
ष्णेभक्तिमलौकिकीं॥आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन्॥३८॥धिग्जन्मनस्त्रि
वृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञतां॥धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे॥३९॥नूनंभ
गवतोमायायोगिनामपिमोहिनी॥यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः॥४०॥
अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ॥दुरंतभावंयोविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभि
धान्॥४१॥नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि॥नतपोनात्ममीमांसानशौचं
नक्रियाःशुभाः॥४२॥अथापिह्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे॥भक्तिर्दृढानचास्माकं
संस्कारादिमतामपि॥४३॥ननुस्वार्थविमूढानांप्रमत्तानांगृहेहया॥अहोनःस्मार

यामासगोपवाक्यैःसतांगतिः॥४४॥अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः॥ईशि
तव्यैःकिमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनं॥४५॥हित्वाऽन्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशया
सकृत्॥स्वात्मदोषाऽपवर्गेणतद्याचाजनमोहिनी॥४६॥देशकालपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्र
र्त्विजोऽग्नयः॥देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः॥४७॥सएषभगवान्साक्षाद्विष्णु
र्योगेश्वरेश्वरः॥जातोयदुष्वित्यशृण्मह्यपिमूढानविद्महे॥४८॥अहोवयंधन्यतमाये
षांनस्तादृशीःस्त्रियः॥भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ॥४९॥नमस्तुभ्यं
भगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे॥यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु॥५०॥सवै
नआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनां॥अविज्ञाताऽनुभावानांक्षंतुमर्हस्यतिक्रमं
॥५१॥इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः॥दिदृक्षवोप्यच्युतयोःकंसाद्भीतानन
चाचलन्॥५२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेविप्रपत्न्यनुग्रहोनामत्र
योविंशोऽध्यायः॥२३॥श्रीशुकउवाच॥भगवानपितत्रैवबलदेवेनसंयुतः॥अप

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥५८॥

श्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान्॥१॥तदभिज्ञोपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः॥
प्रश्रयावनतोऽपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान्॥२॥कथ्यतांमेपितः कोऽयंसंभ्रमोवउपाग
तः॥किंफलंकस्यचोद्देशः केनवासाध्यतेमखः॥३॥एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूष
वेपितः॥नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मनामिह॥४॥अस्त्यस्वपरदृष्टीनाम
मित्रोदास्तविद्विषां॥उदासीनोरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते॥५॥ज्ञात्वाऽज्ञात्वा
चकर्माणिजनोऽयमनुतिष्ठति॥विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात्तथानाऽविदुषोभवेत्॥
॥६॥तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः॥अथवालौकिकस्तन्मेपृच्छतः
साधुभण्यतां॥७॥नंदउवाच॥पर्जन्योभगवानिंद्रोमेघास्तस्यात्ममूर्तयः॥ते
ऽभिवर्षंतिभूतानांप्राणनंजीवनंपयः॥८॥तंतातवयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्व
रं॥द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंतेक्रतुभिर्नराः॥९॥तच्छेषेणोपजीवंतित्रिवर्गफलहे
तवे॥पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यः फलभावनः॥१०॥यएवंविसृजेद्धर्मंपारंपर्या

॥राम॥
॥५८॥

गतंनरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्सवैनाप्नोतिशोभनं॥११॥श्रीशुकउवाच॥वचोनिश
म्यनंदस्यतथान्येषांव्रजौकसां॥इंद्रायमन्युंजनयन्पितरंप्राहकेशवः॥१२॥श्रीभ
गवानुवाच॥कर्मणाजायतेजंतुः कर्मणैवविलीयते॥सुखंदुःखंभयंक्षेमंकर्मणैवा
भिपद्यते॥१३॥अस्तिचेदीश्वरः कश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणां॥कर्तारंभजतेसोपिनह्य
कर्तुः प्रभुर्हिसः॥१४॥किमिंद्रेणेहभूतानांस्वस्वकर्मानुवर्तिनां॥अनीशेनान्यथा
कर्तुंस्वभावविहितंनृणां॥१५॥स्वभावतंत्रोहिजनः स्वभावमनुवर्तते॥स्वभावस्थ
मिदंसर्वंसदेवासुरमानुषं॥१६॥देहानुच्चावचाञ्जंतुः प्राप्योत्सृजतिकर्मणा॥श
त्रुर्मित्रमुदासीनः कर्मैवगुरुरीश्वरः॥१७॥तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थः स्वकर्म
कृत्॥अंजसायेनवर्तेततदेवास्यहिदैवतं॥१८॥आजीव्यैकतरंभावंयस्त्वन्यमुप
जीवति॥नतस्माद्विंदतेक्षेमंजारंनार्यसतीयथा॥१९॥वर्तेतब्रह्मणाविप्रोराज
न्योरक्षयाभुवः॥वैश्यस्तुवार्तयाजीवेच्छूद्रस्तुद्विजसेवया॥२०॥कृषिवाणिज्यगो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ रक्षाकुसीदं तुर्यमुच्यते॥ वार्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोनिशं॥२१॥ सत्त्वं रजस्त
॥५९॥ मइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः॥ रजसोत्पद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत्॥२२॥ रज
साचोदिता मेघा वर्षंत्यंबूनि सर्वतः॥ प्रजास्तैरेव सिध्यंति महेंद्रः किं करिष्यति॥२३॥
न नः पुरो जनपदा न ग्रामा न गृहा वयं॥ वनौकसस्तात नित्यं वनशैलनिवासिनः
॥२४॥ तस्माद्गवां ब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतां मखः॥ य इंद्रमखसंभारास्तैरयं साध्य
तां मखः॥२५॥ पच्यंतां विविधाः पाकाः सूपांताः पायसादयः॥ संयावापूपशष्कुल्यः
सर्वदोहश्च गृह्यतां॥२६॥ हूयंतामग्नयः सम्यक् ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः॥ अन्नं बहुवि
धं तेभ्यो देयं वो धेनुदक्षिणाः॥२७॥ अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्यो यथार्हतः॥
यवसं तु गवां दत्वा गिरये दीयतां बलिः॥२८॥ स्वलंकृता भुक्तवंतः स्वनुलिप्ताः ॥राम॥
सुवाससः॥ प्रदक्षिणं च कुरुत गोविप्रानलपर्वतान्॥२९॥ एतन्मम मतं तात क्रि ॥५९॥
यतां यदि रोचते॥ अयं गोब्राह्मणाद्रीणां मह्यं च दयितो मखः॥३०॥ श्रीशुक

उवाच॥ कालात्मना भगवता शक्रदर्पजिघांसता॥ प्रोक्तं निशम्य नंदाद्याः साध्व
गृह्णंत तद्वचः॥३१॥ तथा च व्यदधुः सर्वं यथाह मधुसूदनः॥ वाचयित्वा स्वस्त्यय
नं तद्द्रव्येण गिरिद्विजान्॥३२॥ उपहृत्य बलीन्सर्वानादृता यवसं गवां॥ गोध
नानि पुरस्कृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणं॥३३॥ अनांस्यनडुद्युक्तानि ते चारुह्य स्व
लंकृताः॥ गोप्यश्च कृष्णवीर्याणि गायंत्यः सद्विजाशिषः॥३४॥ कृष्णस्त्वन्यत
मं रूपं गोपविश्रंभणं गतः॥ शैलोस्मीति ब्रुवन्भूरि बलिमादद्बृहद्वपुः॥३५॥ त
स्मै नमो व्रजजनैः सह चक्रे स्मनात्मने॥ अहो पश्यत शैलोसौ रूपी नोऽनुग्र
हं व्यधात्॥३६॥ एषोऽवजानतो मर्त्यान्कामरूपी वनौकसः॥ हंति ह्यस्मै न
मस्यामः शर्मणे चात्मनो गवां॥३७॥ इत्यद्रिगोद्विजमखं वासुदेवप्रणोदि
ताः यथा विधाय ते गोपाः सहकृष्णा व्रजं गताः॥३८॥ ॥इति श्रीभागवते महा
पुराणे दशमस्कंधे चतुर्विंशोध्यायः॥२४॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इंद्रस्तदात्मनः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ पूजांविज्ञायविहतांनृप॥गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादिभ्यश्चुकोपसः॥१॥गणंसां
॥६०॥ वर्तकंनाममेघानांचांतकारिणां॥इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत॥२॥
अहोश्रीमदमाहात्म्यंगोपानांकाननौकसां॥कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहे
लनं॥३॥यथाऽदृढैःकर्ममयैःक्रतुभिर्नामनौनिभैः॥विद्यामान्वीक्षिकींहित्वा
तितीर्षंतिभवार्णवं॥४॥वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडितमानिनं॥कृष्णंमर्त्य
मुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियं॥५॥एषांश्रियाऽवलिप्तानांकृष्णेनाध्मापिता
त्मनां॥धुनुतश्रीमदस्तंभंपशून्नयतसंक्षयं॥६॥अहंचैरावतंनागमारुह्यानु
व्रजेव्रजं॥मरुद्गणैर्महावीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया॥७॥ऋषिरुवाच॥इत्थंम
घवताज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबंधनाः॥नंदगोकुलमासारैःपीडयामासुरोजसा॥ ॥राम॥
॥८॥विद्योतमानाविद्युद्भिःस्तनंतःस्तनयित्नुभिः॥तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्ज ॥६०॥
लशर्कराः॥९॥स्थूणास्थूलावर्षधारामुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः॥जलौघैःप्लाव्य

मानाभून्नादृश्यतनतोन्नतं॥१०॥अत्यासारातिवातेनपशवोजातवेपनाः॥गोपा
गोप्यश्चशीतार्तागोविंदंशरणंययुः॥११॥शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छाद्यासारपीडि
ताः॥वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः॥१२॥कृष्णकृष्णमहाभागत्वन्नाथंगो
कुलंप्रभो॥त्रातुमर्हसिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल॥१३॥शिलावर्षनिपातेनहन्य
मानमचेतनं॥निरीक्ष्यभगवान्मेनेकुपितेंद्रकृतंहरिः॥१४॥अपर्त्वत्युल्बणंवर्ष
मतिवातंशिलामयं॥स्वयागेनिहतेस्माभिरिंद्रोनाशायवर्षति॥१५॥तत्रप्रतिवि
धिंसम्यगात्मयोगेनसाधये॥लोकेशमानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंतमः॥१६॥न
हिसद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः॥मत्तोऽसतांमानभंगःप्रशमायोपकल्पते॥१७॥
तस्मान्मच्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहं॥गोपायेस्वात्मयोगेनसोयंमेव्रतआहितः॥१८॥
इत्युक्त्वैकेनहस्तेनकृत्वागोवर्द्धनाचलं॥दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः॥
॥१९॥अथाहभगवान्गोपान्हेंबतातव्रजौकसः॥यथोपजोषंविशतगिरिगर्तंसगोध

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥६१॥

ना॥२०॥ नत्रासरूहवः कार्यमद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभयेनालं तत्त्राणं विहि
तं हि वः॥२१॥ तथा निर्विविशुर्गर्त्तं कृष्णाश्वासितमानसाः यथावकाशं सधनाः सव्रजाः
सोपजीविनः॥२२॥ क्षुत्तृड्व्यथां सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणो द
धावद्रिं सप्ताहं नाचलत्पदात्॥२३॥ कृष्णयोगानुभावं तं निशाम्येंद्रोतिविस्मितः निस्तं
भो भ्रष्टसंकल्पः स्वान्मेघान्संन्यवारयत्॥२४॥ खं व्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं च दारुणं निश मादि
म्योपरतं गोपान्गोवर्द्धनधरोब्रवीत्॥२५॥ निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सस्त्रीधनार्भ
काः उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः॥२६॥ ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय
गोधनम् शकटोढोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः॥२७॥ भगवानपि तं शैलं स्व
स्थाने पूर्ववत्प्रभुः पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया॥२८॥ तं प्रेमवेगान्नि ॥राम॥
भृता व्रजौकसो यथा समीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन्मुदा दध्य ॥६१॥
क्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९ यशोदा रोहिणी नंदो रामश्च बलिनां वरः॥कृष्णमालिं

ग्य युयुजुराशिषः स्नेहकातराः॥३०॥ दिवि देवगणाः साध्याः सिद्धगंधर्वचारणाः॥तुष्टुवु
र्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव॥३१॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्दिवि देवप्रणोदिताः॥ज
गं गुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखा नृप॥३२॥ ततोनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्स गोष्ठं सब
लोऽव्रजद्धरिः॥ तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका गायंत्य ईयुर्मुदिता हृदिस्पृशः॥३३॥
॥इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे गोवर्द्धनोद्धरणं नाम पंचविंशोऽध्यायः
व ॥२५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते॥अत
द्वीर्यविदः प्रोचुः समभ्येत्य सुविस्मिताः॥१॥ बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै॥क
भ्ये थमर्हत्यसौ जन्म ग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितं॥२॥ यः सप्तहायनो बालः करेणैकेन लील
या॥ कथं बिभ्रद्गिरिवरं पुष्करं गजराडिव॥३॥ तोकेनामीलिताक्षेण पूतनाया महौज
सः॥ पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनेव वयस्तनोः॥४॥ हिन्वतोऽधः शयानस्य मास्यस्य
चरणावुदक्॥ अनोपतद्विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहतं॥५॥ एकहायन आसीनो ह्रियमाणो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰प॰॥ ॥६७॥

विहायसा॥दैत्येनयस्तृणावर्तमहन्कंठग्रहातुरं॥६॥कचिद्धैयंगवस्तैन्येमात्राबद्धउलू
खले॥गच्छन्नर्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत्॥७॥वनेसंचारयन्वत्सान्सरामो
बालकैर्वृतः॥हंतुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोरिमपाटयत्॥८॥वत्सेषुवत्सरूपेणप्रवि
शंतंजिघांसया॥हत्वान्यपातयत्तेनकपित्थानिचलीलया॥९॥हत्वारासभदैत्यंतं
द्बंधूंश्चबलान्वितः॥चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्वफलान्वितं॥१०॥प्रलंबंघातयित्वो
ग्रंबलेनबलशालिना॥अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवन्हितः॥११॥आसीविं
षतमाहिंद्रंदमित्वाविमदंहृदात्॥प्रसह्योद्धास्ययमुनांचक्रेसौनिर्विषोदकां॥१२॥
दुस्त्यजश्चानुरागोस्मिन्सर्वेषांनोव्रजौकसां॥नंदतेतनयेस्मासुतस्याप्योस्य
तिकःकथं॥१३॥कसप्तहायनोबालःकमहाद्रिविधारणं॥ततोनोजायतेशंकाव्र ॥एम॥
जनाथतवात्मजे॥१४॥नंदउवाच॥श्रूयतांमेवचोगोपाव्येतुशंकाचवोर्भके॥एनंकुमा ॥६८॥
रमुद्दिश्यगर्गोमेयदुवाचह॥१५॥वर्णास्त्रयःकिलास्यासन्गृह्णतोनुयुगंतनूः॥

शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः॥१६॥प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्म
जः॥वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते॥१७॥बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसु
तस्यते॥गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः॥१८॥एषवःश्रेयआधास्यद्गोप
गोकुलनंदनः॥अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ॥१९॥पुरानेनव्रजपतेसा
धवोदस्युपीडिताः॥अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः॥२०॥यएतस्मिन्म
हाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः॥नारयोभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः॥२१॥
तस्मान्नंदकुमारोऽयंनारायणसमोगुणैः॥श्रियाकीर्त्यानुभावेनतत्कर्मसुविस्म
यः॥२२॥इत्यद्धामांसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते॥मन्येनारायणस्यांशंकृष्णमक्लि
ष्टकारिणं॥२३॥इतिनंदवचःश्रुत्वागर्गगीतंव्रजौकसः॥मुदितानंदमानर्चुःकृ
ष्णंचगतविस्मयाः॥२४॥देवेवर्षतियज्ञविप्लवरुषावज्राश्मवर्षानिलैःसीदत्पाल
पशुस्त्रिआत्मशरणंदृष्ट्वानुकंप्युत्स्मयन्॥उत्पाट्यैककरेणशैलमबलोलीलोच्छि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥६३॥

लीं धंयथा विभ्रज्जो घ्नमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रो गवां॥२५॥ ॥इति श्रीभाग
वते महापुराणे दशमस्कंधे गर्गगीताऽनुवादो नाम षड्विंशोऽध्यायः॥२६॥ ॥
॥ श्रीशुक उवाच॥ गोवर्द्धने धृते शैल आसाराद्रक्षिते व्रजे॥ गोलोकादाव्रजत्कृष्णं सु
रभिः शक्र एव च॥१॥ विविक्त उपसंगम्य व्रीडितः कृतहेलनः॥ पस्पर्श पादयोरेनं किरी
टेनार्कवर्चसा॥२॥ दृष्टश्रुतानुभावोस्य कृष्णस्याऽमिततेजसः॥ नष्टत्रिलोकेशम
द इदमाह कृतांजलिः॥३॥ इंद्र उवाच॥ विशुद्धसत्वं तव धाम शांतं तपोमयं ध्वस्तरजस्त
मस्कं॥ मायामयोयं गुणसंप्रवाहो न विद्यते ते ग्रहणानु विभर्त्ति धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहा
य॥५॥ पिता गुरुस्त्वं जगतामधीशो दुरत्ययः काल उपात्तदंडः॥ हिताय चेच्छातनुभिः
समीहसे मानं विधुन्वन्जगदीशमानिनां॥६॥ ये मद्विधाज्ञा जगदीशमानिनस्त्वां वीक्ष्य
कालेऽभयमाशु तन्मदं॥ हित्वार्य्यमार्गं प्रभजंत्यपस्मया ईहा खलानामपि तेऽनुशास
नं॥७॥ स त्वं ममैश्वर्य्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावं॥ क्षंतुं प्रभोऽथाऽर्हसि

५ हणानुबंधः॥४॥ कुतो नु तद्धेतव ईश तत्कृता
लोभादयो येऽबुधलिंगभावाः॥ तथापि दंडं भगवा ५

मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती॥८॥ तवाऽवतारोऽयमधोक्षजेह स्वयंभरा
णामुरुभारजन्मनां॥ चमूपतीनामभवाय देव भवाय युष्मच्चरणानुवर्त्तिनां॥९॥ न
मस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने॥ वासुदेवाय कृष्णाय सात्वतां पतये नमः॥१०॥ स्व
च्छंदोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्त्तये॥ सर्वस्मै सर्वबीजाय सर्वभूतात्मने नमः॥११॥ म
येदं भगवन्गोष्ठनाशायासारवायुभिः॥ चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना तीव्रमन्युना॥१२॥
त्वयेशाऽनुगृहीतोऽस्मि ध्वस्तस्तंभो वृथोद्यमः॥ ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः॥
॥१३॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं संकीर्त्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुं॥ मेघगंभीरया वाचा
प्रहसन्निदमब्रवीत्॥१४॥ मया तेऽकारि मघवन्मखभंगोऽनुगृह्णता॥ मदनुस्मृत
ये नित्यं मत्तस्येंद्रश्रिया भृशं॥१५॥ मामैश्वर्य्यश्रीमदांधो दंडपाणिं न पश्यति॥ तं भ्रं
शयामि संपद्भ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहं॥१६॥ गम्यतां शक्र भद्रं वः क्रियतां मेऽनुशास
नं॥ स्थीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तंभवर्जितैः॥१७॥ अथाह सुरभिः कृष्णमभिवंद्य

॥राम॥ ॥६३॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मनस्विनी॥स्वसंतानैरुपामंत्र्य गोपरूपिणमीश्वरं॥१८॥सुरभिरुवाच॥ कृष्ण कृष्ण
महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसंभव।भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत॥१९॥त्वं नः
परमकं दैवं त्वं न इंद्रो जगत्पते॥भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः॥२०॥ इंद्रं नस्त्वाभि
षेक्ष्यामो ब्रह्मणा चोदिता वयं।अवतीर्णोसि विश्वात्मन् भूमेर्भारापनुत्तये॥२१॥श्री
शुक उवाच॥एवं कृष्णमुपामंत्र्य सुरभिः पयसात्मनः॥जलैराकाशगंगाया ऐरावतक
रोद्धृतैः॥२२॥इंद्रः सुरर्षिभिः साकं नोदितो देवमातृभिः॥अभ्यषिंचत दाशार्हं गोविंद इति
चाभ्यधात्॥२३॥तत्रागतास्तुंबुरुनारदादयो गंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः॥जगुर्यशो लो
कमलापहं हरेः सुरांगनाः संननृतुर्मुदान्विताः॥२४॥तं तुष्टुवुर्देवनिकायकेतवो ह्यवाकि
रंश्चाद्भुतपुष्पवर्षिभिः॥लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयो गावस्तदा गामनयन् पयोद्रुतां॥
॥२५॥नानारसौघाः सरितो वृक्षा आसन् मधुस्रवाः॥अकृष्टपच्यौषधयो गिरयो बिभ्रदु
न्मणीन्॥२६॥कृष्णेभिषिक्त एतानि सत्वानि कुरुनंदन॥निर्वैराण्यभवंस्तात क्रूराण्यपि

निसर्गतः॥२७॥इति गोगोकुलपतिं गोविंदमभिषिच्य सः॥अनुज्ञातो ययौ शक्रो वृतो देवादि
भिर्दिवं॥२८॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे इंद्रस्तुतिर्नाम सप्तविंशो१०
ध्यायः॥ ॥२७॥श्रीशुक उवाच॥एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनं॥स्नातुं नंद
स्तु कालिंद्यां द्वादश्यां जलमाविशत्॥१॥तं गृहीत्वानयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोंतिकं
अविज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकं निशि॥चुक्रुशुस्तमपश्यंतः कृष्ण रामेति गोपि
काः॥२॥भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहृतं॥तदंतिकं गतो राजन् स्वानामभयदो वि
भुः॥३॥प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया॥महत्या पूजयित्वाह तद्दर्शनमहो
त्सवः॥४॥वरुण उवाच॥अद्य मे निभृतो देहोद्यैवार्थोधिगतः प्रभो॥त्वत्पादभाजो भ
गवन्नवापुः पारमध्वनः॥५॥नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने॥न यत्र श्रूयते मा
या लोकसृष्टिविकल्पना॥६॥अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना॥आनीतोयं तव पि
ता तद्भवान् क्षंतुमर्हति॥७॥ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक्॥गोविंद नीयतामे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ मेषपितातेपितृवत्सल॥८॥श्रीशुकउवाच॥एवंप्रसादितःकृष्णोभगवानीश्वरे
॥६५॥ श्वरः॥आदायागात्स्वपितरंबंधूनांचावहन्मुदं॥९॥नंदस्त्वतींद्रियंदृष्ट्वालोकपालम
होदयं॥कृष्णेचसन्नतिंतेषांज्ञातिभ्योविस्मितोब्रवीत्॥१०॥तेत्वौत्सुक्यधियोराजन्म
त्वागोपास्तमीश्वरं॥अपिनःस्वगतिंसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः॥११॥इतिस्वानांसभ
गवान्विज्ञायाखिलदृक्स्वयं॥संकल्पसिद्धयेतेषांकृपयैतदचिंतयत्॥१२॥जनोवैलो
कएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः॥उच्चावचासुगतिषुनवेदस्वांगतिंभ्रमन्॥१३॥इति
संचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरिः॥दर्शयामासलोकंस्वंगोपानांतमसःपरं॥१४॥
सत्यंज्ञानमनंतंयद्ब्रह्मज्योतिःसनातनं॥यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः॥
१५ तेतुब्रह्महृदंनीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः॥ददृशुर्ब्रह्मणोलोकंयत्राक्रूरोध्यगात्पु ॥एम॥
रा॥१६॥नंदादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः॥कृष्णंचतत्रछंदोभिःस्तूयमानंसुविस्मि ॥६५॥
ताः१७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनंदानयनगोपब्रह्मलोक

दर्शनंनामाष्टाविंशोऽध्यायः॥२८॥ ॥श्रीशुकउवाच॥भगवानपितारात्रीःश
रदोत्फुल्लमल्लिकाः॥वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रेयोगमायामुपाश्रितः॥१॥तदोडुराजःककुभः
करैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः॥सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रिया
याइवदीर्घदर्शनः॥२॥दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणं॥वनं
चतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरं॥३॥निशम्यगीतंतदनंगवर्द्धनंव्र
जस्त्रियःकृष्णगृहीतमानसाः॥आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाःसयत्रकांतोजवलो
लकुंडलाः॥४॥दुहंत्योऽभिययुःकाश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः॥पयोऽधिश्रित्यसंयावमनु
द्वास्यापराययुः॥५॥परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यःशिशून्पयः॥शुश्रूषंत्यःपतीन्का
श्चिदश्नंत्योऽपास्यभोजनं॥६॥लिंपंत्यःप्रमृजंत्योन्याअंजंत्यःकाश्चलोचने॥व्यत्यस्तव
स्त्राभरणाःकाश्चित्कृष्णांतिकंययुः॥७॥तावार्यमाणाःपतिभिःपितृभिर्भ्रातृबंधु
भिः॥गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्त्तंतमोहिताः॥८॥अंतर्गृहगताःकाश्चिद्गोप्योलब्ध

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥६६॥

विनिर्गमाः॥ कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युर्मीलितलोचनाः॥९॥ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रता
पधुताशुभाः॥ ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्या क्षीणमंगलाः॥१०॥ तमेव परमात्मा
नं जारबुद्ध्यापि संगताः॥ जहुर्गुणमयं देहं सद्यः प्रक्षीणबंधनाः॥११॥ राजोवाच॥ कृ
ष्णं विदुः परं कांतं न तु ब्रह्मतया मुने॥ गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथं॥१२॥
॥श्रीशुक उवाच॥ उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैद्यः सिद्धिं यथा गतः॥ द्विषन्नपि हृषीकेशं किमुता
धोक्षजप्रियाः॥१३॥ नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप॥ अव्ययस्याप्रमेय
स्य निर्गुणस्य गुणात्मनः॥१४॥ कामं क्रोधं भयं स्नेहमैक्यं सौहृदमेव च॥ नित्यं हरौ विद
धतो यांति तन्मयतां हि ते॥१५॥ न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे॥ योगेश्वरे
श्वरे कृष्णे यत एतद्विमुच्यते॥१६॥ ता दृष्ट्वांतिकमायाता भगवान् व्रजयोषितः॥ अ
वदद्वदतां श्रेष्ठो वाचः पेशैर्विमोहयन्॥१७॥ श्री कृष्ण उवाच॥ स्वागतं वो महा
भागाः प्रियं किं करवाणि वः॥ व्रजस्यानामयं कच्चिद्ब्रूतागमनकारणं॥१८॥ रजन्ये

॥राम॰॥
॥६६॥

षा घोररूपा घोरसत्वनिषेविता॥ प्रतियात व्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः॥१९॥
मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः॥ विचिन्वंति ह्यपश्यंतो मा कृढ्वं बंधुसाहसं॥२०
दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररंजितं॥ यमुनानिललीलैजत्तरुपल्लवशोभितं॥२१॥ तद्या
त मा चिरं गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन् सतीः॥ क्रंदंति वत्सा बालाश्च तान्पाययत दुह्यत॥२२
अथवा मदभिस्नेहाद्भवत्यो यंत्रिताशयाः॥ आगता ह्युपपन्नं वः प्रीयंते मयि जंतवः॥
॥२३॥ भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया॥ तद्बंधूनां च कल्याण्यः प्रजानां
चानुपोषणं॥२४॥ दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा॥ पतिः स्त्रीभिर्न हात
व्यो लोकेप्सुभिरपातकी॥२५॥ अस्वर्ग्यमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयावहं॥ जुगुप्सितं
च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः॥२६॥ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयि भावोऽनुकीर्तना
त्॥ न तथा सन्निकर्षेण प्रतियात ततो गृहान्॥२७॥ श्रीशुक उवाच॥ इति विप्रि
यमाकर्ण्य गोप्यो गोविंदभाषितं॥ विषण्णा भग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययां॥२८॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥६७॥

ज्य

कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिंबाधराणिचरणेनभुवंलिखंत्यः॥अस्रैरुपा
त्तमषिभिःकुचकुंकुमानितस्थुर्मृजंत्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीं॥२९॥प्रेष्ठंप्रियेतरमिव
प्रतिभाषमाणंकृष्णंतदर्थविनिवर्त्तितसर्वकामाः॥नेत्रेविमृज्यरुदितोपहतेस्म
किंचित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः॥३०॥गोप्यऊचुः॥मैवंविभोर्हतिभवा
न्गदितुंनृशंसंसंत्यज्यसर्वविषयांस्तवपादमूलं॥भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजा
स्मान्देवोयथादिपुरुषोभजतेमुमुक्षून्॥३१॥यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंगस्त्रीणां
स्वधर्मइतिधर्मविदात्वयोक्तं॥अस्त्वेवमेतदुपदेशपदेत्वयीशेप्रेष्ठोभवांस्तनुभृतां
किलबंधुरात्मा॥३२॥कुर्वंतिहित्वयिरतिंकुशलाःस्वआत्मन्नित्यप्रियेपतिसुता
दिभिरार्त्तिदैःकिं॥तन्नःप्रसीदपरमेश्वरमास्मछिंद्याआशांधृतांत्वयिचिरादरविंदने
त्र॥३३॥चित्तंसुखेनभवताऽपहृतंगृहेषुयन्निर्विशत्युतकरावपिगृह्यकृत्ये॥पादौप
दंनचलतस्तवपादमूलाद्यामःकथंव्रजमथोकरवामकिंवा॥३४॥सिंचांगनस्त्वद ॥राम॥ ॥६७॥

क

धरामृतपूरकेणहासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निं॥नोचेद्वयंविरहजाग्न्युपयुक्तदे
हाध्यानेनयामपदयोःपदवींसखेते॥३५॥यर्ह्यंबुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणं
क्वचिदरण्यजनप्रियस्य॥अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमंगस्थातुंत्वयाभिरमिता
वतपारयामः॥३६॥श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिल
भृत्यजुष्टं॥यस्याःस्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वयंचतवपादरजःप्रपन्नाः
॥३७॥तन्नःप्रसीदवृजिनार्दनतेंघ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः॥त्वत्सुंद
रस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यं॥३८॥वीक्ष्यालकावृत
मुखंतवकुंडलश्रीगंडस्थलाऽधरसुधंहसितावलोकं॥दत्ताऽभयंचभुजदंडयुगंवि
लोक्यवक्षःश्रियैकरमणंचभवामदास्यः॥३९॥कास्त्र्यंगतेकलपदामृतवेणुगीतस
म्मोहितार्यचरितान्नचलेत्त्रिलोक्यां॥त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्वि
जद्रुममृगाःपुलकान्यबिभ्रन्॥४०॥व्यक्तंभवान्व्रजभयार्त्तिहरोऽभिजातोदेवोय

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰प॰॥ था दिपुरुषस्सुरलोकगोप्ता॥तन्नो निधेहिकरपंकजमार्त्तवंधोतप्तस्तनेषुचशिरस्सु
॥६८॥ चकिंकरीणां॥४१॥श्रीशुकउवाच॥इतिविक्लवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः॥प्र
हस्यसदयंगोपीरात्मारामोप्यरीरमत्॥४२॥ताभिःसमेताभिरुदारचेष्टितःप्रियेक्ष
णोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः॥उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांकइवोडुभिर्वृ
तः॥४३॥उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः॥मालांबिभ्रद्वैजयंतींव्यचरन्मं
डयन्वनं॥४४॥नद्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकं॥जुष्टंतत्तरलानंदकु
मुदामोदवायुना॥४५॥बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मन
खाग्रपातैः॥क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचका
र॥४६॥एवंभगवतःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः॥आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानि ॥राम॰॥
न्योऽभ्यधिकंभुवि॥४७॥तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः॥प्रशमायप्रसा ॥६८॥
दायतत्रैवांतरधीयत॥४८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरा

सक्रीडारंभोनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः॥२९॥ ॥श्रीशुकउवाच॥अंतर्हितेभ
गवतिसहसैवव्रजांगनाः॥अतप्यंस्तमचक्षाणाःकरिण्यइवयूथपम्॥१॥गत्या
नुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः॥आक्षिप्तचित्ताःप्रमदार
मापतेःतास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः॥२॥गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाः
प्रियस्यप्रतिरूढमूर्त्तयः॥असावहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुःकृष्णविहार
विभ्रमाः॥३॥गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनं॥पप्रच्छुराका
शवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन्॥४॥दृष्टोवःकच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोध
नोमनः॥नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः॥५॥कच्चित्कुरबकाशोकनागपुन्ना
गचंपकाः॥रामानुजोमानिनीनांयातोदर्प्यहरस्मितः॥६॥कच्चित्तुलसिकल्याणिगो
विंदचरणप्रिये॥सहत्वालिकुलैर्विभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः॥७॥मालत्यदर्शिवः
कच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके॥प्रीतिंवोजनयन्यातःकरस्पर्शेनमाधवः॥८॥चूतप्रि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥६१॥

यालपनसासनकोविदारजंबर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः॥येन्येपरार्थभवकायमु
नापकूलाः शंसंतुकृष्णपदवींरहितात्मनांनः॥९॥किंतेकृतंक्षितितपोवतकेशवां
घ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि॥अप्यंघ्रिसंभवउरुक्रमविक्रमाद्वाआ
होवराहवपुषः परिरंभणेन॥१०॥अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेहगात्रैस्तन्वन्दृशां
सखिसुनिर्वृतिमच्युतोवः॥कांतांगसंगकुचकुंकुमरंजितायाः कुंदस्रजः कुलप
तेरिहवातिगंधः॥११॥बाहुंप्रियांसउपधायगृहीतपद्मोरामानुजस्तुलसिकालिकु
लैर्मदांधैः॥अन्वीयमानइहवस्तरवः प्रणामंकिंचाभिनंदतिचरन्प्रणयावलोकैः
॥१२॥पृच्छतेमालताबाहूनप्याश्लिष्टावनस्पतेः॥नूनंतत्करजस्पृष्टाबिभ्रत्युत्पु
लकान्यहो॥१३॥श्रीशुकउवाच॥इत्युन्मत्तवचोगोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः॥ली ॥एम॰॥ ॥६१॥
लाभगवतस्तास्ताह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः॥१४॥कस्याश्चित्पूतनायंत्याः कृष्णायंत्य
पिबत्स्तनं॥तोकायित्वारुदत्यन्यापदाऽहन्शकटायतीं॥१५॥दैत्यायित्वाजहारान्यामेका

कृष्णार्भभावनां॥रिंगयामासकाप्यंघ्रीकर्षंतीघोषनिस्वनैः॥१६॥कृष्णरामायि
तेद्वेतुगोपायंत्यश्चकाश्चन॥वत्सायतींघ्नतीचान्यातत्रैकातुबकायितां॥१७॥आहू
यदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुवर्त्ततीं॥वेणुंक्वणंतीक्रीडंतीमन्याः शंसंतिसाध्विति॥१८॥
कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापरानन्॥कृष्णोहंपश्यतगतिंललितामितितन्म
याः॥१९॥माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्त्राणंविहितंमया॥इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्यु
न्निदधेंबरं॥२०॥आरुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरांनृप॥दुष्टाहेगच्छजातोहंख
लानांननुदंडधृक्॥२१॥तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणं॥चक्षूंष्याश्व
पिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा॥२२॥बद्धान्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले॥भीता
सुदृक्पिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनं॥२३॥एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून्॥व्य
चक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः॥२४॥पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः॥ल
क्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः॥२५॥तैस्तैः पदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥७०॥

वलाः॥लब्धाः पदैः सुपक्कानि विलोक्यार्त्ताः समब्रुवन्॥२६॥कस्याः पदानि चैतानि या
तायानंदसूनुना॥अंसन्यस्तप्रकोष्टायाः करेणोः करिणा यथा॥२७॥अनयाराधि
तो नूनं भगवान् हरिरीश्वरः॥यन्नो विहाय गोविंदः प्रीतो यामनयद्रहः॥२८॥धन्या अ
हो अमी आल्यो गोविंदांघ्र्यब्जरेणवः॥यान्ब्रह्मेशो रमा देवी दधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये॥२९॥
तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वंत्युच्चैः पदानि यत्॥यैकापहृत्य गोपीनां रहो भुंक्तेऽच्युता
धरं॥३०॥न लक्ष्यंते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणांकुरैः॥खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्ये
प्रेयसीं प्रियः॥३१॥इमान्यधिकमग्नानि पदानि वहतो बधूं॥गोप्यः पश्यत कृस्न
स्य भाराक्रांतानि कामिनः॥३२॥अत्रावरोपिता कांता पुष्पहेतोर्महात्मना॥अत्र
प्रसूनावचयः प्रियार्थे प्रेयसा कृतः॥प्रपदाक्रमणे एते पश्यता सकले पदे॥३३॥ ॥राम॥ ॥७०॥
केशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतं॥तानि चूडयता कांतामुपविष्टमिह
ध्रुवं॥३४॥रेमे तया चात्मरत आत्मारामोप्यखंडितः॥कामिनां दर्शयन्दैन्यं स्त्रीणां चै

वदुरात्मतां॥३५॥इत्येवं दर्शयंत्यस्ताश्चेरुर्गोप्यो विचेतसः॥यां गोपीमनयत्कृस्नो वि
हायान्याः स्त्रियो वने॥३६॥सा च मेने तदात्मानं वरिष्टं सर्वयोषितां॥हित्वा गोपीः का
मयाना मामसौ भजते प्रियः॥३७॥ततो गत्वा वनोद्देशं दृप्ता केशवमब्रवीत्॥न पा
रयेहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः॥३८॥एवमुक्तः प्रियामाह स्कंध आरुह्यतामिति॥
ततश्चांतर्दधे कृस्नः सा वधूरन्वतप्यत॥३८॥हा नाथ रमण प्रेष्ठ क्वासि क्वासि महा
भुज॥दास्यास्ते कृपणाया मे सखे दर्शय सन्निधिं॥३९॥श्रीशुक उवाच॥अन्विच्छं
त्यो भगवतो मार्गं गोप्यो विदूरतः॥ददृशुः प्रियविश्लेषमोहितां दुःखितां सखीं॥४०
तया कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात्॥अवमानं च दौरात्म्याद्विस्मयं परमं य
युः॥४१॥ततो ऽविशन्वनं चंद्रज्योत्स्ना यावद्विभाव्यते॥तमः प्रविष्टमालक्ष्य ततो नि
ववृतुः स्त्रियः॥४२॥तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः॥तद्गुणानेव गाय
त्यो नात्मागाराणि सस्मरुः॥४३॥पुनः पुलिनमाविश्य कालिंद्याः कृष्णभावनाः॥स

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॥ मवेताजगुः कृष्णंतदागमनकांक्षिता ॥४४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश
॥७३॥ मस्कंधेरुद्रम विप्लवमाकुलकृष्णान्वेषणंनामत्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥ ॥
॥गोप्यऊचुः॥ जयतितेधिकंजन्मनाव्रजः श्रयतइंदिराशश्वदत्रहि ॥ दयितदृश्य
तांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते ॥१॥ शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसि
जोदरश्रीमुषादृशा ॥ सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः ॥२॥
विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् ॥ वृषमयात्मजाद्विश्वतो
भयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ॥३॥ नखलुगोपिकानंदनोभवानखिलदेहिनामंत
रात्मदृक् ॥ विखनसार्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ॥४॥ विर
चिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात् ॥ करसरोरुहंकांतकामदंशि ॥राम॥
रसिधेहिनःश्रीकरग्रहं ॥५॥ व्रजजनार्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंसनस्मि ॥७१॥
त ॥ भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ॥६॥ प्रणतदेहिनांपाप

कर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनं ॥ फणिफणार्पितंतेपदांबुजंकृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छ
यं ॥७॥ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण ॥ विधिकरीरिमावीरमु
ह्यतीरधरसीधुनाप्याययस्वनः ॥८॥ तवकथामृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषा
पहं ॥ श्रवणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृणंतितेभूरिदाजनाः ॥९॥ प्रहसितंप्रियप्रेमवी
क्षणंविहरणंचतेध्यानमंगलं ॥ रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशः कुहकनोमनःक्षोभयंति
हि ॥१०॥ चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरंनाथतेपदं ॥ शिलतृणांकुरैःसीदती
तिनः कलिलतांमनःकांतगच्छति ॥११॥ दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदा
वृतं ॥ घनरजस्वलंदर्शयन्मुहुर्मनसिनःस्मरंवीरयच्छसि ॥१२॥ प्रणतकामदंपद्मजा
र्चितंधरणिमंडनंध्येयमापदि ॥ चरणपंकजंशंतमंचतेरमणनःस्तनेष्वर्पयाधिह
न ॥१३॥ सुरतवर्द्धनंशोकनाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितं ॥ इतररागविस्मारणंनृ
णांवितरवीरनस्तेऽधरामृतं ॥१४॥ अटतियद्भवानह्निकाननंत्रुटिर्युगायतेत्वाम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥ ॥७२॥

पश्यतां॥कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशां॥१५॥पतिसुतान्वयभ्रा
तबांधवानतिविलंघ्यतेंऽत्यच्युतागताः॥गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितवयोषि
तःकस्त्यजेन्निशि॥१६॥रहसिसंविदंहृच्छयोदयंप्रहसिताननंप्रेमवीक्षणं॥बृहदुरः
श्रियोवीक्ष्यधामतेमुहुरतिस्पृहामुह्यतेमनः॥१७॥व्रजवनौकसांव्यक्तिरंगतेवृजि
नहंत्र्यलंविश्वमंगलं॥त्यजमनाक्चनस्त्वत्स्पृहात्मनांस्वजनहृद्रुजांयन्निषूदनं॥१८॥
यत्तेसुजातचरणांबुरुहंस्तनेषुभीताःशनैःप्रियदधीमहिकर्कशेषु॥तेनाटवीमट
सितद्व्यथतेनकिंस्वित्कूर्पादिभिर्भ्रमतिधीर्भवदायुषांनः॥१९॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणे।दशमस्कंधेकृष्णागमनप्रार्थनंनामएकत्रिंशोऽध्यायः॥ ॥एम॥ ॥७२॥
॥३१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इतिगोप्यःप्रगायंत्यःप्रलपंत्यश्चचित्रधा॥रुरुदुः
सुस्वरंराजन्कृष्णदर्शनलालसाः॥१॥तासामाविरभूच्छौरिःस्मयमानमुखांबुजः
पीतांबरधरःस्रग्वीसाक्षान्मन्मथमन्मथः॥२॥तंविलोक्यागतंप्रेष्ठंप्रीत्युत्फुल्ल

दृशोबला॥उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वःप्राणमिवागतं॥३॥काचित्करांबुजंशौरेर्जगृहे
ऽंजलिनामुदा॥काचिद्दधारतद्बाहुमंसेचंदनभूषितं॥४॥काचिदंजलिनाऽगृह्णात्त
न्वीतांबूलचर्वितं॥एकातदंघ्रिकमलंसंतप्तास्तनयोरधात्॥५॥एकाभ्रुकुटिमाबध्य
प्रेमसंरंभविह्वला॥घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैःसंदष्टदशनच्छदा॥६॥अपरानिमिषद्दृग्भ्यांजु
षाणातन्मुखांबुजं॥आपीतमपिनातृप्यत्संतस्तच्चरणंयथा॥७॥तंकाचिन्नेत्ररंध्रे
णहृदिकृत्वानिमील्यच॥पुलकांग्युपगुह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता॥८॥सर्वास्ताःके
शवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः॥जहुर्विरहजंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथाजनाः॥९॥ताभि
र्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतोवृतः॥व्यरोचताधिकंतातपुरुषःशक्तिभिर्यथा
॥१०॥ताःसमादायकालिंद्यानिर्विश्यपुलिनंविभुः॥विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिल
षट्पदं॥११॥शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमःशिवं॥कृष्णायाहस्ततरलाचितको
मलवालुकं॥१२॥तद्दर्शनाह्लादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रुतयोयथाययुःस्वैरु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा॰द॰पू॥ ॥७३॥

त्तरीयैः कुचकुंकुमांकितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे॥१३॥तत्रोपविष्टो भगवान्स
ईश्वरो योगीश्वरांतर्हृदिकल्पितासनः॥चकास गोपीपरिषद्गतोर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्ये
कपदंवपुर्दधत्॥१४॥सभाजयित्वा तमनंगदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा॥
संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोः संस्तुत्य ईषत्कुपिता बभाषिरे॥१५॥गोपिका ऊचुः
भजतोनुभजंत्येक एक एतद्विपर्ययं॥नोभयांश्च भजंत्यन्य एतन्नो ब्रूहि साधु भोः॥१६॥
॥श्रीभगवानुवाच॥ मिथो भजंति ये सख्यः स्वार्थैकांतोद्यमा हि ते॥न तत्र सौहृदं धर्मः
स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा॥१७॥भजंत्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा॥धर्मो निरप
वादोत्र सौहृदं च सुमध्यमाः॥१८॥भजतोपि न वै केचिद्भजंत्यभजतः कुतः॥आत्मा
रामा ह्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुद्रुहः॥१९॥नाहं तु सख्यो भजतोपि जंतून् भजाम्य — राम॥ ॥७३॥
मीषामनुवृत्तिवृत्तये॥यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तच्चिंतयान्यन्निभृतो न वेद
॥२०॥एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां हि वो मय्यनुवृत्तये बलाः॥मया परोक्षं भजता

तिरोहितं मासूयितुं मार्हथ तत्प्रियं प्रियाः॥२१॥न पारयेहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुकृत्यं
विबुधायुषापि वः॥या माभजन्दुर्जरगेहशृंखलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना॥२२॥
॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कृष्णाविर्भावो नाम द्वात्रिंशोध्यायः॥३२॥
॥श्रीशुक उवाच॥ ॥इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः॥जहुर्विरहजं तापं त
दंगोपचिताशिषः॥१॥तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याब
द्धबाहुभिः॥२॥रासोत्सवः संप्रवृत्तो गोपीमंडलमंडितः॥योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयो
र्द्वयोः॥३॥प्रविष्टेन गृहीतानां कंठे स्वनिकटं स्त्रियः॥यं मन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलं
दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनां॥४॥ततो दुंदुभयो नेदुर्निपेतुः पुष्पवृष्टयः॥ज
गुर्गंधर्वपतयः सस्त्रीकास्तद्यशोमलं॥५॥वलयानां नूपुराणां किंकिणीनां च योषितां॥
सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमंडले॥६॥तत्रातिशुशुभे ताभिर्भगवान्देवकीसुतः॥
मध्ये मणीनां हैमानां महामरकतो यथा॥७॥पादन्यासैर्भुजविधुतिभिः सस्मितैर्भ्रू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥७४॥

विलासै र्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैः कुंडलैर्गंडलोलैः॥ स्विद्यन्मुख्यः कवररसनाग्रंथ
यः कृष्णवध्वो गायंत्यस्तं तडित इव ता मेघचक्रे विरेजुः॥८॥ उच्चैर्जगुर्नृत्यमाना र
क्तकंठ्यो रतिप्रियाः॥ कृष्णाभिमर्शमुदिता यद्गीतेनेदमावृतं॥९॥ काचित्समं मुकुं
देन स्वरजातीरमिश्रिताः॥ उन्निन्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्विति॥ तदेव ध्रुव
मुन्निन्ये तस्यै मानं च बह्वदात्॥१०॥ काचिद्रासपरिश्रांता पार्श्वस्थस्य गदाभृतः॥
जग्राह बाहुना स्कंधं श्लथद्वलयमल्लिका॥११॥ तत्रैकांसगतं बाहुं कृष्णस्योत्पल
सौरभं॥ चंदनालिप्तमाघ्राय हृष्टरोमा चुचुंब ह॥१२॥ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंड
लत्विषमंडितं॥ गंडं गंडे संदधत्या अदात्तांबूलचर्वितं॥१३॥ नृत्यंती गायती काचित्कू
जन्नूपुरमेखला॥ पार्श्वस्थाऽच्युतहस्ताब्जं श्रांताधात्स्तनयोः शिवं॥१४॥ गोप्यो ल
ब्ध्वाऽच्युतं कांतं श्रिय एकांतवल्लभं॥ गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यां गायंत्यस्तं विजह्रिरे॥१५॥
कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्रश्रियो वलयनूपुरघोषवाद्यैः॥ गोप्यः समं ॥रा०म॥ ॥७४॥

भगवता ननृतुः स्वकेशस्रस्तस्रजो भ्रमरगायकरासगोष्ठ्यां॥१६॥ एवं परिष्वंगकरा
भिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः॥ रेमे रमेशो व्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकः स्व
प्रतिबिंबविभ्रमः॥१७॥ तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलं कुचपट्टिकां वा॥
नांजः प्रतिव्योढुमलं व्रजस्त्रियो विस्रस्तमालाभरणाः कुरूद्वह॥१८॥ कृष्णविक्री
डितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः॥ कामार्दिताः शशांकश्च सगणो विस्मितोऽभव
त्॥१९॥ कृत्वा तावंतमात्मानं यावतीर्गोपयोषितः॥ रेमे स भगवांस्ताभिरात्मारामो
ऽपि लीलया॥२०॥ तासामतिविहारेण श्रांतानां वदनानि सः॥ प्रामृजत्करुणः प्रेम्णा
शंतमेनांग पाणिना॥२१॥ गोप्यः स्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रिया सुधितहासनि
रीक्षणेन॥ मानं दधत्य ऋषभस्य जगुः कृतानि पुण्यानि तत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः॥
॥२२॥ ताभिर्युतः श्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजः स्वकुचकुंकुमरंजितायाः॥ गं
धर्वपालिभिरनुद्रुत आविशद्वाः॥ श्रांतो गजीभिरिभराडिव भिन्नसेतुः॥२३॥ सो वभि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

।।भा०द०पू०।। ऽभस्यलंयुवतिभिः परिषिच्यमानः प्रेम्णेक्षितः प्रहसतीभिरितस्ततोंग।।वैमानिकैःकुसु
।।७५।। मवर्षिभिरीड्यमानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः।।२४।।ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसू
नगंधानिलजुष्टदिक्तटे।।चचारभृंगप्रमदागणावृतोयथामदच्युत्द्विरदःकरेणुभिः।।२५।।
एवंशशांकांशुविराजितानिशाःससत्यकामोऽनुरताबलागणः।।सिषेवआत्मन्यवरुद्ध
सौरतःसर्वाःशरत्काव्यकथारसाश्रयाः।।२६।।राजोवाच।।संस्थापनायधर्मस्यप्रशमा
येतरस्यच।।अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः।।२७।।सकथंधर्मसेतूनांवक्ताकर्त्ता
भिरक्षिता।।प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनं।।२८।।आप्तकामोयदुपतिःकृतवान्वै
जुगुप्सितं।।किमभिप्रायएतन्नःसंशयंछिन्धिसुव्रत।।२९।।श्रीशुकउवाच।।धर्मव्य
तिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसं।।तेजीयसांनदोषायवन्हेःसर्वभुजोयथा।।३०।।नै ।।राम।।
तत्समाचरेज्जातुमनसापिह्यनीश्वरः।।नश्यत्याश्वाचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजंवि ।।७५।।
षं।।३१।।ईश्वराणांवचःसत्यंतथैवाचरितंक्वचित्।।तेषांयत्स्ववचोयुक्तंबुद्धिमांस्तत्समा

चरेत्।।३२।।कुशलाऽचरितेनैषामिहस्वार्थोनविद्यते।।विपर्य्ययेणवाऽनर्थोनिरहंकारिणां
प्रभो।।३३।।किमुताखिलसत्वानांतिर्य्यङ्मर्त्यदिवौकसां।।ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाऽ
कुशलाऽन्वयः।।३४।।यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताऽखिलकर्मबंधाः
।।स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननह्यमानास्तस्येच्छयाऽऽत्तवपुषःकुतएवबंधः।।३५।।गो
पीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनां।।योंतश्चरतिसोऽध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक्
।।३६।।अनुग्रहायभूतानांमानुषंदेहमास्थितः।।भजतेतादृशीःक्रीडायाःश्रुत्वातत्प
रोभवेत्।।३७।।नाऽसूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया।।मन्यमानाःस्वपार्श्व
स्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः।।३८।।ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवाऽनुमोदिताः।।अनिच्छं
त्यायपुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः।।३९।।विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्र
द्धाऽन्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः।।भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमा
श्वऽपहिनोत्यचिरेणधीरः।।४०।। ।।इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरास

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ क्रीडाऽनुवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥एकदा दे
॥७६॥ वयात्रायां गोपाला जातकौतुकाः ॥ अनोभिरनडुद्युक्तैः प्रययुस्तेऽम्बिकावनं ॥१
॥ तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं विभुं ॥ आनर्चुरर्हणैर्भक्त्या देवीं च नृपतेऽम्बि
कां ॥२॥ गावो हिरण्यं वासांसि मधु मध्वन्नमादृताः ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे दे
वो नः प्रीयतामिति ॥३॥ ऊषुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य धृतव्रताः ॥ रजनीं तां म
हाभागा नंदसुनंदकादयः ॥४॥ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः ॥ य
दृच्छयागतो नंदं शयानमुरगोऽग्रसीत् ॥५॥ स चुक्रोशाहिना ग्रस्तः कृष्ण कृ
ष्ण महानयं ॥ सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ॥६॥ तस्य चाऽऽक्रंदितं श्रु
त्वा गोपालाः सहसोत्थिताः ॥ ग्रस्तं च दृष्ट्वा संभ्रांताः सर्पं विव्यधुरुल्मुकैः ॥७॥ अ ॥राम॥
लातैर्दह्यमानोऽपि नामुंचत्तमुरंगमः ॥ तमस्पृशत्पदाऽभ्येत्य भगवान्सात्व ॥७६॥
तां पतिः ॥८॥ स वै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः ॥ भेजे सर्पवपुर्हित्वा रूपं वि

द्याधरार्चितं ॥९॥ तमपृच्छद्धृषीकेशः प्रणतं समवस्थितं ॥ दीप्यमानेन वपुषा पुरु
षं हेममालिनं ॥१०॥ को भवान्परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः ॥ कथं जुगुप्सितामे
तां गतिं वा प्रापितोऽवशः ॥११॥ सर्प उवाच ॥ अहं विद्याधरः कश्चित्सुदर्शन इति श्रु
तः ॥ श्रिया स्वरूपसंपत्त्या विमानेनाचरन्दिशः ॥१२॥ ऋषीन्विरूपानंगिरसः प्रा
हसं रूपदर्पितः ॥ तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धैः स्वेन पाप्मना ॥१३॥ शापो मेऽनु
ग्रहायैव कृतस्तैः करुणात्मभिः ॥ यदहं त्रिलोकगुरुणा पदा स्पृष्टो हताशुभः
॥१४॥ तं त्वाहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहं ॥ आपृच्छे शापनिर्मुक्तः पादस्प
र्शादमीवहन् ॥१५॥ प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन्महापुरुष सत्पते ॥ अनुजानीहि मां
देव सर्वलोकेश्वरेश्वर ॥१६॥ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोऽहं सद्यस्तेऽच्युत दर्शनात् ॥ यन्नाम सं
गृह्णन्नखिलाञ्छ्रोतॄनात्मानमेव च ॥ सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हि ते
॥१७॥ इत्यनुज्ञाप्य दाशार्हं परिक्रम्याभिवंद्य च ॥ सुदर्शनो दिवं यातः कृच्छ्रान्नंदश्च

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा॰द॰पू॰॥
॥७७॥

मोचितः॥१८॥निशम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं व्रजौकसो विस्मितचेतसस्ततः॥समाप्य
तस्मिन्नियमं पुनर्व्रजं नृपाययुस्तत्कथयंत आदृताः॥१९॥कदाचिदथ गोविंदो रामः
श्चाद्भुतदर्शनः॥विजह्रतुर्वने रात्र्यां मध्यगौ व्रजयोषितां॥२०॥उपगीयमानौ ललि
तं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः॥स्वलंकृतानुलिप्तांगौ स्रग्विणौ विरजोंबरौ॥२१॥निशामुखं
मानयंतावुदितोडुपतारकं॥मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं कुमुदवायुना॥२२॥जगतुः
सर्वभूतानां मनःश्रवणमंगलं॥तौ कल्पयंतौ युगपत्स्वरमंडलमूर्छितं॥२३॥गो
प्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्छिता नाविदन्नृप॥स्रंसद्दुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं त
तः॥२४॥एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः संप्रमत्तवत्॥शंखचूड इति ख्यातो धनदा
नुचरोभ्यगात्॥२५॥तयोर्निरीक्षतो राजंस्तन्नाथं प्रमदाजनं॥क्रोशंतं काल ॥राम॥
यामास दिश्युदीच्यामशंकितः॥२६॥क्रोशंतं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्र ॥७७॥
हं॥यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्वधावतां॥२७॥मा भैष्टेत्यभयारावौ शाल

हस्तौ तरस्विनौ॥आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमं॥२८॥स वीक्ष्य तावनुप्राप्तौ
कालमृत्यू इवोद्विजन्॥विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया॥२९॥तमन्व
धावद्गोविंदो यत्र यत्र स धावति॥जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन्स्त्रियो बलः॥३०॥अवि
दूर इवाभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः॥जहार मुष्टिनैवांग सहचूडामणिं विभुः॥३१॥शंखचूडं निह
त्यैवं मणिमादाय भास्वरं॥अग्रजायाददत्प्रीत्या पश्यतीनां च योषितां॥३२॥ ॥इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शंखचूडवधो नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥३४
॥ ॥श्रीशुक उवाच॥गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः॥कृष्णलीलाः प्रगायंत्यो
निन्युर्दुःखेन वासरान्॥१॥गोप्य ऊचुः॥वामबाहुकृतवामकपोलो वल्गितभ्रूरधरा
र्पितवेणुं॥कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुंदः॥२॥व्योमया
नवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्य सलज्जाः॥काममार्गणसमर्पितचित्ताः
कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः॥३॥हंत चित्रमबलाः शृणुतेदं हारहास उरसि स्थिरविद्यु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा·द·पू·
॥७८॥

न॥नंदसूनुरयमार्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः॥३॥वृंदशोव्रजवृषामृगगावो
वेणुवाद्यहृतचेतसआरात॥दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवास
न॥४॥बर्हिणःस्तवकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः॥कर्हिचित्सबलआलि
सगोपैर्गाःसमाह्वयतियत्रमुकुंदः॥५॥तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजो॥
निलनीतं॥स्पृहयतीर्वयमिवाऽबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजाःस्तिमितापः॥६
॥अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाचलभूतिः॥वनचरोगिरितटेषुचरंती
र्वेणुनाह्वयतिगाःसयदाहि॥७॥वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्प
फलाढ्याः॥प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवःससृजुःस्म॥८॥दर्श ॥राम॥
नीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः॥अलिकुलैरलघुगीतमभीष्ट ॥७८॥
माद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः॥९॥सरसिसारसहंसविहंगाश्चारुगीतहृतचेत
सएत्य॥हरिमुपासततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः॥१०॥सहबलःस्र

गवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः॥हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउ
परंभतिविश्वं॥११॥महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनुगर्जतिमेघः॥सुहृदम
भ्यवर्षत्सुमनोभिश्छायायाचविदधत्प्रतपत्रं॥१२॥विविधगोपचरणेषुविदग्धो
वेणुवाद्यउरुधानिजशिक्षाः॥तवसुतःसतियदाधरबिंबेदत्तवेणुरनयत्स्वरजातीः
॥१३॥सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाःशक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः॥कवयआनतकंधर
चित्ताःकश्मलंययुरनिश्चिततत्वाः॥१४॥निजपदाऽब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुश
विचित्रललामैः॥व्रजभुवःशमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्य्यगतिरीरितवेणुः॥१५॥व्र
जतितेनवयंसविलासवीक्षणाऽर्पितमनोभववेगाः॥कुजगतिंगमितानविदा
मःकश्मलेनकबरंवसनंवा॥१६॥मणिधरःक्वचिदागणयन्गामालयादयितगं
धतुलस्याः॥प्रणयिनोऽनुचरस्यकदांसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र॥१७॥क्वणित
वेणुरववंचितचित्ताःकृष्णमन्वसतकृष्णगृहिण्यः॥गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्यो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा·द·पू·॥ ॥७९॥

गोपिकाद्रवविमुक्तमहाशाः॥१८॥कुंददामकृतकौतुकवेषो गोपगोधनवृतो यमुना
यां॥नंदसूनुरनघेतववत्सो नर्मदः प्रणयिनां विजहार॥१९॥मंदवायुरुपवात्यनुकू
लंमानयन्मलयजस्पर्शेन॥वंदिनस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतबलिभिः परिवव्रुः॥२०॥
वत्सलो व्रजगवां यदगध्रो वंद्यमानचरणः पथि वृद्धैः॥कृत्स्नगोधनमुपोह्य दिनांते
गीतवेणुरनुगेरितकीर्तिः॥२१॥उत्सवं श्रमरुचापि दृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरित
स्रक्॥दित्सयैति सुहृदाशिष एष देवकीजठरभूरुडुराजः॥२२॥मदविघूर्णितलोचन
ईषन्मानदः सुहृदां वनमाली॥बदरपांडुवदनो मृदुगंडं मंडयन्कनककुंडललक्ष्म्या
॥२३॥यदुपतिर्द्विरदराजविहारो यामिनीपतिरिवैष दिनांते॥मुदितवक्त्र उपयाति
दुरंतं मोचयन्व्रजगवां दिनतापं॥२४॥श्रीशुक उवाच॥एवं व्रजस्त्रियो राजन्कृष्ण ॥राम॥
लीलानुगायतीः॥रेमिरेऽहस्सु तच्चित्तास्तन्मनस्का महोदयाः॥२५॥ ॥इती श्री ॥७९॥
भागवते महापुराणे दशमस्कंधे वृंदावनक्रीडायां गोपिकागीतं नाम पंचत्रिंशो

ऽध्यायः॥ ॥३५॥श्रीशुक उवाच॥ ॥अथ तर्ह्यागतो गोष्ठमरिष्टो वृषभासुरः॥
महीं महाककुत्कायः कंपयन्खुरविक्षतां॥१॥रंभमाणः खरतरं पदा च विलिखन्महीं
उद्यम्य पुच्छं वप्राणि विषाणाग्रेण चोद्धरन्॥किंचित्किंचिच्छकृन्मुंचन्मूत्रयन्स्तब्धलो
चनः॥२॥यस्य निर्ह्रादितेनांग निष्ठुरेण गवां नृणां॥पतंत्यकालतो गर्भाः स्रवंति स्म
भयेन वै॥३॥निर्विशंति घना यस्य ककुद्यचलशंकया॥तं तीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्य गोप्यो
गोपाश्च तत्रसुः॥४॥पशवो दुद्रुवुर्भीता राजन्संत्यज्य गोकुलं॥कृष्ण कृष्णेति ते सर्वे
गोविंदं शरणं ययुः॥५॥भगवानपि तद्वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतं॥मा भैष्टेति गिरा
श्वास्य वृषासुरमुपाह्वयत्॥६॥गोपालैः पशुभिर्मंद त्रासितैः किमसत्तम॥बलद
र्पहाऽहं दुष्टानां त्वद्विधानां दुरात्मनां॥७॥इत्यास्फोट्याऽच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन
कोपयन्॥सख्युरंसे भुजाभोगं प्रसार्याऽवस्थितो हरिः॥८॥सोप्येवं कोपितोऽरि
ष्टः खुरेणाऽवनिमुल्लिखन्॥उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत्॥९॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥
॥८०॥

अग्रन्यस्तविषाणाग्रः स्तब्धासृक्लोचनोऽच्युतं॥कटाऽऽक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिं
द्रमुक्तोऽशनिर्यथा॥१०॥गृहीत्वा शृंगयोस्तंवा अष्टादशपदानि सः॥प्रत्यपोवाह
भगवान्गजः प्रतिगजंयथा॥११॥सोपविद्धो भगवता पुनरुत्थाय सत्वरं॥आपत
त्स्विन्नसर्वांगो निःश्वसन्क्रोधमूर्छितः॥१२॥तमापतंतं स निगृह्य शृंगयोः प
दा समाक्रम्य निपात्य भूतले॥निपीडयामास यथार्द्रमंबरं कृत्वा विषाणेन ज
घान सोपतत्॥१३॥असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्च पादाननवस्थि
तेक्षणः॥जगाम कृच्छ्रं निरृतेरथ क्षयं पुष्पैः किरंतो हरिमीडिरे सुराः॥१४॥ए
वं ककुद्मिनं हत्वा स्तूयमानः स्वजातिभिः॥विवेश गोष्ठं सबलो गोपीनां न
यनोत्सवः॥१५॥अरिष्टे निहते दैत्ये कृष्णेनाद्भुतकर्मणा॥कंसायाथाह भग ॥राम॥
वान्नारदो देवदर्शनः॥१६॥यशोदायाः सुतां कन्यां देवक्याः कृष्णमेव च॥रामं ॥८०॥
च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन बिभ्यता॥न्यस्तौ स्वमित्रे नंदे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः

॥१७॥निशम्य तद्भोजपतिः कोपात्प्रचलितेंद्रियः॥निशातमसिमादत्त वसुदेवजि
घांसया॥१८॥निवारितो नारदेन तत्सुतौ मृत्युमात्मनः॥ज्ञात्वा लोहमयैः पाशै
र्बबंध सह भार्यया॥१९॥प्रतियाते तु देवर्षौ कंस आभाष्य केशिनं॥प्रेषयामास
हन्येतां भवता राममाधवौ॥२०॥ततो मुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान्॥
॥अमात्यान्हस्तिपांश्चैव समाहूयाह भोजराट्॥२१॥भो भो निशम्यतामेतद्वीर
चाणूरमुष्टिकौ॥नंदव्रजे किलासाते सुतावानकदुंदुभेः॥२२॥रामकृष्णौ ततो मह्यं मृ
त्युः किल निदर्शितः॥भवद्भ्यामिह संप्राप्तौ हन्येतां मल्ललीलया॥२३॥मंचाः क्रि
यंतां विविधा मल्लरंगपरिश्रिताः॥पौरा जानपदाः सर्वे पश्यंतु स्वैरसंयुगं॥२४॥म
हामात्र त्वया भद्र रंगद्वार्युपनीयतां॥द्विपः कुवलयापीडो जहि तेन ममाहितौ॥२५
आरभ्यतां धनुर्यागश्चतुर्दश्यां यथाविधि॥विशसंतु पशून्मेध्यान्भूतराजाय मी
ढुषे॥२६॥इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञ आहूय यदुपुंगवं॥गृहीत्वा पाणिना पाणिं ततोऽक्रू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा·द·पू॥ रमुवाच ह॥२७॥भो भो दानपते मह्यं क्रियतां मैत्रमादृतः॥नान्यस्त्वत्तो हिततमो वि
॥८१॥ द्यते भोजवृष्णिषु॥२८॥अतस्त्वामाश्रितः सौम्य कार्य्यगौरवसाधनं॥यथेंद्रो वि
ष्णुमाश्रित्य स्वार्थमध्यगमद्विभुः॥२९॥गच्छ नंदव्रजं तत्र सुतावानकदुंदुभेः॥आ
साते ताविहानेन रथेनानय मा चिरं॥३०॥नि सृष्टः किल मे मृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्र
ये॥तावानय समं गोपैर्नंदाद्यैः साभ्युपायनैः॥३१॥घातयिष्य इहानीतौ कालक
ल्पेन हस्तिना॥यदि मुक्तौ ततो मल्लैर्घातये वैद्युतोपमैः॥३२॥तयोर्निहतयोस्त
प्तान् वसुदेवपुरोगमान्॥तद्बंधून्निहनिष्यामि वृष्णिभोजदशार्हकान्॥३३॥उ
ग्रसेनं च पितरं स्थविरं राज्यकामुकं॥तद्भ्रातरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो मम॥३४॥
ततश्चैषा मही मित्र भवित्री नष्टकंटका॥जरासंधो मम गुरुर्द्विविदो दयितः सखा ॥द·मा॥
॥३५॥शंबरो नरको बाणो मय्येव कृतसौहृदाः॥तैरहं सुरपक्षीयान् हत्वा भोक्ष्ये महीं ॥८१॥
नृपान्॥३६॥एतत् ज्ञात्वानय क्षिप्रं रामकृष्णाविहार्भकौ॥धनुर्मखनिरीक्षार्थं द्रष्टुं

यदुपुरःश्रियं॥३७॥अक्रूर उवाच राजन्मनीषितं सध्र्यक्तव स्वावद्यमार्जनं॥सि
द्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद्दैवं हि फलभावनं॥३८॥मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो दैवहता
नपि॥युज्यते हर्षशोकाभ्यां तथाप्याज्ञां करोम्यहं॥३९॥एवमादिश्य चाक्रूरं मंत्रिण
श्च विसृज्य सः॥प्रविवेश गृहं कंसस्तथाक्रूरः स्वमालयं॥४०॥ ॥इति श्रीभाग
वते महापुराणे दशमस्कंधे कंसमंत्रकरणं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः॥३६॥०
॥श्रीशुक उवाच॥ ॥केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्महीं महाहयो निर्जरयन्मनोजवः॥
सटावधूताभ्रविमानसंकुलं कुर्वन्नभो हेषितभीषिताखिलः॥१॥विशालनेत्रो
विकटास्यकोटरो बृहद्गलो नीलमहांबुदोपमः॥दुराशयः कंसहितं चिकीर्षुर्व्रजं स
नंदस्य जगाम कंपयन्॥२॥तं त्रासयंतं भगवान्स्वगोकुलं तद्धेषितैर्वालविघूर्णि
तांबुदं॥आत्मानमाजौ मृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्स व्यनदन्मृगेंद्रवत्॥३॥स
तं निशाम्याभिमुखो मुखेन खं पिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः॥जघान पद्भ्यामर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

विंदलोचनं दुरासदश्चंडजवो दुरत्ययः॥३॥तद्वंचयित्वा तमधोक्षजो रुषा प्रगृह्य दो
र्भ्यां परिविध्य पादयोः॥सावज्ञमुत्सृज्य धनुःशतांतरे यथोरगं तार्क्ष्यसुतो व्यवस्थितः॥
॥४॥स लब्धसंज्ञः पुनरुत्थितो रुषा व्यादाय केशी तरसाऽपतद्धरिं॥सोप्यस्य वक्त्रे भुज
मुत्तरं स्मयन् प्रवेशयामास यथोरगं बिले॥५॥दंता निपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्ते केशिन
स्तप्तमयःस्पृशो यथा॥बाहुश्च तद्देहगतो महात्मनो यथामयः संववृधे उपेक्षितः
॥६॥समेधमानेन स कृष्णबाहुना निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन्॥प्रस्विन्नगात्रः
परिवृत्तलोचनः पपात लेंडं विसृजन् क्षितौ व्यसुः॥७॥तद्देहतः कर्कटिकाफलोप
माद्व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः॥अविस्मितोऽयत्नहतारिरुत्स्मयैः प्रसूनवर्षै
र्वर्षद्भिरीडितः॥८॥देवर्षिरुपसंगम्य भागवतप्रवरो नृप॥कृष्णमक्लिष्टकर्माणं र
हस्येतदभाषत॥९॥कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन्योगेश जगदीश्वर॥वासुदेवाखि
लावास सात्वतां प्रवर प्रभो॥१०॥त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसां॥

गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः॥११॥आत्मनात्माश्रयः पूर्वं मायया ससृजे गुणा
न्॥तैरिदं सत्यसंकल्पः सृजस्यत्स्यवसीश्वरः॥१२॥स त्वं भूधरभूतानां दैत्यप्रमथरक्षसां
॥अवतीर्णो विनाशाय सेतूनां रक्षणाय च॥१३॥दिष्ट्या ते निहतो दैत्यो लीलयायं हया
कृतिः॥यस्य हेषितसंत्रस्ताः त्यजंत्यनिमिषा दिवं॥१४॥चाणूरं मुष्टिकं चैव मल्लानन्यां
श्च हस्तिनं॥कंसं च निहतं द्रक्ष्ये परश्वोऽहनि ते प्रभो॥१५॥तस्यानु शंखयवनमुराणां न
रकस्य च॥पारिजातापहरणमिंद्रस्य च पराजयं॥१६॥उद्वाहं वीरकन्यानां वीर्यशुल्का
दिलक्षणं॥नृगस्य मोक्षणं शापाद्द्वारकायां जगत्पते॥१७॥स्यमंतकस्य च मणेरादानं स
ह भार्यया॥मृतपुत्रप्रदानं च ब्राह्मणस्य स्वधामतः॥१८॥पौंड्रकस्य वधं पश्चात्काशि
पुर्याश्च दीपनं॥दंतवक्रस्य निधनं चैद्यस्य च महाक्रतौ॥१९॥यानि चान्यानि वीर्याणि द्वा
रकामावसन् भवान्॥कर्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कविभिर्भुवि॥२०॥अथ ते काल
रूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै॥अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः॥२१॥विश्
Indira Gandhi National
Centre for the Arts

द्धविज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वार्थममोघवांछितं॥स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायया
गुणप्रवाहंभगवंतमीमहि॥२२॥त्वामीश्वरंस्वाश्रयमात्ममाययाविनिर्मिताशेषविशे
षकल्पनं॥क्रीडार्थमाधत्तमनुष्यविग्रहंनतोस्मिधुर्यंयदुवृष्णिसात्वतां॥२३॥श्रीशु
कउवाच॥एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः॥प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौतद्दर्शनो
त्सवः॥२४॥भगवानपिगोविंदोहत्वाकेशिनमाहवे॥पशूनपालयत्पालैःप्रीतैर्व्रजसुखा
वहः॥२५॥एकदातेपशून्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु॥चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदे
शतः॥२६॥तत्रासन्कतिचिच्चोराःपालाश्चकतिचिन्नृप॥मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतो
भयाः॥२७॥मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृक्॥मेषायितानपोवाहप्रायश्चो
रायितोबहून्॥२८॥गिरिदर्यांविनिःक्षिप्यनीतंनीतंमहासुरः॥शिलयापिदधेद्वारंच ॥रामा॥
तुःपंचावशेषिताः॥२९॥तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसतां॥गोपान्नयंतंजग्रा ॥८३॥
हवृकंहरिरिवौजसा॥३०॥सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृशंबली॥इछन्विमोक्तुमा

त्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः॥३१॥तंनिगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले॥पश्यतां
दिविदेवानांपशुमारममारयत्॥३२॥गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृछ्रतः॥स्तू
यमानःसुरैर्गोपैःप्रविवेशस्वगोकुलं॥३३॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे
व्योमवधोनामसप्तत्रिंशोध्यायः॥ ॥३७॥श्रीशुकउवाच॥ ॥अक्रूरोपिचतां
रात्रिंमधुपुर्यांमहामतिः॥उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलं॥१॥गछन्पथिम
हाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे॥भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत्॥२॥किंमयाच
रितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः॥किंवाप्यथार्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवं॥३॥ममैतद्दुर्ल
भंमन्यउत्तमश्लोकदर्शनं॥विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्तनंशूद्रजन्मनः॥४॥मैवंमम
धमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनं॥ह्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन॥५॥ममा
द्यामंगलंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः॥यन्नमस्येभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजं॥६॥कं
सोबताद्याकृतमेत्यनुग्रहंद्रक्ष्येंघ्रिपद्मंप्रहितोमुनाहरेः॥कृतावतारस्यदुरत्ययंतमः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ पूर्वैः तरन्त्यन्नखमंडलत्विषा॥७॥यदर्चितंब्रह्मभवादिभिः सुरैः श्रियाचदेव्यामुनिभिः
॥८४॥ ससात्वतैः॥गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिकानांकुचकुंकुमांकितं॥८॥द्रक्ष्या
मिनूनंसुकपोलनासिकंस्मितावलोकारुणकंजलोचनं॥मुखंमुकुंदस्यगुडालका
वृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः॥९॥अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषोभारावता
रायभुवोनिजेछया॥लावण्यधाम्नोभवितोपलंभनंमह्यंननस्यात्फलमंजसादृ
शः॥१०॥यईक्षिताहंरहितोप्यसत्सतोः स्वतेजसापास्ततमोभिदाभ्रमः॥स्वमाय
यात्मनरचितैस्तदीक्षयाप्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते॥११॥यस्याखिलामी
वहभिः सुमंगलैर्वाचोविमिश्रागुणकर्मजन्मभिः॥प्राणंतिशुंभंतिपुनंतिवैजग
त्यास्तद्विरक्ताःशवशोभनामताः॥१२॥सचावतीर्णः किलसात्वतान्वयेस्वसेतु ॥राम॥
पालामरवर्यशर्मकृत॥यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरोगायंतिदेवायदशेषमंगलं ॥८४॥
॥१३॥तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवं॥रूपंदधानंश्रिय

ईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसः सुदर्शनाः॥१४॥अथावरूढः सपदीशयोरथात्प्रधा
नपुंसोश्चरणंस्वलब्धये॥धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्व
नौकसः॥१५॥अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुः शिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजं॥दत्ता
भयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणां॥१६॥समर्हणंयत्रनिधा
यकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रतां॥यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौ
गंधिकगंध्यपानुदत॥१७॥नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्यदूतः प्रहितोपि
विश्वदृक्॥योंतर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा॥१८॥अप्यंघ्रि
मूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा॥सपद्यपध्वस्तसमस्तकि
ल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊर्जितां॥१९॥सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवंदोर्भ्यांबृहद्भ्यां
परिरप्स्यतेथमां॥आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउच्छ्वसित्यतः॥२०॥
लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेऽक्रूरततेत्युरुश्रवाः॥तदावयंजन्मभृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥८५॥

नोमहीयसनैवादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत्॥२०॥नतस्यकश्चिद्दयितः सुहृत्तमो
नचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा॥तथापिभक्तानूभजतेयथातथासुरद्रुमोयद्वदुपा
श्रितोर्थदः॥२१॥किंचाग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमः स्मयन्परिष्वज्यगृहीतमंजलौ॥
गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्यतेकंसकृतंस्वबंधुषु॥२२॥श्रीशुकउवाच॥
॥इतिसंचिंतयन्कृष्णंश्वफल्कतनयोध्वनि॥रथेनगोकुलंप्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं
नृप॥२४॥पदानितस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः॥ददर्शगोष्ठे
क्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः॥२५॥तद्दर्शनाल्हादविवृद्धसंभ्र
मः प्रेम्णोर्द्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः॥रथादवस्कंद्यसतेष्वचेष्टतप्रभोरमून्यंघ्रि
रजांस्यहोइति॥२६॥देहंभृतामियानर्थोहित्वादंभंभियंशुचं॥संदेशाद्योहरेर्लिंगदर्श ॥राम०॥
नश्रवणादिभिः॥२७॥ददर्शकृष्णंरामंचव्रजेगोदोहनंगतौ॥पीतनीलांबरधरौश ॥८५॥
रदंबुरुहेक्षणौ॥२८॥किशोरौश्यामलश्वेतौश्रीनिकेतौवृहद्भुजौ॥सुमुखौसुंदरव

रौबालद्विरदविक्रमौ॥२९॥ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिन्हितैरंघ्रिभिर्व्रजं॥शोभयंतौम
हात्मानौसानुक्रोशस्मितेक्षणौ॥३०॥उदाररुचिरक्रीडौस्रग्विणौवनमालिनौ॥पु
ण्यगंधानुलिप्तांगौस्नातौविरजवाससौ॥३१॥प्रधानपुरुषावाद्यौजगद्धेतूजग
त्पती॥अवतीर्णौजगत्यर्थेस्वांशेनवलकेशवौ॥३२॥दिशोवितिमिराराजन्कुर्वा
णौप्रभयास्वया॥यथामारकतःशैलोरौप्यश्चकनकाचितौ॥३३॥रथात्तूर्णमव
प्लुत्यसोऽक्रूरः प्रेमविव्हलः॥पपातचरणोपांतेदंडवद्रामकृष्णयोः॥३४॥भगव
द्दर्शनाल्हादबाष्पपर्याकुलेक्षणः॥पुलकाचितांगऔत्कंठ्यात्स्वाख्यानेपिहिनाश
न कौ॥३५॥भगवांस्तमभिप्रेत्यरथांगांकितपाणिना॥परिरेभ्युपाकृष्यप्रीतः प्रणत
वत्सलः॥३६॥संकर्षणश्चप्रणतमुपगुह्यमहामनाः॥गृहीत्वापाणिनापाणीअन
यत्सानुजोगृहम्॥३७॥पृष्ठ्वाथस्वागतंतस्मैनिवेद्यप्रवरासनं॥प्रक्षाल्यविधिवत्पादौ
मधुपर्कार्हमाहरत्॥३८॥निवेद्यगांचातिथयेसंवाह्यश्रांतमादृतः॥अन्नंबहुगु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥८६॥

णं मे ध्यंश्च द्वयो पाहरद्विभुः॥३८॥ तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित्॥ मुख
वासैर्गंधमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात्पुनः॥४०॥ पप्रच्छ सत्कृतं नंदः कथं स्थ निरनुग्रहे॥
कंसे जीवति दाशार्ह सौनपाला इवावयः॥४१॥ योवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशंत्या
असुतृप्खलः॥ किं नु स्वित्तत्प्रजानां वः कुशलं विमृशामहे॥४२॥ इत्थं सूनृतया वा
चा नंदेन सुसभाजितः॥ अक्रूरः परिपृष्टेन जहावध्वपरिश्रमं॥४३॥ ॥इति श्रीभा
गवते महापुराणे दशमस्कंधे अक्रूरागमने अष्टत्रिंशोऽध्यायः॥ ३८॥ ॥श्री
शुक उवाच॥ ॥सुखोपविष्टः पर्यंके रामकृष्णोरुमानितः॥ लेभे मनोरथान्सर्वा
न्पथि यान्स चकार स॥१॥ किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने॥ तथापि तत्प
रा राजन्न हि वांछंति किंचन॥२॥ सायंतनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः॥ सुहृ ॥राम॰॥ ॥८६॥
त्सु वृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम्॥३॥ श्रीभगवानुवाच॥ तात सौम्याग
तः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु वः॥ अपि स्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयं॥४॥ किं

नु नः कुशलं पृछे एधमाने कुलामये॥ कंसे मातुलनाम्न्यंग स्वानां नस्तत्प्रजासु च॥५॥
अहो अस्मदभूद्भूरि पित्रोर्वृजिनमार्ययोः॥ यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्वंधनं तयोः॥६॥
दिष्ट्याद्य दर्शनं स्वानां मह्यं वः सौम्य कांक्षितं॥ संजातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणं
॥७॥ श्रीशुक उवाच॥ पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः॥ वैरानुबंधं यदुषु वसुदे
ववधोद्यमं॥८॥ यत्संदेशो यदर्थं वा दूतः संप्रेषितः स्वयं॥ यदुक्तं नारदेनास्य स्वजन्मा
नकदुंदुभेः॥९॥ श्रुत्वाक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा॥ प्रहस्य नंदं पितरं राज्ञा
दिष्टं विजिज्ञतुः॥१०॥ गोपान्समादिशत्सोपि गृह्यतां सर्वगोरसः॥ उपायनानि गृ
ह्णीध्वं युज्यंतां शकटानि च॥११॥ यास्यामः श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान्॥ द्र
क्ष्यामः सुमहत्पर्व यांति जानपदाः किल॥ एवमाघोषयत्क्षत्रा नंदगोपः स्वगोकु
ले॥१२॥ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथिता भृशं॥ रामकृष्णौ पुरीं नेतुमक्रूरं व्रज
मागतं॥१३॥ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः॥ स्रंसद्दुकूलवलयके

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥८७॥

शग्रंथ्यश्च काश्चन॥१४॥ अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः॥ नाभ्यजानन्निमं लोक
मात्मलोकं गता इव॥१५॥ स्मरंत्यश्चापराः शौरेरनुरागस्मितेरिताः॥ हृदिस्पृशश्चित्रपदा
गिरः संमुमुहुः स्त्रियः॥१६॥ गतिं सुललितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनं॥ शोकापहानि न
र्माणि प्रोद्दामचरितानि च॥१७॥ चिंतयंत्यो मुकुंदस्य भीता विरहकातराः॥ समेताः
संघशः प्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः॥१८॥ गोप्य ऊचुः॥ अहो विधातस्तव न क्वचिद्द
या संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः॥ तांश्चाकृतार्थान् वियुनंक्ष्यपार्थकं विक्रीडितं तेऽ
र्भकचेष्टितं यथा॥१९॥ यस्त्वं प्रदर्श्यासितकुंतलावृतं मुकुंदवक्त्रं सुकपोलमुन्नसं॥
शोकापनोदस्मितलेशसुंदरं करोषि पारोक्ष्यमसाधु ते कृतं॥२०॥ क्रूरस्त्वमक्रूरसमा
ख्यया स्म नश्चक्षुर्हि दत्तं हरसे बताज्ञवत्॥ येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवं त्वदीयमद्रा
क्ष्म वयं मधुद्विषः॥२१॥ न नंदसूनुः क्षणभंगसौहृदः समीक्षते नः स्वकृतातुरा ब
त॥ विहाय गेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगता नवप्रियः॥२२॥ सुखं प्रभाता

॥राम॥
॥८७॥

रजनीयमाशिषः सत्या बभूवुः पुरयोषितां ध्रुवं॥ याः संप्रविष्टस्य मुखं व्रजस्पतेः
पास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवं॥२३॥ तासां मुकुंदो मधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तः
परवान्मनस्व्यपि॥ कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽबला ग्राम्याः सलज्जस्मितविभ्रमै
र्भ्रमन्॥२४॥ अद्य ध्रुवं तत्र दृशो भविष्यते दाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वतां॥ महो
त्सवः श्रीरमणं गुणास्पदं द्रक्ष्यंति ये चाध्वनि देवकीसुतं॥२५॥ मैतद्विधस्याकरुण
स्य नाम भूदक्रूर इत्येतदतीव दारुणः॥ योऽसावनाश्वास्य सुदुःखितं जनं प्रियात्प्रि
यं नेष्यति पारमध्वनः॥२६॥ अनार्द्रधीरेष समास्थितो रथं तमन्वमी च त्वरयंति दु
र्मदाः॥ गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं दैवं च नोऽद्य प्रतिकूलमीहते॥२७॥ निवार
यामः समुपेत्य माधवं किं नोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवाः॥ मुकुंदसंगान्निमिषार्द्ध
दुस्त्यजाद्दैवेन विध्वंसितदीनचेतसां॥२८॥ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रली
लावलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्यां॥ नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं गोप्यः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥ ॥८८॥

कथं त्वतितरेम तमो दुरंतं॥२९॥ यो ऽन्हः क्षये व्रजमनंतसखः परीतो गोपैर्विशन् खुर
रजश्छुरितालकस्रक्॥ वेणुं क्वणन् स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तं क्षिणोत्यमुमृते नु
कथं भवेम॥३०॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं व्रजस्त्रियः कृष्णविष
क्तमानसाः॥ विसृज्य लज्जां रुरुदुः स्म सुस्वरं गोविंद दामोदर माधवेति॥३१॥ स्त्रीणा
मेवं रुदंतीनामुदिते सवितर्य्यथ॥ अक्रूरश्चोदयामास कृतमैत्रादिको रथं॥३२॥
गोपास्तमन्वसज्जंत नंदाद्याः शकटैस्ततः॥ आदायोपायनं भूरि कुंभान् गोरससं
भृतान्॥३३॥ गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुव्रज्यानुरंजिताः॥ प्रत्यादेशं भगवतः कांक्ष
न्त्यश्चावतस्थिरे॥३४॥ तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदूत्तमः॥ सांत्वयामा ॥राम॥
स सप्रेमैरायास्य इति दौत्यकैः॥३५॥ यावदालक्ष्यते केतुर्यावद्रेणू रथस्य च॥ अनु ॥८८॥
प्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपलक्षिताः॥३६॥ ता निराशा निववृतुर्गोविंदवि
निवर्त्तने॥ विशोका अहनी निन्युर्गायंत्यः प्रियचेष्टितं॥३७॥ भगवानपि संप्राप्तो

रामाक्रूरयुतो नृप॥ रथेन वायुवेगेन कालिंदीमघनाशिनीं॥३८॥ तत्रोपस्पृश्य पा
नीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभं॥ वृक्षखंडमुपव्रज्य सरामो रथमाविशत्॥३९॥ अक्रूरस्ता
वुपामंत्र्य निवेश्य च रथोपरि॥ कालिंद्या ह्रदमागत्य स्नानं विधिवदाचरत्॥४०॥ निम
ज्य तस्मिन् सलिले जपन् ब्रह्म सनातनं॥ तावेव ददृशेऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ
॥४१॥ तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुंदुभेः॥ तर्हि स्वित्स्यंदने न स्त इत्युन्मज्य व्यच
ष्ट सः॥४२॥ तत्रापि च यथापूर्वमासीनौ पुनरेव सः॥ न्यमज्जद्दर्शनं यन्मे मृषा किं स
लिले तयोः॥४३॥ भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरं॥ सिद्धचारणगंध
र्वैरसुरैर्नतकंधरैः॥४४॥ सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमौलिनं॥ नीलांबरं विस
श्वेतं शृंगैः श्वेतमिव स्थितं॥४५॥ तस्योत्संगे घनश्यामं पीतकौशेयवाससं॥ पुरु
षं चतुर्भुजं शांतं पद्मपत्रारुणेक्षणं॥४६॥ चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणं॥
सुभ्रून्नसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरं॥४७॥ प्रलंबपीवरभुजं तुंगांसोरःस्थल

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

||भा॰द॰पू॰|| श्रियं॥ कंबुकंठं निम्ननाभिं वलिमत्पल्लवोदरं॥४८॥ वृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्द
||८४|| यान्वितं॥ चारुजानुयुगं चारुजंघायुगलसंयुतं॥४९॥ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधि
तिभिर्वृतं॥ नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजं॥५०॥ सुमहार्हमणिव्रातकिरीटक
टकांगदैः॥ कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः॥५१॥ भ्राजमानं पद्मकरं शंखचक्रग
दाधरं॥ श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनं॥५२॥ सुनंदनंदप्रमुखैः पार्षदैः सन
कादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः॥५३॥ प्रल्हादनारदवसुप्रमुखैर्भा
गवतोत्तमैः॥ स्तूयमानं पृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः॥५४॥ श्रिया पुष्ट्या गिरा कां
त्या कीर्त्या तुष्ट्येलयोर्जया॥ विद्ययाविद्यया शक्त्या मायया च निषेवितं॥५५॥ विलो
क्य सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः॥ हृष्यत्तनूरुहो भावपरिक्लिन्नात्मलोचनः॥ ||एम||
॥५६॥ गिरा गद्गदयाऽस्तौषीत्सत्वमालंव्य सात्वतः॥ प्रणम्य मूर्द्ध्नावहितः कृतांजलिपु ||८८||
टः शनैः॥५७॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कृष्णप्रयाणे नामए

कोनचत्वारिंशोऽध्यायः॥३९॥ ॥अक्रूर उवाच॥ नतोस्म्यहं त्वाखिलहेतुहेतुं नारा
यणं पूरुषमाद्यमव्ययं॥ यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माविरासीद्यत एष लोकः
॥१॥ भूस्तोयमग्निः पवनः खमादिर्महानजादिर्मन इंद्रियाणि॥ सर्वेंद्रियार्था विबुधा
श्च सर्वे ये हेतवस्ते जगतोंगभूताः॥२॥ नैते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते ह्यजादयोऽनात्मत
याः गृहीताः॥ अजोऽनुबद्धः स गुणैरजाया गुणात्परं वेद न ते स्वरूपं॥३॥ त्वां योगिनो य
जंत्यद्धा महापुरुषमीश्वरं॥ साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः॥४॥ त्रय्या
च विद्यया केचित्त्वां वै वैतानिका द्विजाः॥ यजंते विततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया॥
॥५॥ एके त्वाखिलकर्माणि संन्यस्योपशमं गताः॥ ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजंति ज्ञा
नविग्रहं॥६॥ अन्ये च संस्कृतात्मानो विधिनाऽभिहितेन ते॥ यजंति त्वन्मयास्त्वां
वै बहुमूर्त्त्येकमूर्त्तिकं॥७॥ त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणं॥ बह्वा
चार्यविभेदेन भगवंतमुपासते॥८॥ सर्व एव यजंति त्वां सर्वदेवमयेश्वरं॥ येप्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॥ ॥९७॥

न्यदेवताभक्ता यद्यप्यन्यधियः प्रभो॥९॥यथाऽद्रिप्रभवा नद्यः पर्जन्यापूरिताः प्रभो॥वि
शंति सर्वतः सिंधुं तद्वत्त्वां गतयोंऽततः॥१०॥सत्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः॥तेषु हि
प्राकृताः प्रोता आब्रह्मस्थावरादयः॥११॥तुभ्यं नमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टये सर्वात्मने स
र्वधियां च साक्षिणे॥गुणप्रवाहोऽयमविद्यया कृतः प्रवर्त्तते देवनृतिर्य्यगात्मसु॥१२॥
॥अग्निर्मुखं तेऽवनिरंघ्रिरीक्षणं सूर्य्यो नभो नाभिरथो दिशः श्रुतिः॥द्यौः कं सुरेंद्रास्तव
बाहवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलं प्रकल्पितं॥१३॥रोमाणि वृक्षौषधयः शिरोरुहा मेघाः
परस्याऽस्थिनखानि तेऽद्रयः॥निमेषणं रात्र्यहनी प्रजापतिर्मेढ्रस्तु वृष्टिस्तव वीर्य्य
मिष्यते॥१४॥त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषे प्रकल्पिता लोकाः सपाला बहुजीवसंकुलाः॥य
था जले संजिहते जलौकसोऽप्युदुंबरे वा मशका मनोमये॥१५॥यानि यानीह रूपाणि ॥राम॥
क्रीडनार्थं बिभर्षि हि॥तैरामृष्टशुचो लोका मुदा गायंति ते यशः॥१६॥नमः कारणम ॥९०॥
त्स्याय प्रलयाऽब्धिचराय च॥हयशीर्ष्णे नमस्तुभ्यं मधुकैटभमृत्यवे॥१७॥अकूपारा

य बृहते नमो मंदरधारिणे॥क्षित्युद्धारविहाराय नमः शूकरमूर्त्तये॥१८॥नमस्तेऽद्भु
तसिंहाय साधुलोकभयापह॥वामनाय नमस्तुभ्यं क्रांतत्रिभुवनाय च॥१९॥नमो भृ
गूणां पतये दृप्तक्षत्रवनच्छिदे॥नमस्ते रघुवर्य्याय रावणांतकराय च॥२०॥नमस्ते
वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च॥प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः॥२१॥नमो
बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने॥म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रे नमस्ते कल्किरूपिणे॥२२॥भ
गवन्जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया॥अहं ममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु॥२३॥
अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु॥भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सत्यधिया प्र
भो॥२४॥अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्ह्यहं॥द्वंद्वारामस्तमोविष्टो न जाने त्वात्म
नः प्रियं॥२५॥यथाबुधो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुद्भवैः॥अभ्येति मृगतृष्णां वै तद्वत्त्वा
हं पराङ्मुखः॥२६॥नोत्सहेऽहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः॥रोद्धुं प्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रि
यमाणमितस्ततः॥२७॥सोऽहं तवांघ्र्युपगतोस्म्यसतां दुरापं तच्चाप्यहं भवदनुग्रह ई

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰ द॰ पू॰॥ ॥९७॥
शमन्ये॥पुंसोभवेद्यर्हि संसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिः स्यात्॥२८॥नमो
विज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे॥पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये॥२९॥नमस्तेवा
सुदेवायसर्वभूतक्षयायच॥हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो॥३०॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४०॥ ॥श्रीशुक
उवाच॥ ॥स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः॥भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोना
ट्यमिवात्मनः॥१॥सोपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्ज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंवि
स्मितोरथमागमत्॥२॥तमपृच्छद्धृषीकेशः किंतेदृष्टमिवाद्भुतं भूमौवियतितोयेवा
तथात्वांलक्षयामहे॥३॥अक्रूरउवाच॥अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाज
ले॥त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेदृष्टंविपश्यतः॥४॥यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौविय ॥राम॥
तिवाजले॥तंत्वानुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिहाद्भुतम्॥५॥शुकउवाच॥इत्युक्त्वा ॥९७॥
चोदयामासस्यंदनंगांदिनीसुतः॥मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये॥६॥मार्गे

ग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः॥वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः॥७॥तावद्व्र
जौकसस्तत्रनंदगोपादयोग्रतः॥पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे॥८॥तान्स
मेत्याहभगवान्अक्रूरंजगदीश्वरः॥गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव॥९॥भ
वान्प्रविशतामग्रेसहयानःपुरींगृहं॥वयमिहावमुच्याथततोद्रक्ष्यामहेपुरीं॥१०॥
॥अक्रूरउवाच॥नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्येमथुरांप्रभो॥त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभ
क्तंतेभक्तवत्सल॥११॥आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज॥सहाग्रजःसगोपा
लैःसुहृद्भिश्चसुहृत्तम॥१२॥पुनीहिपादरजसागृहान्नोगृहमेधिनां॥यच्छौचेनाऽनुतृ
प्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः॥१३॥अवनिज्यांघ्रियुगलमासीत्श्लोक्योबलिर्महान्॥
ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकांतिनांतुया॥१४॥आपस्तेंघ्र्यवनेजिन्यस्त्रींल्लोकान्शुचयो
ऽपुनन्॥शिरसाऽधत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः॥१५॥देवदेवजगन्नाथपुण्य
श्रवणकीर्तन॥यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोस्तुते॥१६॥श्रीकृष्णउवाच॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ आयास्ये भवतो गेहमहमार्य्यसमन्वितः ॥ यदुचक्रद्रुहं हत्वा वितरिष्ये सुहृत्प्रियं ॥१७॥ श्री
॥९२॥ शुक उवाच ॥ एवमुक्तो भगवता सोऽक्रूरो विमना इव ॥ पुरीं प्रविष्टः कंसाय कर्म्माऽऽवेद्य
गृहं ययौ ॥१८॥ अथाऽपराह्णे भगवान्कृष्णः संकर्षणान्वितः ॥ मथुरां प्राविशद्गोपैर्दि
दृक्षुः परिवारितः ॥१९॥ ददर्श तां स्फाटिकतुंगगोपुरद्वारां बृहद्धेमकपाटतोरणां ॥ ताम्रा
रकोष्ठां परिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभितां ॥२०॥ सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनि
ष्कुटैः श्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृतां ॥ वैदूर्य्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वल
भीषु वेदिषु ॥२१॥ जुष्टेषु जालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादितां ॥ संसिक्त
रथ्यापणमार्गचत्वरां प्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलां ॥२२॥ आपूर्णकुंभैर्दधिचंदनो
क्षितैः प्रसूनदीपावलिभिः सपल्लवैः ॥ सवृंदरंभाक्रमुकैः सकेतुभिः स्वलंकृतद्वार ॥एम॥
गृहां सपट्टिकैः ॥२३॥ तां संप्रविष्टौ वसुदेवनंदनौ वृतौ वयस्यैर्नरदेववर्त्मना ॥ द्रष्टुं समी ॥९२॥
युस्त्वरिताः पुरस्त्रियो हर्म्याणि चैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः ॥२४॥ काश्चिद्विपर्य्यग्धृतव

स्त्रभूषणा विस्मृत्य चैकं युगलेष्वथापराः ॥ कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरा नांक्त्वा द्वितीयं त्व
पराः स्वलोचनं ॥२५॥ अश्नंत्य एकास्तदपास्य भोजनं अभ्यंज्यमाना अकृतोपमज्जनाः ॥ स्व
पंत्य उत्थाय निशम्य निस्वनं प्रपाययंत्योर्भमपोह्य मातरः ॥२६॥ मनांसि तासामरविंद
लोचनः प्रगल्भलीलाहसिताऽवलोकनैः ॥ जहार मत्तद्विरदेंद्रविक्रमो दृशां ददच्छ्रीरमणा
त्मनोत्सवं ॥२७॥ दृष्ट्वा मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसस्तं तत्प्रेक्षणोत्स्मितसुधोक्षणलब्धमा
नाः ॥ आनंदमूर्त्तिमुपगुह्य दृशात्मलब्धं हृष्यत्त्वचो जहुरनंतमरिंदमाधिं ॥२८॥ प्रासा
दशिखरारूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः ॥ अभ्यवर्षन्सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ ॥२९॥
दध्यक्षतैः सोदपात्रैः स्रग्गंधैरभ्युपायनैः ॥ तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ॥
॥३०॥ ऊचुः पौरा अहो गोप्यस्तपः किमचरन्महत् ॥ या ह्येतावनुपश्यंति नरलोकमहोत्स
वौ ॥३१॥ रजकं कंचिदाऽर्हतोः ॥ भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नाऽत्र संशयः ॥३३॥ स याचि
तो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः ॥ साक्षेपं रुषितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ॥३४॥ ईदृशा
यांतं रंगकारं गदाग्रजः ॥ दृष्ट्वायाचत वासांसि धौतान्यत्युत्तमानि च ॥३२॥ देह्यावयोः समुचितान्यंग
वासांसि वा२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥९५॥ न्मेववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः॥परिधत्तकिमुद्वृत्ताराजद्रव्याण्यभीप्सथ॥३५॥यातांशु
वालिशामेवंप्रार्थ्यंयदिजिजीविषा॥बध्नंतिघ्नंतिलुंपंतिदृप्तंराजकुलानिहि॥३६॥एवंविक
त्थमानस्यकुपितोदेवकीसुतः॥रजकस्यकराग्रेणशिरःकायादपाहरत्॥३७॥तस्याऽनु
जीविनःसर्वेवासःकोशान्विसृज्यवैदुद्रुवुःसर्वतोमार्गंवासांसिजगृहेऽच्युतः॥३८॥
वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा॥शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानि
चित्॥३९॥ततस्तुवायकःप्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत्॥विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैर
नुरूपतः॥४०॥नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः॥स्वलंकृतौबालगजौपर्वणी
वसितेतरौ॥४१॥तस्यप्रसन्नोभगवान् प्रादात्सारूप्यमात्मनः॥श्रियंचपरमांलोकेब
लैश्वर्यस्मृतींद्रियं॥४२॥ततःसुदाम्नोभवनंमालाकारस्यजग्मतुः॥तौदृष्ट्वासत्समु ॥राम॥
त्थायननामशिरसाभुवि॥४३॥तयोरासनमानीयपाद्यंचार्घ्यार्हणादिभिः॥पूजांसा ॥९५॥
नुगयोश्चक्रेस्रक्ताम्बूलानुलेपनैः॥४४॥प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो॥

॥पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवां॥४५॥भवंतौकिलविश्वस्यजगतःकारणंपरं॥अ
वतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच॥४६॥नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः॥सम
योःसर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि॥४७॥तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवां॥पुंसोत्य
नुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते॥४८॥इत्यभिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः॥शस्तैः
सुगंधैःकुसुमैर्मालाविरचितादृदौ॥४९॥ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानु
गौ॥प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान्॥५०॥सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाऽ
खिलात्मनि॥तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांपरां॥५१॥इतितस्मैवरंदत्वाश्रियंचाऽ
न्वयवर्द्धिनीं॥बलमायुर्यशःकीर्तिंनिर्जगामसहाऽग्रजः॥५२॥ ॥इतिश्रीभागवते
महापुराणेदशमस्कंधेरजकवधोनामैकचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ॥४१॥श्रीशुक
उवाच॥ ॥अथव्रजन्राजपथेनमाधवःस्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनां॥विलोक्य
कुब्जांयुवतींवराननांपप्रच्छयांतींप्रहसन्रसप्रदः॥१॥कात्वंवरोर्वेतदुहाऽनुले

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पत्रंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधुनः॥देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्तेनचिराद्भवि
ष्यति॥२॥सैरंध्र्युवाच॥दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमतात्रिवक्रनामाह्यनुलेपकर्मणि॥मद्भा
वितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोन्यतमस्तदर्हति॥३॥रूपपेशलमाधुर्य्यहसिता
लापवीक्षितैः॥धर्षितात्माददौसांद्रमुभयोरनुलेपनं॥४॥ततस्तावंगरागेणस्वव
र्णेतरशोभिना॥संप्राप्तपरभागेनशुशुभातेऽनुरंजितौ॥५॥प्रसन्नोभगवान्कुब्जां
त्रिवक्रांरुचिराऽऽननां॥ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रेदर्शयन्दर्शनेफलं॥६॥पद्भ्यामाक्रम्यप्रप
देद्व्यंगुल्युत्तानपाणिना॥प्रगृह्यचिबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः॥७॥सातदर्जुसमा
नांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा॥मुकुंदस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा॥८॥ततोरूपगु
णौदार्य्यसंपन्नाप्राहकेशवं॥उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया॥९॥एहिवीर ॥राम॥
गृहंयामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे॥त्वयोन्मथितचित्तायाः प्रसीदपुरुषर्षभ॥१०॥एवं ॥९४॥
स्त्रियायाच्यमानः कृष्णोरामस्यपश्यतः॥मुखंवीक्ष्यानुगानांचप्रहसंस्तामु

वाचह॥११॥एष्यामितेगृहंसुभ्रुपुंसामाधिविकर्षणं॥साधितार्थोऽगृहाणांनःपां
थानांत्वंपरायणं॥१२॥विसृज्यमाध्व्यावाण्यैतांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः॥नानो
पायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोर्चितः॥१३॥तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानंनाविदन्
स्त्रियः॥विस्रस्तवासःकवरवलयालेख्यमूर्त्तयः॥१४॥ततःपौरान्पृच्छमानोधनुषः
स्थानमच्युतः॥तस्मिन्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाऽद्भुतं॥१५॥पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तम
र्चितंपरमर्द्धिमत्॥वार्य्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे॥१६॥करेणवामेनसली
लमुद्धृतंसज्यंचकृत्वानिमिषेणपश्यतां॥नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडं
मदकर्य्युरुक्रमः॥१७॥धनुषोभज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः॥पूरयामासयंश्रुत्वा
कंसस्त्रासः[redacted]मुपागमत्॥१८॥तद्रक्षिणःसाऽनुचराःकुपिताआततायिनः॥गृही त
तकामाआवव्रुर्गृह्यतांवध्यतामिति॥१९॥अथतान्दुरभिप्रायान्विलोक्यबलके
शवौ॥क्रुद्धौधन्वनआदायशकलेतौजघ्नतुः॥२०॥बलंचकंसप्रहितंहत्वाशाला

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा·द·पू०॥ ॥९५॥

मुखान्ततः॥ निष्क्रम्य चेरतुर्हृष्टौ निरीक्ष्य पुरसंपदः॥२१॥ तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशम्य पु
रवासिनः॥ तेजः प्रागल्भ्यरूपं च मेनिरे विबुधोत्तमौ॥२२॥ तयोर्विचरतोः स्वैरमादि
त्योऽस्तमुपेयिवान्॥ कृष्णरामौ वृतौ गोपैः पुराच्छकटमीयतुः॥२३॥ गोप्यो मुकुंदवि
गमे विरहातुरा या आशासताशिषऋता मधुपुर्यभूवन्॥ संपश्यतां पुरुषभूषणगा
त्रलक्ष्मीं हित्वेतरान्नु भजतश्चकमेयनं श्रीः॥२४॥ अवनिक्ताङ्घ्रियुगलौ भुक्त्वा क्षीरो
पसेचनं॥ ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितं॥२५॥ कंसस्तु धनुषो भंगं रक्षि
णां स्वबलस्य च॥ वधं निशम्य गोविंदरामविक्रीडितं परं॥२६॥ दीर्घप्रजागरो भीतो दु
र्निमित्तानि दुर्मतिः॥ बहून्यचष्टोभयथा मृत्योर्दौत्यकराणि च॥२७॥ अदर्शनं स्वशि
रसः प्रतिरूपे च सत्यपि॥ असत्यपि द्वितीये च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा॥२८॥ छिद्रप्र ॥ण्म॥
तीतिश्छायायां प्राणघोषानुपश्रुतिः॥ स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानामदर्शनं॥२९॥ ॥९५॥
स्वप्ने प्रेतपरिष्वंगः खरयानं विषादनं॥ यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तो दिगं

बरः॥३०॥ अन्यानि चेत्थंभूतानि स्वप्नजागरितानि च॥ पश्यन्मरणसंत्रस्तो निद्रां लेभे
न चिंतया॥३१॥ व्युष्टायां निशि कौरव्य सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थिते॥ कारयामास वै कंसो म
ल्लक्रीडामहोत्सवं॥३२॥ आनर्चुः पुरुषा रंगं तूर्यभेर्यश्च जघ्निरे॥ मंचाश्चालंकृताः
स्रग्भिः पताकाचेलतोरणैः॥३३॥ तेषु पौरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः॥ यथोपजो
षं विविशू राजानश्च कृतासनाः॥३४॥ कंसः परिवृतोऽमात्यै राजमंचमुपाविशत्॥ मं
डलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदूयता॥३५॥ वाद्यमानेषु तूर्येषु मल्लतालोत्तरेषु च॥
मल्लाः स्वलंकृता दृप्ताः सोपाध्यायाः समाविशन्॥३६॥ चाणूरो मुष्टिकः कूटः शल
स्तोशल एव च॥ त आसेदुरुपस्थानं वल्गुवाद्यप्रहर्षिताः॥३७॥ नंदगोपादयो गोपा
भोजराजसमाहुताः॥ निवेदितोपायनास्त एकस्मिन्मंच आविशन्॥३८॥ ॥इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे धनुर्भंगो नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥४२॥
॥श्रीशुक उवाच॥ ॥अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशौचौ परंतप॥ मल्लदुंदुभिनिर्घो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥९६॥ वंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः॥१॥रंगद्वारंसमासाद्यतस्मिन्नागमवस्थितं।अपश्यत्कुवल
यापीडंकृष्णोऽंबष्ठप्रचोदितं॥२॥बध्वापरिकरंशौरिः समुह्यकुटिलाऽलकान्।उवाच
हस्तिपंवाचामेघनादगभीरया॥३॥अंबष्ठांबष्ठमार्गंनोदेह्यपक्रममाचिरं।नोचेत्स
कुंजरंत्वाऽद्यनयामियमसादनं॥४॥एवंनिर्भर्त्सितोंबष्ठः कुपितः कोपितंगजं।चो
दयामासकृष्णायकालांतकयमोपमं॥५॥करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाऽग्रहीत्।
कराद्विगलितः सोमुंनिहत्याङ्घ्रिष्वलीयत॥६॥संक्रुद्धस्तमचक्षाणो घ्राणदृष्टिः स
केशवं।परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः॥७॥पुच्छेप्रगृह्यातिबलंधनुषः पंच
विंशतिं।विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया॥८॥सपर्य्यावर्त्तमानेनसव्यदक्षि
णतोऽच्युतः।बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः॥९॥ततोऽभिमुखमभ्येत्य ॥राम॥
पाणिनाहत्यवारणं।प्राद्रवत्पातयामासस्पृश्यमानः पदेपदे॥१०॥सधावन्क्री ॥९६॥
डयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः।तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोऽहनत्क्षितिं

॥११॥स्वविक्रमेप्रतिहतेकुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः।चोद्यमानोमहामात्रैः कृष्णमभ्यद्रव
द्रुषा॥१२॥तमापतंतमासाद्यभगवान्मधुसूदनः।निगृह्यपाणिनाहस्तंपातया
मासभूतले॥१३॥पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया।दंतमुत्पाट्यतेनेभंहस्ति
पांश्चाऽहनद्धरिः॥१४॥मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिः समाविशत्।अंसन्यस्त
विषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः।विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ॥१५॥
वृतौगोपैः कतिपयैर्बलदेवजनार्द्दनौ।रंगंविविशतूराजन्गजदंतवरायुधौ
॥१६॥मल्लानामशनिर्नृणांनरवरः स्त्रीणांस्मरोमूर्त्तिमान्गोपानांस्वजनोऽ
सतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोः शिशुः।मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्वंप
रंयोगिनांवृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगंगतः साग्रजः॥१७॥हतंकुवलया
पीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ।कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप॥१८॥तौरे
जतूरंगगतौमहाभुजौविचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ।यथानटावुत्तमवेषधा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥९७॥

रिपोमनः क्षिपंतौप्रभयानिरीक्षतां॥१९॥निरीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामंचस्थितानाना
गरराष्ट्रकानृपाः॥प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्नतृप्तानयनैस्तदाननं॥२०॥पि
बंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया॥जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः॥२१॥
ऊचुःपरस्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतं॥तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव॥२२॥
एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहिअवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि॥२३॥
एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुले॥कालमेतंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि॥२४
॥पूतनाऽनेननीतांतंचक्रवातश्चदानवः॥अर्जुनौधेनुकःकेशीगुह्यकोऽन्येचतद्विधाः
॥२५॥गावःसपालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः॥कालियोदमितःसर्पइंद्रश्चवीमदी
कृतः॥२६॥सप्ताहमेकहस्तेनधृतोद्रिप्रवरोऽमुना॥वर्षवाताऽशनिभ्यश्चपरित्रातंच ॥राम॥
गोकुलं॥२७॥गोप्यास्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणंमुखं॥पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंति ॥९७॥
स्माऽश्रमंमुदा॥२८॥वदंत्यनेनवंशोयंयदोःसुबहुविश्रुतः॥श्रियंयशोमहत्वंचलप्स्य

तेपरिरक्षितः॥२९॥अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः॥प्रलंबोनिहतोयेन
वत्सकोयेबकादयः॥३०॥जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच॥कृष्णरामौसमाभाष्य
चाणूरोवाक्यमब्रवीत्॥३१॥हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीर्यसंमतौ॥नियुद्धकुशलौ
श्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृक्षुणा॥३२॥प्रियंराज्ञःप्रकुर्वंत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः॥मन
साकर्मणावाचाविपरीतमतोऽन्यथा॥३३॥नित्यंप्रमुदितागोपावत्सपालाय
थास्फुटं॥वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः॥३४॥तस्माद्राज्ञःप्रियंयूयंवयं
चकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः॥३५॥तन्निशम्याऽब्रवी
त्कृष्णोदेशकालोचितंवचः॥नियुद्धमात्मनोऽभीष्टंमन्यमानोऽभिनंद्यच॥३६॥
प्रजाभोजपतेरस्यवयंचापिवनेचराः॥करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः
॥३७॥बालावयंतुल्यबलैःक्रीडिष्यामोयथोचितं॥भवेन्नियुद्धंमाधर्मःस्पृशे
न्मल्लसभासदः॥३८॥चाणूरउवाच॥नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्चबलिनांवरः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ लीलयेभो हतो येन सहस्रद्विपसत्वभृत्॥३९॥तस्माद्भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नानयोत्र
॥९८॥ वो॥मयि विक्रमवार्ष्णेय बलेन सह मुष्टिकः॥४०॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे द
शमस्कंधे कुवलयापीडवधो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ॥४३॥ ॥श्रीशुक उ
वाच॥ ॥एवं चर्चितसंकल्पो भगवान्मधुसूदनः॥आससादाथ चाणूरं मुष्टि
कं रोहिणीसुतः॥१॥हस्ताभ्यां हस्तयोर्बध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः॥विचकर्षतु
रन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया॥२॥अरत्नी द्वे अरत्नीभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी
॥शिरः शीर्ष्णोरसोरस्तावन्योन्यमभिजघ्नतुः॥३॥परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभा
वपातनैः॥उत्सर्पणापसर्पणैश्चान्योन्यं प्रत्यरुंधतां॥४॥उत्थापनैरुन्नय
नैश्चालनैः स्थापनैरपि॥परस्परं जिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः॥५॥तद्बला ॥राम॰॥
बलवद्युद्धं समेताः सर्वयोषितः॥ऊचुः परस्परं राजन् सानुकंपा वरूथशः॥ ॥९८॥
॥६॥महानयं बताधर्म एषां राजसभासदां॥ये बलाबलवद्युद्धं राज्ञोन्विच्छंति

पश्यतः॥७॥क्व वज्रसारसर्वांगौ मल्लौ शैलेंद्रसन्निभौ॥क्व चातिसुकुमारांगौ कि
शोरौ नाप्तयौवनौ॥८॥धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत्॥यत्राधर्मः स
मुत्तिष्ठेन्न स्थेयं तत्र कर्हिचित्॥९॥न सभां प्रविशेत्प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन्॥अ
ब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञो नरः किल्बिषमश्नुते॥१०॥वल्गतः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनां
बुजं॥वीक्ष्यतां श्रमवार्युप्तं पद्मकोशमिवांबुभिः॥११॥किं न पश्यत रामस्य मुखमा
ताम्रलोचनं॥मुष्टिकं प्रति सामर्षं हाससंरंभशोभितं॥१२॥पुण्या बत व्रजभुवो य
दयं नृलिंगगूढः पुराणपुरुषो वनचित्रमाल्यः॥गाः पालयन्सहबलः क्वणयंश्च वे
णुं विक्रीडयांचति गिरित्ररमार्चितांघ्रिः॥१३॥गोप्यस्तपः किमचरन्यदमुष्य रूपं ला
वण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धं॥दृग्भिः पिबंत्यनुसवाभिनवं दुरापमेकांतधामय
शसः श्रिय ऐश्वरस्य॥१४॥या दोहनेऽवहनने मथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्ष
णमार्जनादौ॥गायंति चैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्यो धन्या व्रजस्त्रिय उरुक्रमचि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तयानाः॥१५॥प्रातर्व्रजाद्व्रजत आविशतश्च सायंगोभिः समंक्कणयतोस्य निशम्य
वेणुं॥निर्गम्य तूर्णमबलाः पथिभूरिपुण्याः पश्यंतिसस्मितमुखंसदयावलोकं
॥१६॥एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरो हरिः॥शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान् भरतर्ष
भो॥१७॥सभयाः स्त्रीगिरः श्रुत्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ॥पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोर
बुधौबलं॥१८॥ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ॥युयुधातेयथान्योन्यंतथै
वबलमुष्टिकौ॥१९॥भगवद्गात्रनिःपातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः॥चाणूरोभज्यमानां
गोमुहुर्ग्लानिमवाप ह॥२०॥सश्येनवेगउत्पत्य मुष्टीकृत्यकरावुभौ॥भगवंतंवासु
देवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत॥२१॥नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः॥बाह्वोर्निगृ
ह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः॥२२॥भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितं॥ ॥राम॥
विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वजइवापतत्॥२३॥तथैवमुष्टिकः पूर्वंस्वमुष्ट्याभि ॥९९॥
हतेनवै॥बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम्॥२४॥ प्रवेपितः सरुधिरमु

द्वमन्मुखतोर्दितः॥व्यसुः पपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः॥२५॥ततः कूटमनु
प्राप्तंरामः प्रहरतांवरः॥अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना॥२६॥तर्ह्येव
हिशलः कृष्णपदाऽपहतशीर्षकः॥द्विधाविदीर्णस्तोशलकउभावपिनिपेततुः॥२७
॥चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते॥शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्लाः सर्वेप्राणपरिप्सवः
॥२८॥ गोपान्वयस्यानाकृष्यतैः संसृज्यविजह्रतुः॥वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौ
रुतनूपुरौ॥२९॥जनाः प्रजहृषुः सर्वेकर्मणारामकृष्णयोः॥ऋतेकंसंविप्रमुख्याः
साधवः साधुसाध्विति॥३०॥हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट्॥न्यवारय
त्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाचह॥३१॥निःसारयतदुर्वृत्तौवसुदेवात्मजौपुरा
त्॥धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिं॥३२॥वसुदेवस्तुदुर्मेधाहन्यतामाश्वस
त्तमः॥उग्रसेनः पिताचाऽपिसाऽनुगः परपक्षगः॥३३॥एवंविकत्थमानेवैकंसे
प्रकुपितोऽव्ययः॥लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत्॥३४॥तमाविशंत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मालोक्यमृत्युमात्मनआसनात्॥मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी॥३५॥
तंखड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे॥समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजा
यथोरगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य॥३६॥प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटंनिपात्यरंगोपरितुंगमं
चात्॥तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभःपपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः॥३७॥कंसंपरे
तंविचकर्षभूमौहरिर्यथेभंजगतोविपश्यतः॥हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाऽभूदुदी
रितःसर्वजनैर्नरेंद्र॥३८॥सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्नदन्वाविचर
न्स्वपन्श्वसन्॥ददर्शचक्रायुधमग्रतोयतस्तदेवरूपंदुरवापमाप॥३९॥तस्या
ऽनुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः॥अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेश
कारिणः॥४०॥तथाऽतिरभसांस्तांस्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः॥अहन्परिघमुद्य
म्यपशूनिवमृगाधिपः॥४१॥नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः॥पुष्पैः
किरंतस्तंप्रीताःशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः॥४२॥तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुः

खिताः॥तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः॥४३॥शयानान्वीरशय्या
यांपतीनालिंग्यशोचतीः॥विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः॥४४॥हा
नाथप्रियधर्मज्ञकरुणानाथवत्सल॥त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः॥४५॥त्व
याविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ॥नशोभतेवयमिवनिवृत्तोत्सवमंगला॥४६॥
अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणं॥तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्को
लभेतशं॥४७॥सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवाप्ययः॥गोप्ताचतदवध्यायीनक्व
चित्सुखमेधते॥४८॥श्रीशुकउवाच॥राजयोषितआश्वास्यभगवाँल्लोकभाव
नः॥यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत्॥४९॥मातरंपितरंचैवमो
चयित्वाऽथबंधनात्॥कृष्णरामौववंदातेशिरसाऽस्पृश्यपादयोः॥५०॥देव
कीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्वरौ॥कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ॥५१॥
॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकंसवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰पू॰॥ ॥४५॥श्रीशुक उवाच॥पितरावुपलब्धार्थौ विदित्वा पुरुषोत्तमः॥मा भूदिति निजां माया
॥१०३॥ ततान जनमोहिनीं॥१॥उवाच पितरावेत्य साग्रजः सात्वतर्षभः॥प्रश्रयावनतः प्रीणन्न
ब तातेति सादरं॥२॥नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कंठितयोरपि॥बाल्यपौगंडकैशोराः
पुत्राभ्यामभवन्क्वचित्॥३॥न लब्धो दैवहतयोर्वासो नौ भवदंतिके॥यां बालाः पितृगेह
स्था विंदंते लालिता मुदं॥४॥सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः॥न तयोर्याति नि
र्विशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा॥५॥यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च॥वृत्तिं न दद्या
त्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयंति हि॥६॥मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुं॥गुरुं विप्रं प्रप
न्नं च कल्पोऽविभ्रत्श्वसन्मृतः॥७॥तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः॥मोघ
मेते व्यतिक्रांता दिवसा वामनर्च्यतो॥८॥तत्क्षंतुमर्हथस्तात मातर्नौ परतंत्रयोः॥अकु ॥राम॥
र्वतोर्वां शुश्रूषां क्लिष्टयोर्दुर्हृदा भृशं॥९॥श्रीशुक उवाच॥इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वा ॥१०३॥
त्मनो गिरा॥मोहितावंकमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदं॥१०॥सिंचंतावश्रुधाराभिः पुत्रस्ने

हेन चावृतौ॥न किंचिदूचतू राजन्बाष्पकंठौ विमोहितौ॥११॥एवमाश्वास्य पितरौ भग
वान्देवकीसुतः॥मातामहं तूग्रसेनं यदूनामकरोन्नृपं॥१२॥आह चास्मान्महाराज प्रजा
श्चाज्ञप्तुमर्हसि॥ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यं नृपासने॥१३॥मयि भृत्य उपासीने भवतो
विबुधादयः॥बलिं हरंत्यवनताः किमुतान्ये नराधिपाः॥१४॥सर्वान्स्वान्ज्ञातिसंबंधान्
दिग्भ्यः कंसभयाद्रुतान्॥यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान्॥१५॥सभाजितान्समा
श्वास्य विदेशावासकर्षितान्॥न्यवासयत्स्वगेहेषु वित्तैः संतर्प्य विश्वकृत्॥१६॥कृष्णसं
कर्षणभुजैर्गुप्ता लब्धमनोरथाः॥गृहेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः॥१७॥वीक्षं
तोऽहरहः प्रीता मुकुंदवदनांबुजं॥नित्यप्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणं॥१८॥तत्र प्र
वयसोप्यासन्युवानोतिबलौजसः॥पिबंतोऽक्षैर्मुकुंदस्य मुखांबुजसुधां मुहुः॥१९॥अथ
नंदं समासाद्य भगवान्देवकीसुतः॥संकर्षणश्च राजेंद्र परिष्वज्येदमूचतुः॥२०॥
पितर्युवाभ्यां स्निग्धाभ्यां पोषितौ लालितौ भृशं॥पित्रोरभ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥
॥१०५॥

स्मनोपि हि॥२१॥ स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत्। शिशून्बंधुभिरुत्सृष्टा
नकल्पैः पोषरक्षणे॥२२॥ यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान्। ज्ञातीन्वो द्रष्टुमे
ष्यामो विधाय सुहृदां सुखं॥२३॥ एवं सांत्वय्य भगवान्नंदं सव्रजमच्युतः। वासोलंकार
कुप्याद्यैरर्हयामास सादरं॥२४॥ इत्युक्तस्तौ परिष्वज्य नंदः प्रणयविह्वलः। पूरयन्नश्रु
भिर्नेत्रे सह गोपैर्व्रजं ययौ॥२५॥ अथ शूरसुतो राजन्पुत्रयोः समकारयत्। पुरोधसा
ब्राह्मणैश्च यथावद्द्विजसंस्कृतिं॥२६॥ तेभ्योऽदाद्दक्षिणा गावो रुक्ममालाः स्वलंकृताः।
स्वलंकृतेभ्यः संपूज्य सवत्साः क्षौममालिनीः॥२७॥ याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता
महामतिः। ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हृताः॥२८॥ ततश्च लब्धसंस्कारौ द्वि
जत्वं प्राप्य सुव्रतौ। गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रं व्रतमास्थितौ॥२९॥ प्रभवौ सर्वविद्या ॥राम॥
नां सर्वज्ञौ जगदीश्वरौ। नान्यसिद्धामलं ज्ञानं गूहमानौ नरेहितैः॥३०॥ अथो गुरुकु ॥१०५॥
लेवासमिछंतावुपजग्मतुः। काश्यं सांदीपनं नाम ह्यवंतिपुरवासिनं॥३१॥ यथोपसा

ह

द्य तौ दांतौ गुरौ वृत्तिमनिंदितां। ग्राहयंतावुपेतौ स्म भक्त्या देवमिवादृतौ॥३२॥ तयोर्द्वि
जवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः। प्रोवाच वेदानखिलान्सांगोपनिषदो गुरुः॥३३॥
सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मान्न्यायपथांस्तथा। तथा चान्वीक्षिकीं विद्यां राजनीतिं च षड्विधां
॥३४॥ सर्वं नरवरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्त्तकौ। सकृन्निगदमात्रेण तौ संजगृहतुर्नृप॥३५॥
अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या संयत्तौ तावतीः कलाः। गुरुदक्षिणयाचार्यं छंदयामासतुर्नृप
॥३६॥ द्विजस्तयोस्तं महिमानमद्भुतं संलक्ष्य राजन्नतिमानुषीं मतिं। संमंत्र्य पत्न्या स म
हार्णवे मृतं बालं प्रभासे वरयां बभूव ह॥३७॥ तथेत्यथारुह्य महारथौ रथं प्रभासमासा
द्य दुरंतविक्रमौ। वेलामुपव्रज्य निषीदतुः क्षणं सिंधुर्विदित्वाऽर्हणमाहरत्तयोः॥३८॥
तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयतां। योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको महतोर्मिणा
॥३९॥ श्रीसमुद्र उवाच॥ नैवाऽहार्षमहं देव दैत्यः पंचजनो महान्। अंतर्जलचरः कृष्ण शं
खरूपधरोऽसुरः। आस्ते तेनाहृतो नूनं तच्छ्रुत्वा सत्वरं प्रभुः॥४०॥ जलमाविश्य तं ह

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥१०३॥ त्वानाऽपश्यदुदरेऽर्भकं॥तदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत्॥४१॥ततःसंयमनींनाम
यमस्यदयितांपुरीं॥गत्वाजनार्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः॥४२॥पांचजन्यनिनादे
नकृत्स्नाननभवेनवा॥नरकस्थादिवंयातामहापातकिनोपिये॥४३॥शंखनिर्ह्रादमाक
र्ण्यप्रजासंयमनोयमः॥तयोःसपर्यांमहतींचक्रेभक्त्युपबृंहितां॥४४॥उवाचावनतः
कृष्णंसर्वभूताशयालयं॥लीलामनुष्ययोर्विष्णोर्युवयोःकरवामकिं॥४५॥श्रीकृष्णउवाच॥
गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनं॥आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः॥४६॥तथेतिते
नोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ॥दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः॥४७॥सम्यक्संपादितो
वत्सभवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः॥कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामोनामावशिष्यते॥४८॥गच्छतंस्वगृहं
वीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी॥छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच॥४९॥गुरुणैवमनुज्ञातौर ॥राम॥
थेनाऽनिलरंहसा॥आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै॥५०॥समनंदन्प्रजाःसर्वादृष्ट्वारा ॥१०३॥
मजनार्दनौ॥अपश्यंत्योबहूहानिनष्टलब्धधनाइव॥५१॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे

दशमस्कंधेगुरुपुत्रानयनंनामपंचचत्वारिंशोऽध्यायः॥४५॥श्रीशुकउवाच॥वृष्णी
नांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा॥शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः॥१॥तमाह
भगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित्॥गृहीत्वापाणिनापाणींप्रपन्नार्तिहरोहरिः॥२॥गच्छोद्ध
वव्रजंसौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह॥गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदेशैर्विमोचय॥३॥तामन्मन
स्कामत्प्राणामदर्थेसक्तदैहिकाः॥मामेवदयितंप्रेष्ठमात्मानंमनसागताः॥४॥येत्यक्तलो
कधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहं॥५॥मयिताःप्रेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः॥स्मरंत्योंगवि
मुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविक्लवाः॥६॥धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन॥प्रत्यागमनसं
देशैर्वल्लव्योमेमदात्मिकाः॥७॥श्रीशुकउवाच॥इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुराहृतः॥आदायर
थमारुह्यप्रययौनंदगोकुलं॥८॥प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचतिविभावसौ॥छन्नयानःप्र
विशतांपशूनांखुररेणुभिः॥९॥वासितार्थेभियुध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभिर्वृषैः॥धावंतीभिश्च
वास्राभिरूधोभारैःस्ववत्सकान्॥१०॥इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः॥गोदोहशब्दा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भिरवंवेणूनांनिःस्वनेनच॥१०॥गायंतीभिश्चकर्माणिशुभानिबलकृष्णयोः॥स्वलंकृताभि
र्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितं॥११॥अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्विते॥धूपदीपै
श्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमं॥१२॥सर्वतःपुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितं॥हंसकारंडवा
कीर्णपद्मखंडैश्चमंडितं॥१३॥तमागतंसमागम्यकृष्णस्यानुचरंप्रियं॥नंदःप्रीतःपरिष्वज्य
वासुदेवधियार्चयत॥१४॥भोजितंपरमान्नेनसंविष्टंकशिपौसुखं॥गतश्रमंपर्यपृच्छत्पा
दसंवाहनादिभिः॥१५॥कच्चिदंगमहाभागःसखानःशूरनंदन॥आस्तेकुशल्यपत्याद्यै
र्युक्तोमुक्तःसुहृद्वृतः॥१६॥दिष्ट्याकंसोहतःपापःसानुगःस्वेनपाप्मना॥साधूनांधर्मशी
लानांयदूनांद्वेष्टियःसदा॥१७॥अपिस्मरतिनःकृष्णोमातरंसुहृदःसखीन्॥गोपान्व्रजं
चात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरिं॥१८॥अप्यायास्यतिगोविंदःस्वजनान्सकृदीक्षितुं॥तर्हि
द्रक्ष्यामतद्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणं॥१९॥दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः॥दुर
त्ययेभ्योमृत्युभ्यःकृष्णेनसुमहात्मना॥२०॥स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलापांगनिरीक्षितं

हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाःक्रियाः॥२१॥सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान्॥
आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मतां॥२२॥मन्येकृष्णंचरामंचप्राप्ताविहसुरोत्तमौ॥
सुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा॥२३॥कंसंनागायुतप्राणंमल्लौगजपतिंतथा॥अवधि
ष्टांलीलयैवपशूनिवमृगाधिपः॥२४॥तालत्रयंमहासारंधनुर्यष्टिमिवेभराट्॥बभंजैकेन
हस्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिं॥२५॥प्रलंबोधेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तोबकादयः॥दैत्याःसुरा
सुरजितोहतायेनेहलीलया॥२६॥श्रीशुकउवाच॥इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदःकृष्णानु
रक्तधीः॥अत्युत्कंठोऽभवत्तूष्णींप्रेमप्रसरविह्वलः॥२७॥यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरि
तानिच॥शृण्वंत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा॥२८॥तयोरित्थंभगवतिकृष्णेनंदय
शोदयोः॥वीक्ष्यानुरागंपरमंनंदमाहोद्धवोमुदा॥२९॥उद्धवउवाच॥युवांश्लाघ्यतमौनूनंदे
हिनामिहमानद॥नारायणेऽखिलगुरौयत्कृतामतिरीदृशी॥३०॥एतौहिविश्वस्यचबीज
योनीरामोमुकुंदःपुरुषःप्रधानं॥अन्वीयभूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुरा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ णो॥३२॥यस्मिन्जनः प्राणवियोगकालेक्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धं॥निर्हृत्यकर्माशय
॥१०५॥ माशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्कवर्णः॥३३॥तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणे
कारणमर्त्यमूर्तौ॥भावंविधत्तोनितरांमहात्मन्किंवाऽवशिष्टंयुवयोःसुकृत्यं॥३४॥आग
मिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः॥प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः॥३५॥
हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वतां॥यदाहवःसमागत्यकृष्णःसत्यंकरोतितत्॥३६॥
माखिद्यतंमहाभागौद्रक्ष्यथःकृष्णमंतिके॥अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि
॥३७॥नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोवास्त्यमानिनः॥नोत्तमोनाधमोवापिसमानस्या
समोपिवा॥३८॥नमातानपितातस्यनभार्यानसुतादयः॥नात्मीयोनपरश्चापिनदेहो ॥राम॥
जन्मएवच॥३९॥नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु॥क्रीडार्थःसोपिसाधूनांपरित्रा ॥१०५॥
णायकल्पते॥४०॥सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान्॥क्रीडन्नतीतोपिगुणैःसृजत्य
वतिहंत्यजः॥४१॥यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते॥चित्तेकर्तरितत्रात्माकर्तेवा

हंधियास्मृतः॥४२॥युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः॥सर्वेषामात्मजोह्यात्मापिता
मातासईश्वरः॥४३॥दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच॥विनाच्युताद्व
स्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वःपरमार्थभूतः॥४४॥[redacted]॥एवं
निशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन्॥गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वा
स्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन्॥४६॥तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्र
जः॥चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विष्यत्कपोलारुणकुंकुमाननाः॥४५॥उद्गायतीनामरविं
दलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः॥दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेन
दिशाममंगलं॥४७॥भगवत्युदितेसूर्येनंदद्वारिव्रजौकसः॥दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्याय
मितिचाब्रुवन्॥४७॥अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः॥येननीतोमधुपुरींकृ
ष्णःकमललोचनः॥४८॥किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिःकृतिं॥इतिस्त्रीणां
वदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः॥४९॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउद्धवा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०प०॥ गमनंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः॥४६॥श्रीशुकउवाच॥तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रि
॥१०६॥ यःप्रलंबबाहुंनवकंजलोचनं॥पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारविंदंमणिमृष्टकुंड
लम्॥१॥सुविस्मिताःकोयमपीच्यदर्शनःकुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः॥इतिस्मसर्वाः
परिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयं॥२॥तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृतंसव्री
डहासेक्षणसूनृतादिभिः॥रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञायसंदेशहरंरमापतेः
॥३॥जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतं॥भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकी
र्षया॥४॥अन्यथागोव्रजेतस्यस्मरणीयंनचक्ष्महे॥स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिसु
दुस्त्यजः॥५॥अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनं॥पुंभिःस्त्रीषुकृतायद्वत्सुमनःस्वि
वषट्पदैः॥६॥निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः॥अधीतविद्याआचार्यमृ ॥ दश॥
त्विजोदत्तदक्षिणं॥७॥खगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहं॥दग्धंमृगास्तथा ॥१०६॥
रण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियं॥८॥इतिगोप्योहिगोविंदेगतवाक्कायमानसाः॥कृष्ण

दूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः॥९॥गायंत्यःप्रियकर्माणिरुदंत्यश्चगतह्रियः॥तस्य
सं संस्मृत्यसंस्मृत्ययानिकैशोरबाल्ययोः॥१०॥काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायंतीकृष्णसंगमं॥
प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वेदमब्रवीत्॥११॥गोप्युवाच॥मधुपकितवबंधोमास्पृशांघ्रिं
सपत्न्याःकुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः॥वहतुमधुपतिस्तन्मानिनी
नांप्रसादंयदुसदसिविडंब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक्॥१२॥सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाय
यित्वासुमनसइवसद्यस्तत्यजेस्मान्भवादृक्॥परिचरतिकथंतत्पादपद्मंनुपद्माह्य
पिबतहृतचेताउत्तमश्लोकजल्पैः॥१३॥किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपति
मगृहाणामग्रतोनःपुराणं॥विजयसखसखीनांगीयतांतत्प्रसंगःक्षपितकुचरुज
स्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः॥१४॥दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाःकपटरुचिरहास
भ्रूविजृंभस्ययाःस्युः॥चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंकाअपिचकृपणपक्षेह्युत्तमश्लो
कशब्दः॥१५॥विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात्

॥भा०द०प०॥
॥१०७॥

स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधेयमस्मिन्॥१६॥मृ
गयुरिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धकर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानां॥बलिमपि
बलिमत्वावेष्टयध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः॥१७॥यदनुचरित
लीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः॥सपदिगृहकुटुंबंदीनमु
त्सृज्यदीनावहवइवविहंगाभिक्षुचर्यांचरंति॥१८॥वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाः
कुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः॥ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्शतीव्रस्मररु
ज उपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्ता॥१९॥प्रियसखपुनरागाःप्रेयसाप्रेषितःकिंवरयकिम
नुरुंधेमाननीयोसिमेंग॥नयसिकथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौ
म्यश्रीवधूःसाकमास्ते॥२०॥अपिवतमधुपुर्यामार्यपुत्रोधुनास्तेस्मरतिसपितृगेहा
न्सौम्यबंधूंश्चगोपान्॥क्वचिदपिसकथानःकिंकरीणांगृणीतेभुजमगरुसुगंधंमू
र्ध्न्यधास्यत्कदानु॥२१॥श्रीशुकउवाच॥अथोद्धवोनिशम्यैवंकृष्णदर्शनलालसाः॥

॥राम॥
॥१०७॥

सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत॥२२॥उद्धवउवाच॥अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलो
कपूजिताः॥वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पितंमनः॥२३॥दानव्रततपोहोमजपस्वाध्याय
संयमैः॥श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते॥२४॥भगवत्युत्तमश्लोकेभवती
भिरनुत्तमा॥भक्तिःप्रवर्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा॥२५॥दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्दे
हान्स्वजनान्भवनानिच॥हित्वावृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यंपुरुषंपरं॥२६॥सर्वात्मभा
वोधिकृतोभवतीनामधोक्षजे॥विरहेणमहाभागामहान्मेऽनुग्रहःकृतः॥२७॥श्रू
यतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः॥यमादायागतोभद्राअहंभर्तूरहस्करः॥२८॥
श्रीभगवानुवाच॥भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित्॥यथाभूतानिभू
तेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही॥तथाहंचमनःप्राणबुद्धींद्रियगुणाश्रयः॥२९॥आत्म
न्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये॥आत्ममायानुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना॥३०॥
आत्माज्ञानमयःशुद्धोव्यतिरिक्तोगुणान्वयः॥सुषुप्तस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते॥३१॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भ०द०पू०॥ ॥१०८॥ येनेंद्रियार्थान् ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः। तन्निरुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्रः प्रसपद्य
ता॥३२॥एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणां॥त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइ
वापगाः॥३३॥यत्त्वहंभवतीनांवैदूरेवर्तेप्रियोदृशां॥मनसःसंनिकर्षार्थंमदनुध्यानका
म्यया॥३४॥यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआविश्यवर्तते।स्त्रीणांचनतथाचेतःसंनिकृष्टेक्षिगोचरे
॥३५॥मय्यावेश्यमनःकृत्स्नंविमुक्ताशेषवृत्तियत्।अनुस्मरंत्योमांनित्यमचिरान्मामु
पेष्यथ॥३६॥यामयाक्रीडतारात्र्यांवनेस्मिन्व्रजआस्थिताः॥अलब्धरासाःकल्याण्या
मापुर्मद्वीर्यचिंतया॥३७॥ [illegible]॥एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रजयोषितः ताऊ
चुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः॥३८॥गोप्य ऊचुः॥दिष्ट्याहितोहतःकंसोयदूनांसा
नुगोघकृत्॥दिष्ट्याप्तैर्लब्धसर्वार्थैःकुशल्यास्तेच्युतोऽधुना॥३९॥कथंरतिविशेषज्ञःप्रि ॥राम॥
यःसपुरयोषितां॥नानुवध्येततद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः॥४०॥कच्चिद्गदाग्रजःसौम्य ॥१०८॥
करोतिपुरयोषितां।प्रीतिंनःस्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः॥४१॥अपिस्मरतिनः

साधोगोविंदःप्रस्तुतेक्वचित्।गोष्ठीमध्येपुरस्त्रीणांग्राम्याःस्वैरकथांतरे॥४२॥ताःकिंनि
शाःस्मरतियासुतदाप्रियाभिर्वृंदावनेकुमुदकुंदशशांकरम्ये॥रेमेक्वणच्चरणनूपुररास
गोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथःकदाचित्॥४३॥अप्येष्यतीहदाशार्हस्तप्ताःस्वकृतया
शुचा॥संजीवयंस्तुनोगात्रैर्यथेंद्रोवनमंबुदैः॥४४॥कस्मात्कृष्णइहायातिप्राप्तराज्योहताऽ
हितः।नरेंद्रकन्याउद्वाह्यप्रीतःसर्वसुहृद्वृतः॥४५॥किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वामहात्म
नः।श्रीपतेराप्तकामस्यक्रियेतार्थःकृतात्मनः॥४६॥परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्यप्याहपिं
गला॥तज्जानतीनांनःकृष्णेतथाप्याशादुरत्यया॥४७॥कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसं
विदं॥अनिच्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्नच्यवतेक्वचित्॥४८॥सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुर
वाइमे॥संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिताःप्रभो॥४९॥पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंव
त।श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः॥५०॥गत्याललितयोदारहासलीलावलोकनैः
माध्व्यागिराहृतधियःकथंतंविस्मरामहे॥५१॥हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्तिनाशन॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥१०८॥ मग्नमुद्धरगोविंदगोकुलंवृजिनाऽर्णवात्॥५२॥श्रीशुकउवाच॥ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेत
विरहज्वराः॥उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजं॥५३॥उवासकतिचिन्मासान्गोपी
नांविनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथागायन्रमयामासगोकुलम्॥५४॥यावंत्यहानिनंद
स्यव्रजेऽवात्सीत्सउद्धवः॥व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्यवार्तया॥५५॥सरिद्वन
गिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान्॥कृष्णंसंस्मारयन्रेमेहरिदासोव्रजौकसां॥५६॥दृष्ट्वै
वमादिगोपीनांकृष्णावेशात्मविक्लवं॥उद्धवःपरमप्रीतस्तानमस्यन्निदंजगौ॥५७॥एताःप
रंतनुभृतोभुविगोपवध्वोगोविंदएवनिखिलात्मनिरूढभावाः॥वांछंतियद्भवभियोमु
नयोवयंचकिंब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य॥५८॥क्वेमाःस्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः
कृष्णेक्वचैषपरमात्मनिरूढभावः॥नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपिसाक्षाच्छ्रेयस्तनोत्य ॥राम॥ ॥१०८॥
गदराजइवोपयुक्तः॥५९॥नायंश्रियोंगउनितांतरतेःप्रसादःस्वर्योषितांनलिनगंधरु
चांकुतोन्याः॥रासोत्सवेऽस्यभुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषांयउदगाद्व्रजवल्लवीनां॥६०॥आ

सामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनां॥यादुस्त्यजंस्वजनमार्य
पथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभिर्विमृग्यां॥६१॥यावैश्रियार्चितमजादिभिराप्तकामैर्यो
गेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्यां॥कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्यस्तंस्तनेषुविजहुःपरि
रभ्यतापं॥६२॥वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः॥यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवन
त्रयं॥६३॥श्रीशुकउवाच॥अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदांनंदमेवच॥गोपानामंत्र्यदाशार्हीया
पायन स्यन्नारुरुहेरथं॥६४॥तन्निर्गतंसमासाद्यनानोपायनपाणयः॥नंदादयोनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलो
चनाः॥६५॥मनसोवृत्तयोनस्युःकृष्णपादांबुजाश्रयाः॥वाचोभिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्र
ह्वणादिषु॥६६॥कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छया॥मंगलाचरितैर्दानैरतिर्नःकृ
ष्णईश्वरे॥६७॥एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप॥उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्ण
पालितां॥६८॥कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्रजौकसां॥वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायना
न्यदात्॥६९॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगोपिकासंदेशोनामसप्तचत्वारिंशो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥११०॥

ऽध्यायः॥४७॥श्रीशुकउवाच॥अथविज्ञायभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः॥सैरंध्र्याःका
मतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ॥१॥महार्होपस्करैराढ्यंकामोपायोपबृंहितं॥मुक्ता
दामपताकाभिर्वितानशयनासनैः॥धूपैःसुरभिभिर्दीपैःस्रग्गंधैरपिमंडितं॥२॥गृहं
तमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्रमा॥यथोपसंगम्यसखीभि
रच्युतंसभाजयामाससदासनादिभिः॥३॥तथोद्धवःसाधुतयाभिपूजितोन्यषीददु
र्व्यामभिमृश्यचासनं॥कृस्नोपितूर्णंशयनंमहाधनंविवेशलोकाचरितान्यनुव्रतः
॥४॥सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः॥प्रसाधितात्मो
पससारमाधवंसव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः॥५॥आहूयकांतांनवसंगमह्रिया
विशंकितांकंकणभूषितेकरे॥प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरामयारेमेनुलेपार्पणपुण्य
लेशया॥६॥सानंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती॥दो
र्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्तिमजहादतिदीर्घतापं॥७॥सैवंकैवल्यनाथं

॥राम॥ ॥११०॥

तंप्राप्यदुःप्राप्यमीश्वरं॥अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत॥८॥आहोष्यतामिहप्रेष्ठ
दिनानिकतिचिन्मया॥रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेंबुरुहेक्षण॥९॥तस्यैकामवरंदत्वामा
नयित्वाचमानदः॥सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितं॥१०॥दुराराध्यंसमाराध्यवि
ष्णुंसर्वेश्वरेश्वरं॥योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ॥११॥अक्रूरभवनंकृस्नःसह
रामोद्धवःप्रभुः॥किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया॥१२॥सतान्नरवरश्रेष्ठानारा
द्वीक्ष्यस्वबांधवान्॥प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभ्यनंद्यच॥१३॥ननामकृस्नंरामंचस
तैरप्यभिवादितः॥पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान्॥१४॥पादावनेजनीरापोधा
रयंछिरसानृप॥अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः॥१५॥अर्चित्वाशिरसानम्यपा
दावंकगतौमृजन्॥प्रश्रयावनतोऽक्रूरःकृस्नरामावभाषत॥१६॥दिष्ट्यापापोहतःकंसः
सानुगोवामिदंकुलं॥भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितं॥१७॥युवांप्रधानपुरुषौजग
द्धेतूजगन्मयौ॥भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचाऽपरं॥१८॥आत्मसृष्टमिदंविश्वम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥२११॥ त्वाविश्यस्वशक्तिभिः॥ईयतेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरं॥१९॥यथाहिभूतेषुचराच
रेषुमह्यादयोयोनिषुभांतिनाना॥एवंभवान्केवलमात्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रोबहु
धाविभाति॥२०॥सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्वगुणैःस्वशक्तिभिः॥
नबध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतुः॥२१॥देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वा
द्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात्॥अतोनबंधस्तवनैवमोक्षःस्यातांनिकामस्त्वयि
नोऽविवेकः॥२२॥त्वयोदितोयंजगतोहिताययदायदावेदपथःपुराणः॥बाध्येतपा
खंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्वगुणंबिभर्त्ति॥२३॥सत्वंप्रभोऽद्यवसुदेवगृहेऽवती
र्णः स्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः॥अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञा
ममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन्॥२४॥अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायःसर्वदे ॥राम॥
वपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः॥यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षज ॥१११॥
याःप्रविष्टः॥२५॥कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरःसुहृदःकृ

तज्ञात्॥सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौनयस्य॥२६॥
दिष्ट्याजनार्द्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरेशैः॥छिंध्याशुनःसु
तकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायां॥२७॥इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्ते
नभगवान्हरिः॥अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहयन्निव॥२८॥श्रीभगवानुवाच॥त्वं
नोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा॥वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहि
वः॥२९॥भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः॥श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्था
नसाधवः॥३०॥नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः॥तेपुनंत्युरुकालेनदर्श
नादेवसाधवः॥३१॥सभवान्सुहृदांवैनःश्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया॥जिज्ञासार्थंपांडवा
नांगच्छस्वगजसाह्वयं॥३२॥पितर्युपरतेबालाःसहमात्रासुदुःखिताः॥आनीताःस्वपु
रंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम॥३३॥तेषुराजांबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः॥समोनवर्त्ततेनू
नंदुःपुत्रवशगोंधदृक्॥३४॥गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा॥विज्ञायतद्विधा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ स्यामोयथाशंसुहृदांभवेत्॥३५॥इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः।संकर्षणोद्ध
॥११२॥ वाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ॥३६॥इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरगृहगमनं
नामअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः॥४८॥ श्रीशुकउवाच॥सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोंकि
तां।ददर्शतत्रांबिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथां॥१॥सहपुत्रंचवाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमं।क
र्णंदुर्योधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोऽपरान्॥२॥यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः।संपृ
ष्टस्तैःसुहृद्वार्त्तांस्वयंचापृच्छदव्ययं॥३॥उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया।दुः
प्रजस्याल्पसारस्यखलछंदानुवर्त्तिनः॥४॥तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान्।प्र
जानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितं॥५॥कृतंचधार्त्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलं।आचख्यौ
सर्वमेवाऽस्मैपृथाविदुरएवच॥६॥पृथातुभ्रातरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतं।उवाचजन्मनि ॥राम॥
लयंस्मरंत्यश्रुकलेक्षणा॥७॥अपिस्मरंतिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे।भगिन्योभ्रातृ ॥११५॥
पुत्राश्चयामयःसख्यएवच॥८॥भ्रात्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः।पैतृष्वस्रे

यान्स्मरतिरामश्चांबुरुहेक्षणः॥९॥सपत्नमध्येशोचंतींवृकाणांहरिणीमिव।सांत्वयिष्य
तिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान्॥१०॥कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभाव
न।प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीं॥११॥नाऽन्यत्तवपदांभोजात्पश्यामिशरणं
नृणां।बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात्॥१२॥नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपर
मात्मने।योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंगता॥१३॥श्रीशुकउवाच॥इत्यनुस्मृत्यस्वजनं
कृष्णंचजगदीश्वरं।प्रारुदद्दुःखिताराजन्भवतांप्रपितामही॥१४॥समदुःखसुखोऽक्रूरो
विदुरश्चमहायशाः।सांत्वयामासतुःकुंतींतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः॥१५॥यास्यन्राजानम
भ्येत्यविषमंपुत्रलालसं।अवदत्सुहृदांमध्येबंधुभिःसौहृदोदितं॥१६॥अक्रूरउवाच॥भोभो
वैचित्रवीर्य्यत्वंकुरूणांकीर्त्तिवर्द्धन।भ्रातर्य्युपरतेपांडावधुनाऽऽसनमास्थितः॥१७॥धर्म्मे
णपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरंजयन्।वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्त्तिमवाप्स्यसि॥१८॥
अन्यथात्वाचरंल्लोकेगर्हितंप्राप्स्यसेतमः।तस्मात्समत्वेवर्त्तस्वपांडवेष्वात्मजेषुच॥१९॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०पू०॥ ॥१३॥

नह्वाऽस्यंतसंवासः कर्हिचित्केनचित्सह॥ राजन्स्वेनाऽपि देहेन किमु जायात्मजादिभिः॥१९॥
एकः प्रसूयते जंतुरेक एव प्रलीयते॥ एकोऽनुभुंक्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतं॥२०॥ अधर्मो-
पचितं वित्तं हरंत्यन्येऽल्पमेधसः॥ संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः॥२१॥ पुष्णा-
ति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपंडितं॥ तेऽकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः॥२२॥ स्व-
यं किल्विषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः॥ असिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमुखस्त-
मः॥२३॥ तस्माल्लोकमिमं राजन्स्वप्नमायामनोरथं॥ वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानं समः शां-
तो भव प्रभो॥२४॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान्॥ तथानया
न तृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथामृतं॥२५॥ तथापि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते चले॥ पुत्रानु-
रागविषमे विद्युत्सौदामिनी यथा॥२६॥ ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान्॥ भूमे- ॥राम॥
र्भारावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले॥२७॥ यो दुर्विमर्शपथया निजमाययेदं सृष्ट्वा गु- ॥१३॥
णान्विभजते तदनुप्रविष्टः॥ तस्मै नमो दुरवबोधविहारतंत्रसंसारचक्रगतये परमेश्व-

राय॥२८॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः॥ सुहृद्भिः समनुज्ञातः
पुनर्यदुपुरीमगात्॥२९॥ शशंस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितं॥ पांडवान्प्रति कौर-
व्य यदर्थं प्रेषितः स्वयं॥३०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे धृतराष्ट्रदौर्ज-
ज्ञासानामैकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः॥४९॥ संवत् १८९९ शाके १७६४ ज्येष्ठशुद्धदशम्यां

Blank

Blank

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदसमस्कंधपूर्वार्धंसंपूर्णं॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रवेश सं० ——

विषयः पुराणेतिहासम्

क्रम सं० ——

नाम भागवतम् १० स्कन्धः उत्तरार्द्धे

ग्रन्थकार ——

पत्र सं० १–१०३

श्लोक सं० ——

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३०

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

आकारः १२·४×६·४

लिपिः दे.ना.

आधारः का.

वि० विवरणम् सं.

सं. १८८२

14417 (२)

पी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० ई०—१६५१—५०,०००

आ. ३१३०

~~14532~~

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥ अथ दशमस्कंध उत्तरार्द्ध प्रारंभः ॥ श्रीराम० ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भा०द०उ०॥ श्रीगणेशायनमः॥ ॥ श्री१कउवाच॥अस्तिःप्राप्तिश्चकंसस्यमहिष्योभरतर्षभ॥
॥३॥ तेभर्त्तरिदुःखार्त्तेईयतुःस्मपितुर्गृहान्॥१ पित्रेमगधराजायजरासंधायदुःखितेवेद
यांचक्रतुःसर्वमात्मवैधव्यकारणं॥२ सतदप्रियमाकर्ण्यशोकामर्षयुतोनृपः॥अयादं
वीमहींकर्तुंचक्रेपरममुद्यमं॥३ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृतः॥यदुरा
जधानींमथुरांन्यरुणत्सर्वतोदिशं॥४॥निरीक्ष्यतद्बलंकृष्णउद्वेलमिवसागरं॥स्वपुरंतेन
संरुद्धंस्वजनंचभयाकुलं॥५ चिंतयामासभगवान्हरिःकारणमानुषः॥तद्देशकालानुगु
णंस्वावतारप्रयोजनं॥६ हनिष्यामिबलंह्येतद्भुविभारंसमाहितं॥मागधेनसमानीतं,
वश्यानांसर्वभूभुजां॥७ अक्षौहिणीभिःसंख्यातंभटाश्वरथकुंजरैः॥मागधस्तुनहंत
व्योभूयःकर्त्ताबलोद्यमं॥८ एतदर्थोऽवतारोयंभूभारहरणायमे॥संरक्षणायसाधूनांकृ ॥राम॥
तोन्येषांवधायच॥९ अन्योपिधर्मरक्षायैदेहःसंभ्रियतेमया॥विरामायाप्यधर्मस्यका ॥१॥
लेप्रभवतःक्वचित्॥१० एवंध्यायतिगोविंदआकाशात्सूर्यवर्चसौ॥रथावुपस्थितौसद्यः

ससूतौसपरिच्छदौ॥११ आयुधानिचदिव्यानिपुराणानियदृच्छया॥दृष्ट्वातानिहृषीकेशः
संकर्षणमथाब्रवीत्॥१२ पश्यार्यव्यसनंप्राप्तंयदूनांत्वावतांप्रभो॥एषतेरथआयातोदयि
तान्यायुधानिच॥१३ यानमास्थायजह्येतद्व्यसनात्स्वान्समुद्धर॥एतदर्थंहिनौजन्मसाधू
नामीशशर्मकृत्॥१४॥त्रयोविंशत्यनीकाख्यंभूमेर्भारमपाकुरु॥एवंसंमंत्र्यदाशार्हौदंशितौ
रथिनौपुरात्॥१५॥निर्जग्मतुःस्वायुधाढ्यौबलेनाल्पीयसावृतौ॥शंखंदध्मौविनिर्गत्यहरिर्दा
रुकसारथिः॥१६॥ततोभूत्परसैन्यानांहृदिवित्रासवेपथुः॥तावाहमागधोवीक्ष्यहेकृष्णपुरु
षाधम॥१७॥नत्वयायोद्धुमिच्छामिबालेनैकेनलज्जया॥गुप्तेनहित्वयामंदनयोत्स्येयाहिबंधु
हन्॥१८॥तवरामयदिश्रद्धायुद्ध्यस्वधैर्यमुद्वह॥हित्वावामच्छरैःछिन्नंदेहंस्वर्याहिमांजहि॥
१९॥श्रीभगवानुवाच नवैशूराविकत्थंतेदर्शयंत्येवपौरुषं॥नगृह्णीमोवचोराजन्नातुरस्य
मुमूर्षतः॥२०॥श्रीशुकउवाच॥जरासुतस्तावभिसृत्यमाधवौमहाबलौघेनबलीयसावृणो
त्ससैन्ययानध्वजवाजिसारथीसूर्यानलौवायुरिवाभ्ररेणुभिः॥२१॥सुपर्णतालध्वजचि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

||भा०द०उ०|| न्हितौ रथावलक्षयंसो हरिरामयोर्मृधे। स्त्रियः पुराट्टालकहर्म्यगोपुरं समाश्रिताः संमुमुहुः
||२|| शुचार्द्दिताः॥२२॥ हरिः परानीकपयोमुचां मुहुः शिलीमुखात्युल्वणवर्षपीडितं। स्वसैन्यमालो
क्य सुरासुरार्चितं व्यस्फूर्जयच्छार्ङ्गशरासनोत्तमं॥२३॥ गृह्णन्निषंगादथ संदधन् शरान् विकृ
ष्य मुंचन् शितबाणपूगान्। निघ्नन् रथान् कुंजरवाजिपत्तीन् निरंतरं यद्वदलातचक्रं॥२४॥ निर्भि
न्नकुंभाः करिणो निपेतुरनेकशोश्वाः शरवृक्णकंधराः। रथा हताश्वध्वजसूतनायकाः पदा
तयः छिन्नभुजोरुकंधराः॥२५॥ संछिद्यमानद्विपदेभवाजिनामंगप्रसूताः शतशोसृगापगाः।
भुजाहयः पूरुषशीर्षकच्छपा हतद्विपद्वीपहयग्रहाकुलाः॥२६॥ करोरुमीना नरकेशशैवला
धनुस्तरंगायुधगुल्मसंकुलाः। अच्छूरिकावर्त्तभयानका महामणिप्रवेकाभरणाश्मशर्कराः
॥२७॥ प्रवर्त्तिता भीरुभयावहा मृधे मनस्विनां हर्षकरीः परस्परं। विनिघ्नतारीन्मुशलेन दुर्मदा ||राम||
न् संकर्षणेनापरिमेयतेजसा॥२८॥ बलं तदंगार्णवदुर्गभैरवं दुरंतपारं मगधेंद्रपालितं। क्षयं ||२||
प्रणीतं वसुदेवपुत्रयोर्विक्रीडितं तज्जगदीशयोः परं॥२९॥ स्थित्युद्भवांतं भुवनत्रयस्य यः समी

हितेनंतगुणः स्वलीलया। न तस्य चित्रं परपक्षनिग्रहस्तथापि मर्त्यानुविधस्य वर्ण्यते॥३०॥ ज
ग्राह विरथं रामो जरासंधं महाबलं। हतानीकावशिष्टासुं सिंहः सिंहमिवौजसा॥३१॥ बध्यमा
नं हतारातिं पाशैर्वारुणमानुषैः। वारयामास गोविंदस्तेन कार्यचिकीर्षया॥३२॥ समुक्तो लो
कनाथाभ्यां व्रीडितो वीरसंमतः। तपसे कृतसंकल्पो वारितः पथि राजभिः॥३३॥ वाक्यैः पवि
त्रार्थपदैर्नयनैः प्राकृतैरपि। स्वकर्मबंधप्राप्तोयं यदुभिस्ते पराभवः॥३४॥ हतेषु सर्वानीकेषु
नृपो बार्हद्रथस्तत। उपेक्षितो भगवता मागधो दुर्मना ययौ॥३५॥ मुकुंदोप्यक्षतबलो निस्ती
र्णारिबलार्णवः। विकीर्यमाणः कुसुमैस्त्रिदशैरनुमोदितः॥३६॥ माथुरैरुपसंगम्य विज्वरैर्मु
दितात्मभिः। उपगीयमानविजयः सूतमागधबंदिभिः॥३७॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्भेरीतूर्याण्य
नेकशः। वीणावेणुमृदंगानि पुरं प्रविशति प्रभौ॥३८॥ सिक्तमार्गां हृष्टजनां पताकाभिरलंकृ
तां। निर्घुष्टां ब्रह्मघोषेण कौतुकाबद्धतोरणां॥३९॥ विकीर्यमाणो नारीभिर्माल्यदध्यक्षतांकुरैः
निरीक्ष्यमाणः सस्नेहं प्रीत्युत्कलितलोचनैः॥४०॥ आयोधनगतं वित्तमनंतं वीरभूषणं। य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰३५॥
॥श्री॥

दुराजायतत्सर्वमाहृतंप्रादिशत्प्रभुः॥४१॥एवंसप्तदश कृत्वस्तावत्यक्षौहिणीबलः॥युयुधे
मागधोराजायदुभिःकृष्णपालितैः॥४२॥अक्षिण्वंस्तद्बलंसर्ववृष्णयःकृष्णतेजसा॥हतेषु
तेष्वनीकेषुत्यक्तोगादरिभिर्नृपः॥४३॥अष्टादशमसंग्रामआगामिनितदंतरा॥नारदप्रेषि
तोवीरोयवनःप्रत्यदृश्यत॥४४॥रुरोधमथुरामेत्यतिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः॥नृलोकेचाप्रति
द्वंद्वोवृष्णीन्श्रुत्वात्मसंमितान्॥४५॥तंदृष्ट्वाचिंतयत्कृष्णःसंकर्षणसहायवान्॥अहोयदूनांवृ
जिनंप्राप्तंह्युभयतोमहत्॥४६॥यवनोयंनिरुंधेस्मानद्यतावन्महाबलः॥मागधोप्यद्यवाश्वो
वापरश्वोवागमिष्यति॥४७॥आवयोर्युध्यतोरस्ययद्यागंताजरासुतः॥बंधून्वधिष्यत्यथ
वानेष्यतेस्वपुरंबली॥४८॥तस्माद्यविधास्यामोदुर्गंद्विपददुर्गमं॥तत्रज्ञातीन्समाधाय
यवनंघातयामहे॥४९॥इतिसंमंत्र्यभगवान्दुर्गंद्वादशयोजनं॥अंतःसमुद्रेनगरंकृत्स्ना ॥९म॥
द्भुतमचीकरत्॥५०॥दृश्यतेयत्रहित्वाष्ट्रंविज्ञानंशिल्पनैपुणं॥रथ्याचत्वरवीथीभिर्यथावास्तु ॥श्री॥
विनिर्मितं॥५१॥सुरद्रुमलतोद्यानविचित्रोपवनान्वितं॥हेमशृंगैर्दिविस्पृग्भिःस्फाटिकाट्ट

त्वगोपुरैः॥५२॥राजतारकुटैःकोष्ठैर्हेमकुंभैरलंकृतैः॥रत्नकूटैर्गृहैर्हैमैर्महामरकतस्थलैः॥५३॥
वास्तोष्पतीनांचगृहैर्वल्लभीभिश्चनिर्मितं॥चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णंयदुदेवगृहोल्लसत्॥५४॥सुध
र्मांपारिजातंचमहेंद्रःप्राहिणोद्धरेः॥यत्रचावस्थितोमर्त्योमर्त्यधर्मैर्नयुज्यते॥५५॥श्यामैकक
र्णान्वरुणोहयान्शुक्लान्मनोजवान्॥अष्टौनिधिपतिःकोशान्लोकपालानिजोदयान्॥५६॥
यद्यद्भगवतादत्तमाधिपत्यंस्वसिद्धये॥सर्वंप्रत्यर्पयामासुर्हरौभूमिगतेनृप॥५७॥तत्रयोग
प्रभावेननीत्वासर्वजनंहरिः॥प्रजापालेनरामेणकृष्णःसमनुमंत्रितः॥निर्जगामपुरद्वारा
त्पद्ममालीनिरायुधः॥५८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वारकावर्णनं
नामपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५१॥५०॥श्रीशुकउवाच॥तंविलोक्यविनिःक्रांतमुज्जिहा
नमिवोडुपं॥दर्शनीयतमंश्यामंपीतकौशेयवाससं॥१॥श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्त
कंधरं॥पृथुदीर्घचतुर्बाहुंनवकंजारुणेक्षणं॥२॥नित्यप्रमुदितंश्रीमत्सुकपोलंशुचिस्मितं॥मुखा
रविंदंबिभ्राणंस्फुरन्मकरकुंडलं॥३॥वासुदेवोह्ययमितिपुमान्श्रीवत्सलांछनः॥चतुर्भुजोरविं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰३॥ दाम्नोवनमाल्यतिसुंदरः॥४॥लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्योभवितुमर्हति॥निरायुधश्चलत्पद्भ्यांयो
॥४॥ त्स्येनेननिरायुधः॥५॥इतिनिश्चित्ययवनःप्राद्रवंतंपराङ्मुखं॥अन्वधावज्जिघृक्षुस्तंदुरापमपि
योगिनां॥६॥हस्तप्राप्तमिवात्मानंहरिणासपदेपदे॥नीतोदर्शयतादूरंयवनेशोद्रिकंदरं॥७॥पला
यनंयदुकुलेजातस्यतवनोचितं॥इतिक्षिपन्ननुगतोनैनंप्रापाहताशुभः॥८॥एवंक्षिप्तोपिभग
वान्प्राविशद्गिरिकंदरं॥सोपिप्रविष्टस्तत्रान्यंशयानंददृशेनरं॥९॥नन्वसौदूरमानीयशेतेमामि
हसाधुवत्॥इतिमत्वाच्युतंमूढस्तंपदासमताडयत्॥१०॥सउत्थायचिरंसुप्तःशनैरुन्मील्यलोचने॥
दिशोविलोकयन्पार्श्वेतमद्राक्षीदवस्थितं॥११॥सतावत्तस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनभारत॥देहजेनाग्नि
नादग्धोभस्मसादभवत्क्षणात्॥१२॥राजोवाच॥कोनामसपुमान्ब्रह्मन्कस्यकिंवीर्यएवच॥क
स्माद्गुहांगतःशिश्येकिंतेजोयवनार्दनः॥१३॥श्रीशुकउवाच॥सइक्ष्वाकुकुलेजातोमांधातृतन ॥राम॥
योमहान्॥मुचुकुंदइतिख्यातोब्रह्मण्यःसत्यसंगरः॥१४॥सयाचितःसुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे॥ ॥४॥
असुरेभ्यःपरित्रस्तैस्तद्रक्षांसोऽकरोच्चिरं॥१५॥लब्ध्वागुहंतेस्वःपालंमुचुकुंदमथाब्रुवन्॥राजन्विर

मतांकृच्छ्राद्भवान्नःपरिपालनात्॥१६॥नरलोकंपरित्यज्यराज्यंनिहतकंटकं॥अस्मान्पालय
तोवीरकामास्तेसर्वउज्झिताः॥१७॥सुतामहिष्योभवतोज्ञातयोमात्यमंत्रिणः॥प्रजाश्चतुल्य
कालीनानाधुनासंतिकालिताः॥१८॥कालोबलीयान्बलिनांभगवानीश्वरोऽव्ययः॥प्रजाःकाल
यतेक्रीडन्पशुपालोयथापशून्॥१९॥वरंवृणीष्वभद्रंतेऋतेकैवल्यमद्यनः॥एकएवेश्वरस्तस्यभ
गवान्विष्णुरव्ययः॥२०॥एवमुक्तःसवैदेवानभिवंद्यमहायशाः॥निद्रामेवततोवव्रेसराजाश्रमकर्षि
तः॥यःकश्चिन्ममनिद्रायाभंगंकुर्यात्सुरोत्तमाः॥सोपिभस्मीभवेदाशुतथोक्तश्चसुरैस्तदा॥२१॥
अशायिष्टगुहाविष्टोनिद्रयादैवदत्तया॥यवनेभस्मसान्नीतेभगवान्सात्वतर्षभः॥आत्मानंद
र्शयामासमुचुकुंदायधीमते॥२२॥तमालोक्यघनश्यामंपीतकौशेयवाससं॥श्रीवत्सवक्षसं
भ्राजत्कौस्तुभेनविराजितं॥२३॥चतुर्भुजंरोचमानंवैजयंत्याचमालया॥चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्म
करकुंडलं॥२४॥प्रेक्षणीयंनृलोकस्यसानुरागस्मितेक्षणं॥अपीच्यवयसंमत्तमृगेंद्रोदारविक्रमं
॥२५॥पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसातस्यधर्षितः॥शंकितःशनकैराजादुर्धर्षमिवतेजसा॥२६॥मु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥ ॥५१॥ ॥१॥ ॥कोभवानिहसंप्राप्तोविपिनेगिरिगव्हरे पद्भ्यांपद्मपलाशाभ्यांविचरस्युरुकंटके
२८ किंस्वित्तेजस्विनांतेजोभगवान्वाविभावसुः सूर्यः सोमोमहेंद्रोवालोकपालोपरोपिवा॥२९
मन्येत्वांदेवदेवानांत्रयाणांपुरुषर्षभं यद्बाधसेगुहाध्वांतंप्रदीपः प्रभयायथा ३० शुश्रूष
तामव्यलीकमस्माकंनरपुंगव स्वकर्मजन्मगोत्रंवाकथ्यतांयदिरोचते ३१ वयंतुपुरुष
व्याघ्रऐक्ष्वाकाः क्षत्रबंधवः मुचकुंदइतिप्रोक्तोयौवनाश्वात्मजः प्रभो ३२ चिरप्रजागर
श्रांतोनिद्रयोपहतेंद्रियः शयेस्मिन्विपिनेकामंकेनाप्युत्थापितोधुना ३३ सोपिभस्मी
कृतोनूनमात्मीयेनैवपाप्मना अनंतरंभवान्श्रीमान्लक्षितोमित्रशातनः ३४ तेजसा
तेविषह्येनभूरिद्रष्टुंनशक्नुमः हतौजसोमहाभागमाननीयोसिदेहिनां ३५ [illegible] एवंसंभाषि ॥राम॥ ॥५॥
तोराज्ञाभगवान्भूतभावनः प्रत्याहप्रहसन्वाण्यामेघनादगभीरया ३६ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ जन्मकर्माभिधानानिसंतिमेंगसहस्रशः नशक्यंतेतुसंख्यातुमनंतत्वान्मयापि

हि ३७ ॥ क्वचिद्रजांसिविममेपार्थिवान्युरुजन्मभिः गुणकर्माभिधानानिनमेजन्मानिकर्हि
चित् ३८ ॥ कालत्रयोपपन्नानिजन्मकर्माणिमेनृप अनुक्रमंतोनैवांतंगच्छंतिपरमर्षयः
३९ तथाप्यद्यतनान्यंगशृणुष्वगदतोमम विज्ञापितोविरिंचेनपुराहंधर्मगुप्तये ४० भूमे
भारायमाणानामसुराणांक्षयायच अवतीर्णोयदुकुलेगृहआनकदुंदुभेः ४१ वदंति
वासुदेवेतिवसुदेवसुतंहिमां कालनेमिर्हतः कंसः प्रलंबाद्याश्चसद्द्विषः ४२ अयंचयवनोद
ग्धोराजंस्तेतिग्मचक्षुषा सोहंतवानुग्रहार्थंगुहामेतामुपागतः ४३ प्रार्थितः प्रचुरंपूर्वंत्व
याहंभक्तवत्सलः वरान्वृणीष्वराजर्षेसर्वान्कामान्ददामिते ४४ मांप्रपन्नोजनः कश्चिन्न
भूयोर्हतिशोचितुं ॥ श्री शुकउवाच ॥ इत्युक्तस्तंप्रणम्याहमुचुकुंदोमुदान्वितः ज्ञात्वाना
रायणंदेवंगर्गवाक्यमनुस्मरन् ४५ ॥ मुचुकुंदउवाच ॥ विमोहितोयंजनईशमायया त्व
दीययात्वांनभजत्यनर्थदृक् सुखायदुःखप्रभवेषुसज्जतेगृहेषुयोषित्पुरुषश्चवंचितः ॥
४६ लब्ध्वाजनोदुर्लभमत्रमानुषंकथंचिदव्यंगमयत्नतोनघ पादारविंदंनभजत्यसन्मति

देवसु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०५१॥ ॥६॥

गेहांधकूपपतितोयथापशुः॥४७॥ममैषकालोजितनिःफलोगतोराज्यश्रियोन्नद्धमदस्य
भूपतेः॥मर्त्यात्मबुद्धेःसुतदारकोशभूष्वासज्जमानस्यदुरंतचिंतया॥४८॥कलेवरेस्मिन्घट
कुड्यसन्निभेनिरूढमानोनरदेवइत्यहं॥वृतोरथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गांपर्यटन्स्त्वागण
यन्सुदुर्मदः॥४९॥प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतयाप्रवृद्धलोभंविषयेषुलालसं॥त्वमप्रमत्तः
सहसाभिपद्यसेक्षुल्लेलिहानोहिरिवाखुमंतकः॥५०॥पुरारथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वा
नरदेवसंज्ञितं॥सएवकालेनदुरत्ययेनतेकलेवरोविट्कृमिभस्मसंज्ञितः॥५१॥निर्जित्यदि
क्चक्रमभूतविग्रहोवरासनस्थःसमराजवंदितः॥गृहेषुमैथुन्यसुखेषुयोषितांक्रीडाम्
गःपूरुषईशनीयते॥५२॥करोतिकर्माणितपःसुनिष्ठितोनिवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत्॥
पुनश्चभूयेयमहंस्वराडितिप्रवृद्धतर्षोनसुखायकल्पते॥५३॥भवापवर्गोभ्रमतोयदाभ ॥राम॥ ॥६॥
वेज्जनस्यतर्ह्यच्युतसत्समागमः॥सत्संगमोयर्हितदैवसद्गतौपरावरेशेत्वयिजायतेमतिः
॥५४॥मन्येममानुग्रहईशतेकृतोराज्यानुबंधापगमोयदृच्छया॥यःप्रार्थ्यतेसाधुभिरेकच

र्ययावनंविविक्षद्भिरखंडभूमिपैः॥५५॥नकामयेन्यंतवपादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्व
रंविभो॥आराध्यकस्त्वांह्यपवर्गदंहरेवृणीतआर्योवरमात्मबंधनं॥५६॥तस्माद्विसृज्या
शिषईशसर्वतोरजस्तमःसत्वगुणानुबंधनाः॥निरंजनंनिर्गुणमद्वयंपरंत्वांज्ञप्तिमात्रं
पुरुषंव्रजाम्यहं॥५७॥चिरमिहवृजिनार्तस्तप्यमानोनुतापैरवितृषषडमित्रोलब्धशां
तिःकथंचित्॥शरणदसमुपेतस्त्वत्पदाब्जंपरात्मन्नभयमृतमशोकंपाहिमापन्नमी
श॥५८॥श्रीभगवानुवाच॥सार्वभौममहाराजमतिस्तेविमलोर्जिता॥वरैःप्रलोभित
स्यापिनकामैर्विहतायतः॥५९॥प्रलोभितोवरैर्यस्त्वमप्रमादायविद्धितत्॥नधीर्मय्ये
कभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यतेक्वचित्॥६०॥युंजानानामभक्तानांप्राणायामादिभिर्मनः॥
अक्षीणवासनंराजन्दृश्यतेक्वचिदुत्थितं॥६१॥विचरस्वमहींकामंमय्यावेशितमानसः॥
अस्त्वेवनित्यदातुभ्यंभक्तिर्मय्यनपायिनी॥६२॥क्षात्रधर्मस्थितोजंतून्न्यवधीर्मृगया
दिभिः॥समाहितस्तत्तपसाजह्यघंमदुपाश्रितः॥६३॥जन्मन्यनंतरेराजन्सर्वभूतसुहृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥ तमः॥ भूत्वा द्विजवरो त्वं मामुपैष्यसि केवलं॥६४॥ इति श्री भागवते महापुराणे दशम
॥८७॥ स्कंधे एकपंचाशत्तमो ऽध्यायः॥५१॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्थं सोनुगृहीतोंग कृष्णेनेक्ष्वा
कुनंदनः॥ तं परिक्रम्य सन्नम्य निश्चक्राम गुहामुखात्॥१॥ संवीक्ष्य क्षुल्लकान्मर्त्यान्पशू
न्वीरुद्वनस्पतीन्॥ मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तरां॥२॥ तपः श्रद्धायुतो धीरो निः
संगो मुक्तसंशयः॥ समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद्गंधमादनं॥३॥ बदर्याश्रममासाद्य न
रनारायणालयं॥ सर्वद्वंद्वसहः शांतस्तपसाराधयद्धरिं॥४॥ भगवान्पुनराव्रज्य पुरीं यवन
वेष्टितां॥ हत्वा म्लेछबलं निन्ये तदीयं द्वारकां धनं॥५॥ नीयमाने धने गोभिर्नृभिश्चाच्युत
चोदितैः॥ आजगाम जरासंधस्त्रयोविंशत्यनीकपः॥६॥ विलोक्य वेगरभसं रिपुसैन्यस्य
माधवौ॥ मनुष्यचेष्टामापन्नौ राजन्दुद्रुवतुर्द्रुतं॥७॥ विहाय वित्तं प्रचुरमभीरु भीतव ॥रा॰म॥
त्॥ पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां चेलतुर्बहुयोजनं॥८॥ पलायमानौ तौ दृष्ट्वा मागधः प्रहस ॥७॥
न्बली॥ अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित्॥९॥ प्रद्रुत्य दूरं संश्रांतौ तुंगमारुहतां
भीतौ

गिरिं प्रवर्षणाख्यं भगवान्नित्यदा यत्र वर्षति॥१०॥ गिरौ निलीनावाज्ञाय नाधिगम्य पदं नृ
प॥ ददाह गिरिमेधोभिः समंतादग्निमुत्सृजन्॥११॥ तत उत्पत्य तरसा दह्यमानादुभौ तटात्॥ दश
कयोजनोत्तुंगान्निपेततुरधो भुवि॥१२॥ अलक्ष्यमाणौ रिपुणा सानुगेन यदूत्तमौ॥ स्वपुरीं
पुनरायातौ समुद्रपरिखां नृप॥१३॥ सोपि दग्धाविति मृषा मन्वानो बलकेशवौ॥ बलमा
कृष्य सुमहन्मगधान्मागधो ययौ॥१४॥ आनर्ताधिपतिः श्रीमान्रैवतो रैवतीं सुतां॥
ब्रह्मणा चोदितः प्रादात्बलायेति पुरोदितं॥१५॥ भगवानपि गोविंद उपयेमे कुरूद्वह॥ वैद
र्भीं भीष्मकसुतां श्रियो मात्रां स्वयंवरे॥१६॥ प्रमथ्य तरसा राज्ञः शाल्वादींश्चैद्यपक्षगान्॥
पश्यतां सर्वलोकानां तार्क्ष्यपुत्रः सुधामिव॥१७॥ राजोवाच॥ भगवान्भीष्मकसुतां रुक्मि
णीं रुचिराननां॥ राक्षसेन विधानेन उपयेम इति श्रुतं॥१८॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामः कृष्ण
स्यामिततेजसः॥ यथा मागधशाल्वादीन्जित्वा कन्यामुपाहरत्॥१९॥ ब्रह्मन्कृष्णकथाः
पुण्या माध्वीर्लोकमलापहाः॥ को नु तृप्येत शृण्वानः श्रुतज्ञो नित्यनूतनाः॥२०॥ श्रीशु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥८॥

श्रीउवाच॥राजासीद्भीष्मकोनामविदर्भाधिपतिर्महान्॥तस्यपंचाभवन्पुत्राःकन्यैकाचवरां
गना॥२१॥रुक्म्यग्रजोरुक्मरथोरुक्मबाहुरनंतरः॥रुक्मकेशोरुक्ममालीरुक्मिण्येषांस्वसा
सती॥२२॥सोपश्रुत्यमुकुंदस्यरूपवीर्यगुणश्रियः॥गृहागतैर्गीयमानास्तंमेनेसदृशंपतिं
॥२३॥तांबुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगुणाश्रयां॥कृष्णश्चसदृशींभार्यांसमुद्वोढुंमनोदधे॥२४
बंधूनामिच्छतांदातुंकृष्णायभगिनींनृप॥ततोनिवार्यकृष्णद्विड्रुक्मीचैद्यममन्यत॥२५
तदवेत्यासितापांगीवैदर्भीदुर्मनाभृशं॥विचिंत्याप्तंद्विजंकंचित्कृष्णायप्राहिणोद्द्रुतं॥२६
द्वारकांससमभ्येत्यप्रतीहारैःप्रवेशितः॥अपश्यदाद्यंपुरुषमासीनंकांचनासने॥२७॥दृष्ट्वा
ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्यनिजासनात्॥उपवेश्यार्हयांचक्रेयथात्मानंदिवौकसः॥२८॥तंभु
क्तवंतंविश्रांतमुपगम्यसतांगतिः॥पाणिनाभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत॥२९॥कच्चि
द्द्विजवरश्रेष्ठधर्मस्तेवृद्धसंमतः॥वर्ततेनातिकृच्छ्रेणसंतुष्टमनसःसदा॥३०॥संतुष्टो
यर्हिवर्तेतब्राह्मणोयेनकेनचित्॥अहीयमानःस्वाद्धर्मात्सह्यस्याखिलकामधु

॥राम॥ ॥८॥

क्॥३१॥असंतुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपिसुरेश्वरः॥अकिंचनोपिसंतुष्टःशेतेसर्वांगविज्व
रः॥३२॥विप्रान्स्वलाभसंतुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान्॥निरहंकारिणःशांतान्नमस्येशि
रसाऽसकृत्॥३३॥कच्चिद्वःकुशलंब्रह्मन्राजतोयस्यहिप्रजाः॥सुखंवसंतिविषयेपाल्यमा
नाःसमेप्रियः॥३४॥यतस्त्वमागतोदुर्गंनिस्तीर्यैहयदिच्छया॥सर्वंनोब्रूह्यगुह्यंचेत्किंकार्यं
करवामते॥३५॥श्रीशुकउवाच॥एवंसंपृष्टसंप्रश्नोब्राह्मणःपरमेष्ठिना॥लीलागृहीतदे
हेनतस्मैसर्वमवर्णयत्॥३६॥श्रीरुक्मिण्युवाच॥श्रुत्वागुणान्भुवनसुंदरशृण्वतांतेनिर्विश्य
कर्णविवरैर्हरतोंगतापं॥रूपंदृशांदृशिमतामखिलार्थलाभंत्वय्यच्युताविशतिचित्तमपत्रपंमे
॥३७॥कात्वामुकुंदमहतीगुणशीलरूपविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यं॥धीरापतिंकुलव
तीनवृणीतकन्याकालेनृसिंहनरलोकमनोभिरामं॥३८॥तन्मेभवान्खलुवृतःपतिरंगजाया
मात्मार्पितश्चभवतोत्रविभोविधेहि॥मावीरभागमभिमर्शतुचैद्यआरात्गोमायुवन्मृगप
तेर्बलिमंबुजाक्ष॥३९॥पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्रगुर्वर्चनादिभिरलंभगवान्परेशः॥आ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ॥
॥५१॥

राधितोयदिगदाग्रजएस्यपाणिंगृह्णातुमेनदमघोषसुतादयोन्ये॥४१॥श्वोभाविनित्वम
जितोद्वहनेविदर्भान्गुप्तःसमेत्यपृतनापतिभिःपरीतः॥निर्मथ्यचैद्यमगधेशबलंप्रसह्य
मांराक्षसेनविधिनोद्वहवीर्यशुल्कां॥४२॥अंतःपुरांतरचरीमनिहत्यबंधून्त्वामुद्वहेकथमि
तिप्रवदाम्युपायं॥पूर्वेद्युरस्तिमहतीकुलदेवियात्रायस्यांबहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात्॥
४३॥यस्यांघ्रिपंकजरजःस्नपनंमहांतोवांछंत्युमापतिरिवात्मतमोपहत्यै॥यर्ह्यंबुजाक्षन
लभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशान्शतजन्मभिःस्यात्॥४४॥ब्राह्मणउवाच॥इत्ये
तेगुह्यसंदेशाःयदुदेवमयाहृताः॥विमृश्यकर्तुंयच्चात्रक्रियतांतदनंतरं॥४५॥इतिश्रीभाग
वतमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिण्युद्वाहेनामद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५२॥श्रीशु
कउवाच॥वैदर्भ्याःसतुसंदेशंनिशम्ययदुनंदनः॥प्रगृह्यपाणिनापाणिंप्रहसन्द्विजमब्र
वीत्॥१॥श्रीभगवानुवाच॥तथाहमपितच्चित्तोनिद्रांचनलभेनिशि॥वेदाहंरुक्मिणाद्वे
षान्ममोद्वाहोनिवारितः॥२॥तामानयिष्यउन्मथ्यराजन्यापसदान्मृधे॥मत्परामनवद्यां

॥राम॥
॥५१॥

॥श्रीशुकउवाच॥

गीमेधसोग्निशिखामिव॥३॥उद्वाहर्क्षंसविज्ञायरुक्मिण्यामधुसूदनः॥रथःसंयुज्यतामा
शुदारुकेत्याहसारथिं॥४॥सचाश्वैःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः॥युक्तंरथमुपानीयतस्थौ
प्रांजलिरग्रतः॥५॥आरुह्यस्यंदनंशौरिर्द्विजमारोप्यतूर्णगैः॥आनर्तादेकरात्रेणविदर्भानगम
द्धयैः॥६॥राजासकुंडिनपतिःपुत्रस्नेहवशानुगः॥शिशुपालायस्वांकन्यांदास्यन्कर्माण्यकार
यत्॥७॥पुरंसंमृष्टसंसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथं॥चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैःसमलंकृतं
॥८॥स्रग्गंधमाल्याभरणैर्विरजोंबरभूषितैः॥जुष्टंस्त्रीपुरुषैःश्रीमद्गृहैरगरुधूपितैः॥९॥पि
तृदेवान्समभ्यर्च्यविप्रांश्चविधिवन्नृप॥भोजयित्वायथान्यायंवाचयामासमंगलं॥१०॥सु
स्नातांसुदतींकन्यांकृतकौतुकमंगलां॥अहतांशुकयुग्मेनभूषणोत्तमैः॥११॥चक्रुःसामर्ग्य भूषितां
जुर्मंत्रैर्वध्वारक्षांद्विजोत्तमाः॥पुरोहितोथर्ववित्वैजुहावग्रहशांतये॥१२॥हिरण्यरूप्यवासांसि
तिलांश्चगुडमिश्रितान्॥प्रादाद्धेनूश्चविप्रेभ्योराजाविधिविदांवरः॥१३॥एवंचेदिपतीराजाद
मघोषःसुतायवै॥कारयामाससमंत्रज्ञैःसर्वमभ्युदयोचितं॥१४॥मदच्युद्भिर्गजानीकैःस्यंदनै ग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

||भा०द०५३|| हेममालिभिः॥पत्यश्वसंकुलैःसैन्यैःपरीतःकुंडिनंययौ॥१४॥तंवैविदर्भाधिपतिःसमभ्येत्या
||१०|| भिपूज्यच॥निवेशयामासमुदाकल्पितान्यनिवेशने॥१५॥तत्रशाल्वोजरासंधोदंतवक्त्रो
विदूरथः॥आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाःपौंड्रकाद्याःसहस्रशः॥१६॥कृष्णरामद्विषोयत्ताःकन्यां
चैद्यायसाधितुं॥यद्यागत्यहरेत्कृष्णोरामाद्यैर्यदुभिर्वृतः॥१७॥योत्स्यामःसंहतास्तेनइति
निश्चितमानसाः॥आजग्मुर्भूभुजःसर्वेसमग्रबलवाहनाः॥१८॥श्रुत्वैतद्भगवान्रामोवि
पक्षीयनृपोद्यमं॥कृष्णंचैकंगतंहर्तुंकन्यांकलहशंकितः॥१९॥बलेनमहतासार्द्धंभ्रातृ
स्नेहपरिप्लुतः॥त्वरितःकुंडिनंप्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः॥२०॥भीष्मकन्यावरारोहाकां
क्षंत्यागमनंहरेः॥प्रत्यापत्तिमपश्यंतीद्विजस्याचिंतयत्तदा॥२१॥अहोत्रियामांतरितउ
द्वाहोमेल्पराधसः॥नागच्छत्यरविंदाक्षोनाहंवेद्म्यत्रकारणं॥२२॥सोपिनावर्ततेऽद्यापिम ||राम||
त्संदेशहरोद्विजः॥अपिमय्यनवद्यात्मादृष्ट्वाकिंचिज्जुगुप्सितंमत्पाणिग्रहणेनूनंना ||१०||
यातिहिकृतोद्यमः॥२३॥दुर्भगायानमेधातानानुकूलोमहेश्वरः॥देवीवाविमुखागौरी

रुद्राणीगिरिजासती॥२४॥एवंचिंतयतीबालागोविंदहृतमानसा॥न्यमीलयतकालज्ञा
नेत्रेचाश्रुकलाकुले॥२५॥एवंवध्वाःप्रतीक्षंत्यागोविंदागमनंनृप॥वामऊरुर्भुजोनेत्रम
स्फुरन्प्रियभाषिणः॥२६॥अथकृष्णविनिर्दिष्टःसएवद्विजसत्तमः॥अंतःपुरचरींदेवीं
राजपुत्रींददर्शह॥२७॥सातंप्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिंसती॥आलक्ष्यलक्षणाभिज्ञा
समपृच्छत्शुचिस्मिता॥२८॥तस्याआवेदयत्प्राप्तंशशंसयदुनंदनं॥उक्तंचसत्यवचन
मात्मोपनयनंप्रति॥२९॥तमागतंसमाज्ञायवैदर्भीहृष्टमानसा॥नपश्यंतीब्राह्मणायप्रि
यमन्यन्ननामसा॥३०॥प्राप्तौश्रुत्वास्वदुहितुरुद्वाहप्रेक्षणोत्सुकौ॥अभ्ययात्तूर्यघोषेण रु.५
रामकृष्णौसमर्हणैः॥३१॥मधुपर्कमुपानीयवासांसिविरजांसिसः॥उपायनान्यभीष्टा
निविधिवत्समपूजयत्॥३२॥तयोर्निवेशनंश्रीमदुपकल्प्यमहामतिः॥ससैन्ययोःसा
नुगयोरातिथ्यंविदधेयथा॥३३॥एवंराज्ञांसमेतानांयथावीर्यंयथावयः॥यथाबलंयथा
वित्तंसर्वैःकामैःसमर्हयत्॥३४॥कृष्णमागतमाकर्ण्यविदर्भपुरवासिनः॥आगत्यनेत्रांज

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ लिभिःपफुल्लमुखपंकजा॥३६॥अस्यैवभार्याभवितुंरुक्मिण्यर्हतिनापरा॥असावप्यनवद्या
॥१३३॥ त्माभैष्म्याःसमुचितःपतिः॥३७॥किंचित्सुचरितंयन्नःतेनतुष्टस्त्रिलोककृत्॥अनुगृह्णा
तुगृह्णातुवैदर्भ्याःपाणिमच्युतः॥३८॥एवंप्रेमकलाबद्धावदंतिस्मपुरौकसः॥कन्याचांतः
पुरात्प्रागात्भटैर्गुप्तांबिकालयं॥पद्भ्यांविनिर्ययौद्रष्टुंभवान्याःपादपल्लवं॥३९॥साचानुध्या
यतीसम्यग्मुकुंदचरणांबुजं॥यतवाङ्मातृभिःसार्द्धंसखीभिःपरिवारिता॥४०॥गुप्ताराजभ
टैःशूरैःसन्नद्धैरुद्यतायुधैः मृदंगशंखपणवास्तूर्यभेर्यश्चजघ्निरे॥४१॥नानोपहारबलिभि
र्वारमुख्याःसहस्रशः॥स्रग्गंधवस्त्राभरणैर्द्विजपत्न्यःस्वलंकृता॥४२॥गायंतश्चस्तुवंतश्च
गायकावाद्यवादकाः॥परिवार्यवधूंजग्मुःसूतमागधवंदिनः॥४३॥आसाद्यदेवसदनं
धौतपादकरांबुजा॥उपस्पृश्यशुचिःशांताप्रविवेशांबिकांतिकं॥४४॥तांवैप्रवयसो ॥राम॥
बालांविधिज्ञाविप्रयोषितः॥भवानींवंदयांचक्रुर्भवपत्नींभवान्विताः॥४५॥नमस्ये ॥१३३॥
त्वांबिकेभीक्ष्णंस्वसंतानयुतांशिवां॥भूयात्पतिर्मेभगवान्कृष्णस्तदनुमोदतां॥४६॥अ

द्भिर्गंधाक्षतैर्धूपैर्वासःस्रङ्माल्यभूषणैः॥नानोपहारबलिभिःप्रदीपावलिभिःपृथक्
॥४७॥विप्रस्त्रियःपतिमतीस्तथातैःसमपूजयत्॥लवणापूपतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभिः
॥४८॥तस्यैस्त्रियस्ताःप्रददुःशेषंयुयुजुराशिषः॥ताभ्योदेव्यैनमश्चक्रेशेषंचजगृहेवधूः
॥४९॥मुनिव्रतमथत्यक्त्वानिश्चक्रामांबिकागृहात्॥प्रगृह्यपाणिनाभृत्यांरत्नमुद्रोपशो
भिना॥५०॥तांदेवमायामिववीरमोहिनींसुमध्यमांकुंडलमंडिताननां॥श्यामांनितंबा
र्पितरत्नमेखलांव्यंजत्स्तनींकुंतलशंकितेक्षणां॥५१॥शुचिस्मितांबिंबफलाधरद्युति
शोणायमानद्विजकुंदकुड्मलां॥पदाचलंतीकलहंसगामिनींसिंजत्कलानूपुरधामशो
भिना॥५२॥विलोक्यवीरामुमुहुःसमागतायशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः॥५३॥यांवीक्ष्य
तेनृपतयस्तदुदारहाससव्रीडावलोक हृतचेतसउज्झितास्त्राःपेतुःक्षितौरथग
जाश्वगताविमूढायात्राछलेनहरयेर्प्पयतींस्वशोभां॥५४॥सैवंशनैश्चलयतीचलपद्मको
शौप्राप्तिंतदाभगवतःप्रसमीक्षमाणा॥उत्सार्यवामकरजैरलकानपांगैःप्राप्तान्ह्रिये

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क्षतनृपान्ददृशेच्युतंसा॥५४॥तांराजकन्यांरथमारुरुक्षतींजहारकृष्णोद्विषतांसमीक्ष
तां॥रथंमारोप्यसुपर्णलक्षणंराजन्यचक्रंपरिभूयमाधवः॥ततोययौरामपुरोगमैःश
नैःशृगालमध्यादिवभागहृद्धरिः॥५५॥तंमानिनःस्वाऽभिभवंयशःक्षयंपरेजरासंध
मुखानसेहिरे॥अहोधिगस्मान्यशआत्तधन्विनांगोपैर्हृतंकेसरिणांमृगैरिव॥५६॥
॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिणीहरणेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः॥
॥५३॥श्रीशुकउवाच॥इतिसर्वेसुसंरब्धावाहानारुह्यदंशिताः॥स्वैःस्वैर्बलैःपरिक्रां
ताअन्वीयुर्धृतकार्मुकाः॥१॥तानापततआलोक्ययादवानीकयूथपाः॥तस्थुस्तत्सं
मुखाराजन्विस्फूर्ज्यस्वधनूंषिते॥२॥अश्वपृष्ठेगजस्कंधेरथोपस्थेचकोविदाः॥मुमुचुः
शरवर्षाणिमेघाअद्रिष्वपोयथा॥३॥पत्युर्बलंशरासारैश्छन्नंवीक्ष्यसुमध्यमा॥सव्री ॥राम॥
डमैक्षत्तद्वक्त्रंभयविह्वललोचना॥४॥प्रहस्यभगवानाहमास्मभैर्वामलोचने॥विनंक्ष्य ॥१२४॥
स्यधुनैवैतत्तावकैःशात्रवंबलं॥५॥तेषांतद्विक्रमंवीरागदसंकर्षणादयः॥अमृष्यमा

णानाराचैर्जघ्नुर्हयगजान्रथान्॥६॥पेतुःशिरांसिरथिनामश्विनांगजिनांभुवि॥सकुं
डलकिरीटानिसोष्णीषाणिचकोटिशः॥७॥हस्ताःसाऽसिगदेष्वासाःकरभाऊरवोंघ्रयः
अश्वाऽश्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसिच॥८॥हन्यमानबलानीकावृष्णिभिर्जयकांक्षि
भिः॥राजानोविमुखाजग्मुर्जरासंधपुरस्सराः॥९॥शिशुपालंसमभ्येत्यहृतदारमिवा
ऽतुरं॥नष्टत्विषंगतोत्साहंशुष्यद्वदनमब्रुवन्॥१०॥भोभोपुरुषशार्दूलदौर्मनस्यमि
दंत्यज॥नप्रियाऽप्रिययोराजन्निष्ठादेहिषुदृश्यते॥११॥यथादारुमयीयोषिन्नृत्य
तेकुहकेच्छया॥एवमीश्वरतंत्रोयमीहतेसुखदुःखयोः॥१२॥शौरेःसप्तदशाहंवैसं
युगानिपराजितः॥त्रयोविंशतिभिःसैन्यैर्जिग्यएकमहंपरं॥१३॥तथाप्यहंनशोचामि
नप्रहृष्यामिकर्हिचित्॥कालेनदैवयुक्तेनजानन्विद्रावितंजगत्॥१४॥अधुनापिवयं
सर्वेवीरयूथपयूथपाः॥पराजिताःफल्गुतंत्रैर्यदुभिःकृष्णपालितैः॥१५॥रिपवोजिग्यु
रधुनाकालआत्मानुसारिणि॥तदावयंविजेष्यामोयदादैवंप्रदक्षिणं॥१६॥एवंप्रबो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥
॥१३॥

धितोमित्रैश्चैद्योगात्सानुगःपुरं॥हतशेषाःपुनस्तेपिययुःस्वंस्वंपुरंनृपाः॥१७॥रुक्मी
तुराक्षसोद्वाहंकृष्णद्विडसहन्स्वसुः॥पृष्ठतोऽन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्यावृतोब
ली॥१८॥रुक्म्यमर्षीसुसंरब्धःशृण्वतांसर्वभूभुजां॥प्रतिजज्ञेमहाबाहुर्दंशितःस
शरासनः॥१९॥अहत्वासमरेकृष्णमप्रत्यूह्यचरुक्मिणीं॥कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामिसत्य
मेतद्ब्रवीमिवः॥२०॥इत्युक्त्वारथमारुह्यसारथिंप्राहसत्वरः॥चोदयाश्वान्यतःकृ
ष्णस्तस्यमेसंयुगंभवेत्॥२१॥अद्याहंनिशितैर्बाणैर्गोपालस्यसुदुर्मतेः॥नेष्येवी
र्यमदंयेनस्वसामेप्रसभंहृता॥२२॥विकत्थमानःकुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवि त्॥
रथेनैकेनगोविंदंतिष्ठतिष्ठेत्यथाह्वयत्॥२३॥धनुर्विकृष्यसुदृढंजघ्नेकृष्णंत्रिभिः
शरैः॥आहचात्रक्षणंतिष्ठयदूनांकुलपांसन॥२४॥कुत्रयासिस्वसारंमेमुषित्वा ॥राम॥
ध्वांक्षवद्धविः॥हरिष्येऽद्यमदंमंदमायिनःकूटयोधिनः॥२५॥यावन्नमेहतोबाणैःश ॥१३॥
यीथामुंचदारिकां॥स्मयन्कृष्णोधनुश्छित्वाषड्भिर्विव्याधरुक्मिणं॥२६॥अष्टभिश्चतु

रोवाहान्द्वाभ्यांसूतंध्वजंत्रिभिः॥सचान्यद्धनुरादायकृष्णंविव्याधपंचभिः॥२७॥
तैस्ताडितःशरौघैस्तुचिच्छेदधनुरच्युतः॥पुनरन्यदुपादत्ततदप्यच्छिनदव्ययः॥२८॥प
रिघंपट्टिशंशूलंचर्मासीशक्तितोमरौ॥यद्यदायुधमादत्ततत्सर्वंसोऽछिनद्धरिः॥२९॥
ततोरथादवप्लुत्यखड्गपाणिर्जिघांसया॥कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धःपतंगइवपावकं॥३०॥त
स्यचापततःखड्गंतिलशश्चर्मचेषुभिः॥छित्वासिमाददेतिग्मंरुक्मिणंहंतुमुद्यतः॥३१॥
दृष्ट्वाभ्रातृवधोद्योगंरुक्मिणीभयविह्वला॥पतित्वापादयोर्भर्तुरुवाचकरुणंसती॥३२॥ ॥श्रीरुक्मिण्युवाच॥
योगेश्वराऽप्रमेयात्मन्देवदेवजगत्पते॥हंतुंनार्हसिकल्याणभ्रातरंमेमहाभुज॥३३॥
श्रीशुकउवाच॥तयापरित्रासविकंपितांगयाशुचाऽवशुष्यन्मुखरुद्धकंठया॥कातर्य
विस्रंसितहेममालयागृहीतपादःकरुणोन्यवर्तत॥३४॥चैलेनबध्वातमसाधुकारिणं
सश्मश्रुकेशंप्रवपन्व्यरूपयत्॥तावन्ममर्दुःपरसैन्यमद्भुतंयदुप्रवीरानलिनींयथाग
जाः॥३५॥कृष्णांतिकमुपव्रज्यददृशुस्तत्ररुक्मिणं॥तथाभूतंहतप्रायंदृष्ट्वासंकर्षणो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥
॥१४॥

विभुः॥३५॥ विमुच्य बद्धं करुणो भगवान्कृष्णमब्रवीत्॥३६॥ असाध्विदं त्वया कृष्ण कृत
मस्मज्जुगुप्सितं॥ वपनं श्मश्रुकेशानां वैरूप्यं सुहृदो वधः॥३७॥ मैवास्मान्साध्व्यसूये
था भ्रातुर्वैरूप्यचिंतया॥ सुखदुःखदो न चान्योस्ति यतः स्वकृतभुक्पुमान्॥३८॥ बंधुर्वधा
र्हदोषोपि न बंधोर्वधमर्हति॥ त्याज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः॥३९॥ क्षत्रियाणा
मयं धर्मः प्रजापतिविनिर्मितः॥ भ्रातापि भ्रातरं हन्याद्येन घोरतरस्ततः॥४०॥ राज्यस्य
भूमेर्वित्तस्य स्त्रियो मानस्य तेजसः॥ मानिनोऽन्यस्य वा हेतोः श्रीमदांधाः क्षिपंति हि॥४१॥
तवेयं विषमा बुद्धिः सर्वभूतेषु दुर्हृदां॥ यन्मन्यसे सदाभद्रं सुहृदां भद्रमज्ञवत्॥४२॥ आ
त्ममोहो नृणामेष कल्प्यते देवमायया॥ सुहृद्दुर्हृदुदासीन इति देहात्ममानिनां॥४३॥
एक एव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनां॥ नानेव गृह्यते मूढैर्यथा ज्योतिर्यथा नभः॥४४॥ ॥राम॥ ॥२४॥
देह आद्यंतवानेष द्रव्यप्राणगुणात्मकः॥ आत्मन्यविद्यया कॢप्तः संसारयति देहिनं
॥४५॥ नात्मनोऽन्येन संयोगो वियोगो वाऽसतः सति॥ तद्धेतुत्वात्तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यां यथा

रवेः॥४६॥ जन्मादयस्तु देहस्य विक्रिया नात्मनः क्वचित्॥ कलानामिव नैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्य
कुहूरिव॥४७॥ यथा शयान आत्मानं विषयान्फलमेव च॥ अनुभुंक्तेप्यसत्यर्थे तथाप्नोत्यबु
धो भवं॥४८॥ तस्मादज्ञानजं शोकमात्मशोषविमोहनं॥ तत्त्वज्ञानेन निर्हृत्य स्वस्था भव शु
चिस्मिते॥४९॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं भगवता तन्वी रामेण प्रतिबोधिता॥ वैमनस्यं परित्य
ज्य मनो बुद्ध्या समादधे॥५०॥ प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विड्भिर्हतबलप्रभः॥ स्मरन्विरूपक
रणं वितथात्ममनोरथः॥५१॥ अहत्वा दुर्मतिं कृष्णमप्रत्यूह्य यवीयसीं॥ कुंडिनं न प्रवे
क्ष्यामीत्युक्त्वा तत्राऽवसद्रुषा॥ चक्रे भोजकटं नाम निवासाय महत्पुरं॥५२॥ भगवान्भी
ष्मकसुतामेवं निर्जित्य भूमिपान्॥ पुरमानीय विधिवदुपयेमे कुरूद्वह॥५३॥ तदा महो
त्सवो नृणां यदुपुर्य्यां गृहे गृहे॥ अभूदनन्यभावानां कृष्णे यदुपतौ नृप॥५४॥ नरा नार्य
श्च मुदिताः प्रमृष्टमणिकुंडलाः॥ पारिबर्हमुपाजह्रुर्वरयोश्चित्रवाससोः॥५५॥ सा व
सि पुर्य्युत्तभितेंद्रकेतुभिर्विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः॥ बभौ प्रतिद्वार्य्युपक्लृप्तमंग

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥१५॥

लेरापूर्णकुंभाऽगरुधूपदीपकैः॥५६॥सिक्तमार्गामदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजां॥गजेंद्रै
र्द्वास्सुपरामृष्टरंभापूगोपशोभितां॥५७॥कुरुसृंजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः॥मिथोमुमु
दिरेतस्मिन्संभ्रमात्परिधावतां॥५८॥रुक्मिण्याहरणंश्रुत्वागीयमानंततस्ततः॥रा
जानोराजकन्याश्चबभूवुर्भृशविस्मिताः॥५९॥द्वारकायामभूद्राजन्महामोदःपुरौ
कसां॥रुक्मिण्यारमयोपेतंदृष्ट्वाकृष्णंजगत्पतिं॥६०॥इतिश्रीभागवतेदशमस्कं
धेरुक्मिण्युद्वाहोत्सवोनामचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५४॥श्रीशुकउवाच॥का
मस्तुवासुदेवांशोदग्धःप्राग्रुद्रमन्युना॥देहोपपत्तयेभूयस्तमेवप्रत्यपद्यत॥१॥सए
वजातोवैदर्भ्यांकृष्णवीर्यसमुद्भवः॥प्रद्युम्नइतिविख्यातःसर्वतोऽनवमःपितुः॥२॥तंशंबरः
कामरूपीहृत्वातोकमनिर्दशं॥सविदित्वात्मनःशत्रुंप्रास्योदन्वत्यगाद्गृहं॥३॥तंनिर्जगा ॥प्रम॥
रबलवान्मीनःसोऽप्यपरैःसह॥वृतोजालेनमहतागृहीतोमत्स्यजीविभिः॥४॥तंशंब ॥१५॥
रायकैवर्ताउपाजह्रुरुपायनं॥सूदामहानसंनीत्वाऽवद्यन्स्वधितिनाद्भुतं॥दृष्ट्वातदुदरे

बालंमायावत्यैन्यवेदयन्॥५॥नारदोऽकथयत्सर्वंतस्याःशंकितचेतसः॥बालस्यतत्त्व
मुत्पत्तिंमत्स्योदरनिवेशनं॥६॥साचकामस्यवैपत्नीरतिर्नामयशस्विनी॥पत्युर्निर्दग्ध
देहस्यदेहोत्पत्तिंप्रतीक्षती॥७॥निरूपिताशंबरेणसासूपौदनसाधने॥कामदेवंशिशुंबु
ध्वाचक्रेस्नेहंतदार्भके॥८॥नातिदीर्घेणकालेनसकार्ष्णीरूढयौवनः॥जनयामासनारीणां
वीक्षंतीनांचविभ्रमं॥९॥सातंपतिंपद्मदलायतेक्षणंप्रलंबबाहुंनरलोकसुंदरं॥सव्रीडहा
सोत्तभितभ्रुवेक्षतीप्रीत्योपतस्थेरतिरंगसौरतैः॥१०॥तामाहभगवान्कार्ष्णिर्मातस्तेमति
रन्यथा॥मातृभावमतिक्रम्यवर्तसेकामिनीयथा॥११॥रतिरुवाच॥भवान्नारायणसुतःशं
बरेणहृतोगृहात्॥अहंतेऽधिकृतापत्नीरतिःकामोभवान्प्रभो॥१२॥एषत्वानिर्दशंसिंधाव
क्षिपच्छंबरोऽसुरः॥मत्स्योग्रहीत्तदुदरादिहप्राप्तोभवान्प्रभो॥१३॥तमिमंजहिदुर्द्धर्षंदुर्ज
यंशत्रुमात्मनः॥मायाशतविदंत्वंचमायाभिर्मोहनादिभिः॥१४॥परिशोचतितेमाताकुररी
वगतप्रजा॥पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातुरा॥१५॥प्रभाष्यैवंददौविद्यांप्रद्युम्नायम

॥श्रीशुक०॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०५०॥ ॥१६॥

हात्मने॥मायावतीमहामायांसर्वमायाविनाशिनीं॥१६॥सचशंबरमभ्येससंयुगायसमा
ह्वयत॥अविषह्यैस्तमाक्षेपैः क्षिपन्संजनयन्कलिं॥१७॥सोधिक्षिप्तोदुर्वचोभिःपदाहतइवो
रगः॥निश्चक्रामगदापाणिरमर्षात्ताम्रलोचनः॥१८॥गदामाविध्यतरसाप्रद्युम्नायमहा
त्मने॥प्रक्षिप्यव्यनदन्नादंवज्रनिष्पेषनिष्ठुरं॥१९॥तामापतंतींभगवान्प्रद्युम्नोगदयागदां
अपास्यशत्रवेक्रुद्धःप्राहिणोत्स्वगदांनृप॥२०॥सचमायांसमाश्रित्यदैतेयींमयदर्शि
तां॥मुमुचेऽस्त्रमयंवर्षंकार्ष्णौवैहायसोऽसुरः॥२१॥बाध्यमानोऽस्त्रवर्षेणरौक्मिणेयोम
हारथः॥सत्वात्मिकांमहाविद्यांसर्वमायोपमर्द्दिनीं॥२२॥ततोगौह्यकगांधर्वपैशाचोर
गराक्षसीः॥प्रायुंक्तशतशोदैत्यःकार्ष्णिर्व्यधमयत्स्तताः॥२३॥निशातमसिमुद्यम्यसकिरी
टंसकुंडलं॥शंबरस्यशिरःकायात्ताम्रश्मश्र्वोजसाहरत्॥२४॥आकीर्यमाणोदिविजैःस्तुवद्भिः ॥राम॥
कुसुमोत्करैः॥भार्ययांबरचारिण्यापुरींनीतोविहायसा॥२५॥अंतःपुरवरंराजंल्ललनाशत ॥१६॥
संकुलं॥विवेशपत्न्यागगनाद्विद्युतेवबलाहकः॥२६॥तंदृष्ट्वाजलदश्यामंपीतकौशेयवास

सं॥प्रलंबबाहुंताम्राक्षंसुस्मितंरुचिराननं॥२७॥स्वलंकृतमुखांभोजंनीलवक्राऽलकालिभिः
कृष्णंमत्वास्त्रियोह्रीतानिलिल्युस्तत्रतत्रह॥२८॥अवधार्यशनैरीषद्वैलक्षण्येनयोषितः॥
उपजग्मुःप्रमुदिताःसस्त्रीरत्नंसुविस्मिताः॥२९॥अथतत्राऽसितापांगीवैदर्भीवल्गुभाषिणी॥
अस्मरत्स्वसुतंनष्टंस्नेहस्नुतपयोधरा॥३०॥कोन्वयंनरवैडूर्यःकस्यवाकमलेक्षणः॥धृतः
कयावाजठरेकेयंलब्धात्वनेनवा॥३१॥ममचाप्यात्मजोनष्टोनीतोयःसूतिकागृहात्॥एत
त्तुल्यवयोरूपोयदिजीवतिकुत्रचित्॥३२॥कथंत्वनेनसंप्राप्तंसारूप्यंशार्ङ्गधन्वनः॥आकृ
त्यावयवैर्गत्यास्वरहासाऽवलोकनैः॥३३॥सएववाभवेन्नूनंयोमेगर्भेधृतोर्भकः॥अमुष्मि
न्प्रीतिरधिकावामस्फुरतिमेभुजः॥३४॥एवंमीमांसमानायांवैदर्भ्यांदेवकीसुतः॥देवक्या
नकदुंदुभ्यामुत्तमश्लोकआगमत्॥३५॥विज्ञातार्थोऽपिभगवांस्तूष्णीमासीज्जनार्दनः॥ना
रदोऽकथयत्सर्वंशंबराहरणादिकं॥३६॥तच्छ्रुत्वामहदाश्चर्यंकृष्णांतःपुरयोषितः॥अभ्य
नंदन्बहून्ब्दान्नष्टंमृतमिवागतं॥३७॥देवकीवसुदेवश्चकृष्णरामौतथास्त्रियः॥दंपतीतौप

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ रिषद्रुक्मिणीचयदुर्मुदां॥३९॥नष्टंप्रद्युम्नमायातमाकर्ण्यद्वारकौकसः॥अहोमृतइवाया
॥७७॥ तोबालोदिष्ट्येतिहाऽब्रुवन्॥४०॥यंवैमुहुःपितृसरूपनिजेशभावास्तन्मातरोयदभजन्र
हरूढभावाः॥चित्रंनतत्खलुरमास्पदबिंबबिंबेकामेस्मरेऽक्षविषयेकिमुतान्यनार्यः॥
॥४०॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५५॥श्रीशु
कउवाच॥सत्राजितःस्वतनयांकृष्णायकृतकिल्बिषः॥स्यमंतकेनमणिनास्वयमुद्यम्यदत्तवा
न्॥१॥राजोवाच॥सत्राजितःकिमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्यकिल्बिषं॥स्यमंतकःकुतस्तस्यकस्मा
द्दत्तासुताहरेः॥२॥श्रीशुकउवाच॥आसीत्सत्राजितःसूर्योभक्तस्यपरमःसखा॥प्रीतस्त
स्मैमणिंप्रादात्सूर्यस्तुष्टःस्यमंतकं॥३॥सतंबिभ्रन्मणिंकंठेभ्राजमानोयथारविः॥प्रविष्टो
द्वारकांराजन्तेजसानोपलक्षितः॥४॥तंविलोक्यजनादूरात्तेजसामुष्टदृष्टयः॥दीव्यतेऽक्षैर्भ ॥राम॥
गवतेशशंसुःसूर्यशंकिताः॥५॥नारायणनमस्तेस्तुशंखचक्रगदाधर॥दामोदरारविंदाक्ष ॥७७॥
गोविंदयदुनंदन॥६॥एषआयातिसविताखांदिदृक्षुर्जगत्पते॥मुष्णन्गभस्तिचक्रेणनृणां

चक्षूंषितिग्मगुः॥७॥नन्वन्विच्छंतितेमार्गंत्रिलोक्यांविबुधर्षभाः॥ज्ञात्वाद्यगूढंयदुषुद्रष्टुं
त्वांयात्यजःप्रभो॥८॥श्रीशुकउवाच॥निशम्यबालवचनंप्रहस्यांबुजलोचनः॥प्राहनासौ
रविर्देवःसत्राजिन्मणिनाज्वलन्॥९॥सत्राजित्स्वगृहंश्रीमत्कृतकौतुकमंगलं॥प्रविश्यदेवस
दनेमणिंविप्रैर्न्यवेशयत्॥१०॥दिनेदिनेस्वर्णभारानष्टौससृजतिप्रभो॥दुर्भिक्षमार्यरिष्टानिस
र्पाधिव्याधयोऽशुभाः॥नसंतिमायिनस्तत्रयत्रास्तेऽभ्यर्चितोमणिः॥११॥सयाचितोमणिंक्वा
पियदुराजायशौरिणा॥नैवार्थकामुकःप्रादाद्याञ्चाभंगमचीकरत्॥१२॥तमेकदामणिंकंठेप्र
तिमुच्यमहाप्रभं॥प्रसेनोहयमारुह्यमृगयांव्यचरद्वने॥१३॥प्रसेनंसहयंहत्वामणिमाच्छिद्य
केसरी॥गिरिंविशन्जांबवतानिहतोमणिमिच्छता॥१४॥सोऽपिचक्रेकुमारस्यमणिंक्रीडनकं
बिले॥अपश्यन्भ्रातरंभ्रातासत्राजित्पर्यतप्यत॥१५॥प्रायःकृष्णेननिहतोमणिग्रीवोवनं
गतः॥भ्राताममेतितच्छ्रुत्वाकर्णेकर्णेऽजपन्जनाः॥१६॥भगवांस्तदुपश्रुत्यदुर्यशोलिप्तमात्म
नि॥मार्ष्टुंप्रसेनपदवीमन्वपद्यतनागरैः॥१७॥हतंप्रसेनमश्वंचवीक्ष्यकेसरिणावने॥तंचाऽद्रि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ पृष्ठेनिहतमक्षेणदस्युर्जेना॥२०॥ऋक्षराजबिलंभीममंधेनतमसावृतं॥एकोविवेशभग
॥१८॥ वानवस्थाप्यबहिःप्रजाः॥२१॥तत्रदृष्ट्वामणिश्रेष्ठंबालक्रीडनकंकृतं॥हर्तुंकृतमतिस्तस्मिन्न
वस्थितोऽर्भकांतिके॥२२॥तमपूर्वंनरंदृष्ट्वाधात्रीचुक्रोशभीतवत्॥तच्छ्रुत्वाभ्यद्रवत्क्रुद्धोजांब
वान्बलिनांवरः॥२३॥सवैभगवतातेनयुयुधेस्वामिनात्मनः॥पुरुषंप्राकृतंमत्वाकुपितोना
नुभाववित्॥२४॥द्वंद्वयुद्धंसुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः॥आयुधाऽश्मद्रुमैर्दोर्भिःक्रव्यार्थे
श्येनयोरिव॥२५॥आसीत्तदष्टविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः॥वज्रनिष्पेषपरुषैरविश्रममहर्नि
शं॥२६॥कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः॥क्षीणसत्वःस्विन्नगात्रस्तमाहाऽतीववि
स्मितः॥२७॥जानेत्वांसर्वभूतानांप्राणओजःसहोबलं॥विष्णुंपुराणपुरुषंप्रभविष्णुमधीश्वरं॥२८॥
त्वंहिविश्वसृजांस्रष्टासृष्टानामपियच्चसत्॥कालःकलयतामीशःपरआत्मातथात्मनां॥२९॥ ॥दम॥
यस्येषदुत्कलितरोषकटाक्षमोक्षैर्वर्त्मादिशत्क्षुभितनक्रतिमिंगिलोऽब्धिः॥सेतुःकृतःस्वय ॥१८॥
शउज्ज्वलिताचलंकारक्षःशिरांसिभुविपेतुरिषुक्षतानि॥३०॥इतिविज्ञातविज्ञानमृक्षराजा

नमच्युतः॥व्याजहारमहाराजभगवान्देवकीसुतः॥३१॥अभिमृश्यारविंदाक्षःपाणिनाशंक
रेणतं॥कृपयापरयाभक्तंप्रेमगंभीरयागिरा॥३२॥मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृक्षपतेबिलं॥मि
थ्याभिशापंप्रमृजन्नात्मनोमणिनामुना॥३३॥इत्युक्तःस्वांदुहितरंकन्यांजांबवतीमुदा॥अर्हणार्थं
समणिनाकृष्णायोपजहारह॥३४॥अदृष्ट्वानिर्गमंशौरेःप्रविष्टस्यबिलंजनाः॥प्रतीक्ष्यद्वादशाहा
निदुःखिताःस्वपुरंययुः॥३५॥निशम्यदेवकीदेवीरुक्मिण्यानकदुंदुभिः॥सुहृदोज्ञातयोऽशोचन्बि
लात्कृष्णमनिर्गतं॥३६॥सत्राजितंशपंतस्तेदुःखिताद्वारकौकसः॥उपतस्थुर्महामायांदुर्गांकृष्णो
पलब्धये॥३७॥तेषांतुदेव्युपस्थाना . . त्प्रसादिष्टाशिषासह॥प्रादुर्बभूवसिद्धार्थःसदारोहर्षय
न्हरिः॥३८॥उपलभ्यहृषीकेशंमृतंपुनरिहागतं॥सहपत्न्यामणिग्रीवंसर्वेजातमहोत्सवाः॥३९॥
सत्राजितंसमाहूयसभायांराजसंनिधौ॥प्राप्तिंचाख्यायभगवान्मणिंतस्मैन्यवेदयत्॥४०॥सचा
तिव्रीडितोरत्नंगृहीत्वाऽवाङ्मुखस्ततः॥अनुतप्यमानोभवनमगमत्स्वेनपाप्मना॥४१॥सोऽनुध्या
यंस्तदेवाऽघंबलवद्विग्रहाकुलः॥कथंमृजाम्यात्मरजःप्रसीदेद्वाऽच्युतःकथं॥४२॥किंकृत्वासाधुमह्यं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥
॥१९॥

स्यान्नशपेद्वाजनोयथा॥४०॥अदीर्घदर्शनंक्षुद्रंमूढंद्रविणलोलुपं॥४१॥दास्येदुहितरंतस्मैस्त्रीरत्नंरत्न
मेवच॥उपायोऽयंसमीचीनस्तस्यशांतिर्नचान्यथा॥४२॥एवंव्यवसितोबुद्ध्यासत्राजित्स्वसुतांशु
भां॥मणिंचस्वयमुद्यम्यकृष्णायोपजहारह॥४३॥तांसत्यभामांभगवानुपयेमेयथाविधि॥बहु
भिर्याचितांशीलरूपौदार्यगुणान्वितां॥४४॥भगवानाहनमणिंप्रतीच्छामोवयंनृप॥तवास्तांदे
वभक्तस्यवयंतुफलभागिनः॥४५॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेस्यमंतकोपाख्या
नेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः॥५६॥श्रीशुकउवाच॥विज्ञातार्थोपिभगवान्दग्धानाकर्ण्य
पांडवान्॥कुंतींचकुल्यकरणेसहरामोययौकुरून्॥१॥भीष्मंकृपंसविदुरंगांधारींद्रोणमेवच॥
तुल्यदुःखौचसंगम्यहाकष्टमितिहोचतुः॥२॥लब्ध्वैतदंतरंराजन्शतधन्वानमूचतुः॥अक्रूर
कृतवर्माणौमणिःकस्मान्नगृह्यते॥३॥योऽस्मभ्यंसंप्रतिश्रुत्यकन्यारत्नंविगर्ह्यनः॥कृष्णाया ॥एम॥
दात्सत्राजित्कस्माद्भ्रातरमन्वियात्॥४॥एवंभिन्नमतिस्ताभ्यांसत्राजितमसत्तमः॥शयानमव ॥१९॥
धील्लोभात्सपापःक्षीणजीवितः॥५॥स्त्रीणांविक्रोशमानानांक्रंदंतीनामनाथवत्॥हत्वापशू

नशौनिकवन्मणिमादायजग्मिवान्॥६॥सत्यभामाचपितरंहतंवीक्ष्यशुचार्पिता॥व्यलपत्तात
तातेतिहाहतास्मीतिमुह्यती॥७॥तैलद्रोण्यांमृतंप्रास्यजगामगजसाह्वयं॥कृष्णायविदितार्थाय
तप्ताचख्यौपितुर्वधं॥८॥तदाकर्ण्येश्वरौराजन्ननुसृत्यनृलोकतां॥अहोनःपरमंकष्टमित्यस्राक्षौ
विलेपतुः॥९॥आगत्यभगवांस्तस्मात्सभार्यःसाग्रजःपुरं॥शतधन्वानमारेभेहंतुंमणिंततः॥१०॥ हर्तुं
सोपिकृष्णोद्यमंज्ञात्वाभीतःप्राणपरीप्सया॥साहाय्येकृतवर्माणमयाचतसचाऽब्रवीत्॥११॥
नाहमीश्वरयोःकुर्यांहेलनंरामकृष्णयोः॥कोनुक्षेमायकल्पेततयोर्वृजिनमाचरन्॥१२॥कंसः
सहानुगोपीतोयद्द्वेषात्त्याजितःश्रिया॥जरासंधःसप्तदशसंयुगाद्विरथोगतः॥१३॥प्रत्याख्या
तःसचाक्रूरंपार्ष्णिग्राहमयाचत॥सोप्याहकोविरुध्येतविद्वानीश्वरयोर्बलं॥१४॥यइदंलीलया
विश्वंसृजत्यवतिहंतिच॥चेष्टांविश्वसृजोयस्यनविदुर्मोहिताजया॥१५॥यःसप्तहायनःशैलमु
त्पाट्यैकेनपाणिना॥दधारलीलयाबालउच्छिलींध्रमिवार्भकः॥१६॥नमस्तस्मैभगवतेकृष्णाया
द्भुतकर्मणे॥अनंतायादिभूतायकूटस्थायात्मनेनमः॥१७॥प्रत्याख्यातःसतेनापिशतधन्वाम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा०द०उ०।। हामणिं॥ तस्मिन्न्यस्याश्वमारुह्य शतयोजनगं ययौ॥१५॥ गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्द्दनौ
।।२०।। अन्वयातां महावेगैरश्वै राजन् गुरुद्रुहं॥१६॥ मिथिलायामुपवने विसृज्य पतितं हयं॥ पद्भ्याम
धावत्संत्रस्तः कृष्णोप्यन्वद्रवद्रुषा॥१७॥ पदातेर्भगवांस्तस्य पदातिस्तिग्मनेमिना॥ चक्रेण शि
र उत्कृत्य वाससोर्व्यचिनोन्मणिं॥१८॥ अलब्धमणिरागत्य कृष्ण आहाग्रजांतिकं॥ वृथा हतः श
तधनुर्मणिस्तत्र न विद्यते॥१९॥ तत आह बलो नूनं स मणिः शतधन्वना॥ कस्मिंश्चित्पुरुषे न्यस्त
स्तमन्वेष पुरं व्रज॥२०॥ अहं विदेहमिच्छामि द्रष्टुं प्रियतरं मम॥ इत्युक्त्वा मिथिलां राजन्विवेश यदु
नंदनः॥२१॥ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः॥ अर्हयामास विधिवदर्हणीयं समर्हणैः
॥२२॥ उवास तस्यां कतिचिन्मिथिलायां समा विभुः॥ मानितः प्रीतियुक्तेन जनकेन महात्मना॥
ततोशिक्षद्गदां काले धार्त्तराष्ट्रः सुयोधनः॥२३॥ केशवो द्वारकामेत्य निधनं शतधन्वनः॥ अप्राप्तिं ।।राम।।
च मणेः प्राह प्रियायाः प्रियकृद्विभुः॥२४॥ ततः स कारयामास क्रिया बंधोर्हतस्य वै॥ साकं सुहृद्भि ।।२०।।
र्भगवान्या याः स्युः सांपरायिकाः॥२५॥ अक्रूरः कृतवर्मा च श्रुत्वा शतधनोर्वधं॥ व्यूषतुर्भयसंत्र

स्तौ द्वारकायाः प्रयोजकौ॥२६॥ अक्रूरे प्रोषितेऽरिष्टान्यासन्वै द्वारकौकसां॥ शारीरा मानसास्ता
पा मुहुर्द्दैविकभौतिकाः॥२७॥ इत्यंगोपदिशंत्येके विस्मृत्य प्रागुदाहृतं॥ मुनिवासनिवासे किं घटेता
ऽरिष्टदर्शनं॥२८॥ देवेऽवर्षति काशीशः श्वफल्कायागताय वै॥ स्वसुतां गांदिनीं प्रादात्ततोऽवर्षत्स्म
काशिषु॥२९॥ तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसावक्रूरो यत्र यत्र ह॥ देवोऽभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः
॥३०॥ इति वृद्धवचः श्रुत्वा नैतावदिह कारणं॥ इति मत्वा समानाय्य प्राहाक्रूरं जनार्द्दनः॥३१॥ पूजयि
त्वाऽभिभाष्यैनं कथयित्वा प्रियाः कथाः॥ विज्ञाताऽखिलचित्तज्ञः स्मयमान उवाच ह॥३२॥ ननु
दानपते न्यस्तस्त्वय्यास्ते शतधन्वना॥ स्यमंतको मणिः श्रीमान्विदितः पूर्वमेव नः॥३३॥ सत्रा
जितोऽनपत्यत्वाद्गृह्णीयुर्दुहितुः सुताः॥ दायं निनीयाऽपः पिंडान्विमुच्यर्णं च शेषितं॥३४॥ तथा
पि दुर्द्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तां सुव्रते मणिः॥ किंतु मामग्रजः सम्यङ्न प्रत्येति मणिं प्रति॥३५॥ दर्शय
स्व महाभाग बंधूनां शांतिमावह॥ अव्युछिन्ना मखास्तेऽद्य वर्त्तंते रुक्मवेदयः॥३६॥ एवं साम
भिरालब्धः श्वफल्कतनयो मणिं॥ आदाय वाससाछन्नं ददौ सूर्यसमप्रभं॥३७॥ स्यमंतकं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दर्शयित्वा ज्ञातिभ्यो रज आत्मनः॥ विमृज्य मणिना भूयस्तस्मै प्रत्यर्पयत्प्रभुः॥४१॥ यस्त्वेत
द्भगवत ईश्वरस्य विष्णोर्वीर्याढ्यं वृजिनहरं सुमंगलं च॥ आख्यानं पठति शृणोत्यनुस्मरेद्वा
दुःकीर्तिं दुरितमपोह्य याति शांतिं॥४२॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे स्यमंतकोपाख्या
ने सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५७॥ श्रीशुक उवाच॥ एकदा पांडवान्द्रष्टुं प्रतीतान्पुरुषो
त्तमः॥ इंद्रप्रस्थं गतः श्रीमान्युयुधानादिभिर्वृतः॥१॥ दृष्ट्वा तमागतं पार्था मुकुंदमखिले
श्वरं॥ उत्तस्थुर्युगपद्वीराः प्राणा मुख्यमिवागतं॥२॥ परिष्वज्याच्युतं वीरा अंगसंगहतैनसः
सानुरागस्मितं वक्त्रं वीक्ष्य तस्य मुदं ययुः॥३॥ युधिष्ठिरस्य भीमस्य कृत्वा पादाभिवंदनं॥ अ
र्जुनं परिरभ्याऽथ यमाभ्यां चाऽभिवंदितः॥४॥ परमासन आसीनं कृष्णा कृष्णमनिंदिता
नवोढा व्रीडिता किंचिच्छनैरेत्याऽभ्यवंदत॥५॥ तथैव सात्यकिः पार्थैः पूजितश्चाभिनंदि
तः॥ निषसादासनेऽन्ये च पूजिताः पर्युपासत॥६॥ पृथां समागत्य कृताभिवंदनस्तयाति
हार्द्रदृशाभिरंभितः॥ आपृष्टवांस्तां कुशलं सहस्नुषां पितृष्वसारं परिपृष्टबांधवः॥७॥ त ॥एम॥ ॥२९॥
र्दी

माह प्रेमवैक्लव्यरुद्धकंठाऽश्रुलोचना॥ स्मरंती तान्बहून्क्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शनं॥८॥ तदैव
देव कुशलं नो भूत्सनाथास्ते कृता वयं॥ ज्ञातीन्नः स्मरता कृष्ण भ्राता मे प्रेषितस्त्वया॥९॥ न
तेऽस्ति स्वपरभ्रांतिर्विश्वस्य सुहृदात्मनः॥ तथापि स्मरतां शश्वत्क्लेशान्हंसि हृदि स्थितः
॥१०॥ युधिष्ठिर उवाच॥ किं न आचरितं श्रेयो न वेदाहमधीश्वर॥ योगेश्वराणां दुर्दर्शो यन्नो द
ष्टः कुमेधसां॥११॥ इति वै वार्षिकान्मासान्राज्ञा सोऽभ्यर्थितः सुखं॥ जनयन्नयनानंदमिंद्र
प्रस्थौकसां विभुः॥१२॥ एकदा रथमारुह्य विजयो वानरध्वजं॥ गांडीवं धनुरादाय तूणौ चाऽक्ष
यसायकौ॥१३॥ साकं कृष्णेन सन्नद्धो विहर्तुं विपिनं वनं॥ बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशत्परवीर
हा॥१४॥ तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून्॥ शरभान्गवयान्खड्गान्हरि
णाञ्छशशल्लकान्॥१५॥ तान्निन्युः किंकरा राज्ञे मेध्यान्पर्वण्युपागते॥ तृट्परीतः परिश्रां
तो बीभत्सुर्यमुनामगात्॥१६॥ तत्रोपस्पृश्य विशदं पीत्वा वारि महारथौ॥ कृष्णौ ददृशतुः क
न्यां चरंतीं चारुदर्शनां॥१७॥ तामासाद्य वरारोहां सुद्विजां रुचिराननां॥ पप्रच्छ प्रेषितः सख्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ फाल्गुनः प्रमदोत्तमां ॥१७॥ का त्वं कस्याऽसि सुश्रोणि कुतो वा किं चिकीर्षसि ॥ मन्ये त्वां पति
॥२३॥ मिच्छंतीं सर्वं कथय शोभने ॥१८॥ कालिंद्युवाच ॥ अहं देवस्य सवितुर्दुहिता पतिमिच्छती ॥
विष्णुं वरेण्यं वरदं तपः परममास्थिता ॥१९॥ नान्यं पतिं वृणे वीर तमृते श्रीनिकेतनं ॥ तुष्य
तां मे स भगवान्मुकुंदोऽनाथसंश्रयः ॥२०॥ कालिंदीति समाख्याता वसामि यमुनाजले
निर्मिते भवने पित्रा यावदच्युतदर्शनं ॥२१॥ तथावदद्गुडाकेशो वासुदेवाय सोऽपि तां ॥ रथमा
रोप्य तद्विद्वान्धर्मराजमुपागमत् ॥२२॥ यदैव कृष्णः संदिष्टः पार्थानां परमाऽद्भुतं ॥ कारयामा
स नगरं विचित्रं विश्वकर्मणा ॥२३॥ भगवांस्तत्र निवसन्स्वानां प्रियचिकीर्षया ॥ अग्नये खां
डवं दातुमर्जुनस्याऽस सारथिः ॥२४॥ सोऽग्निस्तुष्टो धनुरदाद्धयान्श्वेतान्रथं नृप ॥ अर्जुनायाऽक्ष
यौ तूणौ वर्म चाभेद्यमस्त्रिभिः ॥२५॥ मयश्च मोचितो वन्हेः सभां सख्यउपाहरत् ॥ यस्मिन्दुर्योध ॥राम॥
नस्याऽसीज्जलस्थलदृशिभ्रमः ॥२६॥ स तेन समनुज्ञातः सुहृद्भिश्चानुमोदितः ॥ आययौ द्वारकां भू ॥२३॥
यः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः ॥२७॥ अथोपयेमे कालिंदीं सुपुण्यर्त्वृक्ष आगते ॥ वितन्वन्परमानंदं स्वानां

परममंगलं ॥३१॥ विंदानुविंदावावंत्यौ दुर्योधनवशानुगौ ॥ स्वयंवरे स्वभगिनीं कृष्णे सक्तां न्यषे
धतां ॥३२॥ राजाधिदेव्यास्तनयां मित्रविंदां पितृष्वसुः ॥ प्रसह्य हृतवान्कृष्णो राजन्राज्ञां प्रपश्य
तां ॥३३॥ नग्नजिन्नाम कौशल्य आसीद्राजातिधार्मिकः ॥ तस्य सत्याऽभवत्कन्या देवी नाग्नजिती
नृप ॥३४॥ न तां शेकुर्नृपा वोढुमजित्वा सप्त गोवृषान् ॥ तीक्ष्णशृंगान्सुदुर्द्धर्षान्वीरगंधाऽसहान्ख
लान् ॥३५॥ तांश्रुत्वा वृषजिल्लभ्यां भगवान्सात्वतांपतिः ॥ जगाम कौशल्यपुरं सैन्येन महता वृ
तः ॥३६॥ स कोशलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ अर्हणेनापि गुरुणा पूजयन्प्रतिनंदितः ॥
॥३७॥ वरं विलोक्याभिमतं समागतं नरेंद्रकन्या चकमे रमापतिं ॥ भूयादयं मे पतिराशिषोऽमलाः
करोतु सत्या यदि मे धृतो व्रतैः ॥३८॥ अर्चितं पुनरित्याह नारायण जगत्पते ॥ आत्मानंदेन पूर्णस्य कर ग
वाणि किमल्पकः ॥३९॥ यत्पादपंकजरजः शिरसा बिभर्ति श्रीरब्जजः सगिरिशः सह लोकपालैः ॥
लीलातनुः स्वकृतसेतुपरीप्सयेशः काले दधत्स भगवान्मम केन तुष्येत् ॥४०॥ श्रीशुक उवाच ॥ तमा
ह भगवान्कृष्णः कृतासनपरिग्रहः ॥ मेघगंभीरया वाचा सस्मितं कुरुनंदन ॥४१॥ श्रीभगवानुवाच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ नरेंद्रयाग्न्याकविभिर्विगर्हिताराजन्यबंधोर्निजधर्मवर्त्तिनः॥तथापियाचेतवसौहृदेनकन्यां
॥२३॥ त्वदीयांनहिशुल्कदावयं॥४०॥राजोवाच॥कोन्यस्तेऽभ्यधिकोनाथकन्यावरइहेप्सितः॥गुणैक
धाम्नोयस्यांगेश्रीर्वसत्यनपायिनी॥४१॥किंत्वस्माभिः कृतंपूर्वंसमयःसात्वतर्षभ॥पुंसांवीर्य
परीक्षार्थंकन्यावरपरीप्सया॥४२॥सप्तेतेगोवृषावीरदुर्दांतादुरवग्रहाः॥एतैर्भग्नाः सुबहवोभिन्न
गात्रान्नृपात्मजाः॥४३॥यदिमेनिगृहीताःस्युस्त्वयैवयदुनंदन॥वरोभवानभिमतोदुहितुर्मेश्रि
यःपते॥४४॥एवंसमयमाकर्ण्यबध्वापरिकरंप्रभुः॥आत्मानंसप्तधाकृत्वान्यगृह्णाल्लीलयैवता
न्॥४५॥बध्वातान्दामभिःशौरिर्भग्नदर्पान्हतौजसः॥व्यकर्षल्लीलयाबद्धान्बालोदारुमयान्य
था॥४६॥ततःप्रीतःसुतांराजाददौकृष्णायविस्मितः॥तांप्रत्यगृह्णाद्भगवान्विधिवत्सदृशींप्रभुः
॥४७॥राज पत्न्यश्चदुहितुःकृष्णंलब्ध्वाप्रियंपतिं॥लेभिरेपरमानंदंजातश्चपरमोत्सवः॥४८॥शंख ॥राम॥
भेर्य्यानकानेदुर्गीतवाद्यद्विजाशिषः॥नरानार्य्यःप्रमुदिताःसुवासःस्रगलंकृताः॥४९॥दशधे ॥२३॥
नुसहस्राणिपारिबर्हमदाद्विभुः॥युवतीनांत्रिसाहस्रंनिष्कग्रीवसुवाससां॥५०॥नवनागसह

स्राणिनागाच्छतगुणान्रथान्॥रथाच्छतगुणानश्वानश्वाच्छतगुणान्नरान्॥५१॥दंपतीरथ
मारोप्यमहत्यासेनयावृतौ॥स्नेहविक्लिन्नहृदयोयापयामासकौशलः॥५२॥श्रुत्वैतद्रुरुधुर्भू
पानयंतंपथिकन्यकां॥भग्नवीर्य्याःसुदुर्मर्षायदुभिर्गोवृषैःपुरा॥५३॥तानस्यतःशरव्रातान्बं
धुप्रियकृदर्जुनः॥गांडीवीकालयामाससिंहःक्षुद्रमृगानिव॥५४॥पारिबर्हमुपागृह्यद्वारकामेत्य सय
पा॥रेमेयदूनामृषभोभगवान्देवकीसुतः॥५५॥श्रुतकीर्त्तेःसुतांभद्रामुपयेमेपितृष्वसुः॥कैके
यींभ्रातृभिर्दत्तांकृष्णःसंतर्दनादिभिः॥५६॥सुतांचमद्राधिपतेर्लक्ष्मणांलक्षणैर्युतां॥स्वयंव
रेजहारैकःससुपर्णःसुधामिव॥५७॥अन्याश्चविविधाभार्य्याःकृष्णस्यासन्सहस्रशः॥भौमं
हत्वातन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः॥५८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्ट
महिष्युद्वाहोनामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५८॥राजोवाच॥यथाहतोभगवताभौमो
येनचताःस्त्रियः॥निरुद्धाएतदाचक्ष्वविक्रमंशार्ङ्गधन्वनः॥१॥श्रीशुकउवाच॥इंद्रेणहृतछत्रे
णाहृतकुंडलबंधुना॥हृतामराद्रिस्थानेनज्ञापितोभौमचेष्टितं॥सभार्य्योगरुडारूढःप्राग्ज्योति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥ ॥२४॥

षपुरं ययौ॥२॥ गिरिदुर्गैः शस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमं। मुरपाशायुतैर्घोरैर्दृढैः सर्वत आवृ
तं॥३॥ गदया निर्बिभेदाद्रीन् शस्त्रदुर्गाणि सायकैः। चक्रेणाग्निं जलं वायुं मुरपाशांस्तथासि
ना॥४॥ शंखनादेन यंत्राणि हृदयानि मनस्विनां। प्राकारं गदया गुर्व्या निर्बिभेद गदाधरः॥५॥ पांच
जन्यध्वनिं श्रुत्वा युगांताशनिभीषणं। मुरः शयान उत्तस्थौ दैत्यः पंचशिरा जलात्॥६॥ त्रिशूलमु
द्यम्य सुदुर्निरीक्षणो युगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः। ग्रसंस्त्रिलोकीमिव पंचभिर्मुखैरभ्यद्रव
त्तार्क्ष्यसुतं यथोरगः॥७॥ आविध्य शूलं तरसा गरुत्मते निरस्य वक्त्रैर्व्यनदत्स पंचभिः। स रोद
सी सर्वदिशोंतरं महानापूरयन्नंडकटाहमावृणोत्॥८॥ तदापतद्वै त्रिशिखं गरुत्मते हरिः शरा
भ्यामभिनत्त्रिधोजसा। मुखेषु तं चापि शरैरताडयत्तस्मै गदां सोपि रुषा व्यमुंचत॥९॥ तामा
पतंतीं गदया गदां मृधे गदाग्रजो निर्बिभिदे सहस्रधा। उद्यम्य बाहूनभिधावतोजितः शिरां ॥राम॥
सि चक्रेण जहार लीलया॥१०॥ व्यसुः पपातांभसि कृत्तशीर्षो निकृत्तशृंगोद्रिरिवेंद्रतेजसा॥११॥ ॥२४॥
तस्यात्मजाः सप्त पितुर्वधातुराः प्रतिक्रियामर्षजुषः समुद्यताः। ताम्रोंतरिक्षः श्रवणो वि

भावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्च सप्तमः॥१२॥ पीठं पुरस्कृत्य चमूपतिं मृधे भौमप्रयुक्ता निरग
न्धृतायुधाः। प्रायुंजतासाद्य शरानसीन् गदाः शक्त्यृष्टिशूलान्यजिते रुषोल्बणाः॥१३॥ त
च्छस्त्रकूटं भगवान् स्वमार्गणैरमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्त ह। तान्पीठमुख्याननयद्यमा
लयं निकृत्तशीर्षोरुभुजांघ्रिवर्मणः॥१४॥ स्वानीकपा(न)च्युतचक्रसायकैस्तथा निरस्तान्न
रको धरासुतः। निरीक्ष्य दुर्मर्षण आस्रवन्मदैर्गजैः पयोधिप्रभवैर्निराक्रमत्॥१५॥ दृष्ट्वा सभा
र्यं गरुडोपरि स्थितं सूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनं यथा। कृष्णं स तस्मै व्यसृजच्छतघ्नीं योधाश्च
सर्वे युगपत्स्म विव्यधुः॥१६॥ तद्भौमसैन्यं भगवान् गदाग्रजो विचित्रवाजैर्निशितैः शिलीमु
खैः। निकृत्तबाहूरुशिरोध्रविग्रहं चकार तर्ह्येव हताश्वकुंजरं॥१७॥ यानि योधैः प्रयुक्तानि श
स्त्रास्त्राणि कुरूद्वह। हरिस्तान्यच्छिनत्तीक्ष्णैः शरैरेकैकशस्त्रिभिः॥१८॥ उह्यमानः सुपर्णेन
पक्षाभ्यां निघ्नता गजान्॥१९॥ गरुत्मता हन्यमानास्तुंडपक्षनखैर्गजाः। पुरमेवाविशन्नार्ता
नरको युध्य युध्यत॥२०॥ दृष्ट्वा विद्रावितं सैन्यं गरुडेनार्दितं स्वकं। तं भौमः प्राहरच्छक्त्या व

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥२५॥

जः प्रतिहतोयतः॥ नाकंपततयाविद्धोमालाहतइवद्विपः॥५८॥ एवंत्वंभोमोच्युतंहंतुमा
ददेवितथोद्यमः॥५९॥ नहिसर्गोस्त्वमेवसत्यभामाद्वचोब्रवीत्॥६०॥ देवदेवजगन्नाथशृणुया
दवनंदन॥ जहित्वमेनंविक्रम्यमाविलंबंकुरुप्रभो॥६१॥ तस्यातद्वचनंश्रुत्वानरकस्यशिरोह
रिः॥ अपाहरज्जनस्यस्यचक्रेणक्षुरनेमिना॥६२॥ सकुंडलंचारुकिरीटभूषणंवभोपृथिव्यांप
तितंसमुज्वलत्॥ हाहेतिसाध्विस्त्वथयः सुरेश्वरामाल्येर्मुकुंदंविकिरंतईडिरे॥६३॥ ततश्चभू
कुस्समुपेत्यकुंडलेप्रतप्तजांबूनदरत्नभास्वरे॥ वैजयंत्यावनमालयार्प्ययत्प्राचेतसंछत्रम
थोमहामणिं॥६४॥ अस्तौषीदथविश्वेशंदेवीदेववरार्चितं॥ प्रांजलिः प्रणताराजनभक्तिप्रव
णयाधिया॥६५॥ भूमिरुवाच॥ नमस्तेदेवदेवेशशंखचक्रगदाधर॥ भक्तेच्छोपात्तरूपायप
रमात्मन्नमोस्तुते॥६६॥ नमः पंकजनाभायनमः पंकजमालिने॥ नमः पंकजनेत्रायनम ॥राम॥
स्तेपंकजांघ्रये॥६७॥ नमोभगवतेतुभ्यंवासुदेवायविष्णवे॥ पुरुषायादिबीजायपूर्णबो ॥२५॥
धायतेनमः॥६८॥ अजायजनयित्रेस्यब्रह्मणेनंतशक्तये॥ परावरात्मन्भूतात्मन्प

रमात्मन्नमोस्तुते॥६९॥ त्वंवैसिसृक्षुरजउत्कटंप्रभोतमोनिरोधायबिभर्ष्यसंवृतः॥ स्था
नायसत्वंजगतोजगत्पतेकालः प्रधानंपुरुषोभवान्परः॥७०॥ अहंपयोज्योतिरथानिलो
नभोमात्राणिदेवामनइंद्रियाणि॥ कर्तामहानित्यखिलंचराचरंत्वय्यद्वितीयेभगवन्नयं
भ्रमः॥७१॥ तस्यात्मजोयंतवपादपंकजंभीतः प्रपन्नार्तिहरोपसादितः॥ तत्पालयैनंकुरुह
स्तपंकजंशिरस्यमुष्याखिलकल्मषापहं॥७२॥ श्रीशुकउवाच॥ इतिभूम्यार्थितोवाग्भिर्भग
वान्भक्तिनम्रया॥ दत्वाभयंभौमगृहंप्राविशत्सकलर्द्धिमत्॥७३॥ तत्रराजन्यकन्यानांष
ट्सहस्राधिकायुतं॥ भौमाहृतानांविक्रम्यराजभ्योददृशेहरिः॥७४॥ तंप्रविष्टंस्त्रियोवी
क्ष्यनरवीरंविमोहिताः॥ मनसावव्रिरेभीष्टंपतिंदैवोपसादितं॥७५॥ भूयात्पतिरयंमह्यं
धातातदनुमोदतां॥ इतिसर्वाः पृथक्कृत्स्नभावेनहृदयंदधुः॥७६॥ ताः प्राहिणोद्द्वारवतींसु
मृष्टविरजोंबराः॥ नरयानैर्महाकोशान्रथाश्वान्द्रविणंमहत्॥७७॥ ऐरावतकुलेभांश्चचतु
र्दंतांस्तरस्विनः॥ पांडुरांश्चचतुःषष्टिंप्रेषयामासकेशवः॥७८॥ गत्वासुरेंद्रभवनंदत्वादि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥२६॥ स्वेचकुंडलेपूजितस्त्रिदशेंद्रेणसहेंद्राण्याचसप्रियः॥३८॥चोदितोभार्ययोत्पाट्यपारि
जातंगरुत्मति॥आरोप्यसेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरं॥३९॥स्थापितःसत्यभामा
यागृहोद्यानोपशोभनः॥अन्वगुर्भ्रमराःस्वर्गात्तद्गंधासवलंपटाः॥४०॥ययाचआ
नम्यकिरीटकोटिभिःपादौस्पृशन्नच्युतमर्थसाधनं॥सिद्धार्थएतेनविगृह्यतेमहा
नहोसुराणांचतमोधिगाढ्यतां॥४१॥अथोमुहूर्तएकस्मिन्नानागारेषुताःस्त्रियः॥यथो
पयेमेभगवांस्तावद्रूपधरोऽव्ययः॥४२॥गृहेषुतासामनपाय्यतर्क्यकृन्निरस्तसाम्याति
शयेष्ववस्थितः॥रेमेरमाभिर्निजकामसंप्लुतोयथेतरोगाहकमेधिकांश्चरन्॥४३॥इत्थं
रमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोपिनविदुःपदवींयदीयां॥भेजुर्मुदाऽविरतमेधि
तयानुरागहासावलोकनवसंगमजल्पलज्जाः॥४४॥प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौच ॥राम॥
तांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः॥केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिवि ॥२६॥
भोर्विदधुःस्मदास्यं॥४५॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपारिजातहरणनरका

दिवधोनामैकोनषष्ठितमोध्यायः॥५९॥श्रीशुकउवाच॥कर्हिचित्सुखमासीनंस्वतल्प
स्थंजगद्गुरुं॥पतिंपर्यचरद्भैष्मीव्यजनेनसखीजनैः॥१॥यस्त्वेतल्लीलयाविश्वंसृजत्यत्त्यवती
श्वरः॥सहिजातःस्वसेतूनांगोपीथाययदुष्वजः॥२॥तस्मिन्नंतर्गृहेभ्राजन्मुक्तादामविलंबिना॥
विराजितेवितानेनदीपैर्मणिमयैरपि॥३॥मल्लिकादामभिःपुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते॥जालरंध्रप्र
विष्टैश्चगोभिश्चंद्रमसोऽमलैः॥४॥पारिजातवनामोदवायुनोद्यानशालिना॥धूपैरगरुजै
राजन्जालरंध्रविनिर्गतैः॥५॥पयःफेननिभेशुभ्रेपर्यंकेकशिपूत्तमे॥उपतस्थेसुखासी
नंजगतामीश्वरंपतिं॥६॥वालव्यजनमादायरत्नदंडंसखीकरात्॥तेनवीजयतीदेवीउपासांच
क्रईश्वरं॥७॥सोपाच्युतंक्वणयतीमणिनूपुराभ्यांरेजेंगुलीयवलयव्यजनाग्रहस्ता॥वस्त्रांतगूढ
कुचकुंकुमशोणहारभासानितंबधृतयाचपरार्ध्यकांच्या॥८॥तांरूपिणींश्रियमनन्यगतिंनिरी
क्ष्ययालीलयाधृततनोरनुरूपरूपा॥प्रीतःस्मयन्नलककुंडलनिष्ककंठवक्त्रोल्लसस्मितसुधांहरिरा
बभाषे॥९॥श्रीभगवानुवाच॥राजपुत्रीप्सिताभूपैर्लोकपालविभूतिभिः॥महानुभावैःश्रीमद्भीरू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥ पौदार्य्यबलोर्जितैः॥१०॥ तान्प्राप्तानर्थिनो हित्वा चैद्यादीन्स्मरदुर्म्मदान्॥ दत्ता भ्रात्रा स्वपित्रा च
॥२७॥ कस्मान्नो ववृषेऽसमान्॥११॥ राजभ्यो बिभ्यतः सुभ्रु समुद्रं शरणं गतान्॥ बलवद्भिः कृतद्वेषान्प्राय
स्त्यक्तनृपासनान्॥१२॥ अस्पष्टवर्त्मनां पुंसामलोकपथमीयुषां॥ आस्थिताः पदवीं सुभ्रु प्रायः
सीदंति योषितः॥१३॥ निष्किंचना वयं शश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः॥ तस्मात्प्रायेण नह्याढ्या मां भ
जंति सुमध्यमे॥१४॥ ययोरात्मसमं वित्तं जन्मैश्वर्य्याकृतिर्भवः॥ तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधम
योः क्वचित्॥१५॥ वैदर्भ्येतदविज्ञाय त्वयाऽदीर्घसमीक्षया॥ वृता वयं गुणैर्हीना भिक्षुभिः श्लाघि
ता मुधा॥१६॥ अथात्मनोनुरूपं वै भजस्व क्षत्रियर्षभं॥ येन त्वमाशिषः सत्या इहामुत्र च लप्स्यसे
॥१७॥ चैद्यशाल्वजरासंधदंतवक्त्रादयो नृपाः॥ मम द्विषंति वामोरु रुक्मी चापि तवाग्रजः॥१८॥ तेषां
वीर्यमदांधानां दृप्तानां स्मयनुत्तये॥ आनीतासि मया भद्रे तेजोपहरताऽसतां॥१९॥ उदासीना व ॥राम॥
यं नूनं न स्त्र्यपत्यार्थकामुकाः॥ आत्मलब्ध्या स्महे पूर्णा गेहयोर्ज्योतिरक्रियाः॥२०॥ श्रीशुक ॥२७॥
उवाच॥ एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभामिव॥ मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्न उपारमत्॥२१॥

इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियं॥ आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथु
श्चिंतां दुरंतां रुदती जगाम ह॥२२॥ पदा सुजातेन नखारुणश्रिया भुवं लिखंत्यश्रुभिरंजनाऽसि
तैः॥ आसिंचती कुंकुमरूषितौ स्तनौ तस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक्॥२३॥ तस्याः सुदुःख
भयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्तात्श्लथद्वलयतो व्यजनं पपात॥ देहश्च विक्लवधियः सहसैव मुह्यन्
रंभेव वातविहता प्रविकीर्य केशान्॥२४॥ तद्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः प्रियायाः प्रेमबंधनं॥ हास्यप्रौ
ढिमजानंत्याः करुणः सोन्वकंपत॥२५॥ पर्यंकादवरुह्याशु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः॥ केशान्समुह्य
तद्वक्त्रं प्रामृजत्पद्मपाणिना॥२६॥ प्रमृज्याश्रुकले नेत्रे स्तनौ चोपहतौ शुचा॥ आश्लिष्य बाहु
ना राजन्ननन्यविषयां सतीं॥२७॥ सांत्वयामास सांत्वज्ञः कृपया कृपणां प्रभुः॥ हास्यप्रौढिभ्र
मच्चित्तामतदर्हां सतां गतिः॥२८॥ श्रीभगवानुवाच॥ मा मा वैदर्भ्यसूयेथा जाने त्वां मत्परायणां॥
त्वद्वचः श्रोतुकामेन क्ष्वेल्याचरितमंगने॥२९॥ मुखं च प्रेमसंरंभस्फुरिताऽधरमीक्षितुं॥ कटाक्षे
पारुणापांगं सुंदरभ्रुकुटीतटं॥३०॥ अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनां॥ यन्नर्मैरीयते यामः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा·द·उ·।। प्रिययाऽभीरुभामिनी॥२९॥ श्रीशुक उवाच॥ सैवं भगवता राजन्वैदर्भी परिसांत्विता॥ ज्ञात्वा
।।२५।। तत्परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जहौ॥३०॥ बभाषे ऋषभं पुंसां वीक्षंती भगवन्मुखं॥ सव्रीडहा
सरुचिरस्निग्धापांगेन भारत॥३१॥ रुक्मिण्युवाच॥ नन्वेवमेतदरविंदविलोचनाह यद्वै भवा
न्भगवतोऽसदृशी विभूम्नः॥ क्व स्वे महिम्न्यभिरतो भगवांस्त्र्यधीशः क्वाहं गुणप्रकृतिरज्ञ
गृहीतपादा॥३२॥ सत्यं भयादिव गुणेभ्य उरुक्रमांतः शेते समुद्र उपलंभनमात्र आत्मा॥
नित्यं कदिंद्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं त्वत्सेवकैर्नृपपदं विधुतं तमोंधं॥३३॥ त्वत्पादपद्म
करंदजुषां मुनीनां वर्त्माऽस्फुटं नपशुभिर्ननु दुर्विभाव्यं॥ यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य
भूमंस्तवेहितमथोऽअनुये भवंतं॥३४॥ निःकिंचनो ननु भवान्न यतोस्ति किंचिद्यस्मै बलिं बलि
भुजोपि हरंत्यजाद्याः॥ न त्वा विदंत्यसुतृपोंतकमाढ्यतांधाः प्रेष्ठो भवान्बलिभुजामपि ते ।।रमा।।
पि तुभ्यम्॥३५॥ त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा यद्वांछया सुमतयो विसृजंति कृत्स्नं॥ ।।२५।।
तेषां विभो समुचितो भवतः समाजः पुंसः स्त्रियाश्च रतयोः सुखदुःखिनोर्न॥३६॥ त्वं न्यस्त

दंडमुनिभिर्गदितानुभाव आत्मात्मदश्च जगतामिति मे वृतोसि॥ हित्वा भवद्भ्रुव उदीरि
तकालवेगध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोन्ये॥३७॥ जाड्यं वचस्तव गदाग्रज यस्तु
भूपान्विद्राव्य शार्ङ्गनिनदेन जहर्थ मां त्वं॥ सिंहो यथा स्वबलिमीश पशून्स्वभागं तेभ्यो भ
याद्यदुदधिं शरणं प्रपन्नः॥३८॥ यद्वांछया नृपशिखामणयोंगवैन्यजायंतनाहुषगयाद
य एकपत्यं॥ राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमंबुजाक्ष सीदंति तेनुपदवीं त इहास्थिताः किं॥३९॥ का
न्यं श्रयेत तव पादसरोजगंधमाघ्राय सन्मुखरितं जनतापवर्गं॥ लक्ष्म्यालयं त्वविगण
य्य गुणालयस्य मर्त्या सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः॥४०॥ तं त्वानुरूपमभजं जगतामधी
परत्रच शमात्मानमत्र चैकामपूरं॥ स्यान्मे तवांघ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमंत्या यो वै भजंतमुपयास
नृतापवर्गः॥४१॥ तस्याः स्युरच्युत नृपा भवतोपदिष्टाः स्त्रीणां गृहेषु खरगोश्वबिडालभृत्याः
यत्कर्णमूलमरिकर्षण नोपयायाद्युष्मत्कथा मृडविरिंचसभासु गीता॥४२॥ त्वक्श्मश्रु
रोमनखकेशपिनद्धमंतर्मांसास्थिरक्तकृमिविट्कफपित्तवातं॥ जीवच्छवं भजति कांतम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥२९॥

त्तिर्विमृढायांतेपदाजमकरन्दमजिघ्रतीस्त्री॥४५॥अस्त्वंबुजाक्षममतेचरणानुराग
आत्मनरतस्यमयिचानतिरिक्तदृष्टेः॥यर्ह्यस्यवृद्धयउपात्तरजोतिमात्रोमामीक्षसेत
दुहनःपरमाऽनुकंपा॥४६॥नैवालीकमहंमन्येवचस्तेमधुसूदन॥अंबायाएवहिप्रायःक
न्यायाःस्याद्रतिःक्वचित्॥४७॥व्यूढायाश्चापिपुंश्चल्यामनोऽभ्येतिनवंनवं॥बुधोऽसतींन
बिभृयात्तांबिभ्रदुभयच्युतः॥४८॥श्री॰भ॰उवाच॥साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वंराजपुत्रिप्रलंभि
ता॥ममोदितंयदन्वात्थसर्वंतत्सत्यमेवहि॥४९॥यान्यान्कामयसेकामान्मय्यकामायभा
मिनि॥संतिह्येकांतभक्तायास्तववकल्याणिनित्यदा॥५०॥उपलब्धंपतिप्रेमपातिव्रत्यंचते
नघे॥यद्वाक्यैश्चाल्यमानायानधीर्मय्यपकर्षिता॥५१॥येमांभजंतिदांपत्येतपसाव्रतचर्यया
कामात्मानोपवर्गेशंमोहितामममायया॥५२॥मांप्राप्यमानिन्यपवर्गसंपदंवांछंतियेसं ॥राम॥
पदएवतस्यतिं॥तेमंदभाग्यानिरयेपिन्ःणांमात्रात्मकत्वान्निरयःसुसंगमः॥५३॥दिष्ट्यागृ ॥२९॥
हेश्वर्य्यसकृन्मयित्वयाकृताऽनुवृत्तिर्भवमोचनीखलैः॥सुदुष्कराऽसौसुतरांदुराशिषोह्य

सुंभरायानिकृतिंजुषःस्त्रिया॥५४॥नत्वादृशींप्रणयिनींगृहिणींगृहेषुपश्यामिमानिनि
ययास्वविवाहकाले॥प्राप्तान्नृपानविगणय्यरहोहरोमेप्रस्थापितोद्विजउपश्रुतसत्कथस्य
॥५५॥भ्रातुर्विरूपकरणंयुधिनिर्ज्जितस्यप्रोद्वाहपर्वणिचतद्वधमक्षगोष्ठ्यां॥दुःखंसमुत्थ
मसहोऽस्मदयोगभीत्यानैवाब्रवीःकिमपितेनवयंजितास्ते॥५६॥दूतस्त्वयात्मलभनेसुविवि
क्तमंत्रःप्रस्थापितोमयिचिरायतिशून्यमेतत्॥मत्वाजिहासइदमंगमनन्ययोग्यंतिष्ठेततत्त्व
यिवयंप्रतिनंदयामः॥५७॥श्रीशुकउवाच॥एवंसौरतसंलापैर्भगवान्जगदीश्वरः॥स्वरतो
रमयारेमेनरलोकंविडंबयन्॥५८॥तथाऽन्यासामपिविभुर्गृहेषुगृहवानिव॥आस्थितोगृहमे
धीयान्धर्मान्लोकगुरुर्हरिः॥५९॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिणीसं
वादेषष्टितमोऽध्यायः॥६०॥श्रीशुकउवाच॥एकैकशस्ताःकृष्णस्यपुत्रान्दशदशाब
ला॥अजीजनन्ननवमान्पितुःसर्वात्मसंपदा॥१॥गृहादनपगंवीक्ष्यराजपुत्र्योऽच्युतंस्थितं
प्रेष्ठंन्यमंसतस्वंस्वंनतत्तत्त्वविदःस्त्रियः॥२॥चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहासरस

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वीक्षितवल्गुजल्पैः॥३॥संमोहिताभगवतोनमनोविजेतुंस्वैर्विभ्रमैःसमशकन्वनिताविभू

म्नः॥स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः॥पत्न्यस्तुषोड
शसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियंविमथितुंकरणैर्नशेकुः॥४॥इत्थंरमापतिमवाप्यपतिंस्त्रिय
स्ताब्रह्मादयोपिनविदुःपदवींयदीयां॥भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयानुरागहासावलोकनवसं
गमलालसाद्यम्॥५॥प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः॥
केशप्रसाधशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिविभोर्विदधुःस्मदास्यं॥६॥तासांयादशपु
त्राणांकृष्ण स्त्रीणांपुरोदिताः॥अष्टौमहिष्यस्तत्पुत्रान्प्रद्युम्नादीन्गृणामिते॥७॥चारुदेष्णः
सुदेष्णश्चचारुदेहश्चवीर्यवान्॥सुचारुश्चारुगुप्तश्चभद्रचारुस्तथाऽपरः॥८॥चारुचंद्रोविचा
रुश्चचारुश्चदशमोहरेः॥प्रद्युम्नप्रमुखाजाताःरुक्मिण्यांनावमाःपितुः॥९॥भानुःसुभानु ॥रा०॥
स्वर्भानुःप्रभानुर्भानुमांस्तथा॥चंद्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाष्टमः॥श्रीभानुः ॥३०॥
प्रतिभानुश्चसत्यभामात्मजादश॥१०॥सांबःसुमित्रःपुरुजिच्छतजिच्चसहस्रजित्॥

विजयश्चित्रकेतुश्चवसुमान्द्रविडःक्रतुः॥जांबवत्याःसुताह्येतेसांबाद्याःपितृसंम
ताः ११ वीरश्चंद्रोऽश्वसेनश्चचित्रगुर्वेगवान्वृषः॥आमःशंकुर्वसुःश्रीमान्कुंतिर्नाग्न
जित्तेःसुताः १२ श्रुतःकविर्वृषोवीरःसुबाहुर्भद्रएकलः॥शांतिर्दर्शःपूर्णमासःकालिं
द्याःसोमकोऽवरः १३ प्रघोषोगात्रवान्सिंहोबलःप्रबलऊर्ध्वगः माद्र्याःपुत्रामहा
शक्तिःसहओजोपराजितः १४ वृकोहर्षोऽनिलोगृध्रोवर्द्धनोन्नादएवच महीशःपा
वनोवह्निर्मित्रविंदात्मजाःक्षुधिः १५ संग्रामजिद्बृहत्सेनःशूरःप्रहरणोऽरिजित् जं
यःसुभद्रोभद्रायावामआयुश्चसत्यकः दीप्तिमांस्ताम्रतप्ताद्यारोहिण्यास्तन
याहरेः १६ प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोभूद्रुक्मवत्यांमहाबलः पुत्र्यांतुरुक्मिणोराजन्नाम्ना
भोजकटेपुरे १७ एतेषांपुत्रपौत्राश्चबभूवुःकोटिशोनृप मातरःकृष्णजातानांसह
स्राणिचषोडश १८ राजोवाच कथंरुक्म्यरिपुत्रायप्रादाद्दुहितरंयुधि कृष्णेनप
रिभूतस्तंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षते एतदाख्याहिमेब्रह्मन्द्विषोर्वैवाहिकंमिथः १९ अना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा०द०उ०।। गतमतीतंचवर्त्तमानमतींद्रियं विप्रकृष्टंव्यवहितंसम्यक्पश्यंतियोगिनः २० श्री
।।३९।। शुकउवाच वृतःस्वयंवरेसाक्षादनंगोऽगयुतस्तया राज्ञःसमेतान्निर्जित्यजहारैक
रथोयुधि २१ यद्यप्यनुस्मरन्वैरंरुक्मीकृष्णावमानितः व्यतरद्भागिनेयायसुतांकु
र्वन्स्वसुःप्रियं २२ रुक्मिण्यास्तनयांराजन्कृतवर्मसुतोबली उपयेमेविशालाक्षीं
कन्यांचारुमतींकिल २३ दौहित्रायानिरुद्धायपौत्रींरुक्म्यददाद्धरेः रोचनांबद्धवैरोपि
स्वसुःप्रियचिकीर्षया २४ जानन्नधर्मंतद्यौनंस्नेहपाशानुबंधनः तस्मिन्नभ्युदयेरा
जन्रुक्मिणीरामकेशवौ २५ पुरंभोजकटंजग्मुःसांबप्रद्युम्नकादयः तस्मिन्निवृत्त
उद्वाहेकालिंगप्रमुखान्नृपाः २६ दृप्तास्तेरुक्मिणंप्रोचुर्बलमक्षैर्विनिर्जय अनक्षज्ञो
ह्ययंराजन्नपितद्व्यसनंमहत् २७ इत्युक्तोबलमाहूयतेनाक्षैरुक्म्यदीव्यत शतंसहस्र ।।राम।।
मयुतंरामस्तत्राददेपणं २८ तंतुरुक्म्यजयत्तत्रकालिंगःप्राहसद्बलं दंतान्संदर्श ।।३९।।
यन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः २९ ततोलक्षंरुक्म्यगृह्णाद्ग्लहंतत्राजयद्बलः जितवा

न्हमित्याहरुक्मीकैतवमाश्रितः ३० मन्युनाक्षुभितःश्रीमान्समुद्रइवपर्वणि जात्याऽ
रुणाक्षोऽतिरुषान्यर्बुदंग्लहमाददे ३१ तंचापिजितवान्रामोधर्मेणच्छलमा
स्थितः रुक्मीजितंमयात्रेमेवदंतुप्राश्निकाइति तदाब्रवीन्नभोवाणीबलेनै
वजितोग्लहः ३२ धर्मतोवचनेनैवरुक्मीवदतिवैमृषा ३३ तामनादृत्यवैदर्भोदुष्टरा
जन्यचोदितः संकर्षणंप्रतिहसन्बभाषेकालचोदितः ३४ नैवाक्षकोविदायूयंगोपालावन
गोचराः अक्षैर्दीव्यंतिराजानोबाणैश्चनभवादृशाः ३५ रुक्मिणैवमधिक्षिप्तोराजभिश्चो
पहासितः क्रुद्धःपरिघमुद्यम्यजघ्नेतंनृपसंसदि ३६ कलिंगराजंतरसागृहीत्वादशमे
पदे दंतानपातयत्क्रुद्धोयोहसद्विवृतैर्द्विजैः ३७ अन्येनिर्भिन्नबाहूरुशिरसोरुधिरोक्षिताः
राजानोदद्रुवुर्भीताबलेनपरिघार्दिताः ३८ निहतेरुक्मिणिश्यालेनाब्रवीत्साध्वसाधु
वा रुक्मिणीबलयोराजन्स्नेहभंगभयाद्धरिः ३९ ततोनिरुद्धंसहसूर्ययावरंरथंसमारोप्य
ययुःकुशस्थलीं रामादयोभोजकटाद्दशार्हाःसिद्धाखिलार्थामधुसूदनाश्रयाः ४०।।उ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ तिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकषष्टितमोऽध्यायः॥ ॥राजोवाच॥ बाणस्य
॥३२॥ तनयामूषामुपयेमेयदूत्तमः यत्रयुद्धमभूद्घोरंहरिशंकरयोर्महत् एतत्सर्वंमहायोगि
न्समाख्यातुंत्वमर्हसि १ श्रीशुक उवाच बाणःपुत्रशतज्येष्ठोबलेरासीन्महात्मनः ये
नवामनरूपायहरयेऽदायिमेदिनी २ तस्यौरसःसुतोबाणःशिवभक्तिरतःसदा मान्यो
वदान्योधीमांश्चसत्यसंधोदृढव्रतः ३ शोणिताख्येपुरेरम्येसराज्यमकरोत्पुरा तस्यशं
भोःप्रसादेनकिंकराइवतेमराः ४ सहस्रबाहुर्वाद्येनतांडवेतोषयन्मृडं भगवान्सर्वभूते
शःशरण्योभक्तवत्सलः वरेणछंदयामाससतंवव्रेपुराधिपं ५ सएकदाहगिरिशंपार्श्व
स्थंवीर्यदुर्मदः किरीटेनार्कवर्णेनसंस्पृशंस्तत्पदांबुजं ६ नमस्येत्वांमहादेवंलोकानांगु
रुमीश्वरं पुंसामपूर्णकामानांकामपूरामरांघ्रिपं ७ दोःसहस्रंत्वयादत्तंपरंभारायमेऽ ॥राम॥
भवत् त्रिलोक्यांप्रतियोद्धारंनलभेत्वदृतेसमं ८ कंडूत्यानिभृतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजा ॥३२॥
नहं आद्यायांचूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेपिप्रदुद्रुवुः ९ तच्छ्रुत्वाभगवान्क्रुद्धःकेतुस्तेभ

ज्यतेयदा त्वद्दर्पघ्नंभवेन्मूढसंयुगंमत्समेनते १० इत्युक्तःकुमतिर्हृष्टःस्वगृहंप्राविश
न्नृप प्रतीक्षन्गिरिशादेशंस्ववीर्यनशनंकुधीः ११ तस्योषानामदुहितास्वप्नेप्राद्युम्नि
नारतिं कन्यालभतकांतेनप्रागदृष्टश्रुतेनव १२ सातत्रतमपश्यंतीक्वासिकांतेतिवा
दिनी सखीनांमध्यउत्तस्थौविह्वलाव्रीडिताभृशं १३ बाणस्यमंत्रीकुंभांडश्चित्रलेखाच
तत्सुता सख्यपृच्छत्सखीमूषांकौतूहलसमन्विता १४ कंत्वंमृगयसेसुभ्रुकीदृशस्तेम
नोरथः हस्तग्राहंनतेद्यापिराजपुत्र्युपलक्षये १५ उषोवाच दृष्टःकश्चिन्नरःस्वप्नेश्यामः
कमललोचनः पीतवासाबृहद्बाहुर्योषितांहृदयंगमः १६ तमहंमृगयेकांतंपाययित्वा
धरंमधु क्वापियातःस्पृहयतींक्षिप्त्वामांवृजिनार्णवे १७॥ चित्रलेखोवाच॥ व्यसनंतेऽ
पकर्षामित्रिलोक्यांयदिभाव्यते तमानेष्येनरंयस्तेमनोहर्तातमादिश १८ इत्युक्त्वादेव श्रीशुक०
गंधर्वसिद्धचारणपन्नगान् दैत्यविद्याधरान्यक्षान्मनुजांश्चतथाऽलिखत् १९ मनुजेषुच
सावृष्णीन्शूरमानकदुंदुभिं व्यलिखद्रामकृष्णौचप्रद्युम्नंवीक्ष्यलज्जिता २० अनिरुद्धंवि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥
॥३३॥

लिखितंवीक्ष्योषाऽवाङ्मुखीह्रिया सोऽसाऽवसावितिप्राहस्मयमानामहीपते २१
मित्रलेखातमाज्ञायपौत्रंकृष्णस्ययोगिनी ययौविहायसाराजन्द्वारकांकृष्णपालितां
२२ तत्रसुप्तंसुपर्यंकेप्राद्युम्निंयोगमास्थिता गृहीत्वाशोणितपुरंसख्यैप्रियमदर्श
यत् २३ साचतंसुंदरवरंविलोक्यमुदितानना दुःप्रेक्ष्येस्वगृहेपुंभीरेमेप्राद्युम्निनासमं
२४ परार्ध्यवासःस्रग्गंधधूपदीपासनादिभिः पानभोजनभक्ष्यैश्चवाक्यैःशुश्रूषया
र्चितः २५ गूढःकन्यापुरेशश्वत्प्रवृद्धस्नेहयातया नाहर्गणान्सबुबुधेऊषयापहृतेंद्रियः
२६ तांतथायदुवीरेणभुज्यमानांहतव्रतां हेतुभिर्लक्षयांचक्रुराप्रीतांदुरवच्छदैः २७
भटाआवेदयांचक्रूराजंस्तेदुहितुर्वयं विचेष्टितंलक्षयामःकन्यायाःकुलदूषणं २८ अ
नपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाःस्वगृहेप्रभो कन्यायादूषणंपुंभिर्दुःप्रेक्षायानविद्महे २९ ॥राम॥
ततःप्रव्यथितोबाणोदुहितुःश्रुतदूषणः त्वरितःकन्यकागारंप्राप्तोद्राक्षीद्यदूद्वहं ३० का ॥३४॥
मात्मजंतंभुवनैकसुंदरंश्यामंपिशंगांबरमंबुजेक्षणं बृहद्भुजंकुंतलकुंडलत्विषास्मितावं

लोकेनचमंडिताननं ३१ दीव्यंतमक्षैःप्रिययाभिनृम्णयातदंगसंगस्तनकुंकुमस्र
जं बाह्वोर्दधानंमधुमल्लिकाश्रितांतस्याग्रआसीनमवेक्ष्यविस्मितः ३२ सतंप्रवि
ष्टंवृतमाततायिभिर्भटैरनेकैरवलोक्यमाधवः उद्यम्यमौर्वंपरिघंव्यवस्थितोयथांत
कोदंडधरोजिघांसया ३३ जिघृक्षयातान्परितःप्रसर्पतःशुनोयथाशूकरयूथपोऽ
हनत् तेहन्यमानाभवनाद्विनिर्गतानिर्भिन्नमूर्धोरुभुजाःप्रदुद्रुवुः ३४ तंनागपाशै
र्बलिनंततोबलीघ्नंतंस्वसैन्यंकुपितोबबंधह उषाभृशंशोकविषादविह्वलाबद्धंनिशम्या
श्रुकलाक्ष्यरोदिषीत् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअनिरुद्धबंधोनाम
त द्विषष्टितमोध्यायः॥६२॥श्रीशुकउवाच॥अपश्यतांचानिरुद्धंतद्बंधूनांचभारत चत्वा
रोवार्षिकामासाव्यतीयुरनुशोचतां १ नारदात्तदुपाकर्ण्यवार्त्तांबद्धस्यकर्मच प्रययुः
शोणितपुरंवृष्णयःकृष्णदेवताः २ प्रद्युम्नोयुयुधानश्चगदःसांबोऽथसारणः नंदोप
नंदभद्राद्यारामकृष्णानुवर्तिनः ३ अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिःसमेताःसर्वतोदिशं रु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रुधुर्बाणनगरंसमंतात्सात्वतर्षभाः ४ भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरं प्रेक्ष
माणोरुषाविष्टस्तुल्यसैन्योभिनिर्ययौ ५ बाणार्थेभगवान्रुद्रःससुतैःप्रमथैर्वृतः
आरुह्यनंदिवृषभंयुयुधेरामकृष्णयोः ६
आसीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतंरोमहर्षणं कृष्ण
शंकरयोराजनप्रद्युम्नगुहयोरपि ७ कुंभांडकूपकर्णाभ्यांबलेनसहसंयुगः सांबस्य
बाणपुत्रेणबाणेनसहसात्यकेः ८ ब्रह्मादयःसुराधीशामुनयःसिद्धचारणाः गंध
र्वाप्सरसोयक्षाविमानैर्द्रष्टुमागमन् ९ शंकरानुचराञ्छौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान्
डाकिनीर्यातुधानांश्चवेतालान्सविनायकान् १० प्रेतमातृपिशाचांश्चकूष्मांडान्ब्र
ह्मराक्षसान् द्रावयामासतीक्ष्णाग्रैःशरैःशार्ङ्गधनुश्च्युतैः ११ पृथग्विधानिप्रायुं
क्तपिनाक्यस्त्राणिशार्ङ्गिणे प्रत्यस्त्रैःशमयामासशार्ङ्गपाणिरविस्मितः १२ ब्रह्मास्त्र
स्यचब्रह्मास्त्रंवायव्यस्यचपार्वतं आग्नेयस्यचपार्जन्यंनैजंपाशुपतस्यच १३ मोहयि

त्वातुगिरिशंजृंभणास्त्रेणजृंभितं बाणस्यपृतनांशौरिर्जघानाऽसिगदेषुभिः १४ स्कं
दःप्रद्युम्नबाणौघैरर्द्यमानःसमंततः असृग्विमुंचन्गात्रेभ्यःशिखिनापाक्रमद्रणात्
१५ कुंभांडःकूपकर्णश्चपेततुर्मुसलार्दितौ दुद्रुवुस्तदनीकानिहतनाथानिसर्वतः
१६ विशीर्यमाणंस्वबलंदृष्ट्वाबाणोत्यमर्षणः कृष्णमभ्यद्रवत्संख्येरथीहित्वैवसात्यकिं
१७ धनूंष्याकृष्ययुगपत्बाणःपंचशतानिवै एकैकस्मिञ्छरौद्वौद्वौसंदधेरणदुर्मदः
१८ तानिचिच्छेदभगवान्धनूंषियुगपद्धरिः सारथिंरथमश्वांश्चहत्वाशंखमपूर
यत् १९ तन्माताकोटरानामनग्नामुक्तशिरोरुहा पुरोऽवतस्थेकृष्णस्यपुत्रप्राणरि
रक्षया २० ततस्तिर्यङ्मुखोनग्नामनिरीक्षन्गदाग्रजः बाणश्चतावद्विरथश्छिन्नधन्वा
ऽविशत्पुरं २१ विद्राविते भूतगणेज्वरस्तुत्रिशिरास्त्रिपात् अभ्यधावतदाशार्हंदहन्निव
दिशोदश २२ अथनारायणोदेवस्तंदृष्ट्वाव्यसृजज्ज्वरम् २२ माहेश्वरोवैष्णवश्चयुयुधा
तेज्वरावुभौ माहेश्वरःसमाक्रंदन्वैष्णवेनबलार्दितः २३ अलब्ध्वाऽभयमन्यत्रभीतो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०अ०॥ ॥३५॥

माहेश्वरोज्वरः शरणार्थीहृषीकेशंतुष्टावप्रयतांजलिः २४ ज्वरउवाच नमामित्वा
नंतशक्तिंपरेशंसर्वात्मानंकेवलंज्ञप्तिमात्रं विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोधहेतुंयत्तद्ब्रह्म
ब्रह्मलिंगंप्रशांतं २५ कालोदैवंकर्मजीवःस्वभावोद्रव्यंक्षेत्रंप्राणआत्माविकारः त
त्संघातोबीजरोहप्रवाहस्त्वन्मायैषातन्निषेधंप्रपद्ये २६ नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नै
र्देवान्साधूंल्लोकसेतून्बिभर्षि हंस्युन्मार्गान्हिंसयावर्तमानान्जन्मैतत्तेभारहाराय
भूमेः २७ तप्तोहंतेतेजसादुःसहेनशांतोग्रेणात्युल्बणेनज्वरेण तावत्तापोदेहिनांते
ऽघ्रिमूलंनोसेवेरन्यावदाशानुबद्धाः २८ श्रीभगवानुवाच त्रिशिरस्तेप्रसन्नोस्मिव्ये
तुतेमज्वराद्भयं योनौस्मरतिसंवादंतस्यत्वन्नभवेद्भयं २९ इत्युक्तोच्युतमानम्यगतोमा ॥श्रीशुक०॥
हेश्वरोज्वरः बाणस्तुरथमारूढःप्रागाद्योत्स्यन्जनार्दनं ३० ततोबाहुसहस्रेणनाना ॥राम॥
युधधरोसुरः मुमोचपरमक्रुद्धोबाणांश्चक्रायुधेनृप ३१ तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृ ॥३५॥
च्चक्रेणक्षुरनेमिना चिच्छेदभगवान्बाहून्शाखाइववनस्पतेः ३२ बाहुषुच्छिद्यमा

नेषुबाणस्यभगवान्भवः भक्तानुकंप्युपव्रज्यचक्रायुधमभाषत ३३ श्रीरुद्रउवा
च त्वंहिब्रह्मपरंज्योतिर्गूढंब्रह्मणिवाङ्मये यंपश्यंत्यमलात्मानआकाशमिवकेव
लं ३४ नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमंबुरेतोद्यौःशीर्षमाशाःश्रुतिरंघ्रिरुर्वी चंद्रोमनोयस्य
दृगर्कआत्माअहंसमुद्रोजठरंभुजेंद्रः ३५ रोमाणियस्यौषधयोंबुवाहाःकेशाविरिं
चोधिषणाविसर्गः प्रजापतिर्हृदयंयस्यधर्मःसवैभवान्पुरुषोलोककल्पः ३६
तवावतारोयमकुंठधामन्धर्मस्यगुप्त्यैजगतोभवाय वयंचसर्वेभवतानुभाविता
विभावयामोभुवनानिसप्त ३७ त्वमेकआद्यःपुरुषोऽद्वितीयस्तुर्यःस्वदृग्घेतुर
हेतुरीशः प्रतीयसेथापियथाविकारंस्वमाययासर्वगुणप्रसिद्ध्यै ३८ यथैवसू
र्यःपिहितश्छाययास्वयाछायांचरूपाणिचसंचकास्ति एवंगुणेनापिहितोगुणांस् च
त्वमात्मप्रदीपोगुणिनश्चभूमन् ३९ यन्मायामोहितधियःपुत्रदारगृहादिषु उन्मज्जंतिनिम
ज्जंतिप्रसक्तावृजिनार्णवे ४० देवदत्तमिमंलब्ध्वानृलोकमजितेंद्रियः योनाद्रियेत

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भा॰द॰उ॰
३६

त्वसादोसशोच्योह्यात्मवंचकः ४१ यस्त्वांविसृजतेमर्त्यआत्मानंप्रियमीश्वरं
विपर्ययेंद्रियार्थार्थंविषमत्त्यमृतंत्यजन् ४२ अहंब्रह्माथविबुधामुनयश्चामला
शयाः सर्वात्मनाप्रपन्नास्त्वामात्मानंप्रेष्ठमीश्वरं ४३ तंत्वांजगत्स्थित्युदयांत
हेतुंसमंप्रशांतंसुहृदात्मदैवं अनन्यमेकंजगदात्मकेतं भवापवर्गायभजामदे
वं ४४ अयंममेष्टोदयितोनुवर्त्तीमयाऽभयंदत्तममुष्यदेव संपाद्यतांतद्भव
तः प्रसादोयथाहितेदैत्यपतौप्रसादः ४५ श्रीभगवानुवाच यदात्थभगवंस्त्व
न्नःकरवामप्रियंतव भवतायद्व्यवसितंतन्मेसाध्वनुमोदितं ४६ अवध्योयंममाप्ये
षवैरोचनसुतोसुरः प्रह्लादायवरोदत्तोनवध्योमेतवान्वयः ४७ दर्पोपशमनाया
स्यप्रवृक्णाबाहवोमया सूदितंचबलंभूरियच्चभारायितंभुवः ४८ चत्वारोस्यभुजाः राम
शिष्टाभविष्यंत्यजरामराः पार्षदमुख्योभवतोनकुतश्चिद्भयोऽसुरः ४९ इतिलब्ध्वा श्रीशु॰३६
ऽभयंकृष्णंप्रणम्यशिरसाऽसुरः प्राद्युम्निंरथमारोप्यसवध्वासमुपानयत् ५०

अक्षौहिण्यापरिवृतंसुवासःस्रगलंकृतं सपत्नीकंपुरस्कृत्ययंयौरुद्रानुमोदितः ५१
स्वराजधानींसमलंकृतांध्वजैःसतोरणैरुक्षितमार्गचत्वरां विवेशशंखानकदुंदुभि
स्वनैरभ्युद्यतःपौरसुहृद्द्विजातिभिः ५२ यएवंकृष्णविजयंशंकरेणचसंयुगं संस्मरेत्प्रा
तरुत्थायनतस्यस्यात्पराजयः ५३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअनिरुद्धा
नयनंनामत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥६३॥ श्रीशुकउवाच॥ एकदोपवनंराजन्जग्मुर्यदुकु
मारकाः विहर्तुंसांबप्रद्युम्नचारुदेष्णगदादयः १ क्रीडित्वासुचिरंतत्रविचिन्वंतःपिपा
सिताः जलंनिरुदकेकूपेददृशुःसत्त्वमद्भुतं २ कृकलासंगिरिनिभंवीक्ष्यविस्मितमा
नसाः तस्यचोद्धरणेयत्नंचक्रुस्तेकृपयान्विताः ३ चर्मभिस्तांतवैःपाशैर्बद्ध्वापति
तमर्भकाः नाशक्नुवन्समुद्धर्तुंकृष्णायाचख्युरुत्सुकाः ४ तत्रागत्यारविंदाक्षोभगवा
न्विश्वभावनः वीक्ष्योज्जहारवामेनतंकरेणसलीलया ५ सउत्तमश्लोककराभिमृ
ष्टोविहायसद्यःकृकलासरूपं संतप्तचामीकरचारुवर्णःस्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
३६

त्वत्प्रसादो सशोऽन्योऽहात्मवंचकः ४१ यस्त्वां विसृजते मर्त्य आत्मानं प्रियमीश्वरं
विपर्ययेंद्रियार्थार्थं विषमत्त्यमृतं त्यजन् ४२ अहं ब्रह्माथ विबुधा मुनयश्चामला
शयाः सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वामात्मानं प्रेष्ठमीश्वरं ४३ तं त्वां जगत्स्थित्युदयांत
हेतुं समं प्रशांतं सुहृदात्मदैवं अनन्यमेकं जगदात्मकेतं भवापवर्गाय भजाम दे
वं ४४ अयं ममेष्टो दयितोनुवर्ती मयाऽभयं दत्तममुष्य देव संपाद्यतां तद्भव
तः प्रसादो यथा हि ते दैत्यपतौ प्रसादः ४५ श्रीभगवानुवाच यथात्थ भगवंस्त्वं
नः करवाम प्रियं तव भवतो यद्व्यवसितं तन्मे साध्वनुमोदितं ४६ अवध्योऽयं ममाप्ये
ष वैरोचनसुतोऽसुरः प्रह्लादाय वरो दत्तो न वध्यो मे तवान्वयः ४७ दर्पोपशमनाया
स्य प्रवृक्णा बाहवो मया सूदितं च बलं भूरि यच्च भारायितं भुवः ४८ चत्वारोऽस्य भुजाः राम
शिष्टा भविष्यंत्यजरामराः पार्षदमुख्यो भवतो न कुतश्चिद्भयोऽसुरः ४९ इति लब्ध्वा श्रीभु-३६
ऽभयं कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽसुरः प्राद्युम्निं रथमारोप्य सवध्वा समुपानयत् ५०

अक्षौहिण्या परिवृतं सुवासःस्रगलंकृतं सपत्नीकं पुरस्कृत्य ययौ रुद्रानुमोदितः ५१
स्वराजधानीं समलंकृतां ध्वजैः सतोरणैरुक्षितमार्गचत्वरां विवेश शंखानकदुंदुभि
स्वनैरभ्युद्यतः पौरसुहृद्द्विजातिभिः ५२ य एवं कृष्णविजयं शंकरेण च संयुगं संस्मरेत्प्रा
तरुत्थाय न तस्य स्यात्पराजयः ५३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अनिरुद्ध
नयनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥६३॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदोपवनं राजन् जग्मुर्यदुकु
मारकाः विहर्त्तुं सांबप्रद्युम्नचारुदेष्णगदादयः १ क्रीडित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वंतः पिपा
सिताः जलं निरुदके कूपे ददृशुः सत्त्वमद्भुतं २ कृकलासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितमा
नसाः तस्य चोद्धरणे यत्नं चक्रुस्ते कृपयान्विताः ३ चर्मभिस्तांतवैः पाशैर्बद्ध्वा पति
तमर्भकाः नाशक्नुवन्समुद्धर्तुं कृष्णायाचख्युरुत्सुकाः ४ तत्रागत्यारविंदाक्षो भगवा
न्विश्वभावनः वीक्ष्योज्जहार वामेन तं करेण स लीलया ५ स उत्तमश्लोककराभिमृ
ष्टो विहाय सद्यः कृकलासरूपं संतप्तचामीकरचारुवर्णः स्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥३७॥ क ६ पप्रच्छ विद्वानपि तन्निदानं जनेषु विख्यापयितुं मुकुंदः कस्त्वं महाभाग वरेण्य
रूपो देवोत्तमं त्वां गणयामि नूनं ७ दशामिमां वा कतमेन कर्मणा संप्रापितोस्य
तदर्हः सुभद्र आत्मानमाख्याहि विवित्सतां नो यन्मन्यसे नः क्षममत्र वक्तुं ८
श्रीशुक उवाच इति स्म राजा संपृष्टः कृष्णेनानंतमूर्तिना माधवं प्रणिपत्याह किरीटे
नार्कवर्चसा ९ नृग उवाच नृगो नाम नरेंद्रोहमिक्ष्वाकुतनयः प्रभो दानिष्वाख्यायमाने
षु यदि ते कर्णमस्पृशं १० किं नु तेऽविदितं नाथ सर्वभूतात्मसाक्षिणः कालेनाऽव्याहतदृ
शो वक्ष्येथापि तवाज्ञया ११ यावंत्यः सिकता भूमेर्यावंत्यो दिवि तारकाः यावंत्यो वर्षधा
राश्च तावतीरददं स्म गाः १२ पयस्विनीस्तरुणीः शीलरूपगुणोपपन्नाः कपिला हेमशृंगीः
न्यायार्जिता रूप्यखुराः सवत्सा दुकूलमालाभरणा ददावहं १३ स्वलंकृतेभ्यो गुणशील ॥राम॥
वद्भ्यः सीदत्कुटुंबेभ्य ऋतव्रतेभ्यः तपःश्रुतब्रह्मवदान्यसद्भ्यः प्रादां युवभ्यो द्विजपुंगवेभ्यः १४ ॥३७॥
गोभूहिरण्यायतनाश्वहस्तिनः कन्याः सदासीस्तिलरौप्यशय्याः वासांसि रत्नानि परि

च्छदान्रथानिष्टं च यज्ञैश्चरितं च पूर्तं १५ कस्यचिद्द्विजमुख्यस्य भ्रष्टा गौर्मम गोधने संपृक्ता
ऽविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये १६ तां नीयमानां तत्स्वामी दृष्ट्वोवाच ममेति च ममेति प्रति
ग्राह्याह नृगो मे दत्तवानिति १७ विप्रौ विवदमानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ भवान्दाताऽपहर्तेति
तच्छ्रुत्वा मे भवद्भ्रमः १८ अनुनीतावुभौ विप्रौ धर्मकृच्छ्रगतेन वै गवां लक्षं प्रकृष्टानां दास्याम्ये
षा प्रदीयतां १९ भवंतावनुगृह्णीतां किंकरस्याविजानतः समुद्धरतं मां कृच्छ्रात्पतंतं निरयेऽशुचौ
२० नाहं प्रतीच्छे वै राजन्नित्युक्त्वा स्वाम्यपाक्रमत् नान्यद्गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरो ययौ
२१ एतस्मिन्नंतरे याम्यैर्दूतैर्नीतो यमालयं यमेन पृष्टस्तत्राहं देवदेव जगत्पते २२ पूर्वं त्वमशु
भं भुंक्ष उताहो नृपते शुभं नांतं दानस्य धर्मस्य पश्ये लोकस्य भास्वतः २३ पूर्वं देवाशुभं भुंजे इति
प्राह पतेति सः तावदद्राक्षमात्मानं कृकलासं पतन्प्रभो २४ ब्रह्मण्यस्य वदान्यस्य तव दासस्य के
शव स्मृतिर्नाद्यापि विध्वस्ता भवत्संदर्शनार्थिनः २५ स त्वं कथं मम विभोक्षिपथः परात्मा योगे
श्वरैः श्रुतिदृशाऽमलहृद्विभाव्यः साक्षादधोक्षज उरुव्यसनांधबुद्धेः स्यान्मेनुदृश्य इह यस्य भवा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भा०द०उ० पवर्गः २६ देवदेवजगन्नाथगोविंदपुरुषोत्तम नारायणहृषीकेशपुण्यश्लोकाच्युताव्यय
३८ २७ अनुजानीहिमांकृष्णयांतंदेवगतिंविभो यत्रक्वापिसतश्चेतोभूयान्मेत्वत्पदास्पदं
२८ नमस्तेसर्वभावायब्रह्मणेनंतशक्तये कृष्णायवासुदेवाययोगानांपतयेनमः २९
श्रीभु० इत्युक्त्वातंपरिक्रम्यपादौस्पृष्ट्वास्वमौलिना अनुज्ञातोविमानाग्र्यमारुहत्पश्यतांनृणां
३० कृष्णःपरिजनंप्राहभगवान्देवकीसुतः ब्रह्मण्यदेवोधर्मात्माराजन्याननुशिक्षयन्
३१ दुर्जरंबतब्रह्मस्वंभुक्तमग्नेर्मनागपि तेजीयसोपिकिमुतराज्ञामीश्वरमानिनां
३२ नाहंहालाहलंमन्येविषंयस्यप्रतिक्रिया ब्रह्मस्वंहिविषंप्रोक्तंनास्यप्रतिविधि
र्भुवि ३३ हिनस्तिविषमत्तारंवह्निरद्भिःप्रशाम्यति कुलंसमूलंदहतिब्रह्मस्वाऽरणि
पावकः ३४ ब्रह्मस्वंदुरनुज्ञातंभुक्तंहंतित्रिपूरुषं प्रसह्यतुबलाद्भुक्तंदशपूर्वान्दशापरान् राम
३५ राजानोराजलक्ष्म्यांधनात्मपातंप्रचक्षते निरयंयेभिमन्यंतेब्रह्मस्वंसाधुबालिशाः ३८
३६ ग हंतियावतःपांसून्क्रंदतामश्रुबिंदवः विप्राणांहृतवृत्तीनांवदान्यानांकुटुं

बिनां ३७ राजानोराजकुल्याश्चतावंतोऽब्दान्निरंकुशाः कुंभीपाकेषुपच्यंतेब्रह्मदा
यापहारिणः ३८ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेच्चयः षष्टिवर्षसहस्राणिविष्टायां
जायतेकृमिः ३९ नमेब्रह्मधनंभूयाद्यद्गृध्वाल्पायुषोनराः पराजिताश्च्युताराज्या
द्भवंत्युद्वेजिनोऽहयः ४० विप्रंकृतागसमपिनैवद्रुह्यतमामकाः घ्नंतंबहुशपंतंवा
नमस्कुरुतनित्यशः ४१ यथाहंप्रणमेविप्राननुकालंसमाहितः तथानमतयूयं
चयोन्यथामेसदंडभाक् ४२ ब्राह्मणार्थोह्यपहृतोहर्तारंपातयत्यधः अजानंतमपि
ह्येनंनृगंब्राह्मणगोरिव ४३ एवंविश्राव्यभगवान्मुकुंदोद्वारकौकसः पावनःसर्व
लोकानांविवेशनिजमंदिरं ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनृगोपाख्या
नंनामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥६४॥ श्रीशुकउवाच ॥ बलभद्रःकुरुश्रेष्ठभगवान्रथ
मास्थितः सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठःप्रययौनंदगोकुलं १ परिष्वक्तश्चिरोत्कंठैर्गोपैर्गोपीभि
रेव च रामोभिवाद्यपितरावाशीर्भिरभिनंदितः २ चिरंनःपाहिदाशार्हसानुजोजग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰३॥ रीश्वर इत्यारोप्यांकमालिंग्यनेत्रैःसिषिचतुर्जलैः ३ गोपवृद्धांश्चविधिवद्यविष्ठै
॥३५॥ श्चाभिवंदितः यथावयोयथासख्यंयथासंबंधमात्मनः ४ समुपेत्याथगोपालान्
हास्यहस्तग्रहादिभिः विश्रांतंसुखमासीनंपप्रच्छुःपर्युपागताः ५ पृष्टाश्चानामयं
स्वेषुप्रेमगद्गदयागिरा कृष्णेकमलपत्राक्षेसंन्यस्ताखिलराधसः ६ कच्चिन्नोबां
धवारामसर्वेकुशलमासते कच्चित्स्मरथनोरामयूयंदारसुतान्विताः ७ दिष्ट्या
कंसोहतःपापोदिष्ट्यामुक्ताःसुहृज्जनाः निहत्यनिर्जित्यरिपून्दिष्ट्यादुर्गंसमा
श्रिताः ८ गोप्योहसंत्यःपप्रच्छूरामसंदर्शनादृताः कच्चिदास्तेसुखंकृष्णःपुरस्त्री
जनवल्लभः ९ कच्चित्स्मरतिवाबंधून्पितरंमातरंचसः अपिवास्मरतेस्माकम
नुसेवांमहाभुजः १० मातरंपितरंभ्रातॄन्पतीन्पुत्रान्स्वसॄरपि यदर्थेजहिम ॥राम॥
दाशार्हदुस्त्यजान्स्वजनान्प्रभो ११ तानःसद्यःपरित्यज्यगतःसंछिन्नसौहृदः ॥३५॥
कथंनुतादृशंस्त्रीभिर्नश्रद्धीयेतभाषितं १२ कथंनुगृह्णंत्यनवस्थितात्मनोवचः

अप्यसौमातरंद्रष्टुंसकृदप्यागमिष्यति॥

कृतघ्नस्यबुधाःपुरस्त्रियः गृह्णंतिवैचित्रकथस्यसुंदरस्मितावलोकोच्छ्वसितस्म
रातुराः १३ किन्नस्तत्कथयागोप्यःकथाःकथयतापराः यात्यस्माभिर्विनाकालो
श्रीशुक॰ यदितस्यतथैवनः १४ इतिप्रहसितंशौरेर्जल्पितंचारुवीक्षितं गतिंप्रेमपरिष्वंगं
स्मरंत्योरुरुदुःस्त्रियः १५ संकर्षणस्ताःकृष्णस्यसंदेशैर्हृदयंगमैः सांत्वयामास
भगवान्नानानुनयकोविदः १६ द्वौमासौतत्रचावात्सीन्मधुंमाधवमेवच रामःक्ष
पासुभगवान्गोपीनांरतिमावहन् १७ पूर्णचंद्रकलामृष्टेकौमुदीगंधवायुना
यमुनोपवनेरेमेसेवितेस्त्रीगणैर्वृतः १८ वरुणप्रेषितादेवीवारुणीवृक्षकोटरात्
पतंतीतद्वनंसर्वंस्वगंधेनाध्यवासयत् १९ तंगंधंमधुधारायावायुनोपहृतंबलः
आघ्रायोपगतस्तत्रललनाभिःपपौसमं २० उपगीयमानचरितोवनिताभिर्हला
युधः वनेषुव्यचरत्क्षीबोमदविह्वललोचनः २१ स्रग्व्येककुंडलोमत्तोवैजयंत्या
चमालया बिभ्रत्स्मितमुखांभोजंस्वेदप्रालेयभूषितं २२ सआजुहावयमुनां

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ जलक्रीडार्थमीश्वरः निजंवाक्यमनादृत्यमत्तइत्यापगांबलः अनागतांहलाग्रेण
॥४०॥ कुपितोविचकर्षह २३ पापेत्वंमामवज्ञाययन्नायासिमयाहुता नेष्येत्वांलांग
लाग्रेणशतधाकामचारिणीं २४ एवंनिर्भर्त्सिताभीतायमुनायदुनंदनं उवाच
चकितावाचंपतितापादयोर्नृप २५ रामराममहाबाहोनजानेतवविक्रमं यस्यैकां
शेनविधृताजगतीजगतःपते २६ परंभावंभगवतोभगवन्मामजानतीं मोक्तुमर्हसिविश्वा
त्मन्प्रपन्नांभक्तवत्सलः २७ ततोव्यमुंचद्यमुनांयाचितोभगवान्बलः विजगाहजलंस्त्री
भिःकरेणुभिरिवेभराट् २८ कामंविहृत्यसलिलादुत्तीर्णायासितांबरे भूषणानिमहार्हा
णिददौकांतिःशुभांस्रजं २९ वसित्वावाससीनीलेमालामामुच्यकांचनीं रेजेस्वलंकृतो
लिप्तोमाहेंद्रइववारणः ३० अद्यापिदृश्यतेराजन् यमुनाकृष्टवर्त्मना बलस्यानंतवीर्य ॥ राम ॥
स्यवीर्यंसूचयतीवहि ३१ एवंसर्वानिशायाताएकेवरमतोव्रजे रामस्याक्षिप्तचित्तस्य ॥४०॥
माधुर्यैर्व्रजयोषितां ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेभस्कंधेबलदेवविजययमुना

कर्षणंनामपंचषष्टितमोऽध्यायः॥६५॥श्रीशुकउवाच॥नंदव्रजंगतेरामेकारूषाधिप
तिर्नृपः वासुदेवोहमित्यज्ञोदूतंकृष्णायप्राहिणोत् १ त्वंवासुदेवोभगवानवतीर्णोज
गत्पतिः इतिप्रस्तोभितोबालैर्मेनआत्मानमच्युतं २ दूतंचप्राहिणोन्मंदःकृष्णायाव्यक्त
वर्त्मने द्वारकायांयथाबालोनृपोबालकृतोऽबुधः ३ दूतस्तुद्वारकामेत्यसभायामास्थि
तंप्रभुं कृष्णंकमलपत्राक्षंराजसंदेशमब्रवीत् ४ वासुदेवोवतीर्णोहमेकएवनचापरः
भूतानामनुकंपार्थंत्वंतुमिथ्याभिधांत्यज ५ यानित्वमस्मच्चिन्हानिमोह्याद्बिभर्षिसा
त्वत त्यक्त्वैहिमांत्वंशरणंनोचेद्देहिममाहवं ६ श्रीशुकउवाच कत्थनंतदुपाकर्ण्यपौंड्रक
स्याल्पमेधसः उग्रसेनादयःसभ्याउच्चकैर्जहसुस्तदा ७ उवाचदूतंभगवान्परिहासक
थामनु उत्स्रक्ष्येमूढचिन्हानियैस्त्वमेवंविकत्थसे ८ मुखंतदपिधायाज्ञकंकगृध्रवटैर्वृतः
शयिष्यसेहतस्तत्रभविताशरणंशुनां ९ इतिदूतस्तदाक्षेपंस्वामिनेसर्वमाहरत् कृष्णो
पिरथमास्थायकाशीमभिजगामह १० पौंड्रकोपितदुद्योगमुपलभ्यमहारथः अक्षौहिणी
भ्यांसंयुक्तोनिश्चक्रामपुराद्द्रुतम्॥११॥तस्यकाशिपतिर्मित्रंपार्ष्णिग्राहोन्वयान्नृप अक्षौहिणी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
४१

भिस्त्रिभिरपश्यत्पौंड्रकं हरिः १२ शंखार्यसिगदाशार्ङ्गश्रीवत्साद्युपलक्षितं बिभ्राणं
कौस्तुभमणिं वनमालाविभूषितं १३ कौशेयवाससी पीते वसानं गरुडध्वजं अमूल्यमौ
ल्याभरणं स्फुरन्मकरकुंडलं १४ दृष्ट्वा तमात्मनस्तुल्यं वेषं कृत्रिममास्थितं यथा नटं रंग
गतं विजहास भृशं हरिः १५ शूलैर्गदाभिः परिघैः शक्त्यृष्टिप्राशतोमरैः असिभिः प
ट्टिशैर्बाणैः प्राहरन्नरयो हरिं १६ कृष्णस्तु तत्पौंड्रककाशिराजयोर्बलं गजस्यंदनवाजि
पत्तिमत् गदासिचक्रेषुभिरर्दयद्भृशं यथा युगांते हुतभुक्पृथक्प्रजाः १७ आयोधनं
तद्रथवाजिकुंजरद्विपत्खरोष्ट्रैररिणावखंडितैः बभौ चितं मोदवहं मनस्विनामाक्रीडनं भू
तपतेरिवोल्बणं १८ अथाह पौंड्रकं शौरिर्भो भो पौंड्रक यद्भवान् दूतवाक्येन मामाह ता
न्यस्त्राण्युत्सृजामि ते १९ त्याजयिष्येऽभिधानं मे यत्त्वयाज्ञ मृषा धृतं व्रजामि शरणं तेद्य राम
यदि नेच्छामि संयुगं २० इति क्षिप्त्वा शितैर्बाणैर्विरथीकृत्य पौंड्रकं शिरोवृश्चद्रथांगेन ४१
वज्रेणेंद्रो यथा गिरेः २१ तथा काशिपतेः कायाच्छिर उत्कृत्य पत्रिभिः न्यपातयत्काशि

पुर्यां पद्मकोशमिवानिलः २२ एवं मत्सरिणं हत्वा पौंड्रकं ससखं हरिः द्वारकामाविश
त्सिद्धैर्गीयमानकथामृतः २३ स नित्यं भगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः बिभ्राण
श्च हरे राजन् स्वरूपं तन्मयोऽभवत् २४ शिरः पतितमालोक्य राजद्वारे सकुंडलं किमि
दं कस्य वा वक्त्रमिति संशयिरे जनाः २५ राज्ञः काशिपतेर्ज्ञात्वा महिष्यः पुत्रबांधवाः
पौराश्च हा हता राजन्नाथ नाथेति प्रारुदन् २६ सुदक्षिणस्तस्य सुतः कृत्वा संस्थाविधिं
पितुः निहत्य पितृहंतारं यास्याम्यपचितिं पितुः २७ इत्यात्मनाभिसंधाय सोपाध्या
यो महेश्वरं सुदक्षिणोऽर्चयामास परमेण समाधिना २८ प्रीतो विमुक्तो भगवांस्तस्मै
वरमदाद्भवः पितृहंतुर्वधोपायं स वव्रे वरमीप्सितं २९ दक्षिणाग्निं परिचर ब्राह्मणैः २
सममृत्विजं अभिचारविधानेन स चाग्निः प्रमथैर्वृतः ३० साधयिष्यति संकल्पम
ब्रह्मण्ये प्रयोजितः इत्यादिष्टस्तथा चक्रे कृष्णायाभिचरन्व्रती ३१ ततोग्निरुत्थितः
कुंडान्मूर्तिमानतिभीषणः तप्तताम्रशिखाश्मश्रुरंगारोद्गारिलोचनः ३२ दंष्ट्रोग्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ भ्रुकुटीदंष्ट्रकठोरास्यः स्वजिह्वया आलिहन्सृक्किणी नग्नो विधुन्वंस्त्रिशिखं ज्वलन्
॥४७॥ ३३ पद्भ्यां तालप्रमाणाभ्यां कंपयन्नवनीतलं सोऽभ्यधावद्वृतो भूतैर्द्वारकां प्रदहन्दि
शः ३४ तमाभिचारदहनमायांतं द्वारकौकसः विलोक्य तत्रसुः सर्वे वनदाहे यथा मृ
गाः ३५ अक्षैः सभायां क्रीडंतं भगवंतं भयातुराः त्राहि त्राहि त्रिलोकेश वह्नेः प्रदह्यतः
पुरं ३६ श्रुत्वा तज्जनवैक्लव्यं दृष्ट्वा स्वानां च साध्वसं शरण्यः संप्रहस्याह माभैष्टेत्यवि
ताऽस्म्यहं ३७ सर्वस्यांतर्बहिः साक्षी कृत्यां माहेश्वरीं विभुः विज्ञाय तद्विघातार्थं पार्श्व
स्थं चक्रमादिशत् ३८ तत्सूर्यकोटिप्रतिमं सुदर्शनं जाज्वल्यमानं प्रलयानलप्रभं स्वते
जसा खं ककुभोऽथ रोदसी चक्रं मुकुंदास्त्रमथाग्निमर्दयत् ३९ कृत्यानलः प्रतिहतः स ॥राम॥
रथांगपाणेरस्त्रौजसा सन्नृप भग्नमुखो निवृत्तः वाराणसीं परिसमेत्य सुदक्षिणं तं सर्त्वि ॥४७॥
ग्जनं समदहत्स्वकृतोऽभिचारः ४० चक्रं च विष्णोस्तदनुप्रविष्टं वाराणसीं साट्टसभालया
पणां सगोपुराट्टालककोष्ठसंकुलां सकोशहस्त्यश्वरथान्नशालाम् ४१ दग्ध्वा वाराण

सीं सर्वां विष्णोश्चक्रं सुदर्शनं भूयः पार्श्वमुपातिष्ठत्कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ४२ य एवं
श्रावयेन्मर्त्य उत्तमश्लोकविक्रमं समाहितो वा शृणुयात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ४३ इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पौंड्रकादिवधो नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः॥
६६॥ राजोवाच॥ भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः अनंतस्याप्रमेयस्य
यदन्यत्कृतवान्प्रभुः १ श्रीशुक उवाच नरकस्य सखा कश्चिद्द्विविदो नाम वानरः
सुग्रीवसचिवः सोऽथ भ्राता मैंदस्य वीर्यवान् २ सख्युः सोऽपचितिं कुर्वन्वानरो राष्ट्रवि
प्लवं पुरग्रामाकरान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन् ३ क्वचित्स शैलानुत्पाट्य तैर्देशान्सम
चूर्णयत् आनर्तान्सुतरामेव यत्रास्ते मित्रहा हरिः ४ क्वचित्समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामु
त्क्षिप्य तज्जलं देशान्नागायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत् ५ आश्रमानृषिमुख्यानां
कृत्वा भग्नवनस्पतीन् अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानिकान्खलः ६ पुरुषान्योषि
तो दृप्तः क्ष्माभृद्द्रोणीगुहासु सः निक्षिप्य चाप्यधाच्छैलैः पेशस्कारीव कीटकं ७ एवं देशा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०५ न्विप्रकुर्वन्दूषयंश्चकुलस्त्रियः श्रुत्वासुललितंगीतंगिरिंरैवतकंययौ ८ तत्रापश्य
॥४३॥ द्यदुपतिंरामंपुष्करमालिनं सुदर्शनीयसर्वांगंललनायूथमध्यगं ९ गायंतंवारुणीं
पीत्वामदविह्वललोचनं विभ्राजमानंवपुषाप्रभिन्नमिववारणं १० दुष्टःशाखामृगः
शाखामारूढःकंपयन्द्रुमान् चक्रेकिलकिलाशब्दमात्मानंसंप्रदर्शयन् ११ तस्यधा
र्ष्ट्यंकपेर्वीक्ष्यतरुण्योजातिचापलाः हास्यप्रियाविजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः १२ ताहेल
यामासकपिर्भ्रूक्षेपैःसंमुखादिभिः दर्शयन्स्वगुदंतासांरामस्यचनिरीक्षतः १३ तंग्राव्णा
प्राहरत्क्रुद्धोबलःप्रहरतांवरः सवंचयित्वाग्रावाणंमदिराकलशंकपिः १४ गृहीत्वा
हेलयामासधूर्त्तस्तंकोपयन्हसन् निर्भिद्यकलशंधृष्टोवासांस्यास्फालयद्बलं कदर्थी
कृत्यबलवान्विप्रचक्रेमदोद्धतः १५ तंतस्याऽविनयंदृष्ट्वादेशांश्चतदुपद्रुतान् क्रुद्धोमु ॥राम॥
सलमादत्तहलंचारिजिघांसया १६ द्विविदोपिमहावीर्य्यःशालमुद्यम्यपाणिना अ ॥४३॥
भ्येत्यतरसातेनबलंमूर्द्ध्न्यताडयत् १७ तंतुसंकर्षणोमूर्द्ध्निपतंतमचलोयथा प्रति

जग्राहभगवान्सुनंदेनाहनच्चतं १८ मुसलाहतमस्तिष्कोविरेजेरक्तधारयागिरिर्यथा
गैरिकयाप्रहारंनाऽनुचिंतयन् १९ पुनरन्यंसमुत्क्षिप्यकृत्वानिष्पत्रमोजसा तेनाहन
त्सुसंक्रुद्धस्तंबलःशतधाछिनत् २० ततोन्येनरुषाजघ्नेतंचापिशतधाभिनत् एवंयुध्य
न्भगवताभग्नेभग्नेपुनःपुनः २१ आकृष्यसर्वतोवृक्षान्निर्वृक्षमकरोद्वनं ततोमुंचच्छि
लावर्षंबलस्योपर्य्यमर्षितः तत्सर्वंचूर्णयामासलीलयामुसलायुधः २२ सबाहूता
लसंकाशौमुष्टीकृत्यकपीश्वरः आसाद्यरोहिणीपुत्रंताभ्यांवक्षस्यरूरुजत् २३ यादवें
द्रोपितंदोर्भ्यांत्यक्त्वामुसललांगले जत्रावभ्यर्दयत्क्रुद्धःसोऽपतद्रुधिरंवमन् २४ चकं
पेतेनपतताटंकःसवनस्पतिः पर्वतःकुरुशार्द्दूलवायुनानौरिवांभसि २५ जयशब्दो
नमःशब्दःसाधुसाध्विितिचांबरे सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत्कुसुमवर्षिणां २६ एवंनि
हत्यद्विविदंजगद्व्यतिकरावहं संस्तूयमानोभगवान्जनैःस्वपुरमाविशत् २७॥इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्विविदवधोनामसप्तषष्टितमोऽध्यायः॥६७॥श्रीकृष्ण॰

Indira Gandhi National
Centre for the Arts.

॥भा०द०उ०॥ दुर्य्योधनसुतांराजनलक्ष्मणांसमितिंजयः स्वयंवरस्थामहरत्सांबोजांबवतीसुतः
॥ ४४॥ १ कौरवाःकुपिताऊचुर्दुर्विनीतोयमर्भकः कदर्थीकृत्यनःकन्यामकामामहरद्बलात्
२ बध्नीतेमंदुर्विनीतंकिंकरिष्यंतिवृष्णयः येऽस्मत्प्रसादोपचितांदत्तांनोभुंजतेमहीं
३ निगृहीतंसुतंश्रुत्वायद्येष्यंतीहवृष्णयः भग्नदर्पाःशमंयांतिप्राणाइवसुसंयताः
४ इतिकर्णःशलोभूरिर्यज्ञकेतुःसुयोधनः सांबमारेभिरेबद्धुंकुरुवृद्धानुमोदिताः
५ दृष्ट्वानुधावतःसांबोधार्त्तराष्ट्रान्महारथः प्रगृह्यरुचिरंचापंतस्थौसिंहइवैकलः
६ तंतेजिघृक्षवःक्रुद्धास्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणः आसाद्यधन्विनोबाणैःकर्णाग्रण्यः
समाकिरन् ७ सोपविद्धःकुरुश्रेष्ठकुरुभिर्यदुनंदनः नामृष्यत्तदचिंत्यार्भःसिंहःक्षु
द्रमृगैरिव ८ विस्फूर्ज्यरुचिरंचापंसर्वान्विव्याधसायकैः कर्णादीन्षड्रथान्वीरस्ता ॥राम॥
वद्भिर्युगपत्पृथक् ९ चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकैकेनचसारथीन् रथिनश्चमहेष्वासां ॥४४॥
स्तस्यतत्तेभ्यपूजयन् १० तंतुतेविरथंचक्रुश्चत्वारश्चतुरोहयान् एकस्तुसारथिंजघ्ने

चिच्छेदान्यःशरासनं ११ तंबद्ध्वाविरथीकृत्यकृच्छ्रेणकुरवोयुधि कुमारंस्वस्यकन्यांच
स्वपुरंजयिनोऽविशन् १२ तच्छ्रुत्वानारदोक्तेनराजनसंजातमन्यवः कुरून्प्रत्युद्यमंच
क्रुरुग्रसेनप्रचोदिताः १३ सांत्वयित्वातुतान्रामःसन्नद्धान्वृष्णिपुंगवान् नैच्छत्कुरू
णांवृष्णीनांकलिंकलिमलापहः १४ जगामहास्तिनपुरंरथेनादित्यवर्च्चसा ब्राह्मणैः
कुलवृद्धैश्चवृतश्चंद्रइवग्रहैः १५ गत्वागजाह्वयंरामोबाह्योपवनमास्थितः उद्धवंप्रेषया
मासधृतराष्ट्रंबुभुत्सया १६ सोभिवंद्यांबिकापुत्रंभीष्मंद्रोणंचबाल्हिकं दुर्योधनंचवि
धिवद्राममागतमब्रवीत् १७ तेऽतिप्रीतास्तमाकर्ण्यप्राप्तंरामंसुहृत्तमं तमर्च्चयित्वा
भिययुःसर्वेमंगलपाणयः १८ तंसंगम्ययथान्यायंगामर्घ्यंचन्यवेदयन् तेषांयेतत्प्र
भावज्ञाःप्रणेमुःशिरसाबलं १९ बंधून्कुशलिनःश्रुत्वापृष्ट्वाशिवमनामयं परस्परम
थोरामोबभाषेविक्लवंवचः २० उग्रसेनःक्षितीशेशोयद्वआज्ञापयत्प्रभुः तदव्यग्र
धियःश्रुत्वाकुरुध्वंमाविलंबितं २१ यद्यूयंबहवस्त्वेकंजित्वाधर्मेणधार्मिकं अबध्नी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ताथतन्मध्येबंधलाभैककाम्यया २२ वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्मशक्तिसमंवचः कुरवो
॥४५॥ बलदेवस्यनिशम्योचुःप्रकोपिताः २३ कुरवऊचुः अहोमहच्चित्रमिदंकालगत्यादुरत्यया
आरुरुक्षत्युपानद्वैशिरोमुकुटसेवितं २४ एतेयौनेनसंबद्धाःसहशय्यासनाशनाः वृष्णय
स्तुल्यतांनीताअस्मद्दत्तनृपासनाः २५ चामरव्यजनेशंखमातपत्रंचपांडुरं किरीटमास
नंशय्यांभुंजंत्यस्मदुपेक्षया २६ अलंयदूनांनरदेवलांछनैर्दातुःप्रतीपैःफणिनामिवाम
तं येनःप्रसादोपचिताहियादवाआज्ञापयंत्यद्यगतत्रपावत २७ कथमिंद्रोपिकुरुभिर्भी
ष्मद्रोणार्जुनादिभिः अदत्तमवरुंधीतसिंहग्रहमिवोरणः २८ श्रीशुकउवाच जन्म
बंधुश्रियोन्नद्धमदास्तेभरतर्षभ आश्राव्यरामंदुर्वाच्यमसभ्याःपुरमाविशन् २९ दृष्ट्वा
कुरूणांदौःशील्यंश्रुत्वावाच्यानिचाच्युतः अवोचत्कोपसंरब्धोदुःप्रेक्ष्यःप्रहसन्मुहुः ३० ॥राम॥
नूनंनानामदोन्नद्धाःशांतिंनेच्छंत्यसाधवः तेषांहिप्रशमोदंडःपशूनांलकुटोयथा ३१ ॥४५॥
अहोयदून्सुसंरब्धान्कृष्णंचकुपितंशनैः सांतयित्वाहमेतेषांशममिच्छन्निहागतः ३२

तइमेमंदमतयःकलहाऽभिरताःखलाः तंमामवज्ञायमुहुर्दुर्भाषान्मानिनोऽब्रुवन्
३३ नोग्रसेनःकिलविभुर्भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः शक्रादयोलोकपालायस्यादेशाऽनु
वर्त्तिनः ३४ सुधर्माक्रम्यतेयेनपारिजातोऽमरांघ्रिपः आनीयभुज्यतेसोऽसौनकि
लाध्यासनाऽर्हणः ३५ यस्यपादयुगंसाक्षाच्छ्रीरुपास्तेऽखिलेश्वरीसनार्हतिकिं
लश्रीशोनरदेवपरिच्छदान् ३६ यस्यांघ्रिपंकजरजोऽखिललोकपालैर्मौल्युत्तमैर्धृ
तमुपासिततीर्थतीर्थं॥ब्रह्माभवोहमपियस्यकलाःकलायाः श्रीश्चोद्वहेमचिरमस्य
नृपासनंक्व ३७ भुंजतेकुरुभिर्दत्तंभूखंडंवृष्णयःकिल उपानहःकिलवयंस्वयंतुकुरवः
शिरः ३८ अहोऐश्वर्यमत्तानांमत्तानामिवमानिनां असंबद्धागिरोरूक्षाःकःसहेताऽ
नुशासिता ३९ अद्यनिःकौरवींपृथ्वींकरिष्यामीत्यमर्षितः गृहीत्वाहलमुत्तस्थौ
दहन्निवजगत्त्रयं ४० लांगलाग्रेणनगरमुद्विदार्यगजाव्हयं विचकर्षसगंगायांप्रहरि
ष्यन्नमर्षितः ४१ जलयानमिवाघूर्णंगंगायांनगरंपतत् आकृष्यमाणमालोक्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० कौरवाजातसंभ्रमाः ४२ तमेवशरणंजग्मुःसकुटुंबाजिजीविषवः सलक्ष्मणं पुर
४६ स्कृत्यसांबंप्रांजलयःप्रभुं ४३ रामरामाखिलाधारप्रभावंनविदामते मूढानांनः
कुबुद्धीनांक्षंतुमर्हस्यतिक्रमं ४४ स्थित्युत्पत्त्यप्ययानांत्वमेकोहेतुर्निराश्रयः लोका
न्क्रीडनकानीशक्रीडतस्तेवदंतिहि ४५ त्वमेवमूर्ध्नीदमनंतलीलयाभूमंडलंबिभर्षि
सहस्रमूर्द्धन् अंतेचयःस्वात्मनिरुद्धविश्वःशेषेद्वितीयःपरिशिष्यमाणः ४६ कोपस्ते
खिलशिक्षार्थंनद्वेषान्नचमत्सरात् बिभ्रतोभगवन्सत्वंस्थितिपालनतत्परः ४७ नम
स्तेसर्वभूतात्मन्सर्वशक्तिधराव्यय विश्वकर्मन्नमस्तेस्तुत्वांवयंशरणंगताः ४८॥श्री
नो शुकउवाच एवंप्रपन्नैःसंविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः प्रसादितःसुप्रसन्नोमाभैष्टेत्यभयंद
दौ ४९ दुर्योधनःपारिबर्हंकुंजरान्षष्टिहायनान् ददौचद्वादशशतान्ययुतानितुर राम
गमान् ५० रथानांषट्सहस्राणिरौक्माणांसूर्यवर्चसां दासीनांनिष्ककंठीनांस ४६
हस्रंदुहितृवत्सलः ५१ प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंभगवान्सात्वतर्षभः ससुतःसस्नुषःप्राया

स्सुहृद्भिरभिनंदितः ५२ ततःप्रविष्टःस्वपुरंहलायुधःसमेत्यबंधूननुरक्तचेतसः श
शंससर्वंयदुपुंगवानांमध्येसभायांकुरुषुस्वचेष्टितं ५३ अद्यापिचपुरंह्येतत्सूचय
द्रामविक्रमं समुन्नतंदक्षिणतोगंगायामनुदृश्यते ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद
शमस्कंधेहस्तिनापुरकर्षणंनामाऽष्टषष्टितमोऽध्यायः॥६८॥श्रीशुकउवाच॥नरकंनि
हतंश्रुत्वातथोद्वाहंचयोषितां कृष्णेनैकेनबह्वीनांतद्दिदृक्षुःस्मनारदः १ चित्रंबतैतदेके
नवपुषायुगपत्पृथक् गृहेषुद्व्यष्टसाहस्रंस्त्रियएकउदावहत् २ इत्युत्सुकोद्वारवतीं
देवर्षिर्द्रष्टुमागमत् पुष्पितोपवनारामद्विजालिकुलनादितां ३ उत्फुल्लेंदीवरांभोज
कह्लारकुमुदोत्पलैः छुरितेषुसरस्सूच्चैःकूजितांहंससारसैः ४ प्रासादलक्षैर्नवभि
र्जुष्टांस्फाटिकराजतैः महामरकतप्रख्यैःस्वर्णरत्नपरिच्छदैः ५ विभक्तरथ्यापथच
त्वरापणैःशालासभाभीरुचिरांसुरालयैः संसिक्तमार्गांगणवीथिदेहलींपतत्प
ताकध्वजवारितातपां ६ तस्यामंतःपुरंश्रीमदर्चितंसर्वधिष्ण्यपैः हरेःस्वकौश

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० लंपत्रलष्टाकारत्वेनदर्शितं ७ तत्रषोडशभिःसप्तसहस्रैःसमलंकृतं विवेशैकतमं
४७ शौरेःपत्नीनांभवनंमहत् ८ विष्टब्धंविद्रुमस्तंभैर्वैडूर्यफलकोत्तमैः इंद्रनीलमयैःकुड्यै
र्जगत्याचाहततिषा ९ वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रामुक्तादामविलंबिभिः दांतैरासनपर्यं
केर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः १० दासीभिर्निष्ककंठीभिःसुवासोभिरलंकृतं पुंभिःसुकंचुको
ष्णीषसुवस्त्रमणिकुंडलैः ११ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभिर्निरस्तध्वांतंविचित्रवलभीषु
शिखंडिनोंग नृत्यंतियत्रविहितागरुधूममक्षैर्निर्यांतमीक्ष्यघनबुद्धयउन्नदंतः १२
तस्मिन्समानगुणरूपवयःसुवेषदासीसहस्रयुतयाऽनुसवंगृहिण्या विप्रोदद
र्शचमरव्यजनेनरुक्मदंडेनसात्वतपतिंपरिवीजयंत्या १३ तंसंनिरीक्ष्यभगवान्स
हसोत्थितःश्रीपर्यंकतःसकलधर्मभृतांवरिष्ठः आनंम्यपादयुगलंशिरसाकिरीट राम
जुष्टेनसांजलिरवीविशदासनेस्वे १४ तस्यावनिज्यचरणौतदपःस्वमूर्ध्नाबिभ्रज्जग ४७
द्गुरुतरोपिसतांपतिर्हि ब्रह्मण्यदेवइतियद्गुणनामयुक्तं तस्यैवयच्चरणशौचम

शेषतीर्थं १५ संपूज्यदेवऋषिवर्यमृषिःपुराणोनारायणोनरसखोविधिनोदितेन वाण्याभिभाष्यमितयामृतमिष्टयातंप्राहप्रभोभगवतेकरवामहेकिं १६ नारदउवाच नैवाऽद्भुतंत्वयिविभोखिललोकनाथेमैत्रीजनेषुसकलेषुमेदं खलानां निःश्रेयसायहिजगत्स्थितिरक्षणाभ्यांस्वैरावतारउरुगायविदामसुष्टु १७ दृष्टं तवांघ्रियुगलंजनताऽपवर्गंब्रह्मादिभिर्हृदिविचिंत्यमगाधबोधैः संसारकूपपतितोत्तरणाऽवलंबंध्यायंश्चराम्यनुगृहाणयथास्मृतिःस्यात् १८ श्रीशुकउवाच ततोन्यदाविशद्गेहंकृष्णपत्न्याःसनारदः योगेश्वरेश्वरस्यांगयोगमायाविवित्सया १९ दीव्यंतमक्षैस्तत्रापिप्रिययाचोद्धवेनच पूजितःपरयाभक्त्याप्रत्युत्थानासनादिभिः २० पृष्टश्चाऽविदुषेवासौकदायातोभवानिति क्रियतेकिंनुपूर्णानामपूर्णैरस्म दादिभिः २१ अथाऽपिब्रूहिनोब्रह्मन्जन्मैतच्छोभनंकुरु सतुविस्मितउत्थायतू ष्णीमन्यद्गाद्गृहं २२ तत्राप्यचष्टगोविंदंलालयंतंसुतान्शिशून् ततोन्यस्मिन्गृ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० हिपश्यन्मज्जनायकुर्वंतोद्यमं २३ जुह्वंतंचवितानाग्नीन्यजंतंपंचभिर्मखैः भोजयंतं
४८ द्विजान्क्वापिभुंजानमवशेषितं २४ क्वापिसंध्यामुपासीनंजपंतंब्रह्मवाग्यतं एक
त्रचासिचर्मभ्यांचरंतमसिवर्त्मसु २५ अश्वैर्गजैरथैःक्वापिविचरंतंगदाग्रजं क
चिच्छयानंपर्यंकेस्तूयमानंचबंदिभिः २६ मंत्रयंतंचकस्मिंश्चिन्मंत्रिभिश्चोद्धवा
दिभिः जलक्रीडारतंक्वापिवारमुख्याबलावृतं २७ कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्योददतंगाः
स्वलंकृताः इतिहासपुराणानिशृण्वंतंमंगलानिच २८ हसंतंहास्यकथयाकदा
चित्प्रियया गृहे क्वापिधर्मंसेवमानमर्थकामौचकुत्रचित् २९ ध्यायंतमेक
मासीनंपुरुषंप्रकृतेःपरं शुश्रूषंतंगुरून्क्वापिकामैर्भोगैःसपर्यया ३० कुर्वं
तंविग्रहंकैश्चित्संधिंचाऽन्यत्रकेशवं कुत्रापिसहरामेणचिंतयंतंसतांशिवं राम
३१ पुत्राणांदुहितॄणांचकालेविध्युपयापनं दारैर्वरैस्तत्सदृशैःकल्पयंतंवि ४८
भूतिभिः ३२ प्रस्थापनोपानयनैरपत्यानांमहोत्सवान् वीक्ष्ययोगेश्वरेशस्य

येषांलोकाविसिस्मिरे ३३ यजंतंसकलान्देवान्क्वापिक्रतुभिरूर्जितैः पूर्तयंतं
क्वचिद्धर्मंकूपारामालयादिभिः ३४ चरंतंमृगयांक्वापिहयमारुह्यसैंधवं घ्नंतं
ततःपशून्मेध्यान्परीतंयदुपुंगवैः ३५ अव्यक्तलिंगंप्रकृतिष्वंतःपुरगृहादिषु
क्वचिच्चरंतंयोगेशंतत्तद्भावबुभुत्सया ३६ अथोवाचहृषीकेशंनारदःप्रहसन्नि
व योगमायोदयंवीक्ष्यमानुषीमीयुषोगतिं ३७ विदामयोगमायास्तेदुर्दर्शा
अपिमायिनां योगेश्वरात्मन्निर्भाताभवत्पादनिषेवया ३८ अनुजानीहिमांदेव
लोकांस्तेयशसाप्लुतान् पर्यटामितवोद्गायन्लीलांभुवनपावनीं ३९ श्रीभग
वानुवाच ब्रह्मन्धर्मस्यवक्ताहंकर्त्तातदनुमोदिता तच्छिक्षयंल्लोकमिममास्थि
तःपुत्रमाखिदः ४० श्रीशुकउवाच इत्याचरंतंसद्धर्मान्पावनान्गृहमेधिनां त
मेवसर्वगेहेषुसंतमेकंददर्शह ४१ कृष्णस्यानंतवीर्यस्ययोगमायामहोदयं मु
हुर्दृष्ट्वाऋषिरभूद्विस्मितोजातकौतुकः ४२ इत्यर्थकामधर्मेषुकृष्णेनश्रद्धिता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्मनां सम्यक्सभाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन्ययौ ४३ एवंमनुष्यपदवीम
नुवर्त्तमानोनारायणोखिलभवायगृहीतशक्तिः रेमेंगषोडशसहस्रवरांगना
नां सव्रीडसौहृदनिरीक्षणहासजुष्टः ४४ यानीहविश्वविलयोद्भववृत्तिहे
तुःकर्माण्यनन्यविषयाणिहरिश्चकार यस्त्वंगगायतिश्रृणोत्यनुमोदतेवाभ
क्तिर्भवेद्भगवतिह्यपवर्गमार्गे ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउ.
त्तरार्धेनसप्ततितमोऽध्यायः॥६९॥श्रीशुकउवाच॥अथोषस्युपवृत्तायांकुक्कुटान्
कूजतोऽशपन् गृहीतकंठ्यःपतिभिर्माधव्यो विरहातुराः १ वयांस्यरूरुव
न्कृष्णंबोधयंतीववंदिनः गायत्स्वलिष्वनिद्राणिमंदारवनवायुभिः २ मुहूर्त
तंतुवैदर्भीनामृष्यदतिशोभनं परिरंभणविश्लेषात्प्रियबाह्वंतरंगता ३ ब्राह्ममुहूर्तउ
त्थायवार्युपस्पृश्यमाधवः दध्यौप्रसन्नकरणआत्मानंतमसःपरं ४ एकंस्वयंज्यो
तिरनन्यमव्ययंस्वसंस्थयानित्यनिरस्तकल्मषं ब्रह्माख्यमस्योद्भवनाशहेतुभिः

स्वशक्तिभिर्लक्षितभावनिर्वृतिं ५ अथाप्लुतोंभस्यमलेयथाविधिक्रियाकलापं
परिधायवाससी चकारसंध्योपगमादिसत्तमोहुतानलोब्रह्मजजापवाग्यतः
६ उपस्थायार्कमुद्यंतंतर्पयित्वात्मनःकलाः देवानृषीन्पितॄन्वृद्धान्विप्रान्
भ्यर्च्यचात्मवान् ७ धेनूनांरुक्मशृंगीणांसाध्वीनांमौक्तिकस्रजां पयस्विनीनां
गृष्टीनांसवत्सानांसुवाससाम् ८ ददौरूप्यखुराग्राणांक्षौमाजिनतिलैःसह अ
लंकृतेभ्योविप्रेभ्योबद्वंबद्वंदिनेदिने ९ गोविप्रदेवतावृद्धगुरून्भूतानिसर्वशः नम
स्कृत्यात्मसंभूतीर्मंगलानिसमस्पृशत् १० आत्मानंभूषयामासनरलोकविभूषणं
वासोभिर्भूषणैःस्वीयैर्दिव्यस्रगनुलेपनैः ११ अवेक्ष्याज्यंतथादर्शंगोवृषद्विजदेवताः
कामांश्चसर्ववर्णानांपौरांतःपुरचारिणां प्रदाप्यप्रकृतीःकामैःप्रतोष्यप्रत्यनंदत
१२ संविभज्याग्रतोविप्रान्स्रक्तांबूलानुलेपनैः सुहृदःप्रकृतीर्दारानुपायुंक्त
ततःस्वयं १३ तावत्सूतउपानीयस्यंदनंपरमाद्भुतं सुग्रीवाद्यैर्हयैर्युक्तंप्रणम्याऽव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥५०॥

स्थितोऽग्रतः १४ गृहीत्वापाणिनापाणीसारथेस्तमथारुहत् सात्यकुद्धवसंयुक्तः
पूर्वाद्रिमिवभास्करः १५ ईक्षितोंतःपुरस्त्रीणांसव्रीडप्रेमवीक्षितैः कृच्छ्राद्विसृष्टोनिर्
गात्जातहासोहरन्मनः १६ सुधर्माख्यांसभांसर्वैर्वृष्णिभिःपरिवारितः प्राविशद्यन्नि
विष्टानांनसंत्यंगषडूर्मयः १७ तत्रोपविष्टःपरमासनेविभुर्बभौस्वभासाककुभोऽव
भासयन् वृतोनृसिंहैर्यदुभिर्यदूत्तमोयथोडुराजोदिवितारकागणैः १८ तत्रोपमंत्रि
णोराजन्नानाहास्यरसैर्विभुं उपतस्थुर्नटाचार्यानर्तक्यस्तांडवैःपृथक् १९ मृदंगवीणा
मुरजवेणुतालदरस्वनैः ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुःसूतमागधवंदिनः २० तत्राहुर्ब्राह्मणाःके
चिदासीनाब्रह्मवादिनः पूर्वेषांपुण्ययशसांराज्ञांचाकथयन्कथाः २१ तत्रैकःपुरुषो
राजन्नागतोऽपूर्वदर्शनः विज्ञापितोभगवतेप्रतीहारैःप्रवेशितः २२ सनमस्कृत्यकृ ॥राम॥
ष्णायपरेशायकृतांजलिः राज्ञामावेदयद्दुःखंजरासंधनिरोधजं २३ येचदिग्विजयेतस्य ॥५०॥
सन्नतिंनययुर्नृपाः प्रसह्यरुद्धास्तेनासन् नयुतेद्वेगिरिव्रजे २४ कृष्णकृष्णाप्रमेया

ई

त्मन्प्रपन्नभयभंजन वयंत्वांशरणंयामोभवभीताःपृथग्धियः २५ लोकोविकर्मनि
रतःकुशलेप्रमत्तःकर्मण्ययंत्वदुदितेभवदर्चनेस्वे यस्तावदस्यबलवानिहजीविताशां
सद्यश्छिनत्त्यनिमिषायनमोस्तुतस्मै २६ लोकेभवान्जगदिनःकलयाऽवतीर्णःस
द्रक्षणायखलनिग्रहणायचान्यः कश्चित्त्वदीयमतियातिनिदेशमीश किंवाजनःस्व
कृतमृच्छतितन्नविद्मः २७ स्वप्नायितंनृपसुखंपरतंत्रमीशशश्वद्भयेनमृतकेनधुरंव
हामः हित्वातदात्मनिसुखंत्वदनीहलभ्यंक्लिश्यामहेऽतिकृपणास्तवमाययेह २८ त
न्नोभवान्प्रणतशोकहरांघ्रियुग्मोबद्धान्वियुंक्ष्वमगधाह्वयकर्मपाशात् योभूभुजोयुत
मतंगजवीर्यमेकोबिभ्रद्रुरोधभवनेमृगराडिवावीः २९ योवैत्वयाद्विनवकृत्वउदात्तचक्र
भग्नोमृधेखलुभवंतमनंतवीर्यं जित्वान्लोकनिरतंसकृदूढदर्पोयुष्मत्प्रजारुजति
नोजिततद्विधेहि ३० इतिमागधसंरुद्धाभवद्दर्शनकांक्षिणः प्रपन्नाःपादमूलंतेदी
नानांशंविधीयतां ३१ राजदूतेब्रुवत्येवंदेवर्षिःपरमद्युतिः बिभ्रत्पिंगजटाभारंप्रा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भा॰द॰उ॰ ५९ दुरासीद्यथारविः ३२ तंदृष्ट्वाभगवान्कृष्णःसर्वलोकेश्वरेश्वरः ववंदउत्थितःशीर्ष्णा
ससभ्यःसानुगोमुदा ३३ सभाजयित्वाविधिवत्कृतासनपरिग्रहं बभाषेसूनृतैर्वा
क्यैःश्रद्धयातर्पयन्मुनिं ३४ अपिस्विदद्यलोकानांत्रयाणामकुतोभयं ननुभूयान्
भगवतोलोकान्पर्य्यटतोगुणः ३५ नहितेविदितंकिंचित्लोकेष्वीश्वरकर्तृषु अथ
पृच्छामहेयुष्मान्पांडवानांचिकीर्षितं ३६ नारदउवाच दृष्टामयातेबहुशोदुरत्यया
मायाविभोविश्वसृजश्चमायिनः भूतेषुभूमंश्चरतःस्वशक्तिभिर्वह्नेरिवच्छन्नरुचो
नमेऽद्भुतं ३७ तवेहितंकोर्हतिसाधुवेदितुंस्वमाययेदंसृजतोनियच्छतः यद्विद्यमाना
त्मतयाऽवभासतेतस्मैनमस्तेस्वविलक्षणात्मने ३८ जीवस्ययःसंसरतोविमोक्ष
णंनजानतोऽनर्थवहाच्छरीरतः लीलाऽवतारैःस्वयशःप्रदीपकंप्राज्वालयत्त्वातम राम ५९
हंप्रपद्ये ३९ अथाप्याश्रावयेब्रह्मन्नरलोकविडंबनं राज्ञःपैतृष्वस्रेयस्यभक्तस्यचचि
कीर्षितं ४० यक्ष्यतित्वांमखेंद्रेणराजसूयेनपांडवः पारमेष्ठ्यकामोनृपतिस्तद्भवान

नुमोदतां ४१ यस्मिन्देवक्रतुवरेभवंतंवैसुरादयः दिदृक्षवःसमेष्यंतिराजानश्चय
शस्विनः ४२ श्रवणात्कीर्त्तनाद्ध्यानात्पूयंतेंतेवसायिनः तवब्रह्ममयस्येशकिमुतेक्षा
भिमर्शिनः ४३ यस्यामलंदिवियशःप्रथितंरसायांभूमौचतेभुवनमंगलदिग्विता
नं मंदाकिनीतिदिविभोगवतीतिचाधोगंगेतिचेहचरणांबुपुनातिविश्वं ४४ श्रीशु
कउवाच तत्रतेष्वात्मपक्षेष्वगृह्णत्सुविजिगीषया वाचःपेशैःस्मयन्भृत्यमुद्धवंप्रा
हकेशवः ४५ श्रीभगवानुवाच त्वंहिनःपरमंचक्षुःसुहृन्मंत्रार्थतत्त्ववित् अथाऽत्रब्रू
ह्यनुष्ठेयंश्रद्दध्मःकरवामतत् ४६ इत्युपामंत्रितोभर्त्रासर्वज्ञेनापिमुग्धवत् निदेशं श्रीशुक॰
शिरसाधायउद्धवःप्रत्यभाषत ४७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेभगवद्या
स नैंप्रतितमोऽध्यायः॥७०॥श्रीशुकउवाच॥इत्युदीरितमाकर्ण्यदेवर्षेरुद्धवोऽब्रवीत्
सभ्यानांमतमाज्ञायकृष्णस्यचमहामतिः १॥उद्धवउवाच॥यदुक्तमृषिणादेवसाचि
व्यंयक्ष्यतस्त्वया कार्यंपैतृष्वस्रेयस्यरक्षाचशरणैषिणां २ यष्टव्यंराजसूयेनदिक्

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ चक्रजयिनाप्रभो अतोजरासुतज्जयउभयार्थीमतोमम ३ अस्माकंचमहानर्थो
॥५२॥ ह्येतेनैवभविष्यति यशश्चतवगोविंदराज्ञोबद्धान्विमुंचतः ४ सवेदुर्विषहोराजा
नागायुतसमोबले बलिनामपिचान्येषांभीमंसमबलंविना ५ द्वैरथेसतुजेतव्यो
माशताक्षौहिणीयुतः ब्रह्मण्योभ्यर्थितोविप्रैर्नप्रत्याख्यातिकर्हिचित् ६ ब्रह्मवेष
धरोगत्वातंभिक्षेतवृकोदरः हनिष्यतिनसंदेहोद्वैरथेतवसन्निधौ ७ निमित्तंपर
मीशस्यविश्वसर्गनिरोधयोः हिरण्यगर्भःशर्वश्चकालस्यारूपिणस्तव ८ गायंति
तेविशदकर्मगृहेषुदेव्योराज्ञांस्वशत्रुवधमात्मविमोक्षणंच गोप्यश्चकुंजरपतेर्ज
नकात्मजायाः पित्रोश्चलब्धशरणामुनयोवयंच ९ जरासंधवधःकृष्णभूर्य्यर्था
योपकल्पते प्रायःपापविपाकेनतववाभिमतःक्रतुः१०॥श्रीशुकउवाच॥इत्यु ॥राम॥
द्धवस्योराजन्सर्वतोभद्रमच्युतं देवर्षिर्यदुवृद्धाश्चकृष्णश्चप्रत्यपूजयन् ११ अथादि ॥५२॥
शत्प्रयाणायभगवान्देवकीसुतः भृत्यान्दारुकजैत्रादीन्अनुज्ञाप्यगुरून्विभुः

१२ निर्गमय्यावरोधान्स्वान्ससुतान्सपरिच्छदान् संकर्षणमनुज्ञाप्ययदुराजंचश
त्रुहन् १२ सूतोपनीतंस्वरथमारुहद्गरुडध्वजं १३ ततोरथद्विपभटसादिनायकैः
करालयापरिवृतआत्मसेनया मृदंगभेर्य्यानकशंखगोमुखैःप्रघोषघोषितककु
भोनिराक्रमत् १४ नवाजिकांचनशिबिकाभिरच्युतंसहात्मजाःपतिमनुसुव्रताय
युः वरांबराभरणविलेपनस्रजःसुसंवृतान्नृभिरसिचर्मपाणिभिः १५ नरोष्ट्रगोम
हिषखराश्वतर्यनःकरेणुभिःपरिजनवारयोषितः स्वलंकृताःकटकुटिकंबलांब
राद्युपस्करा ययुरधियुज्यसर्वतः १६ बलंबृहद्ध्वजपटछत्रचामरैर्वरायुधाभरण
किरीटवर्मभिः दिवांशुभिस्तुमुलरवंबभौरवेर्यथाऽर्णवःक्षुभिततिमिंगिलोर्मिभिः
१७ अथोमुनिर्यदुपतिनासभाजितःप्रणम्यतंहृदिविदधद्विहायसा निशम्यतद्
व्यवसितमाहृतार्हणोमुकुंदसंदर्शननिर्वृतेंद्रियः १८ राजदूतमुवाचेदंभगवान्प्रीण
यन्गिरा माभैष्टदूतभद्रंवोघातयिष्यामिमागधं १९ इत्युक्तःप्रस्थितोदूतोयथा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा॰द॰उ॥ वदवदन्नपान् तेपिसंदर्शनंशौरेःप्रसेक्षंतमुंत्सवः २० आनर्तसौवीरमरूंस्तीर्त्वाविनशनं
।।५३ हरिः गिरिन्नदीस्तीयायपुरग्रामव्रजाकरान् २१ ततोदृषद्वतींतीर्त्वामुकुंदोथसरस्वतीं
पंचालानथमत्स्यांश्चशक्रप्रस्थमथागमत् २२ तमुपागतमाकर्ण्यप्रीतोदुर्दर्शनंनृ
णां अजातशत्रुर्निरगात्सोपाध्यायःसुहृद्वृतः २३ गीतवादित्रघोषेणब्रह्मघोषे
णभूयसा अभ्ययात्सहृषीकेशंप्राणाःप्राणमिवादृताः २४ दृष्ट्वाविक्लिन्नहृदयःकृसं
स्नेहेनपांडवः चिरादृष्टंप्रियतमंसस्वजेथपुनःपुनः २५ दोर्भ्यांपरिक्रम्यरमाऽमलाल
यंमुकुंदगात्रंनृपतिर्हताऽशुभः लेभेपरांनिर्वृतिमश्रुलोचनोहृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकवि
भ्रमः २६ तंमातुलेयंपरिरभ्यनिर्वृतोभीमःस्मयन्प्रेमजवाकुलेंद्रियः यमौकिरीटीचसु
हृत्तमंमुदाप्रवृद्धबाष्पाःपरिरेभिरेच्युतं २७ युधिष्ठिरस्यभीमस्यकृत्वापादाभिवंदनं ॥राम॥
अर्जुनेनपरिष्वक्तोयमाभ्यामभिवादितः ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यवृद्धेभ्यश्चयथार्हतः ।।५३।।
२८ मानितोमानयामासकुरुसंजयकेकयान् सूतमागधगंधर्वाबंदिनश्चोपमंत्रिणः
२९

मृदंगशंखपटहवीणापणवगोमुखैः ब्राह्मणाश्चारविंदाक्षंतुष्टुवुर्ननृतुर्जगुः ३० एवंसु
हृद्भिःपर्य्यस्तःपुण्यश्लोकशिखामणिः संस्तूयमानोभगवान्विवेशाऽलंकृतंपुरं ३१ सं
सिक्तवर्त्मकरिणांमदगंधतोयैश्चित्रध्वजैःकनकतोरणपूर्णकुंभैः मृष्टात्मभिर्नवदुकूल
विभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्चविराजमानम् ३२ उद्दीप्तदीपबलिभिःप्रतिसद्मजा
लनिर्य्यातधूपरुचिरंविलसत्पताकं मूर्द्धन्यहेमकलशैरजतोरुशृंगैर्जुष्टंददर्शभवनैः
कुरुराजधाम ३३ प्राप्तंनिशम्यनरलोचनपानपात्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबं
धाः सद्योविसृज्यगृहकर्मपतींश्चतल्पेद्रष्टुंययुर्युवतयःस्म नरेंद्रमार्गे ३४ तस्मिन्सु
संकुलइभाश्वरथद्विपद्भिःकृष्णंसभार्य्यमुपलभ्यगृहाधिरूढाः नार्य्योविकीर्य्यकुसु
मैर्मनसोपगुह्यसुस्वागतंविदधुरुत्स्मयवीक्षितेन ३५ ऊचुःस्त्रियःपथिनिरीक्ष्यमुकुं
दपत्नीस्तारायथोडुपसहाःकिमकार्यमूभिः यच्चक्षुषांपुरुषमौलिरुदारहासलीला
वलोककलयोत्सवमातनोति ३६ तत्रतत्रोपसंगम्यपौरामंगलपाणयः चक्रुःसपर्य्यां

Indira Gandhi National Centre for the Arts

||भा०द०७०|| रुक्माद्यश्रेणीमुख्या हतेनसः ३७ अंतःपुरजनैः प्रीत्या मुकुंदः फुल्ललोचनैः ससंभ्रमै
||५४|| रभ्युपेतः प्राविशद्राजमंदिरम् ३८ पृथा विलोक्य भ्रात्रेयं कृष्णं त्रिभुवनेश्वरम् प्रीता
त्मोत्थाय पर्यंकात् सस्नुषा परिषस्वजे ३९ गोविंदं गृहमानीय देवदेवेशमादृतः पू
जायां नाविदत्कृत्यं प्रमोदोपहतो नृपः ४० पितृष्वसुर्गुरुस्त्रीणां कृष्णश्चक्रेभिवादनं
स्वयं च कृष्णया राजन् भगिन्या चाभिवंदितः ४१ श्वश्र्वा संचोदिता कृष्णा कृष्णपत्नी
श्च सर्वशः आनर्च रुक्मिणीं सत्यां भद्रां जांबवतीं तथा ४२ कालिंदीं मित्रविंदां च
शैब्यां नाग्नजितीं सतीं अन्याश्चाभ्यागता यास्तु वासःस्रग्मंडनादिभिः ४३ सुखं
निवासयामास धर्मराजो जनार्दनं ससैन्यं सानुगामात्यं सभार्यं च नवं नवं ४४
तर्पयित्वा खांडवेन वह्निं फाल्गुनसंयुतः मोचयित्वा मयं येन राज्ञे दिव्या सभा कृ ||ए०म||
ता ४५ उवास कतिचिन्मासान् राज्ञः प्रियचिकीर्षया विहरन् रथमारुह्य फाल्गु ||५४||
नेन भटैर्वृतः ४६ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे एकसप्ततितमोऽध्यायः ||

||७१|| श्रीशुक उवाच। एकदा तु सभामध्ये आस्थितो मुनिभिर्वृतः ब्राह्मणैः क्ष
त्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभिश्च युधिष्ठिरः १ आचार्यैः कुलवृद्धैश्च ज्ञातिसंबंधिबांधवैः
शृण्वतामेव चैतेषां आभाष्येदमुवाच ह २ युधिष्ठिर उवाच क्रतुराजेन गोविंद
राजसूयेन पावनीः यक्ष्ये विभूतीर्भवतस्तत्संपादय नः प्रभो ३ त्वत्पादुके अ
विरतं परि ये चरंति ध्यायंत्यभद्रनशने शुचयो गृणंति। विंदंति ते कमलनाभ भवा
पवर्गमाशासते यदि त आशिष ईश नान्ये ४ तद्देवदेव भवतश्चरणार[illegible] विंदसे
वानुभावमिह पश्यतु लोक एषः। ये त्वां भजंति न भजंत्युत वोभयेषां निष्ठां प्रदर्शय वि
भो कुरुसंजयानां ५ न ब्रह्मणः स्वपरभेदमतिस्तव स्यात् सर्वात्मनः समदृशः स्व
सुखानुभूतेः। संसेवतां सुरतरोरिव ते प्रसादः सेवानुरूपमुदयो न विपर्ययोऽत्र ६
श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितं राजन् भ[illegible]वता शत्रुकर्शन कल्याणी येन ते की
र्तिर्लोकाननुभविष्यति ७ ऋषीणां पितृदेवानां सुहृदामपि नः प्रभो सर्वेषाम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥ भा०द०स्क॥ ॥५५॥

विभूतानामीप्सितःक्रतुराडयं ८ विजित्यनृपतीन्सर्वान्कृत्वाचजगतींवशे संभ
त्यसर्वसंभारानाहरस्वमहाक्रतुं ९ एतेतेभ्रातरोराजन्लोकपालांशसंभवाः
जितोस्म्यात्मवतातेऽहंदुर्जयोयोऽकृतात्मभिः १० नकश्चिन्मत्परंलोकेतेजसाय
शसाश्रिया विभूतिभिर्वाऽभिभवेद्देवोपिकिमुपार्थिवः ११ श्रीशुकउवाच निशम्यभग
वद्गीतंप्रीतःफुल्लमुखांबुजः भ्रातॄन्दिग्विजयेयुंक्तविष्णुतेजोपबृंहितान् १२ सहदे
वंदक्षिणस्यामादिशत्सहसृंजयैः दिशिप्रतीच्यांनकुलमुदीच्यांसव्यसाचिनं प्राच्यांवृ
कोदरंमत्स्यैःकेकयैःसहमद्रकैः १३ तेविजित्यनृपा नवीराआजह्रुर्दिग्भ्यओज
सा अजातशत्रवेभूरिद्रविणंनृपयक्ष्यते १४ श्रुत्वाऽजितंजरासंधंनृपतेर्ध्यायतो
हरिः आहोपायंतमेवाद्यउद्धवोयमुवाचह १५ भीमसेनोऽर्जुनःकृष्णोब्रह्मलिंग ॥ राम॥
धरास्त्रयः जग्मुर्गिरिव्रजंतातबृहद्रथसुतोयतः १६ तेगत्वातिथ्यवेलायांगृहे ॥ ५५॥
षुगृहमेधिनं ब्रह्मण्यंसमयाचेरन्राजन्याब्रह्मलिंगिनः १७ राजन्विद्ध्यतिथी

न्प्राप्तानर्थिनोदूरमागतान् तन्नःप्रयच्छभद्रंतेयद्वयंकामयामहे १८ किंदुर्मर्षंति
तिक्षूणांकिमकार्यमसाधुभिः किमदेयंवदान्यानांकःपरःसमदर्शिनाम् १९ योऽनि
त्येनशरीरेणसतांगेयंयशोध्रुवम् नाचिनोतिस्वयंकल्पःसवाच्यःशोच्यएवसः २०
हरिश्चंद्रोरंतिदेवउंछवृत्तिःशिबिर्बलिः व्याधःकपोतोबहवोह्यध्रुवेणध्रुवंगताः २१ श्रीशु णाध्रुवं
कउवाच स्वरैराकृतिभिस्तांस्तुप्रकोष्ठैर्ज्याहतैरपि राजन्यबंधून्विज्ञायदृष्टपूर्वान
चिंतयत् २२ राजन्यबंधवोह्येतेब्रह्मलिंगानिबिभ्रति ददामिभिक्षितंतेभ्यआत्मा
नमपिदुस्त्यजं २३ बलेर्नुश्रूयतेकीर्तिर्विततादिक्ष्वकल्मषा ऐश्वर्याद्भ्रंशितस्या
पिविप्रव्याजेनविष्णुना २४ श्रियंजिहीर्षतेंद्रस्यविष्णवेद्विजरूपिणे जानन्नपिम
हींप्रादात्वार्यमाणोऽपिदैत्यराट् २५ जीवताब्राह्मणार्थायकोन्वर्थःक्षत्रबंधुना
देहेनपतमानेननेहताविपुलंयशः २६ इत्युदारमतिःप्राहकृष्णार्जुनवृकोदरान्
हेविप्राव्रियतांकामोददाम्यात्मशिरोपिवः २७ श्रीभगवानुवाच युद्धंनोदेहिरा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा० द० उ० जेद्रद्वंद्वशोयदिमन्यसे युद्धार्थिनोवयंप्राप्ताराजन्यानान्नकांक्षिणः २८ असौवृ
५६ कोदरःपार्थःतस्यभ्राताऽर्जुनोह्ययं अनयोर्मातुलेयंमांकृष्णंजानीहितेरिपुं
२९ एवमावेदितोराजा जहासोच्चैःस्ममागधः आहचामर्षितोमंदायुद्धंतर्हिददा
मिवः ३० नत्वयाभीरुणायोत्स्येयुधिविक्लवचेतसा मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वासमुद्रं
शरणंगतः ३१ अयंतुवयसातुल्योनातिसत्वोनमेसमः अर्जुनोनभवेद्योद्धाभी
मस्तुल्यबलोमम ३२ इत्युक्त्वाभीमसेनायप्रादायमहतीगदां द्वितीयांस्वयमा
दायनिर्जगामपुराद्बहिः ३३ ततःसमेखलेवीरौसंयुक्तावितरेतरौ जघ्नतुर्वज्र
कल्पाभ्यांगदाभ्यांरणदुर्मदौ ३४ मंडलानिविचित्राणिसव्यंदक्षिणमेवच च
रतोःशुशुभेयुद्धंनटयोरिवरंगिणोः ३५ ततश्चटचटाशब्दोवज्रनिष्पेषसन्नि राम
भः गदयोःक्षिप्तयोराजन्दंतयोरिवदंतिनोः ३६ तेवैगदेभुजजवेननिपात्य ५६
मानेअन्योन्यतोंसकटिपादकरोरुजत्रुं चूर्णीबभूवतुरुपेत्ययथार्कशाखे

संयुध्यतोर्द्विरदयोरिवदीप्तमन्व्योः ३७ इत्थंतयोःप्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौक्रुद्धौस्वमुष्टि
भिरयस्पर्शैरपिष्टां शब्दस्तयोःप्रहरतोरिभयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनो
त्थः ३८ तयोरेवंप्रहरतोःसमशिक्षाबलौजसोः निर्विशेषमभूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृ
प ३९ एवंतयोर्महाराजयुध्यतोःसप्तविंशतिः दिनानिनिरगंस्तत्रसुहृद्वन्निशिति
ष्ठतोः ४० एकदामातुलेयंवैप्राहराजन्वृकोदरः नशक्तोहंजरासंधंनिर्जेतुंयुधिमा
धव ४१ शत्रोर्जन्ममृतीविद्वान्जीवितंचजराकृतं पार्थमाप्याययन्स्वेनतेजसाचिंत
यद्धरिः ४२ संचिंत्यारिवधोपायंभीमस्यामोघदर्शनः दर्शयामासविटपंपाटयन्नि
वसंज्ञया ४३ तद्विज्ञायमहासत्वोभीमःप्रहरतांवरः गृहीत्वापादयोःशत्रुंपातयामा
सभूतले ४४ एकंपादंपदाक्रम्यदोर्भ्यामन्यंप्रगृह्यसः गुदतःपाटयामासशाखामिव
महागजः ४५ एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांशके एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णेशकलेददृशुः
प्रजाः ४६ हाहाकारोमहानासीन्निहतेमगधेश्वरे पूजयामासतुर्भीमंपरिरभ्यजया

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

च्युतो ४७ सहदेवंतत्तनयंभगवान्भूतभावनः अभ्यषिंचदमेयात्मामगधानांपतिंप्रभुः
मोचयामासराजन्यान्संरुद्धामागधेनये ४८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे
जरासंधवधोनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥७२॥ श्रीशुक उवाच ॥ अयुतेद्वेशतान्यष्टौ
लयायुधिनिर्ज्जिताः तेनिर्गतागिरिद्रोण्यामलिनामलवाससः १ क्षुत्क्षामाः शुष्क
वदनाः संरोधपरिकर्शिताः ददृशुस्तेघनश्यामंपीतकौशेयवाससं श्रीवत्सांगंचतुर्बा
हुंपद्मगर्भारुणेक्षणं चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलं ३ पद्महस्तंगदाशंखरथांगै
रुपलक्षितं किरीटहारकटककटिसूत्रांगदांचितं ४ भ्राजद्वरमणिग्रीवंनिवीतंवनमा
लया पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया ५ जिघ्रंतइवनासाभ्यांरभंतइवबाहुभिः प्र
णेमुर्हतपाप्मानोमूर्द्धभिःपादयोर्हरेः ६ कृष्णसंदर्शनाह्लादध्वस्तसंरोधनक्लमाः
प्रशशंसुर्हृषीकेशंगीर्भिःप्रांजलयोनृपाः ७ राजानऊचुः नमस्तेदेवदेवेशप्रपन्नार्ति
हराऽव्यय प्रपन्नान्पाहिनः कृष्णनिर्विण्णान्घोरसंसृतेः ८ नैनंनाथानुसूयामोमा

गधंमधुसूदन अनुग्रहोयद्भवतोराज्ञांराज्यच्युतिर्विभो ९ राज्यैश्वर्य्यमदोन्नद्धोनश्रे
योविंदतेनृपः त्वन्मायामोहितोनित्यामन्यतेसंपदोऽचलाः १० मृगतृष्णांयथाबा
लामन्यंतउदकाशयं एवंवैकारिकींमायामयुक्तावस्तुचक्षते ११ वयंपुराश्रीमदनष्ट
दृष्टयोजिगीषयाऽस्याइतरेतरस्पृधः घ्नंतःप्रजाःस्वाअतिनिर्घृणाःप्रभोमृत्युंपु
रस्त्वाऽविगणय्यदुर्मदाः १२ तएवकृष्णाऽद्यगभीररंहसादुरंतवीर्येणविचालिताः
श्रियः कालेनतन्वाभवतोनुकंपयाविनष्टदर्प्पाश्चरणौस्मरामते १३ अथोनरा
ज्यंमृगतृष्णिरूपितंदेहेनशश्वत्पततारुजांभुवा उपासितव्यंस्पृहयामहेविभोक्रि
याफलंप्रेत्यचकर्णरोचनम् १४ तन्नःसमादिश्योपायंयेनतेचरणाऽब्जयोः स्मृ
तिर्यथानविरमेदपिसंसरतामिह १५ कृष्णायवासुदेवायहरयेपरमात्मने
प्रणतक्लेशनाशायगोविंदायनमोनमः १६ श्रीशुकउवाच संस्तूयमानोभग
वान्राजभिर्मुक्तबंधनैः तानाहकरुणस्तातशरण्यःश्लक्ष्णयागिरा १७ श्रीभग

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वानुवाच॥अथप्रभृतिवोभूपामय्यात्मन्यखिलेश्वरे सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमा
शंसितंतथा १८ दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवंतऋतभाषिणः श्रियैश्वर्यमदोन्ना
हंपश्यउन्मादकंनृणां १९ हैहयोनहुषोवेणोरावणोनरकोऽपरे श्रीमदाद्भ्रंशि
ताःस्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः २० भवंतएतद्विज्ञायदेहाद्युत्पाद्यमंतवत् मांयजंतो
ऽध्वरैर्युक्ताःप्रजाधर्मेणरक्षथ २१ संतन्वंतःप्रजातंतून्सुखंदुःखंभवाऽभवौ प्राप्तं
प्राप्तंचसेवंतोमच्चित्ताविचरिष्यथ २२ उदासीनाश्चदेहादावात्मारामाधृतव्रताः
मय्यावेश्यमनःसम्यङ्मामंतेब्रह्मयास्यथ २३ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यनृपान्कृ
ष्णोभगवान्भुवनेश्वरः तेषांन्ययुंक्तपुरुषान्स्त्रियोमज्जनकर्मणि २४ सपर्यांका
रयामाससहदेवेनभारत नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैःस्रग्विलेपनैः २५ भोजयित्वा
वरान्नेनसुस्नातान्समलंकृतान् भोगैश्चविविधैर्युक्तान्तांबूलाद्यैर्नृपोचितैः
२६ तेपूजितामुकुंदेनराजानोमृष्टकुंडलाः विरेजुर्मोचिताःक्लेशात्प्रावृडंतेय

थाग्रहाः २७ रथान्सदश्वानारोप्यमणिकांचनभूषितान् प्रीणय्यसूनृतैर्वाक्यैः
स्वदेशान्प्रत्ययापयत् २८ तएवंमोचिताःकृच्छ्रात्कृष्णेनसुमहात्मना ययुस्त
मेवध्यायंतःकृतानिचजगत्पतेः २९ जगदुःप्रकृतिभ्यस्तेमहापुरुषचेष्टितं य
थान्वशासद्भगवांस्तथाचक्रुरतंद्रिताः ३० जरासंधंघातयित्वाभीमसेनेनके
शवः पार्थाभ्यांसंयुतःप्रायात्सहदेवेनपूजितः ३१ गत्वातेखांडवप्रस्थंशंखा
न्दध्मुर्जितारयः हर्षयंतःस्वसुहृदोदुर्हृदांचासुखावहाः ३२ तच्छ्रुत्वाप्रीतमन
सइंद्रप्रस्थनिवासिनः मेनिरेमागधंशांतंराजाचाप्तमनोरथः ३३ अभिवंद्या
थराजानंभीमाऽर्जुनजनार्दनाः सर्वमाश्रावयांचक्रुरात्मनायदनुष्ठितं ३४
निशम्यधर्मराजस्तत्केशवेनानुकंपितं आनंदाश्रुकलांमुंचन्प्रेम्णानोवाचकिं
चन ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥
७३॥श्रीशुकउवाच॥एवंयुधिष्ठिरोराजाजरासंधवधंविभो कृष्णस्यचाऽनुभा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वंतंश्रुत्वाप्रीतस्तमब्रवीत् १ युधिष्ठिर उवाच येस्युस्त्रैलोक्यगुरवः सर्वलोकमहे
श्वराः वहंतिदुर्लभंलब्ध्वाशिरसैवाऽनुशासनं २ सभवानरविंदाक्षोदीनानामीश
मानिनां धत्तेऽनुशासनंभूमंस्तदत्यंतविडंबनम् ३ नह्येकस्याऽद्वितीयस्यब्रह्मणः
परमात्मनः कर्मभिर्वर्द्धतेतेजोह्रसतेचयथारवेः ४ नवैतेऽजितभक्तानांममाहमिति
माधव त्वंतवेतिचनानाधीःपशूनामिवर्वैकृता ५ श्रीशुक उवाच इत्युक्त्वायज्ञि
येकालेवव्रेयुक्तान्सऋत्विजः कृष्णाऽनुमोदितःपार्थोब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ६
द्वैपायनोभरद्वाजःसुमंतुर्गौतमोऽसितः वसिष्ठश्च्यवनःकण्वोमैत्रेयःकवषस्त्रि
तः ७ विश्वामित्रोवामदेवःसुमतिर्जैमिनिःक्रतुः पैलःपराशरोगर्गोवैशंपाय
नएवच ८ अथर्वाकश्यपोधौम्योरामोभार्गवआसुरिः॑ ९ उपहूतास्तथाचा
न्यद्रोणभीष्मकृपादयः धृतराष्ट्रःसहसुतोविदुरश्चमहामतिः १० ब्राह्मणाः
क्षत्रियावैश्याःशूद्रायत्रदिदृक्षवः तत्रेयुःसर्वराजानोराज्ञांप्रकृतयोनृप ११ ततस्ते

वीतिहोत्रोमधुच्छंदोवीरसेनोऽकृतव्रणः॥

देवयजनंब्राह्मणाःस्वर्णलांगलैः कृष्ट्वातत्रयथाम्नायंदीक्षयांचक्रिरेनृपं १२ हैमाः
किलोपकरणावरुणस्ययथापुरा इंद्रादयोलोकपालाविरिंचिभवसंयुताः १३
सगणाःसिद्धगंधर्वाविद्याधरमहोरगाः मुनयोयक्षरक्षांसिखगकिन्नरचारणाः
१४ राजानश्चसमाहूताराजपत्न्यश्चसर्वशः राजसूयंसमीयुःस्मराज्ञःपांडुसु
तस्यवै मेनिरेकृष्णभक्तस्यसूपपन्नमविस्मिताः १५ अयाजयन्महाराजंयाज
कादेववर्चसः राजसूयेनविधिवत्प्राचेतसमिवाऽमराः १६ सौत्येऽहन्यवनीपा
लोयाजकान्सदसस्पतीन् अपूजयन्महाभागान्यथावत्सुसमाहितः १७
सदस्याग्र्यार्हणार्हंवैविमृशंतःसभासदः नाऽध्यगच्छन्ननेकांत्वात्सहदेवस्तदाऽ
ब्रवीत् १८ अर्हतिह्यच्युतःश्रैष्ठ्यंभगवान्सात्वतांपतिः एषवैदेवताःसर्वादेशका
लधनादयः १९ यदात्मकमिदंविश्वंक्रतवश्चयदात्मकाः अग्निराहुतयोमंत्राः
सांख्यंयोगश्चयत्परः २० एकएवाऽद्वितीयोसावैतदात्म्यमिदंजगत् आत्म

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नात्माश्रयः सभ्याः सजसवतिर्हसजः २१ विविधानीहकर्माणिजनयन्यदवेक्ष
या ईहतेयदयंसर्वः श्रेयोधर्मादिलक्षणं २२ तस्मात्कृष्णायमहतेदीयतांपरमार्ह
णं एवंचेत्सर्वभूतानामात्मनश्चार्हणंभवेत् २३ सर्वभूतात्मभूतायकृष्णाया
नन्यदर्शिने देयंशांतायपूर्णायदत्तस्यानंत्यमिच्छता २४ इत्युक्त्वासहदेवोऽभूत्
तूष्णींकृष्णाऽनुभाववित् तच्छ्रुत्वातुष्टुवुः सर्वेसाधुसाध्विति सत्तमाः २५ श्रुत्वा
द्विजेरितंराजाज्ञात्वाहार्दंसभासदां समर्हयद्धृषीकेशंप्रीतः प्रणयविह्वलः
२६ तत्पादाववनिज्यापः शिरसालोकपावनीः सभार्यः साऽनुजाऽमात्यः स
कुटुंबोवहन्मुदा २७ वासोभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्चमहाधनैः अर्हयित्वाश्रुपू
र्णाक्षोनाशकत्समवेक्षितुं २८ इत्थंसभाजितंवीक्ष्यसर्वेप्रांजलयोजनाः नमो
जयेतिनेमुस्तंनिपेतुः पुष्पवृष्टयः २९ इत्थंनिशम्यदमघोषसुतः स्वपीठादुत्था
यकृष्णगुणवर्णनजातमन्युः उ   त्क्षिप्यबाहुमिदमाहसदस्यमर्षीसंश्राव

यन्भगवतेपरुषाण्यभीतः ३० ईशोदुरत्ययः कालइतिसत्यवतीश्रुतिः वृद्धाना
मपियद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ३१ यूयंपात्रविदांश्रेष्ठामामध्वंबालभाषितं
सदसस्पतयः सर्वेकृष्णोयत्संमतोर्हणे ३२ तपोविद्याव्रतधरान्ज्ञानविध्वस्तक
ल्मषान् परमर्षीन्ब्रह्मनिष्ठान्लोकपालैश्चपूजितान् ३३ सदसस्पतीनतिक्र
म्यगोपालः कुलपांसनः यथाकाकः पुरोडाशंसपर्य्यांकथमर्हति ३४ वर्णाश्रमकु
लापेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः स्वैरवर्तीगुणैर्हीनः सपर्यांकथमर्हति ३५ ययातिने
षांहिकुलंशप्तंसद्भिर्बहिःकृतं वृथापानरतंशश्वत्सपर्यांकथमर्हति ३६ ब्रह्मर्षि
सेवितान्देशान्हित्वैतेब्रह्मवर्चसं समुद्रंदुर्गमाश्रित्यबाधंतेदस्यवः प्रजाः ३७
एवमादीन्यभद्राणिबभाषेनष्टमंगलः नोवाचकिंचिद्भगवान्यथासिंहः शिवा
रुतं ३८ भगवन्निंदनंश्रुत्वादुःसहंतत्सभासदः कर्णौपिधायनिर्जग्मुः शपंत
श्चेदिपंरुषा ३९ निंदांभगवतः शृण्वंस्तत्परस्यजनस्यवा ततोनापैतियः सोपी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
६१

यासधः स्वकृतात्च्युतः ४० ततः पांडुसुताः क्रुद्धामत्स्यकेकेयसंजयाः उदायुधा
समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ४१ ततश्चैद्यस्त्वसंभ्रांतोजगृहेखड्गचर्मणी भर्त्सय
न्कृष्णपक्षीयानराज्ञः सदसिभारत ४२ तावदुत्थायभगवान्स्वान्निवार्यस्वयंरुषा
शिरः क्षुरांतचक्रेणजहारापततोरिपोः ४३ शब्दः कोलाहलोप्यासीत्शिशुपा
लेहतेमहान् तस्यानुयायिनोभूपादुद्रुवुर्जीवितैषिणः ४४ चैद्यदेहोत्थितंज्योतिर्वा
सुदेवमुपाविशत् पश्यतांसर्वभूतानामुल्केवभुविखात्च्युता ४५ जन्मत्रयानु
गुणितवैरसंरब्धयाधिया ध्यायंस्तन्मयतांयातोभावोहिभवकारणं ४६ ऋत्वि
ग्भ्यः ससदस्येभ्योदक्षिणांविपुलामदात् सर्वान्संपूज्यविधिवत्चक्रेवभृथमेकरा
ट् ४७ साधयित्वाक्रतुंराज्ञः कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः उवासकतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभि राम
याचितः ४८ ततोऽनुज्ञाप्यराजानमनिच्छंतमपीश्वरः ययौसभार्यः सामात्यः स्व ६१
पुरंदेवकीसुतः ४९ वर्णितंतदुपाख्यानंमयातेबहुविस्तरं वैकुंठवासिनोर्जन्मवि

प्रशापात्पुनः पुनः ५० राजसूयावभृथ्येनस्नातोराजायुधिष्ठिरः ब्रह्मक्षत्रसभाम
ध्येशुशुभेसुरराडिव: ५१ राज्ञासभाजिताः सर्वेसुरमानवखेचराः कृष्णंक्रतुंचशंसं
तः स्वधामानिययुर्मुदा ५२ दुर्योधनमृतेपापंकलिंकुरुकुलामयं योनसेहेश्रि
यंस्फीतांदृष्ट्वापांडुसुतस्यतां ५३ यइदंकीर्तयेद्विष्णोः कर्मचैद्यवधादिकं राजमोक्षं
वितानंचसर्वपापैः प्रमुच्यते ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेशिशु
पालवधश्चतुःसप्ततितमोध्यायः ॥७४॥ राजोवाच ॥ अजातशत्रोस्तंदृष्ट्वाराजसू
यमहोदयं सर्वेमुमुदिरेब्रह्मन्नृदेवायेसमागताः १ दुर्योधनंवर्जयित्वाराजान
स्सर्षयः सुराः इतिश्रुतंनोभगवंस्तत्रकारणमुच्यतां २ ऋषिरुवाच पितामहस्य
तेयज्ञेराजसूयेमहात्मनः बांधवाः परिचर्यायांतस्यासन्प्रेमबंधनाः ३ भीमोम
हानसाध्यक्षोधनाध्यक्षः सुयोधनः सहदेवस्तुपूजायांनकुलोद्रव्यसाधने ४ गुरु
शुश्रूषणेजिष्णुः कृष्णः पादावनेजने परिवेषणेद्रुपदजाकर्णोदानेमहामनाः ५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥ भा०द०उ०॥ युयुधानोविकर्णश्चहार्दिक्योविदुरादयः बाल्हीकपुत्राभूर्याद्यायेचसंतर्दनादयः ६ नि
॥ ६२॥ रूपितामहायज्ञेनानाकर्मसुतेतदा प्रवर्त्ततेस्मराजेन्द्रराज्ञःप्रियचिकीर्षवः ७ ऋत्वि
क्सदस्यबहुवित्सुसुहृत्तमेषुस्विष्टेषुसूनृतसमर्हणदक्षिणाभिः चैद्येचसात्वतपतेश्च
रणंप्रविष्टेचक्रुस्ततस्त्ववभृथस्नपनंद्युनद्यां ८ मृदंगशंखपणवधुंधुर्यानकगोमु
खाः वादित्राणिविचित्राणिनेदुरावभृथोत्सवे ९ नर्त्तक्योननृतुर्हृष्टागायकायूथ
शोजगुः वीणावेणुतलोन्नादस्तेषांसदिवमस्पृशत् १० चित्रध्वजपताकाग्रैरि
भेंद्रस्यंदनार्वभिः स्वलंकृतैर्भटैर्भूपानिर्ययूरुक्ममालिनः ११ यदुसृंजयकांबोजकु
रुकेकयकोशलाः कंपयंतोभुवंसैन्यैर्यजमानपुरःसराः १२ सदस्यर्त्विग्द्विजश्रेष्ठा
ब्रह्मघोषेणभूयसा देवर्षिपितृगंधर्वास्तुष्टुवुःपुष्पवर्षिणः १३ स्वलंकृतानरानार्यो ॥राम॥
र्योगंधस्रग्भूषणांबरैः विलिंपंत्योनिषिंचंत्योविजह्रुर्विविधै रसैः १४ तैलगोरस ॥६२॥
गंधोदहरिद्रासांद्रकुंकुमैः पुंभिर्लिप्ताःप्रलिंपंत्योविजह्रुर्वारयोषितः १५ गुप्ता

नभिर्निरगमन्नुपलब्धुमेतद्व्योमयथादिविविमानवरैर्नदेव्यः ताम्रानुलेपसखिभिः
परिषिच्यमानाःसव्रीडहासविकसद्वदनाविरेजुः १६ तादेवरानुतसखीन्सिषिचुर्दृती
भिःक्लिन्नांबराविवृतगात्रकुचोरुमध्याः औत्सुक्यमुक्तकबराच्च्यवमानमाल्याः क्षो
भंदधुर्मलधियांरुचिरैर्विहारैः १७ ससम्राड्रथमारूढःसदश्वंरुक्ममालिनं व्यरो
चतस्वपत्नीभिःक्रियाभिःक्रतुराडिव १८ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वातेतमृत्विजः
आचांतंस्ना पयांचक्रुर्गंगायांसहकृष्णया १९ देवदुंदुभयोनेदुर्नरदुंदुभिभिःसमं
मुमुचुःपुष्पवर्षाणिदेवर्षिपितृमानवाः २० सस्नुस्तत्रततःसर्ववर्णाश्रमयुतानराः
महापातक्यपियतःसद्योमुच्येतकिल्बिषात् २१ अथराजाहतेक्षौमेपरिधायस्व
लंकृतः ऋत्विक्सदस्यविप्रादीनानर्चाभरणांबरैः २२ बंधूञ्ज्ञातिन्नृपान्मित्रसुहृदो
न्यांश्चसर्वशः अभीक्ष्णंपूजयामासनारायणपरोनृपः २३ सर्वेजनाःसुररुचोमणि
कुंडलस्रगुष्णीषकंचुकदुकूलमहार्घ्यहाराः नार्यश्चकुंडलयुगालकवृंदजुष्टवक्त्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० श्रियःकनकमेखलयाविरेजुः २४ अथर्त्विजोमहाशीलाःसदस्याब्रह्मवादिनः ब्रह्मक्षत्रि
६३ यविट्शूद्राराजानोयेसमागताः २५ देवर्षिपितृभूतानिलोकपालाःसहानुगाः पूजिता
स्तमनुज्ञाप्यस्वधामानिययुर्नृप २६ हरिदासस्यराजर्षेराजसूयमहोदयं नैवातृप्यन्प्र
शंसंतःपिबन्मर्त्योमृतंयथा २७ ततोयुधिष्ठिरोराजासुहृत्संबंधिबांधवान् प्रेम्णानि
वारयामासकृष्णंचत्यागकातरः २८ भगवानपितत्रांगन्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः प्रस्थाप्य
यदुवीरांश्चसांबादींश्चकुशस्थलीं २९ इत्थंराजाधर्मसुतोमनोरथमहार्णवं सुदुस्तरंसमुत्ती
र्यकृष्णेनासीद्गतज्वरः ३० एकदांतःपुरेतस्यवीक्ष्यदुर्योधनःश्रियं अतप्यद्राजसूयस्य
महित्वंचाच्युतात्मनः ३१ यस्मिन्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरेंद्रलक्ष्मीर्नानाविभांतिकिलविश्व
सृजोपक्लृप्ताः ताभिःपतीन्द्रुपदराजसुतोपतस्थेयस्यांविषक्तहृदयःकुरुराडतप्यत् ३२ राम
यस्मिंस्तदामधुपतेर्महिषीसहस्रंश्रोणीभरेणशनकैःक्वणदंघ्रिशोभं मध्येसुचारुकु ६३
चकुंकुमशोणहारंश्रीमन्मुखंप्रचलकुंडलकुंतलाढ्यं ३३ सभायांमयक्लृप्तायांक्वापि

धर्मसुतोधिराट् वृतोनुजैर्बंधुभिश्चकृष्णेनापिस्वचक्षुषा ३४ आसीनःकांचनेसाक्षादा
सनेमघवानिव पारमेष्ठ्यश्रियाजुष्टः स्तूयमानश्चवंदिभिः ३५ तत्रदुर्योधनोमानीपरी
तोभ्रातृभिर्नृप किरीटमालीन्यविशदसिहस्तःक्षिपन्रुषा ३६ स्थलेभ्यगृह्णाद्वस्त्रांतं
जलंमत्वास्थलेपतत् जलेचस्थलवद्भ्रांत्यामयमायाविमोहितः ३७ जहासभीमस्तंदृ
ष्ट्वास्त्रियोनृपतयोपरे निवार्यमाणाअप्यंगराज्ञाकृष्णानुमोदिताः ३८ सव्रीडितोवा
ग्वदनोरुषाज्वलन्निष्क्रम्यतूष्णींप्रययौगजाह्वयं हाहेतिशब्दःसुमहानभूत्सतामजात
शत्रुर्विमनाइवाभवत् बभूवतूष्णींभगवान्भुवोभरंसमुज्जिहीर्षुर्भ्रमतिस्मयद्दृशा
३९ एतत्तेभिहितंराजन्यत्पृष्टोहमिहत्वया सुयोधनस्यदौरात्म्यंराजसूयेमहाक्र
तौ ४० ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदुर्योधनस्यमानभंगोनामपं
चसप्ततितमोध्यायः ॥ ७५ ॥ श्रीशुकउवाच अथान्यदपिकृष्णस्यशृणुकर्माद्भुतंनृ
प क्रीडानरशरीरस्ययथासौभपतिर्हतः १ शिशुपालसखःशाल्वोरुक्मिण्युद्वाहआगतः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
६४

यदुभिर्निर्जितःसंख्येजरासंधादयस्तथा २ शाल्वःप्रतिज्ञामकरोत्शृण्वतांसर्वभूभुजां
अयादवींक्ष्मांकरिष्येपौरुषंममपश्यत ३ इतिमूढःप्रतिज्ञायदेवंपशुपतिंप्रभुं आ
राधयामासनृपःपांसुमुष्टिंसकृद्ग्रसन् ४ संवत्सरांतेभगवानाशुतोषउमापतिः
वरेणछंदयामासशाल्वंशरणमागतम् ५ देवासुरमनुष्याणांगंधर्वोरगरक्षसां
अभेद्यंकामगंवव्रेसयानंवृष्णिभीषणं ६ तथेतिगिरिशादिष्टोमयःपरपुरंजयः
पुरंनिर्मायशाल्वायप्रादात्सौभमयस्मयं ७ सलब्ध्वाकामगंयानंतमोधामदु
रासदं ययौद्वारवतींशाल्वोवैरंवृष्णिकृतंस्मरन् ८ निरुध्यसेनयाशाल्वोमहत्या
भरतर्षभ पुरींबभंजोपवनान्युद्यानानिचसर्वशः ९ सगोपुराणिद्वाराणिप्रासा
दाट्टालतोलिकाः विहारान्सविमानाग्र्यान्निपेतुःशस्त्रवृष्टयः १० शिलाद्रुमा राम
श्चाशनयःसर्पाआसारशर्कराः प्रचंडश्चक्रवातोऽभूद्रजसाछादितादिशः ६४
११ इत्यर्द्यमानासौभेनकृष्णस्यनगरीभृशं नाभ्यपद्यतशंराजंस्त्रिपुरेणयथा

मही १२ प्रद्युम्नोभगवान्वीक्ष्यबाध्यमानानिजाःप्रजाः माभैष्टेत्यभ्यधाद्वीरोरथारूढोमहा
रथः १३ सात्यकिश्चारुदेष्णश्चसांबोऽक्रूरःसहानुजैः हार्दिक्योभानुविंदश्चगदश्चशुकसा
रणौ १४ अपरेचमहेष्वासारथयूथपयूथपाः निर्ययुर्दंशितागुप्तारथेभाश्वपदातिभिः
१५ ततःप्रववृतेयुद्धंशाल्वानांयदुभिःसह यथासुराणांविबुधैस्तुमुलंलोमहर्षणं १६
ताश्चसौभपतेर्मायादिव्यास्त्रैरुक्मिणीसुतः क्षणेननाशयामासनैशंतमइवोष्णगुः १७
विव्याधपंचविंशत्यास्वर्णपुंखैरयोमुखैः शाल्वस्यध्वजिनीपालंशरैःसन्नतपर्वभिः १८
शतेनाताडयच्छाल्वमेकैकेनास्यसैनिकान् दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानित्रिभिस्त्रि
भिः १९ तदद्भुतंमहत्कर्मप्रद्युम्नस्यमहात्मनः दृष्ट्वातंपूजयामासुःसर्वेस्वपरसैनिकाः
२० बहुरूपैकरूपंतद्दृश्यतेनचदृश्यते मायामयंमयकृतंदुर्विभाव्यंपरैरभूत् २१ क
चिद्भूमौक्वचिद्व्योम्निगिरिमूर्ध्निजलेक्वचित् अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभंतद्दुरवस्थितं २२ य
त्रयत्रोपलक्ष्येतससौभःसहसैनिकः शाल्वस्ततस्ततोऽमुंचन्शरान्सात्वतयूथपाः २३

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः पीड्यमानपुरानीकः शाल्वो मुह्यत्परेरितैः २४
शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः न तत्यजू रणं स्वं स्वं लोकद्वयजिगीषवः २५
शाल्वामात्यो द्युमान्नाम प्रद्युम्नं प्राक्प्रपीडितः आसाद्य गदया मौर्व्या व्याहत्य व्यनदद्ब
ली २६ प्रद्युम्नं गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिंदमं अ पोवाह रणात्सूतो धर्मविद्दारुकात्म
जः २७ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन कार्ष्णिः सारथिमब्रवीत् अहो असाध्विदं सूत यद्रणान्मेपस
र्पणं २८ न यदूनां कुले जातः श्रूयते रणविच्युतः विना मत्क्लीबचित्तेन सूतेन प्राप्तकल्म
षात् २९ किं नु वक्ष्येभिसंगम्य पितरौ रामकेशवौ युद्धात्सम्यगपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनः
क्षमं ३० व्यक्तं मे कथयिष्यन्ति हसंत्यो भ्रातृजामयः क्लैब्यं कथं कथं वीर तवान्यैः कथ्यतां
मृधे ३१ [illegible] धर्मं विजानता युष्म न्न कृतमेतन्मया विभो सूतः कृच्छ्रगतं रक्षे
द्रथिनं सार थिं रथी ३२ एतद्विदित्वा तु भवान्मयापोवाहितो रणात् उपसृष्टः परेणे
ति मूर्छितो गदया हतः ३३ [illegible]

रध्यायः।।७६।।श्रीशुक उवाच।।स उपस्पृश्य सलिलं दंशितो धृतकार्मुकः नय मां द्युम
तः पार्श्वं वीरस्येत्याह सारथिं १ विधमंतं स्वसैन्यानि द्युमंतं रुक्मिणीसुतः प्रतिहत्य प्रत्य
विध्यन्नाराचैरष्टभिः स्मयन् २ चतुर्भिश्चतुरो वाहान्सूतमेकेन चाहनत् द्वाभ्यां धनुश्च
केतुं च शरेणान्येन वै शिरः ३ गदसात्यकिसांबाद्या जघ्नुः सौभपतेर्बलं पेतुः समुद्रे सौभे
याः सर्वे संछिन्नकंधराः ४ एवं यदूनां शाल्वानां निघ्नतामितरेतरं युद्धं त्रिनवरात्रं तदभूत्तु
मुलमुल्बणं ५ [illegible] इंद्रप्रस्थं गतः कृष्ण आहूतो धर्मसूनुना राजसूयेभिनि
र्वृत्ते शिशुपाले च संस्थिते ६ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्य मुनींश्च ससुतां पृथां निमित्तान्यतिघोरा
णि पश्यन्द्वारवतीं ययौ ७ आह चाहमिहायात आर्यमिश्राभिसंगतः राजन्याश्चैद्यपक्षी
याः नूनं हन्युः पुरीं मम ८ इति संचिंत्य भगवानाजगाम त्वरान्वितः ˇ वीक्ष्य तत्कदनं स्वानां
निरूप्य पुररक्षणं सौभं च शाल्वराजं च दारुकं प्राह केशवः ९ रथं प्रापय मे सूत शाल्वस्यां
तिकमाशु वै संभ्रमस्ते न कर्तव्यो मायावी सौभराडयं १० श्रीशुक उवाच इत्युक्तश्चोदया

३ संग्रामभूमिमागत्य प्रद्युम्नादीन्निरीक्ष्य सः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

।।भा०द०उ०।। मासरथमास्थायदारुकः विशंतंददृशुःसर्वेस्वेपरेचारुणानुजं ११ शाल्वश्चकृस्नमालो
।।६६।। क्यहतप्रायबलेश्वरः प्राहरत्कृस्नसूतायशक्तिंभीमरवांमृधे १२ तामापतंतींनभसि
महोल्कामिवरंहसा भासयंतींदिशःशोरिःसायकैःशतधाछिनत् १३ तंचषोडशभिर्वि
ध्वाबाणैःसोभंचखेभ्रमत् अविध्यछरसंदोहैःखंसूर्यइवरश्मिभिः १४ शाल्वःशोरेस्तुदोः
सव्यंसशार्गंशार्ङ्गधन्वनः बिभेदन्यपतद्धस्तात्शार्ङ्गमासीत्तदद्भुतं १५ हाहाकारोमहाना
सीद्भूतानांतत्रपश्यतां विनद्यसोभराडुच्चैरिदमाहजनार्दनं १६ यत्वयामूढनःसख्युर्भ्रा
तुर्भार्याहृतेक्षतां प्रमत्तःससभामध्येत्वयाव्यापादितःसखा १७ तंत्वाद्यनिशितैर्बाणैरप
राजितमानिनं नयाम्यपुनरावृत्तिंयदितिष्ठेर्ममाग्रतः १८ श्रीभगवानुवाच वृथात्वंक ।।राम।।
थ्यसेमंदनपश्यस्यंतिकेंतकं पोरुषंदर्शयंतिस्मशूरानबहुभाषिणः १९ इत्युक्त्वाभगवा ।।६६।।
न्शाल्वंगदयाभीमवेगया तताडजत्रौसंरब्धःसचकंपेवमन्नसृक् २० गदायांसन्निवृत्ता
यांशाल्वस्त्वंतरधीयत २० ततोमुहूर्तआगत्यपुरुषःशिरसाऽच्युतं देवक्याप्रहितोस्मी

३श्रीशुक्र०

तिनत्वाप्राहवचोरुदन् २१ कृस्नकृस्नमहाबाहोपितातेपितृवत्सल बध्वापनीतःशा
ल्वेनसोनिकेनयथापशुः २२ निशम्यविप्रियंकृस्नोमानुषींप्रकृतिंगतः विमनस्को
घृणीस्नेहात्बभाषेप्राकृतोयथा २३ कथंराममसंभ्रांतंजित्वाजेयंसुरासुरैः शाल्वे
नाल्पीयसानीतःपितामेबलवान्विधिः २४ इतिब्रुवाणेगोविंदेसोभराट्प्रत्युपस्थितः
वसुदेवमिवानीयकृस्नंचेदमुवाचसः २५ एषतेजनितातातोयदर्थमिहजीवसि वधि
ष्येवीक्षतस्तेमुमीशश्चेत्पाहिबालिश २६ एवंनिर्भर्त्स्यमायावीखड्गेनानकदुंदुभेःउ
त्कृत्यशिरआदायखस्थंसोभंसमाविशत् २७ ततोमुहूर्तंप्रकृतावुपप्लुतःस्वबोधआस्ते
स्वजनाऽनुषंगतः महाऽनुभावस्तदबुध्यदासुरींमायांसशाल्वप्रसृतांमयोदितां २८
नतत्रदूतंनपितुःकलेवरंप्रबुद्धआजौसमपश्यदच्युतः स्वाप्नंयथाचांबरचारिणंरिपुंसो
भस्थमालोक्यनिहंतुमुद्यतः २९ एवंवदंतिराजर्षेऋषयःकेचनान्विताः यत्स्ववाचोवि
रुध्येतनूनंतेनस्मरंत्युत ३० क्वशोकमोहौस्नेहोवाभयंवायेऽज्ञसंभवाः क्वचाऽखंडित

॥भा०द०उ०॥ विज्ञानज्ञानैश्वर्य्यस्त्वखंडितः ३१ यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्ययाहिन्वंत्यनाद्यात्मविप
॥६७॥ र्य्ययग्रहं लभंतआत्मीयमनंतमैश्वरंकुतोनुमोहःपरमस्यसद्गतेः ३२ तंशस्त्रपूगैःप्र
हरंतमोजसाशाल्वंशरैःशौरिरमोघविक्रमः विध्वाछिनत्वर्मधनुःशिरोमणिंसौभंच
शत्रोर्गदयारुरोजसः ३३ तत्कृष्णहस्तेरितयाविचूर्णितंपपाततोयेगदयासहस्रधा वि
सृज्यतद्भूतलमास्थितोगदामुद्यम्यशाल्वोऽच्युतमभ्यगाद्द्रुतं ३४ आधावतःसगदंत
स्यबाहुंभल्लेनछित्वाथरथांगमद्भुतं वधायशाल्वस्यलयार्कसन्निभंबिभ्रद्बभौसार्क
इवोदयाचलः ३५ जहारतेनैवशिरःसकुंडलंकिरीटयुक्तंपुरुमायिनोहरिः वज्रेणवृत्र
स्ययथापुरंदरोबभूवहाहेतिवचस्तदानृणां ३६ तस्मिन्निपतितेपापेसौभेचगदयाहते
ऽ नेदुर्दुंदुभयोराजन्दिविदेवगणेरिताः सखीनामपचितिंकुर्वन्दंतवक्रोरुषाभ्यगात् ३७ ॥राम॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेसौभवधोनामसप्तसप्ततितमोऽध्यायः॥ ॥६७॥
७७ ॥श्रीशुकउवाच॥शिशुपालस्यशाल्वस्यपौंड्रकस्यापिदुर्मतिः परलोकगतानांच

कुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदं १ एकःपदातिःसंक्रुद्धोगदापाणिःप्रकंपयन् पद्भ्यामिमांमहाराज
महासत्वोव्यदृश्यत २ तंतथायांतमालोक्यगदामादायसत्वरः अवप्लुत्यरथात्कृष्णःसिं
धुंवेलेवप्रत्यधात् ३ गदामुद्यम्यकारूषोमुकुंदंप्राहदुर्मदः दिष्ट्याभवानद्यममदृष्टि दिष्ट्या
पथंगतः ४ त्वंमातुलेयोनःकृष्णमित्रध्रुङ्मांजिघांससि अतस्त्वांगदयामंदहनिष्ये
वज्रकल्पया ५ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञमित्राणांमित्रवत्सलः बंधुरूपमरिंहत्वाव्याधिंदेह
चरंयथा ६ एवंरूक्षैस्तुदन्वाक्यैःकृष्णंतोत्रैरिवद्विपं गदयाताडयन्मूर्ध्निसिंहवद्व्यनदच्च
सः ७ गदयाऽभिहतोप्याजौनचचालयदूद्वहः कृष्णोपितमहन्गुर्व्याकौमोदक्यास्तनांत
रे ८ गदानिर्भिन्नहृदयउद्वमन्रुधिरंमुखात् प्रसार्य्यकेशबाह्वंघ्रीन्धरण्यांन्यपतद्व्यसुः
९ ततःसूक्ष्मतरंज्योतिःकृष्णमाविशदद्भुतं पश्यतांसर्वभूतानांयथाचैद्यवधेनृप १०
विदूरथस्तुतद्भ्राताभ्रातृशोकपरिप्लुतः आगच्छदसिचर्माभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया ११
तस्यचापततःकृष्णश्चक्रेणक्षुरनेमिना शिरोजहारराजेंद्रसकिरीटंसकुंडलं १२ एवंसौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा० द० उ०॥ ॥ ६८॥

मंचशाल्वंदंतवक्रंसहाऽनुजं हत्वादुर्विषहानन्यैरीडितःसुरमानवैः १३ मुनिभिःसि
द्धगंधर्वैर्विद्याधरमहोरगैः अप्सरोभिःपितृगणैर्यक्षैःकिन्नरचारणैः १४ उपगीयमा
नविजयःकुसुमैरभिवर्षितः वृतश्चवृष्णिप्रवरैर्विवेशाऽलंकृतांपुरीं १५ एवंयोगेश्व
रःकृष्णोभगवान्जगदीश्वरः ईयतेपशुदृष्टीनांनिर्जितोजयतीतिसः १६ श्रुत्वायु
द्धोद्यमंरामःकुरूणांसहपांडवैः तीर्थाऽभिषेकव्याजेनमध्यस्थःप्रययौकिल १७
स्नात्वाप्रभासेसंतर्प्यदेवर्षिपितृमानवान् सरस्वतींप्रतिस्रोतंययौब्राह्मणसंवृतः
१८ पृथूदकंबिंदुसरस्त्रितकूपंसुदर्शनम् विशालंब्रह्मतीर्थंचचक्रंप्राचींसरस्वतीं
१९ यमुनामनुयान्येवगंगामनुचभारत जगामनैमिषंयत्रऋषयःसत्रमास
ते २० तमागतमभिप्रेत्यमुनयोदीर्घसत्रिणः अभिनंद्ययथान्यायंप्रणम्योत्था ॥राम॥
यचार्चयन् २१ सोर्चितःसपरीवारःकृतासनपरिग्रहः रोमहर्षणमासीनंमहर्षेः ॥६८॥
शिष्यमैक्षत २२ अप्रत्युत्थायिनंसूतमकृतप्रह्वांजलिं अध्यासीनंचतान्वि

प्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्यमाधवः २३ कस्मादसाविमान्विप्रान् अध्यास्तेप्रतिलोमजः
धर्मपालांस्तथैवाऽस्मान्वधमर्हतिदुर्मतिः २४ ऋषेर्भगवतोभूत्वाशिष्योऽधीत्य
बहूनिच सेतिहासपुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः २५ अदांतस्याऽविनीतस्य
वृथापंडितमानिनः नगुणायभवन्तिस्मनटस्येवाऽजितात्मनः २६ एतदर्थोहि
लोकेऽस्मिन्नवतारोमयाकृतः वध्यामेधर्मध्वजिनस्तेहिपातकिनोधिकाः
२७ एतावदुक्त्वाभगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि भावित्वात्तंकुशाग्रेणकरस्थेना
हनत्प्रभुः २८ हाहेतिवादिनःसर्वेमुनयःखिन्नमानसाः ऊचुःसंकर्षणंदेवम
धर्मस्तेकृतःप्रभो २९ अस्यब्रह्मासनंदत्तमस्माभिर्यदुनंदन आयुश्चात्माक्ल
मंतावत्यावत्सत्रंसमाप्यते अजानतैवाचरितस्त्वयाब्रह्मवधोयथा ३० यो
गेश्वरस्यभवतोनाम्नायोपिनियामकः यद्येतद्ब्रह्महत्यायाःपावनंलोकपावन
चरिष्यतिभवान्लोकसंग्रहोनाऽन्यचोदितः ३१ श्रीभगवानुवाच ॥करिष्येव

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ धनिर्वेशंलोकाऽनुग्रहकाम्यया नियमः प्रथमेकल्पेयावान्सतुविधीयतां ३२ दी
॥६०॥ र्घमायुर्बतैतस्यसत्वमिंद्रियमेवच आशासितंयत्तद्भूत्साधयेयोगमायया ३३
ऋषयऊचुः॥अस्त्रस्यतववीर्यस्यमृत्योरस्माकमेवच यथाभवेद्वचःसत्यंतथा
रामविधीयतां ३४ श्रीभगवानुवाच॥आत्मावैपुत्रउत्पन्नइतिवेदानुशासनं
तस्मादस्यभवेद्वक्ताआयुरिंद्रियसत्ववान् ३५ किंवःकामोमुनिश्रेष्ठाब्रूताहंक
रवाण्यथ अजानतस्त्वपचितिंयथामेचिंत्यतांबुधाः ३६ ऋषयऊचुः इल्वल
स्यसुतोघोरोबल्वलोनामदानवः सदूषयतिनःसत्रमेत्यपर्वणि ३७ तंपाप पर्वणि
जहिदाशार्हतन्नःशुश्रूषणंपरं पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिणं ३८ त
तश्चभारतंवर्षंपरीत्यसुसमाहितः चरित्वाद्वादशान्मासांस्तीर्थस्नायीविशुद्ध्यसे ॥रा०म॥
३९॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेबलदेवचरितेऽष्टसप्ततितमोऽध्या ॥६०॥
यः॥७८॥ श्रीशुकउवाच॥ततः पर्वण्युपावृत्तेप्रचंडःपांसुवर्षणः भीमोवायुरभू

द्राजन्पूयगंधस्तुसर्वशः १ ततोमेध्यमयंवर्षंबल्वलेनविनिर्मितं अभवद्यज्ञशाला
यांसोन्वदृश्यतशूलधृक् २ तंविलोक्यबृहत्कायंभिन्नांजनचयोपमं तप्तताम्रशि
खाश्मश्रुंदंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखं ३ सस्मारमुसलंरामःपरसैन्यविदारणं हलंचदैत्यद
मनंतेतूर्णमुपतस्थतुः ४ तमाकृष्यहलाग्रेणबल्वलंगगनेचरं मुसलेनाहनत्क्रु
द्धोमूर्ध्निब्रह्मद्रुहंबलः ५ सोपतद्भुविनिर्भिन्नललाटोऽसृक्समुत्सृजन् मुंचन्नार्त
स्वरंशैलोयथावज्रहतोरुणः ६ संस्तुत्यमुनयोरामंप्रयुज्याऽवितथाशिषः अभ्य
षिंचन्महाभागावृत्रघ्नंविबुधायथा ७ वैजयंतींददुर्मालांश्रीधामाम्लानपंकजां
रामायवाससीदिव्येदिव्यान्याभरणानिच ८ अथतैरभ्यनुज्ञातःकौशिकीमेत्य
ब्राह्मणैः स्नात्वासरोवरमगात्यतःसरयुरास्रवत् ९ अनुस्रोतेनसरयूंप्रयागमु
पगम्यसः स्नात्वासंतर्प्यदेवादीन्जगामपुलहाश्रमं १० गोमतींगंडकींस्नात्वाविपा
पाशांशोणआप्लुतः गयांगत्वापितृनिष्ट्वागंगासागरसंगमे ११ उपस्पृश्यमहेंद्रा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ द्रौरामंदृष्ट्वाभिवाद्यच सप्तगोदावरींवेणांपंपांभीमरथींततः १२ स्कंदंदृष्ट्वाययौरामःश्री
॥७०॥ शैलंगिरिशालयं द्रविडेषुमहापुण्यंदृष्ट्वाद्रिंवेंकटंप्रभुः १३ कामकोष्णींपुरींकांचींकावेरीं
चसरिद्वरां श्रीरंगाख्यंमहापुण्यंयत्रसंनिहितोहरिः १४ ऋषभाद्रिंहरेःक्षेत्रंदक्षिणां
मथुरांतथा समुद्रसेतुमगमत्महापातकनाशनं १५ तत्रायुतमदाद्धेनूर्ब्राह्मणेभ्यो
हलायुधः कृतमालांताम्रपर्णींमलयंचकुलाचलं १६ तत्रागस्त्यंसमासीनंनमस्कृ
त्याभिवाद्यच योजितस्तेनचाशीर्भिरनुज्ञातोगतोर्णवं १७ दक्षिणंतत्रकन्याख्यांदुर्गांदे
वींददर्शसः १७ ततःफाल्गुनमासाद्यपंचाप्सरसमुत्तमं विष्णुःसन्निहितोयत्रस्नात्वास्प
र्शद्गवायुतं १८ ततोभिव्रज्यभगवान्केरलांस्तुत्रिगर्त्तकान् गोकर्णाख्यंशिवक्षेत्रंसान्नि
ध्यंयत्रधूर्जटेः १९ आर्यांद्वैपायनींदृष्ट्वाशूर्पारकमगाद्बलः तापींपयोष्णींनिर्विंध्याम् ॥राम॥
पस्पृश्याथदंडकं २० प्रविश्यरेवामगमत्यत्रमाहिष्मतीपुरी मनुतीर्थमुपस्पृश्यप्रभासं ॥७०॥
पुनरागमत् २१ श्रुत्वाद्विजैःकथ्यमानंकुरुपांडवसंयुगे सर्वराजन्यनिधनंभारंमेनेहृतं

भुवः २२ सभीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यांयुध्यतोर्मृधे वारयिष्यन्विनशनंजगामयदु
नंदनः २३ युधिष्ठिरस्तुतंदृष्ट्वायमौकृष्णार्जुनावपि अभिवाद्याऽभवंस्तूष्णीं किंविवक्षु
रिहागतः २४ गदापाणीउभौदृष्ट्वासंरब्धौविजयैषिणौ मंडलानिविचित्राणिचरंताविद
मब्रवीत् २५ युवांतुल्यबलौवीरौहेराजन्हेवृकोदर एकंप्राणाधिकंमन्येउतैकंशि
क्षयाधिकं २६ तस्मादेकतरस्येहयुवयोःसमवीर्ययोः नलक्ष्यतेजयोन्योवाविरम
त्वफलोरणः २७ नतद्वाक्यंजगृहतुर्बद्धवैरौनृपार्थवत् अनुस्मरंतावन्योन्यंदुरुक्तं
दुष्कृतानिच २८ दिष्टंतदनुमन्वानोरामोद्वारवतींययौ उग्रसेनादिभिःप्रीतैर्ज्ञाति
भिःसमुपागतः २९ तंपुनर्नैमिषंप्राप्तमृषयोयाजयन्मुदा क्रत्वंगंक्रतुभिःसर्वैर्नि
वृत्ताखिलविग्रहं ३० तेभ्योविशुद्धविज्ञानंभगवान्व्यतरत्विभुः येनैवात्मन्यदोवि
श्वमात्मानंविश्वगंविदुः ३१ स्वपत्न्यावभृथस्नातोज्ञातिबंधुसुहृद्वृतः रेजेस्वज्यो
त्स्नयेवेंदुःसुवासाःसुष्ठ्वलंकृतः ३२ ईदृग्विधान्यसंख्यानिबलस्यबलशालिनः अ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नंतस्याप्रमेयस्यमायामर्त्यस्यसंतिहि ३३ योनुस्मरेत्तरामस्यकर्माण्यद्भुतकर्मणः
सायंप्रातरनंतस्यविष्णोःसदयितोभवेत् ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कं
धउत्तरार्धे एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥७९॥ श्रीराजोवाच ॥ भगवन्यानिचान्यानिमुकुंद
स्यमहात्मनः वीर्याण्यनंतवीर्यस्यश्रोतुमिच्छामहेप्रभो १ कोनुश्रुत्वासकृद्ब्रह्मन्नुत्तम
श्लोकसत्कथाः विरमेतविशेषज्ञोविषण्णःकाममार्गणैः २ सावाक्ययातस्यगुणान्
गृणीतेकरौचतत्कर्मकरौमनश्च स्मरेद्वसंतंस्थिरजंगमेषुशृणोतितत्पुण्यकथाःसक
र्णः ३ शिरस्तुतस्योभयलिंगमानमेत्तदेवयत्पश्यतितद्धिचक्षुः अंगानिविष्णोरथ
तज्जनानांपादोदकंयानिभजंतिनित्यं ४ सूत उवाच विष्णुरातेनसंपृष्टोभगवान्बा
दरायणिः वासुदेवेभगवतिनिमग्नहृदयोब्रवीत् ५ श्रीशुक उवाच कृष्णस्यासीत्स ॥राम॥
खाकश्चिद्ब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः विरक्तइंद्रियार्थेषुप्रशांतात्माजितेंद्रियः ६ यदृच्छयोप ॥७९॥
पन्नेनवर्तमानोगृहाश्रमी तस्यभार्याकुचैलस्यक्षुत्क्षामाचतथाविधा ७ पतिव्रता

पतिंप्राहम्लायतावदनेनसा दरिद्रंसीदमानासावेपमानाभिगम्यच ८ ननुब्रह्मन्
भगवतःसखासाक्षाच्छ्रियःपतिः ब्रह्मण्यश्चशरण्यश्चभगवान्सात्वतर्षभः ९ त
मुपेहिमहाभागसाधूनांचपरायणं दास्यतिद्रविणंभूरिसीदतेतेकुटुंबिने १० आ
स्तेऽधुनाद्वारवत्यांभोजवृष्ण्यंधकेश्वरः स्मरतःपादकमलमात्मानमपियच्छति
किंत्वर्थकामान्भजतोनात्यभीष्टान्जगद्गुरुः ११ सएवंभार्ययाविप्रोबहुशःप्रार्थितो
मुहुः अयंहिपरमोलाभउत्तमश्लोकदर्शनं १२ इतिसंचिंत्यमनसागमनायमतिंद
धौ अप्यस्त्युपायनंकिंचिद्गृहेकल्याणिदीयतां १३ याचित्वाचतुरोमुष्टीन्विप्रान्पृ
थुकतंडुलान् चैलखंडेनतान्बध्वाभर्त्रेप्रादादुपायनं १४ सतानादायविप्राग्र्यःप्रय
योद्वारकांकिल कृष्णसंदर्शनंमह्यंकथंस्यादितिचिंतयन् १५ त्रीणिगुल्मान्यतीया
यतिस्त्रःकक्षाश्चसद्विजः विप्रोऽगम्यांधकवृष्णीनांगृहेष्वच्युतधर्मिणां १६ गृहंद्व्य
ष्टसहस्राणांमहिषीणांहरेर्द्विजः विवेशैकतमंश्रीमद्ब्रह्मानंदंगतोयथा १७ तंवि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

लोक्याच्युतोदूरात्प्रियापर्यंकमास्थितः सहसोत्थायचाभ्येत्यदोर्भ्यांपर्यग्रहीन्मुदा
१८ सख्युःप्रियस्यविप्रर्षेरंगसंगातिनिर्वृतः प्रीतोव्यमुंचदब्बिंदून्नेत्राभ्यांपुष्करेक्षणः
१९ अथोपवेश्यपर्यंकेस्वयंसख्युःसमर्हणं उपहृत्यावनिज्यास्यपादौपादावनेजनीः
२० अग्रहीच्छिरसाराजन्भगवान्लोकपावनः व्यलिंपद्दिव्यगंधेनचंदनागरुकुं
कुमैः २१ धूपैःसुरभिभिर्मित्रंप्रदीपावलिभिर्मुदा अर्चित्वावेद्यतांबूलंगांचस्वागत
मब्रवीत् २२ कुचैलंमलिनंक्षामंद्विजंधमनिसंततं देवीपर्यचरच्छैब्याचामरव्यज
नेनवै २३ अंतःपुरजनोदृष्ट्वाकृष्णेनामलकीर्त्तिना विस्मितोभूदतिप्रीत्याअवधूतं
सभाजितं २४ किमनेनकृतंपुण्यमवधूतेनभिक्षुणा श्रियाहीनेनलोकेस्मिन्गर्हि
तेनाधमेनच २५ योसौत्रिलोकगुरुणाश्रीनिवासेनसंभृतः पर्यंकस्थांश्रियंहित्वा ॥राम॥
परिष्वक्तोऽग्रजोयथा २६ कथयांचक्रतुर्गाथाः पूर्वागुरुकुलेसतोः आत्मनोर्ललि ॥७२॥
ताराजन्करौगृह्यपरस्परं २७ श्रीभगवानुवाच॥ अपिब्रह्मन्गुरुकुलात् भवताल

ब्धदक्षिणात् समावृत्तेनधर्मज्ञभार्य्योढासदृशीनवा २८ प्रायोगृहेषुतेचित्तमका
मविहतंतथा नैवातिप्रीयसेविद्वन्धनेषुविदितंहिमे २९ केचित्कुर्वंतिकर्माणि
कामैरहतचेतसः त्यजंतःप्रकृतीर्दैवीर्यथाहंलोकसंग्रहं ३० कच्चिद्गुरुकुलेवासं
ब्रह्मन्स्मरसिनौयतः द्विजोविज्ञायविज्ञेयंतमसःपारमश्नुते ३१ सवैसत्कर्मणां
साक्षाद्द्विजातेरिहसंभवः आद्योंगयत्राश्रमिणांयथाहंज्ञानदोगुरुः ३२ नन्वर्थ
कोविदाब्रह्मन्वर्णाश्रमवतामिह येमयागुरुणावाच्यातरंतिअंजोभवार्णवं ३३ नाह
मिज्याप्रजातिभ्यांतपसोपशमेनवा तुष्येयंसर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयायथा ३४
अपिनःस्मर्यतेब्रह्मन्वृत्तंनिवसतांगुरौ गुरुदारैश्चोदितानामिंधनानयनेक्वचित्
३५ प्रविष्टानांमहारण्यमपर्त्तौसुमहद्द्विज वातवर्षमभूत्तीव्रंनिष्ठुराःस्तनयित्न
वः ३६ सूर्यश्चास्तंगतस्तावत्तमसाचावृतादिशः निम्नंकूलंजलमयंनप्राज्ञायत
किंचन ३७ वयंभृशंतत्रमहानिलांबुभिर्निहन्यमानामुहुरंबुसंप्लवे दिशोविदंतोथ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ परस्परंवनेगृहीतहस्ताःपरिभ्रमिमातुराः ३८ एतद्विदित्वाउदितेरवौसांदीपनि
॥१७३॥ गुरुः अन्वेषमाणोनःशिष्यानाचार्योपश्यदातुरान् ३९ अहोहेपुत्रकायूयंअ
स्मदर्थेतिदुःखिताः आत्मावैप्राणिनांप्रेष्ठस्तमनादृत्यमत्पराः ४० एतदेवहि
सच्छिष्यैःकर्त्तव्यंगुरुनिःकृतं यद्वैविशुद्धभावेनसर्वार्थात्मार्पणंगुरो ४१ तुष्टोहं
वोद्विजश्रेष्ठाःसत्याःसंतुमनोरथाः छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ४२ इ
त्थंविधान्यनेकानिवसतांगुरुवेश्मसु गुरोरनुग्रहेणैवपुमान्पूर्णःप्रशांतये ४३
ब्राह्मणउवाच किमस्माभिरनिर्वृत्तंदेवदेवजगद्गुरो भवतासत्यकामेनयेषांवासो
गुरावभूत् ४४ यस्यछंदोमयंब्रह्मदेहआवपनंविभो श्रेयसांतस्यगुरुषुवासोत्यं
तविडंबनं ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअशीतितमोऽध्यायः॥ ॥राम॥
८०॥ श्रीशुकउवाच सइत्थंद्विजमुख्येनसहसंकथयन्हरिः सर्वभूतमनोभिज्ञःस्मय ॥१७३॥
मानउवाचतं १ ब्रह्मण्योब्राह्मणंकृष्णोभगवान्प्रहसन्प्रियं प्रेम्णानिरीक्षणेनैव

प्रेक्षन्खलुसतांगतिः २ श्रीभगवानुवाच किमुपायनमानीतंब्रह्मन्मेभवतागृहा
त् अण्वप्युपाहृतंभक्तैःप्रेम्णाभूर्येवमेभवेत् भूर्यप्यभक्तोपहृतंनमेतोषायकल्प
ते ३ पत्रंपुष्पंफलंतोयंयोमेभक्त्याप्रयच्छति तदहंभक्त्युपहृतमश्नामिप्रयतात्म
नः ४ इत्युक्तोपिद्विजस्तस्मैव्रीडितःपतयेश्रियः पृथुकप्रसृतिंराजन्नप्रायच्छदवा
ङ्मुखः ५ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणं विज्ञायाचिंतयन्नायंश्रीकामो
माभजत्पुरा ६ पत्न्याःपतिव्रतायास्तुसखाप्रियचिकीर्षया प्राप्तोमामस्यदास्यामि
संपदोऽमर्त्यदुर्लभाः ७ इत्थंविचिंत्यवसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः स्वयंजहारकिमि
दमितिपृथुकतंडुलान् ८ नन्वेतदुपनीतंमेपरमप्रीणनंसखे तर्पयंत्यंगमांविश्वमे
तेपृथुकतंडुलाः ९ इतिमुष्टिंसकृज्जग्ध्वाद्वितीयांजग्धुमाददे तावच्छ्रीर्जगृहेहस्तंतत्प
रापरमेष्ठिनः १० एतावतालंविश्वात्मन्सर्वसंपत्समृद्धये अस्मिँल्लोकेथवामुष्मिन्पुं
सस्त्वत्तोषकारणं ११ ब्राह्मणस्तांतुरजनीमुषित्वाच्युतमंदिरे भुक्त्वापीत्वासुखंमेनेआ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥
॥७४॥

त्मनंस्वर्गतंयथा १२ श्वोभूतेविश्वभावेनस्वसुखेनाभिवंदितः जगामस्वालयंतात
पथ्यनुव्रज्यनंदितः १३ सचाऽलब्धधनःकृष्णात्ततुयाचितवान्स्वयं स्वगृहान्व्री
डितोऽगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः १४ अहोब्रह्मण्यदेवस्यदृष्टाब्रह्मण्यतामया यद्दरिद्र
तमो लक्ष्मीमाश्लिष्टोबिभ्रतोरसि १५ क्वाहंदरिद्रःपापीयान्क्वकृष्णःश्रीनिकेतनः
ब्रह्मबंधुरितिस्माहंबाहुभ्यांपरिरंभितः १६ निवासितःप्रियाजुष्टपर्यंकेभ्रातरोयथा म
हिष्यावीजितःश्रांतोबालव्यजनहस्तया १७ शुश्रूषयापरमयापादसंवाहनादिभिः पू
जितोदेवदेवेनविप्रदेवेनदेववत् १८ स्वर्गापवर्गयोःपुंसांरसायांभुविसंपदां सर्वासाम
पिसिद्धीनांमूलंतच्चरणार्चनं १९ अधनोयंधनंप्राप्यमाद्यन्नुच्चैर्नमांस्मरेत् इतिकारुणि
कोनूनंधनंमेभूरिनाददात् २० इतितच्चिंतयन्विप्रःप्राप्तोनिजगृहांतिकं सूर्यानलेंदुसंका ॥राम॥
शैर्विमानैःसर्वतोवृतं २१ विचित्रोपवनोद्यानैःकूजद्द्विजकुलाऽकुलैः प्रोत्फुल्लकुमुदां ॥७४॥
भोजकल्हारोत्पलवारिभिः २२ जुष्टंस्वलंकृतैःपुंभिःस्त्रीभिश्चहरिणाक्षिभिः किमिदंक

स्यवास्थानंकथंतदिदमित्यभूत् २३ एवंमीमांसमानंतंनरानार्योमरप्रभाः प्रत्यगृह्णन्म
हाभागंगीतवाद्येनभूयसा २४ पतिमागतमाकर्ण्यपत्न्युद्धर्षातिसंभ्रमा निश्चक्रामगृ
हात्तूर्णंरूपिणीश्रीरिवालयात् २५ पतिव्रतापतिंदृष्ट्वाप्रेमोत्कंठाश्रुलोचना मीलिताक्ष्य
नमद्बुद्ध्यामनसापरिषस्वजे २६ पत्नींवीक्ष्यविस्फुरंतींदेवींवैमानिकीमिव दासीनांनिष्कक
ठीनांमध्येभांतींसुविस्मितः २७ प्रीतःस्वयंतयायुक्तःप्रविष्टोनिजमंदिरं मणिस्तंभशतो
पेतंमहेंद्रभवनंयथा २८ पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः पर्यंकाहेमदंडानि
चामरव्यजनानिच २९ आसनानिचहैमानिमृदूपस्तरणानिच मुक्तादामविलंबीनिवितानानि
निद्युमंतिच ३० स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहामारकतेषुच रत्नदीपाभ्राजमानाललनारत्न
संयुताः ३१ विलोक्यब्राह्मणस्तत्रसमृद्धीःसर्वसंपदां तर्कयामासनिर्व्यग्रःस्वसमृद्धिम
हेतुकीं ३२ नूनंबतैतन्ममदुर्भगस्यशश्वद्दरिद्रस्यसमृद्धिहेतुः महाविभूतेरवलोकतोन्यो
वोपपद्येतयदूत्तमस्य ३३ ननुब्रुवाणोदिशतेसमक्षंयाचिष्णवेभूर्यपिभूरिभोजः पर्जन्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ॥८७५॥

वत्तत्स्वयमीक्षमाणोदाशार्हकाणामृषभःसखामे ३४ किंचित्करोत्युर्वपियत्स्वदत्तंसुहृत्कृ
तं फल्ग्वपिभूरिकारि मयोपनीतंपृथुकैकमुष्टिंप्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतोमहात्मा ३५
तस्यैवमेसौहृदसख्यमैत्रीदास्यंपुनर्जन्मनिजन्मनिस्यात् महानुभावेनगुणालयेनवि
षज्जतस्तत्पुरुषप्रसंगः ३६ भक्तायचित्राभगवान्हिसंपदोराज्यंविभूतीर्नसमर्थयत्य
जः अदीर्घबोधायविचक्षणःस्वयंपश्यन्निपातंधनिनांमदोद्भवम् ३७ इत्थंव्यवसितो
बुद्ध्याभक्तोऽतीवजनार्दने विषयान्जाययात्यक्ष्यन्बुभुजेनातिलंपटः ३८ तस्यैवंदेव
देवस्यहरेर्यज्ञपतेःप्रभोः ब्राह्मणाःप्रभवोदैवंनतेभ्योविद्यतेपरं ३९ एवंसविप्रोभग
वत्सुहृत्तदादृष्ट्वास्वभृत्यैरजितंपराजितं तद्ध्यानवेगोद्ग्रथितात्मबंधनस्तद्धामलेभेऽचिर ॥राम॥
तःसतांगतिं ४० एतद्ब्रह्मण्यदेवस्यश्रुत्वाब्रह्मण्यतांनरः लब्धभावोभगवतिकर्मबं ॥८७५॥
धाद्विमुच्यते ४१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपृथुकोपाख्यानोनामएका
शीतितमोऽध्यायः॥८१॥श्रीशुकउवाच॥अथैकदाद्वारवत्यांवसतोरामकृष्णयोः सू

र्योपरागःसुमहानासीत्कल्पक्षयेयथा १ तंज्ञात्वामनुजाराजन्पुरस्तादेवसर्वतः स्यमंत
पंचकंक्षेत्रंययुःश्रेयोविवित्सया २ निःक्षत्रियांमहींकुर्वन्रामःशस्त्रभृतांवरः नृपाणां
रुधिरौघेणयत्रचक्रेमहाह्रदान् ३ ईजेचभगवान्रामोयत्रास्पृष्टोपिकर्मणा लोकस्यग्रा
हयन्नीशोयथान्योघापनुत्तये ४ महत्यांतीर्थयात्रायांतत्रागन्भारतीःप्रजाः वृष्णयश्च
तथाऽक्रूरवसुदेवाहुकादयः ५ ययुर्भारततत्क्षेत्रंस्वमघंक्षपयिष्णवः गदप्रद्युम्नसांबाद्यैः
सुचंद्रशुकसारणैः आस्तेनिरुद्धोरक्षायांकृतवर्माचयूथपः ६ तेरथैर्देवधिष्ण्याभैर्हयैश्चतर
लप्लवैः गजैर्नदद्भिरभ्राभैर्नृभिर्विद्याधरद्युभिः ७ व्यरोचंतमहातेजाःपथिकांचनमालिनः
दिव्यस्रग्वस्त्रसंनाहाःकलत्रैःखेचरा इव ८ तत्रस्नात्वामहाभागाउपोष्यसुसमाहिताः
ब्राह्मणेभ्योददुर्धेनूर्वासःस्रक्रुक्ममालिनीः ९ रामह्रदेषुविधिवत्पुनराप्लुत्यवृष्णयः
ददुःस्वर्णंद्विजाग्र्येभ्यःकृष्णेनोभक्तिरस्त्विति १० स्वयंचतदनुज्ञातावृष्णयःकृष्णदेवताः भु
क्त्वोपविविशुःकामंस्निग्धच्छायांघ्रिपांघ्रिषु ११ तत्रागतांस्तेददृशुःसुहृत्संबंधिनोनृपान्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मत्स्योशीनरकौशल्यविदर्भकुरुसंजयान् १२ कांबोजकेकयान्मद्रान्कुंतीनानर्तकेरलान्
अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्चशतशोनृप १३ नंदादीन्सुहृदोगोपान्गोपीश्चोत्कंठिता
श्चिरं १३ अन्योन्यसंदर्शनहर्षरंहसाप्रोत्फुल्लहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः आश्लिष्यगाढंनय
नैःस्रवज्जलाहृष्यत्त्वचोरुद्धगिरोययुर्मुदम् १४ स्त्रियश्चसंवीक्ष्यमिथोतिसौहृदस्मितामला
पांगदृशोऽभिरेभिरे स्तनैःस्तनान्कुंकुमपंकरूषितान्निहत्यदोर्भिःप्रणयाश्रुलोचनाः १५
ततोभिवाद्यतेवृद्धान्यविष्ठैरभिवादिताः स्वागतंकुशलंपृष्ट्वाचक्रुःकृष्णकथामिथः १६
पृथाभ्रातॄन्स्वसॄर्वीक्ष्यतत्पुत्रान्पितरावपि भ्रातृपत्नीर्मुकुंदंचजहौसंकथयाशुचः
१७ कुंत्युवाच आर्यभ्रातरहंमन्येआत्मानमकृताशिषं यद्वाआपत्सुमद्वार्तांनानुस्म
रथसत्तमाः १८ सुहृदोज्ञातयःपुत्राभ्रातरःपितरावपि नानुस्मरंतिस्वजनंयस्यदेवमद
क्षिणं १९ वसुदेवउवाच अंबमास्मानसूयेथादेवक्रीडनकान्नरान् ईशस्यहिवशेलोकः
कुरुतेकार्यतेथवा २० कंसप्रतापिताःसर्वेवयंयाताद्दिशंदिशं एतर्ह्येवपुनःस्थानंदै

वेनासादिताःस्वसः २१ श्रीशुकउवाच वसुदेवोग्रसेनाद्यैर्यदुभिस्तेर्चितानृपाः आ
सन्नच्युतसंदर्शपरमानंदनिर्वृताः २२ भीष्मोद्रोणोंबिकापुत्रोगांधारीससुतातथा सदाराः
पांडवाःकुंतीसंजयोविदुरःकृपः २३ कुंतीभोजोविराटश्चभीष्मकोनग्नजिन्महान् पुरुजि
द्द्रुपदःशल्योधृष्टकेतुःसकाशिराट् २४ दमघोषोविशालाक्षोमैथिलोमद्रकेकयौ युधा
मन्युःसुशर्माचससुताबाल्हिकादयः २५ राजानोयेचराजेंद्रयुधिष्ठिरमनुव्रताः श्रीनिकेतं
वपुःशौरेःसस्त्रीकंवीक्ष्यसस्मिताः २६ अथतेरामकृष्णाभ्यांसम्यक्प्राप्तसमर्हणाः प्रशं
शंसुर्मुदायुक्तावृष्णीन्कृष्णपरिग्रहान् २७ अहोभोजपतेयूयंजन्मभाजोनृणामिहयत्पश्यथा
ऽसकृत्कृष्णंदुर्दर्शमपियोगिनां २८ यद्विश्रुतिःश्रुतिनुतेदमलंपुनातिपादावनेजनपयश्चव
चश्चशास्त्रं भूःकालभर्जितभगापियदंघ्रिपद्मस्पर्शोत्थशक्तिरभिवर्षतिनोऽखिलार्थान्
२९ तद्दर्शनस्पर्शनानुपथप्रजल्पशय्यासनाशनसयौनसपिंडबंधः येषांगृहेनिरयवर्त्म
निवर्ततांवःस्वर्गापवर्गविरमःस्वयमासविष्णुः ३० श्रीशुकउवाच नंदस्तत्रयदून्प्राप्ता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० नन्नाद्याकृस्नपुरोगमान् तत्रागमद्वृतोगोपैरनःस्थार्थैर्दिदृक्षया ३१ तंदृष्ट्वावृस्नयोहृष्टास्त
७७ न्वःप्राणमिवोत्थिताः परिषस्वजिरेगाढंचिरदर्शनकातराः ३२ वसुदेवःपरिष्वज्यसंप्रीतःप्रेम
विह्वलः स्मरन्कंसकृतान्क्लेशान्पुत्रन्यासंचगोकुले ३३ कृस्नरामौपरिष्वज्यपितरावभि
वाद्यच नकिंचनोचतुःप्रेम्णासाश्रुकंठौकुरूद्वह ३४ तावात्मासनमारोप्यबाहुभ्यांपरिरभ्य
च यशोदाचमहाभागावुभौविजहतुःशुचः ३५ रोहिणीदेवकीचाथपरिष्वज्यव्रजेश्वरीं स्म
रंत्यौतत्कृतांमैत्रींबाष्पकंठ्यौसमूचतुः ३६ काविस्मरेतवांमैत्रीमनिवृत्तांव्रजेश्वरि अवा
प्याप्यैंद्रमैश्वर्यंयस्यानेहप्रतिक्रिया ३७ एतावदृष्टपितरौयुवयोःस्मपित्रोःसंप्रीणना
भ्युदयपोषणपालनानि प्राप्योषतुर्भवतिपक्ष्महयद्वदक्ष्णोर्न्यस्तावकुत्रचभयौनस
तांपरस्वः ३८ श्रीशुकउवाच गोप्यश्चकृस्नमुपलभ्यचिरादभीष्टंयत्प्रेक्षणेदृशिषुप राम ७७
क्ष्मकृतंशपंति दृग्भिर्हृदीकृतमलंपरिरभ्यसर्वास्तद्भावमापुरपिनित्ययुजांदुरापं ३९
भगवांस्तास्तथाभूताविविक्तउपसंगतः आश्लिष्यानामयंपृष्ट्वाप्रहसन्निदमब्रवीत् ४०

अपिस्मरथनःसख्यःस्वानामर्थचिकीर्षया गतांश्चिरायितांछत्रुपक्षक्षपणचेतसः ४१
अप्यवध्यायथास्मान् स्विदकृतज्ञाविशंकया नूनंभूतानिभगवान्युनक्तिवियुनक्तिच
४२ वायुर्यथाघनानीकंतृणंतूलंरजांसिच संयोज्याक्षिपतेभूयस्तथाभूतानिभूतकृत्
४३ मयिभक्तिर्हिभूतानाममृतत्वायकल्पते दिष्ट्यायदासीन्मत्स्नेहोभवतीनांमदापनः
४४ अहंहिसर्वभूतानामादिरंतोंतरंबहिः भौतिकानांयथाखंवार्भूर्वायुर्ज्योतिरंगनाः
४५ एवंह्येतानिभूतेषात्माऽत्मनाततः उभयंमय्यथपरेपश्यताभांतमक्षरे ४६ श्रीशु
कउवाच अध्यात्मशिक्षयागोप्यएवंकृस्नेनशिक्षिताः तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशा
स्तमध्यगन् ४७ आहुश्चतेनलिननाभपदारविंदंयोगेश्वरैर्हृदिविचिंत्यमगाधबोधैः
संसारकूपपतितोत्तरणावलंबंगेहंजुषामपिमनस्युदियात्सदानः ४८ इतिश्रीभा
वतेमहापुराणेदशमस्कंधेतीर्थयात्रायांवृस्निकुरुसंगमोनामद्व्यशीतितमोऽध्या
यः॥८२॥श्रीशुकउवाच॥तथानुगृह्यभगवान्गोपीनांसगुरुर्गतिः युधिष्ठिरमथा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ पृच्छत्सर्वांश्च सुहृदो ऽयम् १ तएवंलोकनाथेनपरिपृष्टाःसुसत्कृताः प्रत्यूचुर्हृष्ट
॥७८॥ मनसस्तत्पादेक्षाहतांहसः २ कुतो ऽशिवंत्वच्चरणांबुजासवंमहन्मनस्तोमुखनिः
सृतंक्वचित् पिबंतियेकर्णपुटैरलंप्रभोदेहंभृतांदेहकृदस्मृतिछिदं ३ हित्वात्मधा
मविधुतात्मकृतत्र्यवस्थमानंदसंप्लवमखंडमकुंठबोधं कालोपसृष्टनिगमावनआत्तयो
गमायाकृतिंपरमहंसगतिंनताःस्म ४ श्रीशुक उवाच इत्युत्तमश्लोकशिखामणिंजने
ष्वभिष्टुवत्स्वंधककौरवस्त्रियः समेत्यगोविंदकथामिथोगृणंत्यस्त्रिलोकगीताःशृणुवर्णया
मिते ५ द्रौपद्युवाच हेवैदर्भ्यच्युतेभद्रेहेजांबवतिकौशले हेसत्यभामेकालिंदिशैब्येरोहि व
णिलक्ष्मणे ६ हेकृष्णपत्न्यएतन्नोब्रूतवोभगवान्स्वयं उपयेमेयथालोकमनुकुर्वन्स्वमा
यया ७ श्रीरुक्मिण्युवाच चैद्यायमार्पयितुमुद्यतकार्मुकेषुराजस्वजेयभटशेखरितांघ्रि ॥राम॥
रेणुः निन्येमृगेंद्रइवभागमजावियथात्तच्छ्रीनिकेतचरणोस्तुममार्चनाय ८ सत्यभा ॥७८॥
मा उवाच योमेसनाभिवधतप्तहृदाततेनलिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार जित्वर्क्ष

राजमथरत्नमदात्सतेनभीतः पितादिशतमांप्रभवेपिदत्तां ९ जांबवत्युवाच प्राज्ञा
यदेहकृदमुंनिजनाथदैवंसीतापतिंत्रिनवहान्यमुनाभ्ययुध्यत् ज्ञात्वापरीक्षितउपा
हरदर्हणंमांपादौप्रगृह्यमणिनाहममुष्यदासी १० कालिंद्युवाच तपश्चरंतीमाज्ञाय
स्वपादस्पर्शनाशया सख्योपेत्याग्रहीत्पाणिंयो ऽहंतद्गृहमार्जनी ११ मित्रविंदोवाच
योमांस्वयंवरउपेत्यविजित्यभूपान्निन्येश्वयूथगमिवात्मबलिंद्विपारिः भ्रातृंश्चमे ऽपकु
र्वतःस्वपुरंश्रियौकस्तस्या ऽस्तुमे ऽनुभवमंघ्र्यवनेजनत्वं १२ सत्योवाच सप्तो ऽक्षणो ऽतिबल
वीर्यसुतीक्ष्णशृंगान्पित्राकृतान्क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय तान्वीरदुर्मदहनस्तरसानिगृ
ह्यक्रीडन्बबंधहयथाशिशवोजतोकान् १३ यइत्थंवीर्यशुल्कांमांदासीभिश्चतुरंगिणीं पथि
निर्जित्यराजन्यान्निन्येतद्दास्यमस्तुमे १४ भद्रोवाच पितामेमातुलेयायस्वयमाहूयदत्तवान्
कृष्णेकृष्णायतच्चित्तामक्षौहिण्यासखीजनैः १५ अस्यमेपादसंस्पर्शोभवेज्जन्मनिजन्मनि क
र्मभिर्भ्राम्यमाणायायेनतच्छ्रेयआत्मनः १६ लक्ष्मणोवाच ममापिराज्ञ्यच्युतजन्मकर्मश्रु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
७९

त्वामुहुर्नारदगीतमासह चित्तंमुकुन्देकिलपद्महस्तयावृतः सुसंमृश्यविहायलोकपा
न् १७ ज्ञात्वाममसत्तंसाध्विपितादुहितृवत्सलः बृहत्सेनइतिख्यातस्तत्रोपायमची
करत् १८ यथास्वयंवरेराज्ञिमत्स्यःपार्थेप्सयाकृतः अयंतुबहिराछन्नोदृश्यतेसज
लेपरं १९ श्रुत्वैतत्सर्वतोभूपाआययुर्मत्पितुःपुरं सर्वास्त्रशस्त्रतत्वज्ञाःसोपाध्या
याःसहस्रशः २० पित्रासंपूजिताःसर्वेयथावीर्यंयथावयः आददुःसशरंचापंवेद्धुं
पर्षदिमद्धियः २१ आदायव्यसृजन्केचित्सज्यंकर्त्तुमनीश्वराः आकोष्टं ज्यांसमुत्कृ
ष्यपेतुरेकेऽमुनाहताः २२ सज्यंकृत्वापरेवीरामागधांबष्टचेदिपाः भीष्मोदुर्योधनःक
र्णोनाविदंस्तदवस्थितिं २३ मत्स्याभासंजलेवीक्ष्यज्ञात्वाचतदवस्थितिं पार्थोयत्तो
ऽसृजद्बाणंनाछिनत् सस्पृशेपरं २४ राजन्येषुनिवृत्तेषुभग्नमानेषुमानिषु भगवा
न्धनुरादायसज्यंकृत्वाथलीलया २५ तस्मिन्संधायविशिखंमत्स्यंवीक्ष्यसकृज्ज
ले छित्वेषुणापातयत्तंसूर्येचाभिजितिस्थिते २६ दिविदुंदुभयोनेदुर्जयशब्दयुता

राम
७९

भुवि देवाश्चकुसुमासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः २७ तद्रंगमाविशमहंकलनूपुराभ्यां
पद्भ्यांप्रगृह्यकनकोज्वलरत्नमालां नूत्नेनिवीयपरिधायचकौशिकाग्र्येसव्रीडहास
वदनाकबरीधृतस्रक् २८ उन्नीयवक्त्रमुरुकुंतलकुंडलत्विड्गंडस्थलंशिशिरहा
सकटाक्षमोक्षैः राज्ञोनिरीक्ष्यपरितःशनकैर्मुरारेरंसेऽनुरक्तहृदयानिदधेस्वमालां
२९ तावन्मृदंगपटहाःशंखभेर्यानकादयः निनेदुर्नटनर्त्तक्योननृतुर्गायकाजगुः ३०
एवंवृतेभगवतिमयेशेनृपयूथपाः नसेहिरेयाज्ञसेनिस्पर्द्धंतोहृच्छयातुराः ३१ मां
तावद्रथमारोप्यहयरत्नचतुष्टयं शार्ङ्गमुद्यम्यसन्नद्धस्तस्थावाजौचतुर्भुजः ३२ दारु
कश्चोदयामासकांचनोपस्करंरथं मिषतांभूभुजांराज्ञिमृगाणांमृगराडिव ३३ तेन्व
सज्जंतराजन्यानिषेद्धुंपथिकेचन संयताउद्धृतेष्वासाग्रामसिंहायथाहरिं ३४ तेशा
र्ङ्गच्युतबाणौघैःकृत्तबाह्वंघ्रिकंधराः निपेतुःप्रधनेकेचिदेकेसंत्यज्यदुद्रुवुः ३५ ततः
पुरींयदुपतिरत्यलंकृतांरविच्छदध्वजपटचित्रतोरणां कुशस्थलींदिविभुविचाभिसं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा० द० उ०॥ स्तुतांसमाविशत्तरणिरिवस्वकेतनं ३६ पितामेपूजयामाससुहृत्संबंधिबांधवान्
॥८०॥ महार्हवासोऽलंकारैःशय्यासनपरिच्छदैः ३७ दासीभिःसर्वसंपद्भिर्भटेभरथवा
जिभिः आयुधानिमहार्हाणिददौपूर्णस्यभक्तितः ३८ आत्मारामस्यतस्येमावयं
वैगृहदासिकाः सर्वसंगनिवृत्याद्धातपसाचबभूविम ३९ महिष्युवाच भौमंनिहत्य
सगणंयुधितेनरुद्धाज्ञात्वाऽथनःक्षितिजयेजितराजकन्याः निर्मुच्यसंसृतिविमोक्ष
मनुस्मरंतीःपादांबुजंपरिणिनायय आप्तकामः ४० नवयंसाध्विसाम्राज्यंस्वाराज्यं
भोज्यमप्युत वैराज्यंपारमेष्ठ्यंचआनंत्यंवाहरेःपदं ४१ कामयामहएतस्यश्रीमत्पा
दरजःश्रियः कुंचकुंकुमगंधाढ्यंमूर्ध्नावोढुंगदाभृतः ४२ व्रजस्त्रियोयद्वांछंतिपुलिं
द्यस्तृणवीरुधः गावश्चारयतोगोपाःपादस्पर्शंमहात्मनः ४३ इतिश्रीभागवतेम ॥राम॥
हापुराणेदशमस्कंधेत्र्यशीतितमोध्यायः ॥८३॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुत्वापृथासुबल ॥८०॥
पुत्र्यथयाज्ञसेनी माधव्यथक्षितिपपत्न्यउतस्वगोप्यः कृष्णेऽखिलात्मनिहरौप्रणया

नुबंधंसर्वाविसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः १ इतिसंभाष्यमाणासुस्त्रीभिःस्त्रीषु
नृभिर्नृषु आययुर्मुनयस्तत्रकृष्णरामदिदृक्षया २ द्वैपायनोनारदश्चच्यवनोदेवलोऽ
सितः विश्वामित्रःशतानंदोभारद्वाजोऽथगौतमः ३ रामःसशिष्योभगवान्वसिष्ठोगा
लवोभृगुः पुलस्त्यःकश्यपोत्रिश्चमार्कंडेयोबृहस्पतिः ४ द्वितस्त्रितश्चैकतश्चब्रह्मपुत्रा
स्तथांगिराः अगस्त्योयाज्ञवल्क्यश्चवामदेवादयोपरे ५ तान्दृष्ट्वासहसोत्थायप्रागासी
नानृपादयः पांडवाःकृष्णरामौचप्रणेमुर्विश्ववंदितान् ६ तानानर्चुर्यथासर्वेसहरामो
च्युतोऽर्चयत् स्वागतासनपाद्यार्घ्यमाल्यधूपानुलेपनैः ७ उवाचसुखमासीनान्भग
वान्धर्मगुप्तनुः सदसस्तस्यमहतोयतवाचोनुशृण्वतः ८ श्रीभगवानुवाच अहो
वयंजन्मभृतोलब्धंकार्त्स्न्येनतत्फलं देवानामपिदुःप्रापंयद्योगेश्वरदर्शनं ९ किंस्वल्पत
पसांनृणामर्चायांदेवचक्षुषां दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकं १० नह्यम्मयानिती
र्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ११ नाग्निर्नसूर्योनच

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा॰द॰उ॰॥ चंद्रतारकानभर्जलंखंश्वसनोथवाङ्मनः उपासिताभेदकृतोहरंत्यघंविपश्चितोघ्नंति
॥८१॥ मुहूर्तसेवया १२ यस्यात्मबुद्धिःकुणपेत्रिधातुकेस्वधीःकलत्रादिषुभौमइज्यधीः यत्ती
र्थबुद्धिःसलिलेनकर्हिचित्जनेष्वभिज्ञेषुसएवगोखरः १३ श्रीशुकउवाच निशम्येत्थं
भगवतःकृष्णस्याऽकुंठमेधसः वचोदुरन्वयंविप्रास्तूष्णीमासन्भ्रमद्धियः १४ चिरंवि
मृश्यमुनयईश्वरस्येशितव्यतां जनसंग्रहइत्यूचुःस्मयंतस्तंजगद्गुरुं १५ मुनयऊचुः
यन्माययातत्त्वविदुत्तमावयंविमोहिताविश्वसृजामधीश्वराः यदीशितव्यायतिगू
ढईहयाअहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितं १६ अनीहएतद्बहुधैकआत्मनासृजत्यवत्यत्ति
नबध्यतेयथा भौमैर्हिभूमिर्बहुनामरूपिणीअहोविभूम्नश्चरितंविडंबनम् १७ अ
थापिकालेस्वजनाऽभिगुप्तयेबिभर्षिसत्त्वंखलनिग्रहायच स्वलीलयावेदपथंसना ॥राम॥
तनंवर्णाश्रमात्मापुरुषःपरोभवान् १८ ब्रह्मतेहृदयंशुक्लंतपःस्वाध्यायसंयमैः ॥८१॥
यत्रोपलब्धंसद्व्यक्तमव्यक्तंचततःपरं १९ तस्माद्ब्रह्मकुलंब्रह्मन्शास्त्रयोनेस्त्वमा

त्मनः सभाजयसिसद्धामतद्ब्रह्मण्याग्रणीर्भवान् २० अद्यनोजन्मसाफल्यंविद्यायास्त
पसोदृशः त्वयासंगम्यसद्गत्यायस्मात्त्वंश्रेयसांपरः २१ नमस्तस्मैभगवतेकृष्णाया
ऽकुंठमेधसे स्वयोगमाययाच्छन्नमहिम्नेपरमात्मने २२ नयंविदंत्यमीभूपाएकारा
माश्चवृष्णयः मायाऽजवनिकाच्छन्नमात्मानंकालमीश्वरं २३ यथाशयानःपुरुष
आत्मानंगुणतत्त्वदृक् नाममात्रेंद्रियाभातंनवेदरहितंपरं २४ एवंत्वानाममात्रेषु
विषयेष्विंद्रियेहया माययाविभ्रमच्चित्तोनवेदस्मृत्युपप्लवात् २५ तस्याद्यतेददृशि
मांघ्रिमघौघमर्षतीर्थास्पदंहृदिकृतंसुविपक्वयोगैः उत्सिक्तभक्त्युपहताशयजीव
कोशाआपुर्भवद्गतिमथोऽनुगृहाणभक्तान् २६ श्रीशुकउवाच इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हं
धृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरं राजर्षेस्वाश्रमान्गंतुंमुनयोदधिरेमनः २७ तद्वीक्ष्यतानुपव्रज्यव
सुदेवोमहायशाः प्रणम्यचोपसंगृह्यबभाषेदंसुयंत्रितः २८ श्रीवसुदेवउवाच नमोवः
सर्वदेवेभ्यऋषयःश्रोतुमर्हथ कर्मणाकर्मनिर्हारोयथास्यान्नस्तदुच्यतां २९ श्रीनारदउ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०शु०॥ वाच॥ नातिचित्रमिदंविप्रावसुदेवोबुभुत्सया कृष्णंमत्वाऽर्भकंयन्नःपृछतिश्रेयआत्म
॥८२॥ नः ३० सन्निकर्षोत्रमर्त्यानामनादरणकारणं गांगंहित्वायथान्यांभस्तत्रत्योयातिशुद्धये
३१ यस्यानुभूतिःकालेनलयोत्पत्यादिनास्यवै स्वतोन्यस्माच्चगुणतोनकुतश्चनरिष्यति
३२ तंक्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयं प्राणादिभिःस्व
विभवैरुपगूढमन्योमन्येतसूर्यमिवमेघहिमोपरागैः ३३ अथोचुर्मुनयोराजन्नाभा
ष्यानकदुंदुभिं सर्वेषांशृण्वतांराज्ञांतथैवाच्युतरामयोः ३४ कर्मणाकर्मनिर्हारएषसा
धुनिरूपितः यच्छ्रद्धयायजेद्विष्णुंसर्वयज्ञेश्वरंमखैः ३५ चित्तस्योपशमोयंवैकविभिःशा
स्त्रचक्षुषा दर्शितःसुगमोयोगोधर्मश्चात्ममुदावहः ३६ अयंस्वस्त्ययनःपंथाद्विजा
तेर्गृहमेधिनः यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेनशुक्लेनेज्येतपूरुषं ३७ वित्तैषणांयज्ञदानैर्गृहैर्दारसु ॥राम॥
तैषणां आत्मलोकैषणांदेवकालेनविसृजेद्बुधः ग्रामेत्यक्तैषणाःसर्वेययुर्धीरास्तपो ॥८४॥
वनं ३८ ऋणैस्त्रिभिर्द्विजोजातोदेवर्षिपितृणांप्रभो यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यनिस्तीर्य

त्यजन्पतेत् ३९ त्वंत्वद्यमुक्तोद्वाभ्यांवैऋषिपित्रोर्महामते यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्यनिर्ऋणो
शरणोभव ४० वसुदेवभवान्नूनंभक्त्यापरमयाहरिं जगतामीश्वरंप्रार्चःसयद्वांपुत्रतांग
तः ४१ श्रीशुक उवाच इतितद्वचनंश्रुत्वावसुदेवोमहामनाः तानृषीनृत्विजोवव्रेमूर्ध्ना
नम्यप्रसाद्यच ४२ तएनमृषयोराजन्वृताधर्मेणधार्मिकं तस्मिन्नयाजयन्क्षेत्रेमखै
रुत्तमकल्पकैः ४३ तद्दीक्षायांप्रवृत्तायांवृष्णयःपुष्करस्रजः स्नाताःसुवाससोराजन्
राजानःसुष्ठ्वलंकृताः ४४ तन्महिष्यश्चमुदितानिष्ककंठ्यःसुवाससः दीक्षाशालामुपा
जग्मुरालिप्तावस्तुपाणयः ४५ नेदुर्मृदंगपटहशंखभेर्यानकादयः ननृतुर्नटनर्तकास्तु
ष्टुवुःसूतमागधाः जगुःसुकंठ्योगंधर्व्यःसंगीतंसहभर्तृकाः ४६ तमभ्यषिंचन्विधि
वदक्तमभ्यक्तमृत्विजः पत्नीभिरष्टादशभिःसोमराजमिवोडुभिः ४७ ताभिर्दुकूलवं
लयैर्हारनूपुरकुंडलैः स्वलंकृताभिर्विबभौदीक्षितोऽजिनसंवृतः ४८ तस्यर्त्विजोमहा
राजरत्नकौशेयवाससः ससदस्याविरेजुस्तेयथावृत्रहणोऽध्वरे ४९ तदारामश्चकृष्णश्च

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ श्वस्वैः स्वैर्बंधुभिरन्वितो रेजतुः स्वसुतैर्दारैर्जीवेशोस्वविभूतिभिः ५० ईजेनुयज्ञंविधि
॥८२॥ नाअग्निहोत्रादिलक्षणैः प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञानक्रियेश्वरं ५१ अथर्त्विग्भ्यो
ऽददात्कालेयथाम्नातंसदक्षिणाः स्वलंकृतेभ्योऽलंकृत्यगोभूकन्यामहामनाः ५२
पत्नीसंयाजाऽवभृथ्यैश्चरित्वातेमहर्षयः सस्नूरामह्रदेविप्रायजमानपुरस्सराः ५३
स्नातोऽलंकारवासांसिवंदिभ्योऽदात्तथास्त्रियः ततःस्वलंकृतोवर्णानाश्वभ्योन्नेन
पूजयत् ५४ बंधून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेणभूयसा विदर्भकोशलकुरून्काशिके
कयसंजयान् ५५ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् श्रीनिकेतमनुज्ञा
प्यशंसंतःप्रययुर्क्रतुम् ५६ धृतराष्ट्रानुजःपार्थाभीष्मोद्रोणःपृथायमो नारदोभ
गवान्व्यासःसुहृत्संबंधिबांधवाः ५७ बंधून्परिष्वज्ययदून्सौहृदाक्लिन्नचेतसः य ॥राम॥
युर्विरहकृच्छ्रेणस्वदेशांश्चापरेजनाः ५८ नंदस्तुसहगोपालैर्बृहत्यापूजयार्चितः ॥८३॥
कृष्णरामोग्रसेनाद्यैर्न्यवात्सीद्बंधुवत्सलः ५९ वसुदेवोंजसोत्तीर्य्यमनोरथमहार्ण

वं सुहृद्वृतःप्रीतमनानंदमाहकरेस्पृशन् ६० श्रीवसुदेवउवाच भ्रातरीशकृतःपाशो
नृणांयःस्नेहसंज्ञितः तंदुस्त्यजमहंमन्येशूराणामपियोगिनां ६१ अस्मास्वप्रतिक
ल्पेयंयत्कृताज्ञेषुसत्तमैः मैत्र्यर्पिताऽफलावापिननिवर्त्तेतकर्हिचित् ६२ प्रागकल्पा
च्चकुशलंभ्रातर्वोनाचरामहि अधुनाश्रीमदांधाक्षानपश्यामःपुरःसतः ६३ माराज्य
श्रीरभूत्पुंसःश्रेयस्कामस्यमानद स्वजनानुतबंधून्वानपश्यतिययांधदृक् ६४ एवंसौहृ
दशैथिल्यचित्तआनकदुंदुभिः रुरोदतत्कृतांमैत्रींस्मरन्नश्रुविलोचनः ६५ नंदस्तुसख्युः
प्रियकृत्प्रेम्णागोविंदरामयोः अद्यश्वइतिमासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोवसत् ६६ ततः
कामैःपूर्य्यमाणःसव्रजःसहबांधवः परार्ध्याभरणक्षौमनानानर्घ्यपरिच्छदैः ६७ वसु
देवोग्रसेनाभ्यांकृष्णोद्धवबलादिभिः दत्तमादायपा रिबर्हंयापितोयदुभिर्ययौ ६८
नंदोगोपाश्चगोप्यश्चगोविंदचरणांबुजे मनःक्षिप्तंपुनर्हर्तुमनीशामथुरांययुः ६९ बंधु
सुप्रतियातेषुवृसयःकृष्णदेवताः वीक्ष्यप्रावृषमासन्नांययुर्द्वारवतींपुनः ७० जनेभ्यः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यइदं कीर्तयेन्नित्यं शृणुयाद्वापि भक्तितः॥ ऋणत्रयविनिर्मुक्तो गोविंदस्य प्रियो भवेत् ७२
॥भा०द०उ०॥ कथयांचक्रुर्यदुदेवमहोत्सवं यदासीत्तीर्थयात्रायां सुहृत्संदर्शनादिकं ७१ इति श्रीभा
॥८४॥ गवते महापुराणे दशमस्कंधे तीर्थयात्रानुवर्णने चतुरशीतितमोऽध्यायः॥८४॥ श्री
शुक उवाच॥ अथैकदात्मजौ प्राप्तौ कृतपादाभिवंदनौ वसुदेवोभिनंद्याह प्रीत्यासंक
र्षणाच्युतौ १ मुनीनां स वचः श्रुत्वा पुत्रयोर्धामसूचकं तद्वीर्यैर्जातविश्रंभः परिभाष्या
भ्यभाषत २ वसुदेव उवाच कृष्ण कृष्ण महायोगिन् संकर्षण सनातन जाने वामस्य यत्सा
क्षात्प्रधानपुरुषोपरौ ३ यत्र येन यतो यस्य यस्मै यद्यद्यथा यदा स्यादिदं भगवान् सा
क्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ४ एतन्नानाविधं विश्वं आत्मसृष्टमधोक्षज आत्मनानुप्रविश्या
त्मन् प्राणो जीवो बिभर्ष्यज ५ प्राणादीनां विश्वसृजां शक्तयो याः परस्य ताः पारतंत्र्याद्वै
सादृश्यात् द्वयोश्चेष्टैव चेष्टतां ६ कांतिस्तेजः प्रभा सत्ता चंद्राग्न्यर्कर्क्षविद्युतां यत्स्थैर्यं भू ॥राम॥
भृतां भूमेर्वृत्तिर्गंधोर्थतो भवान् ७ तर्पणं प्राणनमपां देव त्वं ताश्च तद्रसः ओजः सहो ॥८४॥
बलं चेष्टा गतिर्वायोस्तवेश्वर ८ दिशां त्वमवकाशोसि दिशः खं स्फोट आश्रयः नादो व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ×यइदंकीर्तयन्नित्यंशृणुयाद्वापिभक्तितः॥ऋणत्रयविनिर्मुक्तोगोविंदस्यप्रियोभवेत् ७२
॥८४॥ कथयांचक्रुर्यदुदेवमहोत्सवं यदासीतीर्थयात्रायांसुहृत्संदर्शनादिकं ७१ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतीर्थयात्राऽनुवर्णनेचतुरशीतितमोध्यायः॥८४॥श्री
शुकउवाच॥अथैकदात्मजौप्राप्तौकृतपादाऽभिवंदनौ वसुदेवोभिनंद्याहप्रीत्यासंक
र्षणाच्युतौ १ मुनीनांसवचःश्रुत्वापुत्रयोर्धामसूचकं तद्वीर्यैर्जातविश्रंभःपरिभाष्या
भ्यभाषत २ वसुदेवउवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्संकर्षणसनातन जानेवामस्ययत्सा
क्षात्प्रधानपुरुषोपरौ ३ यत्रयेनयतोयस्ययस्मैयद्यद्यथायदा स्यादिदंभगवान्सा
क्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ४ एतन्नानाविधंविश्वंआत्मसृष्टमधोक्षज आत्मनानुप्रविश्या
त्मन्प्राणोजीवोबिभर्ष्यज: ५ प्राणादीनांविश्वसृजांशक्तयोयाःपरस्यताः पारतंत्र्याद्वै
सादृश्याद्द्वयोश्चेष्टैवचेष्टतां ६ कांतिस्तेजःप्रभासत्ताचंद्राग्न्यर्कर्क्षविद्युतां यत्स्थैर्यंभ ॥राम॥
भृतांभूमेर्वृत्तिर्गंधोर्थतोभवान् ७ तर्पणंप्राणनमपांदेवत्वंताश्चतद्रसः ओजःसहो ॥८४॥
बलंचेष्टागतिर्वायोस्तवेश्वर ८ दिशांत्वमवकाशोसिदिशःखंस्फोटआश्रयः नादव

र्णस्त्वमोंकारआकृतीनांपृथक्कृतिः ९ इंद्रियंत्विंद्रियाणांत्वंदेवाश्चतदनुग्रहः अवबोधो
भवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिःसती १० भूतानामसिभूतादिरिंद्रियाणांचतैजसः वैकारिको
विकल्पानांप्रधानमनुशायिनाम् ११ नश्वरेष्विहभावेषुतदसित्वमनश्वरं यथाद्रव्यविका
रेषुद्रव्यमात्रंनिरूपितं १२ सत्वंरजस्तमइतिगुणास्तद्वृत्तयश्चयाः त्वय्यद्धाब्रह्मणिपरेक
ल्पितायोगमायया १३ तस्मान्नसंत्यमीभावायर्हित्वय्येवकल्पिताः त्वंचामीषुविकारे
षुह्यन्यदाव्यावहारिकः १४ गुणप्रवाहएतस्मिन्अबुधास्त्वखिलात्मनः गतिंसूक्ष्माम
बोधेनसंसरंतीहकर्मभिः १५ यदृच्छयानतांप्राप्यसुकल्यामिहदुर्लभां स्वार्थेप्रमत्तस्य
वयोगतंत्वन्माययेश्वर १६ असावहंममैवैतेदेहेचास्याऽन्वयादिषु स्नेहपाशैर्निबध्नातिभ
वान्सर्वमिदंजगत् १७ युवांननःसुतौसाक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ भूभारक्षत्रक्षपणअवती
र्णौतथात्थह १८ तत्तेगतोस्म्यरणमद्यपदारविंदमापन्नसंसृतिभयापहमार्त्तबंधो एताव
मद ॥ नालमिंद्रियलालसेनमर्त्यात्मदृक्त्वयिपरेयदपत्यबुद्धिः १९ सूतीगृहेननुजगादभवान्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० ८५

जातौसंजहतुस्वनुयुगंनिजधर्मगुप्त्यै नानातनूर्गगनवद्विदधज्जहासिकोवेदभूम्नउरुगा
यविभूतिमायां २० श्रीशुकउवाच आकर्ण्येत्थंपितुर्वाक्यंभगवान्सात्वतर्षभः प्रत्याहप्र
श्रयानम्रःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा २१ श्रीभगवानुवाच वचोवःसमवेतार्थंतातेतदुपमन्म
हेयन्नःपुत्रान्समुद्दिश्यतत्त्वग्रामउदाहृतः २२ अहंयूयमसावार्यइमेचद्वारकौकसः स
र्वेऽप्येवंयदुश्रेष्ठविमृश्याःसचराचरम् २३ आत्माह्येकःस्वयंज्योतिर्नित्योन्योनिर्गुणोगुणैः
आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषुभूतेषुबहुधेयते २४ खंवायुर्ज्योतिरापोभूस्तत्कृतेषुयथाशयं आवि
स्तारोल्पभूर्येकोनानात्वंयात्यसावपि २५ श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्वसुदेवउदाहृ
तं श्रुत्वाविनष्टनानाधीस्तूष्णींप्रीतमनाअभूत् २६ अथतत्रकुरुश्रेष्ठदेवकीसर्वदेवता
श्रुत्वानीतंगुरोःपुत्रमात्मजाभ्यांसुविस्मिता २७ कृष्णरामौसमाश्राव्यपुत्रान्कंसविहिं
सितान् स्मरंतीकृपणंप्राहवैक्लव्यादश्रुलोचना २८ देवक्युवाच रामरामाप्रमेयात्मन्कृ
ष्णयोगेश्वरेश्वर वेदाऽहंवांविश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ २९ कालविध्वस्तसत्वानांरा राम ८५

ज्ञामुच्छास्त्रवर्त्तिनां भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौकिलाद्यमे ३० यस्यांशांशांशभा
गेनविश्वोत्पत्तिलयादयः भवंतिकिलविश्वात्मंस्तंत्वाद्याहंगतिंगता ३१ चिरान्मृतसु
तादानेगुरुणाकिलचोदितौ आनिन्यथुःपितृस्थानात्गुरवेगुरुदक्षिणां ३२ तथामेकु
रुतंकामंयुवांयोगेश्वरेश्वरौ भोजराजहतान्पुत्रान्कामयेद्रष्टुमागतान् ३३ श्रीऋषि
रुवाच एवंसंचोदितौमात्राऽरामःकृष्णश्चभारत सुतलंसंविविशतुर्योगमायामुपाश्रि
तौ ३४ तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्यदैत्यराट्विश्वात्मदैवंसुतरांतथात्मनः तद्दर्शनाह्लादप
रिप्लुताशयःसद्यःसमुत्थायननामसाऽन्वयः ३५ तयोःसमानीयवरासनंमुदानिवि
ष्टयोस्तत्रमहात्मनोस्तयोः दधारपादाववनिज्यतज्जलंसवृंदआब्रह्मपुनद्यदंबुह ३६
समर्हयामाससतौविभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः तांबूलदीपाऽमृतभक्षणा
दिभिः स्वगोत्रवित्तात्मसमर्पणेनच ३७ सइंद्रसेनोभगवत्पदांबुजंबिभ्रन्मुहुःप्रेमवि
भिन्नयाधिया उवाचहानंदजलाकुलेक्षणःप्रहृष्टरोमान्नपगद्गदाऽक्षरः ३८ बलिरुवा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०

॥२८६॥

चा॥नमोऽनंतायबृहतेनमः कृष्णायवेधसे सांख्ययोगवितानायब्रह्मणेपरमात्मने
३९ दर्शनंवोहिभूतानांदुःप्रापंचाप्यदुर्लभं रजस्तमःस्वभावानांयन्नःप्राप्तौयदृच्छया
४० दैत्यदानवगंधर्वाःसिद्धविद्याध्रचारणाः यक्षरक्षःपिशाचाश्चभूतप्रमथनाय
काः ४१ विशुद्धसत्वधाम्न्यद्धात्वयिशास्त्रशरीरिणि नित्यंनिबद्धवैरास्तेवयंचान्येचता
दृशाः ४२ केचनोद्बद्धवैरेणभक्त्याकेचनकामतः नतथासत्वसंरब्धाःसन्निकृष्टाःसु
रादयः ४३ इदमित्थमितिप्रायस्तवयोगेश्वरेश्वर नविदंत्यपियोगेशायोगमायां
कुतोवयं ४४ तन्नःप्रसीदनिरपेक्षविमृग्ययुष्मत्पादारविंदधिषणान्यगृहांधकू
पात् निष्क्रम्यविश्वशरणांघ्र्युपलब्धवृत्तिः शांतोयथैकउतसर्वसखैश्चरामि ४५
शाध्यस्मानीशितव्येशनिष्पापान्कुरुनःप्रभो पुमान्यच्छ्रद्धयातिष्ठंश्चोदनाया ॥राम॥
विमुच्यते ४६ श्रीभगवानुवाच आसन्मरीचेःषट्पुत्राऊर्णायांप्रथमेंतरे देवाःकं ॥२८६॥
जहसुर्वीक्ष्यसुतंयभितुमुद्यतं ४७ तेनासुरीमगन्योनिमधुनावद्यकर्मणा हिरण्य

कशिपोर्जातानीतास्तेयोगमायया ४८ देवक्याउदरेजाताराजन्कंसविहिंसिताः
सातान्शोचत्यात्मजान्स्वांस्तइमेध्यासतेंतिके ४९ इतएतान्प्रणेष्यामोमातृ
शोकापनुत्तये ततःशापाद्विनिर्मुक्तालोकंयास्यंतिविज्वराः ५० स्मरोद्गीथःपरि
ष्वंगःपतंगःक्षुद्रभृद्घृणी षडिमेमत्प्रसादेनपुनर्यास्यंतिसद्गतिं ५१ इत्युक्त्वा
तान्समादायइंद्रसेनेनपूजितौ पुनर्द्वारवतीमेत्यमातुःपुत्रानयच्छतां ५२ तानदृ
ष्ट्वाबालकान्देवीपुत्रस्नेहस्नुतस्तनी परिष्वज्यांकमारोप्यमूर्ध्न्यजिघ्रदभीक्ष्णशः
५३ अपाययत्स्तनंप्रीतासुतस्पर्शपरिस्नुतं मोहितामाययाविष्णोर्ययासृष्टिः
प्रवर्तते ५४ पीत्वामृतंपयस्तस्याःपीतशेषंगदाभृतः नारायणांगसंस्पर्शप्र
तिलब्धात्मदर्शनाः ५५ तेनमस्कृत्यगोविंदंदेवकींपितरंबलं मिषतांसर्वभूता
नांययुर्धामदिवौकसां ५६ तंदृष्ट्वादेवकीदेवीमृतागमननिर्गमं मेनेसुविस्मि
तामायांकृष्णस्यरचितांनृप ५७ एवंविधान्यद्भुतानिकृष्णस्यपरमात्मनः वीर्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ ण्यनंतवीर्यस्यसंत्यनंतानिभारत ५८ सूतउवाच यएवमनुशृणोतिश्रावयेद्वामुरारेश्चरि
॥८७॥ तममृतकीर्तेर्वर्णितंव्यासपुत्रैः जगदघभिदलंतद्भक्तसत्कर्णपूरंभगवतिकृतचित्तोयाति
तत्क्षेमधाम ५९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेमृताग्रजानयनंनामपंचा
शीतितमोऽध्यायः॥८५॥ राजोवाच॥ ब्रह्मन्वेदितुमिच्छामः स्वसारंरामकृष्णयोः यथो
पयेमेविजयोयाममासीच्चित्रामही १ श्रीशुकउवाच अर्जुनस्तीर्थयात्रायांपर्यटन्न
वनींप्रभुः गतःप्रभासमशृणोन्मातुलेयींसआत्मनः २ दुर्योधनायरामस्तांदास्यती
तिनचाऽपरे तल्लिप्सुःसयतिर्भूत्वात्रिदंडीद्वारकामगात् ३ तत्रवैवार्षिकान्मासानवात्
सीत्स्वार्थसाधकः पौरैःसभाजितोभीक्ष्णंरामेणाजानताचसः ४ एकदागृहमानीय
आतिथ्येननिमंत्र्यतं श्रद्धयोपहृतंभैक्ष्यंबलेनबुभुजेकिल ५ सोपश्यत्तत्रमहतींकन्यां ॥राम॥
वीरमनोहरां प्रीत्युत्फुल्लेक्षणस्तस्यांभावक्षुब्धंमनोदधे ६ सापितंचकमेवीक्ष्यनारी ॥८७॥
णांहृदयंगमं हसंतीव्रीडितापांगीतंन्यस्तहृदयेक्षणा ७ तांपरंसमनुध्यायन्नंतरं

प्रेप्सुरर्जुनः नलेभेशंभ्रमच्चित्तःकामेनातिबलीयसा ८ महत्यांदेवयात्रायांरथस्थांदुर्ग
निर्गतां जहारानुमतःपित्रोःकृष्णस्यचमहारथः ९ रथस्थोधनुरादायशूरांश्चारुंधतो
भटान् विद्राव्यक्रोशतांस्वानांस्वभागंमृगराडिव १० तच्छ्रुत्वाक्षुभितोरामःपर्वणीव
महा र्णवः गृहीतपादःकृष्णेनसुहृद्भिश्चान्वशाम्यत ११ प्राहिणोत्सारिबर्हाणिवरव
ध्वोर्मुदाबलः महाधनोपस्करेभरथाश्वनरयोषितः १२ श्रीशुकउवाच कृष्णस्यासीत्
द्विजश्रेष्ठःश्रुतदेवइतिश्रुतः कृष्णैकभक्त्यापूर्णार्थःशांतःकविरलंपटः १३ सउवासवि
देहेषुमिथिलायांगृहाश्रमी अनीहयागताहार्यनिर्वर्तितनिजक्रियः १४ यात्रामात्रं
त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत नाधिकंतावतातुष्टःक्रियाश्चक्रेयथोचिताः १५ तथातद्राष्ट्र
पालोंगबहुलाश्वइतिश्रुतः मैथिलोनिरहंमानउभावप्यच्युतप्रियौ १६ तयोःप्रसन्नो
भगवान्दारुकेणाहृतंरथं आरुह्यसाकंमुनिभिर्विदेहान्प्रययौविभुः १७ नारदोवाम
देवोत्रिःकृष्णोरामोसितोरुणिः अहंबृहस्पतिःकण्वोमैत्रेयश्च्यवनादयः १८ तत्रतत्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० तमायांसंयोराजानपदानृपाः उपतस्थुःसार्घहस्ताग्रहैःसूर्यमिवोदितं १८ आनर्त्तध
८८ न्वकुरुजांगलकंकमत्स्यपांचालकुंतिमधुकेकयकोशलार्णाः अन्येचतन्मुखसरोजमु
दारहासस्निग्धेक्षणंनृपपपुर्दृशिभिर्नृनार्यः २० तेभ्यःस्ववीक्षणविनष्टतमिस्रदृग्भ्यः
क्षेमंत्रिलोकगुरुरर्थदृशंचयच्छन् शृण्वन्दिगंतधवलंस्वयशोशुभघ्नंगीतंसुरैर्नृभिर
गाच्छनकैर्विदेहान् २१ तेच्युतंप्राप्तमाकर्ण्यपौराजानपदानृप अभीयुर्मुदितास्तस्मैगृ
हीतार्हणपाणयः २२ दृष्ट्वातउत्तमश्लोकंप्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः कैर्धृतांजलिभिर्नेमुः
श्रुतपूर्वंतथामुनीन् २३ स्वानुग्रहायसंप्राप्तंमन्वानौतंजगद्गुरुम् मैथिलःश्रुतदेवश्च
पादयोःपेततुःप्रभोः २४ निमंत्रयेतांदाशार्हमातिथ्येनसहद्विजैः मैथिलःश्रुतदेव
श्चयुगपत्संहतांजली २५ भगवांस्तदभिप्रेत्यद्वयोःप्रियचिकीर्षया उभयोराविशद्गे राम
हमुभाभ्यांतदलक्षितः २६ श्रोतुमप्यसतांदूराज्जनकःस्वगृहागतान् आनीतेष्वास ८८
नाग्र्येषुसुखासीनान्महामनाः २७ प्रवृद्धभक्त्याउद्धर्षहृदयास्राविलेक्षणः नत्वातदंघ्री

न्प्रक्षाल्यतदपोलोकपाविनीः २८ सकुटुंबोवहन्मूर्ध्नापूजयांचक्रईश्वरान् गंधमाल्यां
बराकल्पधूपदीपार्घ्यगोवृषैः २९ वाचामधुरयाप्रीणन्निदमाहान्नतर्पितान् पादा
वंकगतौविष्णोःसंस्पृशन्शनकैर्मुदा ३० श्रीराजोवाच भवान्हिसर्वभूतानांआत्मा
साक्षीस्वदृक्प्रभो अथनस्त्वत्पदांभोजंस्मरतांदर्शनंगतः ३१ स्ववचस्तदृतंकर्तुम
स्मदृग्गोचरोभवान् यदात्थैकांतभक्तान्मेनानंतःश्रीरजःप्रियः ३२ कोनुत्वच्चरणांभोज
मेवंविद्विसृजेत्पुमान् निःकिंचनानांशांतानांमुनीनांयस्त्वमात्मदः ३३ योऽवती
र्ययदोर्वंशेनृणांसंसरतामिह यशोवितेनेतच्छांत्यैत्रैलोक्यवृजिनापहं ३४ नमस्तु
भ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठवेधसे नारायणायऋषयेसुशांतंतपईयुषे ३५ दिनानिक
तिचिद्भूमन्गृहान्नोनिवसन्द्विजैः समेतःपादरजसापुनीहीदंनिमेःकुलं ३६ इत्युपा श्रीमुकुं
मंत्रितोराज्ञाभगवान्लोकभावनः उवाससकुर्वन्कल्याणंमिथिलानरयोषिताम् ३७
श्रुतदेवोच्युतंप्राप्तंस्वगृहान्जनकोयथा नत्वामुनीन्सुसंहृष्टोधुन्वन्वासोननर्त्तह ३८

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ तणपीठरूपीष्वितानानीतेषूपवेश्यसः स्वागतेनाभिवंद्यांघ्रीन्सभार्योवनिजेमु
॥८९॥ दा ३९ तदंभसामहाभागआत्मानंसगृहान्वयं स्नापयांचक्रउद्धर्षोलब्धसर्वमनोरथः
४० फलार्हणोशीरशिवामृतांभसामृदासुरभ्यातुलसीकुशांबुजैः आराधयामास
यथोपपन्नयासपर्ययासत्वविवर्द्धनांधसा ४१ सतर्कयामासकुतोममान्वभूत्गृहां
धकूपेपतितस्यसंगमः यःसर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिःकृस्नेनचास्यात्मनिकेतभूसु
रैः ४२ सूपविष्टान्कृतातिथ्यान्श्रुतदेवउपस्थितः सभार्यस्वजनापत्यउवाचांघ्र्यभि
मर्शनः ४३ श्रुतदेवउवाच अद्यनोदर्शनंप्राप्तःपरंपरमपूरुषः यर्हीदंशक्तिभिःसृष्ट्वा
प्रविष्टोन्वात्मसत्तया ४४ यथाशयानःपुरुषोमनसैवात्ममायया सृष्ट्वालोकंपरंस्वाप्न
मनुविश्यावभासते ४५ शृण्वतांगदतांशश्वदर्चतांत्वाऽभिवंदतां नृणांसंवदतामंत ॥राम॥
र्हृदिभास्यमलात्मनां ४६ हृदिस्थोप्यतिदूरस्थःकर्मविक्षिप्तचेतसां आत्मशक्तिभिर ॥८९॥
ग्राह्योप्यंत्युपेतगुणात्मनां ४७ नमोस्तुतेध्यात्मविदांपरात्मनेह्यनात्मनेस्वात्मविभक्त

मृत्यवे सकारणाकारणलिंगमीयुषेस्वमाययासंवृतरुद्धदृष्टये ४८ सत्वंशाधिस्वभृ
त्यान्नःकिंदेवकरवामते एतदंतोनृणांक्लेशोयद्भवानक्षिगोचरः ४९ श्री शु. क उवा
च॥ तदुक्तमित्युपाकर्ण्यभगवान्प्रणतार्तिहा गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रहसंस्तमुवा
चह ५० श्रीभगवानुवाच ब्रह्मंस्तेऽनुग्रहार्थायसंप्राप्तान्विध्यमून्मुनीन् संचरंतिम
यालोकान्पुनंतःपादरेणुभिः ५१ देवाःक्षेत्राणितीर्थानिदर्शनस्पर्शनार्चनैः शनैः
पुनंतिकालेनतदप्यर्हत्तमेक्षया ५२ ब्राह्मणोजन्मनाश्रेयान्सर्वेषांप्राणिनामिह
तपसाविद्ययातुष्ट्याकिमुमत्कलयायुतः ५३ नब्राह्मणान्मेदयितंरूपमेतच्चतुर्भुजं
सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोह्यहं ५४ दुःप्रज्ञाअविदित्वैवमवजानंत्यसूयवः गु
रुंमांविप्रमात्मानमर्चादाविज्यदृष्टयः ५५ चराचरमिदंविश्वंभावायेचास्यहेतवः
मद्रूपाणीतिचेतस्याधत्तेविप्रोमदीक्षया ५६ तस्माद्ब्रह्मऋषीनेतान्ब्रह्मन्मच्छ्र
द्धयार्चय एवंचेदर्चितोस्म्यद्धानान्यथाभूरिभूतिभिः ५७ श्रीशुकउवाच सइत्थंप्रभुणा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ दिष्टः सहकृस्मान्द्विजोत्तमान् आराध्यैकात्मभावेनमैथिलश्चापतद्गतिं ५८ एवं
॥८०॥ स्वभक्तयोराजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् उषित्वादिश्यसन्मार्गंपुनर्द्वारवतीमगात्
॥५९॥इतिश्रीभागवतमहापुराणेदशमस्कंधेपडशीतितमोऽध्यायः॥८६॥श्री
कृष्ण॥राजोवाच॥ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणेगुणवृत्तयः कथंचरंतिश्रुतयःसाक्षा
त्सदसतःपरे १ श्रीशुकउवाच बुद्धींद्रियमनःप्राणान्जनानामसृजत्प्रभुः मात्रार्थं
चभवार्थंचआत्मनेऽकल्पनायच २ सैषाह्युपनिषद्ब्राह्मीपूर्वेषांपूर्वजैर्धृता श्रद्धयाधार
येद्यस्तांक्षेमंगच्छेदकिंचनः ३ अत्रतेवर्णयिष्यामिगाथांनारायणान्वितां नारदस्यच
संवादमृषेर्नारायणस्यच ४ एकदानारदोलोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः सनातनमृषिं
द्रष्टुंययौनारायणाश्रमं ५ योवैभारतवर्षेस्मिन्क्षेमायस्वस्तयेनृणां धर्मज्ञानशमो ॥राम॥
पेतमाकल्पादास्थितस्तपः ६ तत्रोपविष्टमृषिभिःकलापग्रामवासिभिः परीतंप्रण ॥९०॥
तोपृच्छदिदमेवकुरूद्वह ७ तस्मैह्यवोचद्भगवान्ऋषीणांशृण्वतामिदं योब्रह्मवादः

पूर्वेषांजनलोकनिवासिनां ८ भगवानुवाच स्वायंभुवब्रह्मसत्रंजनलोकेभवत्पु
रा तत्रस्थानांमानसानांमुनीनामूर्ध्वरेतसां ९ श्वेतद्वीपंगतवतित्वयिद्रष्टुंतदीश्वरं
ब्रह्मवादःसुसंवृत्तःश्रुतयोयत्रशेरते तत्रहायमभूत्प्रश्नस्त्वंमांयमनुपृच्छसि १० तुल्य पि
श्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः अपिचक्रुःप्रवचनमेकंशुश्रूषवोपरे ११ स
नंदनउवाच स्वसृष्टमिदमापीयशयानंसहशक्तिभिः तदंतेबोधयांचक्रुस्तल्लिंगैःश्रु
तयःपरं १२ यथाशयानंसम्राजंबंदिनस्तत्पराक्रमैः प्रत्यूषेभ्येत्यसुश्लोकैर्बोधयंत्यनुजीविनः बो
१३ श्रुतयऊचुः जयजयजह्यजामजितदोषगृभीतगुणांत्वमसियदात्मनासमवरुद्ध
समस्तभगः अगजगदोकसामखिलशक्त्यवबोधकतेक्वचिदजयात्मनाचचरतोऽ
नुचरेन्निगमः १४ बृहदुपलब्धमेतदवयंत्यवशेषतयायतउदयास्तमयौविकृतेर्मृदि
वाऽविकृतात् अतऋषयोदधुस्त्वयिमनोवचनाचरितंकथमयथाभवंतिभुविदत्तप
दानिनृणां १५ इतिभवत्रयस्याधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० ९१

तपांसिजहुः किमुतपुनःस्वधामविधुताशयकालगुणाःपरमभजंतियेपदमजस्रसुखा
नुभवं १६ दृतयइवश्वसंत्यसुभृतोयदितेनुविधामहदहमादयोऽमस्जनयदनुग्रहतः
पुरुषविधोन्वयोत्रचरमोन्नमयादिषुयःसदसतःपरंत्वमथयदेष्ववशेषमतं १७ उदरमु
पासतेयऋषिवर्त्मसुकूर्पदृशःपरिसरपद्धतिंहृदयमारुणयोदहरं ततउदगादनंतत
वधामशिरःपरमंपुनरिहयत्समेत्यनपतंतिकृतांतमुखे १८ स्वकृतविचित्रयोनिषुवि
शन्निवहेतुतयातरतमतश्चकास्यनलवत्स्वकृतानुकृतिः अथवितथास्वमूष्ववितथंतव
धामसमंविरजधियोन्वयंत्यभिविपन्यवएकरसं १९ स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरंतरसंवरणं
तवपुरुषंवदंत्यखिलशक्तिधृतोंशकृतं इतिनृगतिंविविच्यकवयोनिगमावपनंभवतउ
पासतेंघ्रिमभवंभुविविश्वसिताः २० दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवात्ततनोश्चरितमहा द०म
मृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः नपरिलषंतिकेचिदपवर्गमपीश्वरतेचरणसरोजहंसकुल ९१
संगविसृष्टगृहाः २१ त्वदनुपथंकुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरतितथोन्मुखेत्वयिहिते

प्रियआत्मनिच नवततरमंत्यहोअसदुपासनयात्महनोयदनुशयाभ्रमंत्युरुभयेकु
शरीरभृतः २२ निभृतमरुन्मनोक्षदृढयोगयुजोहृदियन्मुनयउपासतेतदरयोपिय
युःस्मरणात् स्त्रियउरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियोवयमपितेसमाःसमदृशोंघ्रिसरोज धि
सुधाः २३ कइहनुवेदबतावरजन्मलयोग्रसरंयतउदगादृषिर्यमनुदेवगणाउभये तर्हि
नसन्नचासदुभयंनचकालजवःकिमपिनतत्रशास्त्रमवकृष्यशयीतयदा २४ जनिम
सतःसतोमृतिमुतात्मनियेचभिदांविपणमृतंस्मरंत्युपदिशंतितआरुपितैः त्रिगुण
मयःपुमानितिभिदायदबोधकृतात्वयिनततःपरत्रसभवेदवबोधरसे २५ सदि
वमनस्त्रिवृत्त्वयिविभात्यसदामनुजात्सदभिमृशंत्यशेषमिदमात्मतयात्मविदः
नहिविकृतिंत्यजंतिकनकस्यतदात्मतयास्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयावसितं
२६ तवपरियेचरंत्यखिलसत्त्वनिकेततयातउतपदाक्रमंत्यविगणय्यशिरोनि
ऋतेः परिवयसेपशूनिवगिराविबुधानपितांस्त्वयिकृतसौहृदाःखलुपुनंतिनयेवि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ०
९२

मुखाः २७ त्वमकरणःस्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तवबलिमुद्वहंतिसमदंत्यजयानि
मिषाः वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिवविश्वसृजोविदधतियत्रयेत्वधिकृताभवतश्चकि
ताः २८ स्थिरचरजातयःस्युरजयोत्थनिमित्तयुजोविहरउदीक्षयायदिपरस्यविमुक्त
तः नहिपरमस्यकश्चिदपरोनपरश्चभवेद्वियतइवापदस्यतवशून्यतुलांदधतः २९
अपरिमिताध्रुवास्तनुभृतोयदिसर्वगतास्तर्हिनशास्यतेतिनियमोध्रुवनेतरथा
अजनिचयन्मयंतदविमुच्यनियंतृभवेत्सममनुजानतांयदमतंमतदुष्टतया ३०
नघटतउद्भवःप्रकृतिपूरुषयोरजयोरुभययुजाभवंत्यसुभृतोजलबुद्बुदवत् त्वयि
तइमेततोविविधनामगुणैःपरमेसरितइवार्णवेमधुनिलिल्युरशेषरसाः ३१
नृषुतवमाययाभ्रममीष्ववगत्यभृशंत्वयिसुधियोऽभवेदधतिभावमनुप्रभवं दश
कथमनुवर्ततांभवभयंतवयद्भ्रुकुटिःसृजतिमुहुस्त्रिणेमिरभवच्छरणेषुभयं ३२ ९२
विजितहृषीकवायुभिरदांतमनस्तुरगंयइहयतंतियंतुमतिलोलमुपायखिदः

व्यसनशतान्विताःसमवहायगुरोश्चरणंवणिजइवाजसंत्यकृतकर्णधराजलधौ
३३ स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयिसतिकिंनृणांश्रयतआत्मनि
सर्वरसे इतिसदजानतांमिथुनतोरतयेचरतांसुखयतिकोन्विहस्वविहतेस्वनि
रस्तभगे ३४ भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयोविमदास्तउतभवत्पदांबुजहृदोऽघभि
दंघ्रिजलाः दधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखेनपुनरुपासतेपुरुषसारहरा
वसथान् ३५ सतइदमुत्थितंसदितिचेन्ननुतर्कहतंव्यभिचरतिक्वचक्वचमृषानत
थोभययुक् व्यवहृतयेविकल्पइषितोंऽधपरंपरयाभ्रमयतिभारतीतउरुवृत्तिभिरुक्थ
जडान् ३६ नयदिदमग्रआसनभविष्यदतोनिधनादनुमितमंतरात्वयिविभातिमृ
षैकरसे अतउपमीयतेद्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यव
यंत्यबुधाः ३७ सयदजयात्वजामनुशयीतगुणांश्चजुषन्भजतिसरूपतांतदनु
मृत्युमपेतभगः त्वमुतजहासितामहिरिवत्वचमात्तभगोमहसिमहीयसेऽष्टगुणिते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ उपरिमियभगः ३८ यदिनसमुद्धरंतियतयोहृदिकामजरादुरधिगमोसतांहृदिग
॥९३॥ तोस्मतकंठमणिः अमुतपयोगिनामुभयतोप्यसुखंभगवन्नपगतांतकादनधि न
रूढपदाद्भवतः ३९ त्वदवगमीनवेत्तिभवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हि
देहभृतांचगिरः अनुयुगमन्वहंसगुणगीतपरंपरयाश्रवणभृतोयतस्त्वमपवर्ग
गतिर्मनुजैः ४० द्युपतयएवतेनययुरंतमनंततयात्वमपियदंतरांडनिचयाननुसा
वरणाः खइवरजांसिवांतिवयसासहयछ्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्निरसनेनभवन्नि
धनाः ४१ श्रीभगवानुवाच इत्येतद्ब्रह्मणःपुत्राआश्रुत्यात्मानुशासनं सनंदनम
थानर्चुःसिद्धाज्ञात्वात्मनोगतिं ४२ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः स
मुद्धृतःपूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः ४३ त्वंचैतद्ब्रह्मदायादश्रद्धयात्मानुशास ॥राम॥
नं धारयंश्चरगांकामंकामानांभर्जनंनृणां ४४ श्रीशुकउवाच एवंसऋषिणा ॥९३॥
दिष्टंगृहीत्वाश्रद्धयात्मवान् पूर्णःश्रुतधरोराजन्आहवीरव्रतोमुनिः ४५ श्रीना

श्रीशुक० रदउवाच नमस्तस्मैभगवतेकृष्णायामलकीर्तये योधत्तेसर्वभूतानामभवायो
शतीःकलाः ४६ इत्याद्यमृषिमानम्यतच्छिष्यांश्चमहात्मनः ततोगादाश्रमं
साक्षात्पितुर्द्वैपायनस्यमे ४७ सभाजितोभगवताकृतासनपरिग्रहः तस्मै
तद्वर्णयामासनारायणमुखाच्छ्रुतं ४८ इत्येतद्वर्णितंराजन्यन्नःप्रश्नःकृत
स्त्वया यथाब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणेपिमनश्चरेत् ४९ योस्योत्प्रेक्षकआदिम
ध्यनिधनेयोव्यक्तजीवेश्वरोयःसृष्ट्वेदमनुप्रविश्यऋषिणाचक्रेपुरःशास्तिताः
यंसंपद्यजहात्यजामनुशयीसुप्तःकुलायंयथातंकैवल्यनिरस्तयोनिमभयं
ध्यायेदजस्रंहरिं ५० ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेसप्ताशीतितमोऽ
ध्यायः॥८७॥राजोवाच॥देवासुरमनुष्येषुयेभजंत्यशिवंशिवं प्रायस्तेधनिनोभो
जाननतुलक्ष्म्याःपतिंहरिं १ एतद्वेदितुमिच्छामिसंदेहोत्रमहान्हिनः विरुद्धशील
योःप्रभ्वोःविरुद्धाभजतांगतिः २ श्रीशुकउवाच शिवःशक्तियुतःशश्वत्त्रिलिंगो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गुणसंवृत: वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहंत्रिधा ३ ततोविकाराअभवन्षोड
शामीषुकिंचन उपाधावन्विभूतीनांसर्वासामश्नुतेगतिं ४ हरिर्हिनिर्गुण:साक्षा
त्पुरुष:प्रकृते:पर: ससर्वदृक्उपद्रष्टातंभजन्निर्गुणोभवेत् ५ निवृत्तेष्वश्वमेधेषुरा
जायुष्मान्पितामह: शृण्वन्भगवतोधर्मानपृच्छदिदमच्युतं ६ सआहभगवांस्तस्मै
प्रीत:शुश्रूषवेप्रभु: नृणांनिश्रेयसार्थाययोवतीर्णोयदो:कुले ७ श्रीभगवानुवाच
यस्याहमनुगृह्णामिहरिष्येतद्धनंशनै: ततोधनंत्यजंत्यस्यस्वजनादु:खदु:खितं ८
सयदावितथोद्योगोनिर्विण्ण:स्याद्धनेहया मत्परै:कृतमैत्रस्यकरिष्येमदनुग्रहं ९
तद्ब्रह्मपरमंसूक्ष्मंचिन्मात्रंसदनंतकं अतोमांसुदुराराध्यंहित्वान्यंभजतेजन: १० तत
स्तआशुतोषेभ्योलब्धराज्यश्रियोद्धता: मत्ता:प्रमत्तावरदान्विस्मरंत्यवजानते ११
[illegible] शापप्रसादयोरीशाब्रह्मविष्णुशिवादय: सद्य:शापप्रसादोंगशिवो
ब्रह्मानचाच्युत: १२ अत्रेवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं वृकासुरायगिरिशो

वरंदत्वापसंकटम् १३ वृकोनामासुर:पुत्र:शकुने:पथिनारदं दृष्ट्वाशुतोषंपप्रच्छदेवे
षुत्रिषुदुर्मति: १४ सआहदेवंगिरिशमुपाधावाशुसिध्यति योल्पाभ्यांगुणदोषा
भ्यामाशुतुष्यतिकुप्यति १५ दशास्यबाणयोस्तुष्ट:स्तुवतोर्बंदिनोरिव ऐश्वर्यम
तुलंदत्वाततआपाशुसंकटं १६ इत्यादिष्टस्तमसुर:उपाधावत्स्वगात्रत: केदार
आत्मक्रव्येणजुह्वन्नग्निमुखंहरं १७ देवोपलब्धिमप्राप्यनिर्वेदात्सप्तमेहनि शि
रोवृश्चत्स्वधितिनातत्तीर्थक्लिन्नमूर्द्धजं १८ तदामहाकारुणिक:सधूर्जटिर्यथाव
यंचाग्निरिवोत्थितोनलात् निगृह्यदोर्भ्यांभुजयोर्न्यवारयत्तत्स्पर्शनाद्भूयउपस्कृ
ताकृति: १९ तमाहचांगालमलंवृणीष्वमेयथाभिकामंवितरामितेवरं प्रीयेयतो
येननृणांप्रपद्यतामहंत्वयात्माभृशमर्द्यतेवृथा २० देवंशवव्रेपापीयानवरंभूत
भयावहं यस्ययस्यकरंशीर्ष्णिधास्येससम्रियतामिति २१ तच्छ्रुत्वाभगवान्रुद्रोदुर्मना
इवभारत ॐमितिप्रहसंस्तस्मैददेहेरमृतंयथा २२ इत्युक्त:सासुरोनूनंगौरीहरणला

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

लसः सतद्रूपरीक्षार्थंशंभोर्मूर्द्ध्निकिलासुरः स्वहस्तंधातुमारेभेसोबिभ्यस्वकृताच्छि
वः २३ तेनोपसृष्टःसंत्रस्तःपराधावसवेपथुः यावदंतंदिवोभूमेःकाष्टानामुदगादुद
क् २४ अजानंतःप्रतिविधिंतूष्णीमासन्सुरेश्वराः ततोवैकुंठमगमत् भास्वरंतमसः
परं २५ यत्रनारायणःसाक्षात्न्यासिनांपरमागतिः शांतानांन्यस्तदंडानांयतो
नावर्त्ततेगतः २६ तंतथाव्यसनंदृष्ट्वाभगवान्वृजिनार्दनः दूरात्प्रत्युदियाद्भूत्वाबटु
कोयोगमायया २७ मेखलाजिनदंडाक्षैःस्तेजसाग्निरिवोज्वलन् अभिवादयामा
सचतंकुशपाणिर्विनीतवत् २८ श्रीभगवानुवाच शाकुनेयभवान्व्यक्तंश्रांतःकिं
दूरमागतः क्षणंविश्रम्यतांपुंस आत्मायंसर्वकामधुक् २९ यदिनःश्रवणायालं
युष्मद्व्यवसितंप्रभो भण्यतांप्रायशःपुंभि धृतैःस्वार्थान्समीहते ३० श्रीशुकउवाच
एवंभगवताएष्टोवचसामृतवर्षिणा गतक्लमोब्रवीत्तस्मैयथापूर्वमनुष्ठितं ३१ श्री
भगवानुवाच एवंचेत्तर्हितद्वाक्यंनवयंश्रद्दधीमहि योदक्षशापात्पैशाच्यंप्राप्तःप्रेत

पिशाचराट् ३२ यदिवःस्तत्रविश्रंभोदानवेंद्रजगद्गुरौ तर्ह्यंगाशुस्वशिरसिहस्तंन्यस्यप्रती
यतां ३३ यद्यसत्यंवचःशंभोःकथंचिद्दानवर्षभ तदैवंजह्यसद्वाचंनयद्वक्तानृतंपुनः
३४ श्रीशुकउवाच इत्थंभगवताचित्रैर्वचोभिःससुपेशलैः भिन्नधीर्विस्मृतःशीर्ष्णिस्वह
स्तंकुमतिर्न्यधात् ३५ अथापतद्भिन्नशिरावज्राहतइवक्षणात् जयशब्दोनमःशब्दः
साधुशब्दोभवद्दिवि ३६ मुमुचुःपुष्पवर्षाणिहतेपापेवृकासुरे देवर्षिपितृगंधर्वामो
चितःसंकटाच्छिवः ३७ मुक्तंगिरिशमभ्याहभगवान्पुरुषोत्तमः अहोदेवमहादेवपा
पोयंस्वेनपाप्मना ३८ हतःकोनुमहत्स्वीशजंतुर्वैकृतकिल्बिषः क्षेमीस्यात्किमुवि
श्वेशकृतागस्कोजगद्गुरौ ३९ यएवमव्याकृतशक्त्युदन्वतःपरस्यसाक्षात्परमात्म
नोहरेः गिरित्रमोक्षंकथयेच्छृणोतिवाविमुच्यतेसंसृतिभिस्तथारिभिः ४० इति
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुद्रमोक्षणंनामाऽष्टाशीतमोऽध्यायः॥८८॥
श्रीशुकउवाच॥सरस्वत्यास्तटेराजन्नृषयःसत्रमासत वितर्कःसमभूत्तेषांत्रिष्वधी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ शिषुकोमहान् १ तस्यजिज्ञासयातेवैभृगुंब्रह्मसुतंनृप तज्ज्ञप्त्यैप्रेषयामासुःसोभ्यगा
॥९६॥ द्ब्रह्मणःसभां २ नतस्मैप्रह्वणंस्तोत्रंचक्रेसत्वपरीक्षया तस्मैचुक्रोधभगवान्प्रज्वल
न्स्वेनतेजसा ३ सआत्मन्युत्थितंमन्युमात्मजायात्मनाप्रभुः अशीशमद्यथावह्निं
स्वयोन्यावारिणाप्रभुः ४ ततःकैलासमगमत्सतंदेवोमहेश्वरः परिरब्धुंसमारेभ
उत्थायभ्रातरंमुदा नैच्छत्त्वमस्युत्पथगइतिदेवश्चुकोपह ५ शूलमुद्यम्यतंहंतुमा
रेभेतिग्मलोचनः पतित्वापादयोर्देवीसांत्वयामासतंगिरा ६ अथोजगामवैकुंठं य
त्रदेवोजनार्दनः शयानंश्रियउत्संगेपदावक्षस्यताडयत् ७ ततउत्थायभगवान्स
हलक्ष्म्यासतांगतिः स्वतल्पादवरुह्याथननाममशिरसामुनिं ८ आहतेस्वागतंब्रह्म
न्निषीदात्रासनेक्षणं अजानतामागतान्वःक्षंतुमर्हसिनःप्रभो ९ अतीवकोमलौ ॥राम॥
तातचरणौतेमहामुने इत्युक्त्वाविप्रचरणौमर्दयन्स्वेनपाणिना १० पुनीहिसहलोकं ॥९६॥
मांलोकपालांश्चमद्गतान् पादोदकेनभवतस्तीर्थानांतीर्थकारिणा ११ अद्याहंभग

वल्लक्ष्म्याआसमेकांतभाजनं वत्स्यत्युरसिमेभूतिर्भवत्पादहतांहसः १२ श्रीशु
कउवाच एवंब्रुवतिवैकुंठेभृगुस्तन्मंद्रयागिरा निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णींभक्त्युत्कंठोश्रु
लोचनः १३ पुनश्चसत्रमाव्रज्यमुनीनांब्रह्मवादिनां स्वानुभूतमशेषेणराजन्भृ
गुरवर्णयत् १४ तन्निशम्याथमुनयोविस्मितामुक्तसंशयाः भूयांसंश्रद्दधुर्विष्णुं
यतःशांतिर्यतोभयं १५ धर्मःसाक्षाद्यतोज्ञानंवैराग्यंचतदन्वितं ऐश्वर्यंचाष्टधा
यस्माद्यशःश्चात्ममलापहं १६ मुनीनांन्यस्तदंडानांशांतानांसमचेतसां अकिंच
नानांसाधूनांयमाहुःपरमांगतिं १७ सत्वंयस्यप्रियामूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः
भजंत्यनाशिषःशांतायंवानिपुणबुद्धयः १८ त्रिविधाकृतयस्तस्यराक्षसाः
असुराःसुराःगुणिन्यामाययासृष्टाःसत्वंतत्तीर्थसाधनं १९ श्रीशुकउवाच
एवंसारस्वताविप्रानृणांसंशयमुक्तये पुरुषस्यपदांभोजसेवयातद्गतिंगताः
२० सूतउवाच इत्येतन्मुनितनयास्यपद्मगंधपीयूषंभवभयभित्परस्यपुंसः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा० द० उ०॥ ॥९७॥

सुश्लोकंश्रवणपुटैःपिबंत्यभीक्ष्णंपांथोध्वभ्रमणपरिश्रमंजहाति २१ श्रीशुक
उवाच एकदाद्वारवत्यांतुविप्रपत्न्याःकुमारकः जातमात्रोभुवंस्पृष्ट्वाममारकि
लभारत २२ विप्रोगृहीत्वामृतकंराजद्वार्युपधायसः इदंप्रोवाचविलपन्नातुरो
दीनमानसः २३ ब्रह्मद्विषःशठधियोलुब्धस्यविषयात्मनः क्षत्रबंधोःकर्मदो
षात्पंचत्वंमेगतोऽर्भकः २४ हिंसाविहारंनृपतिंदुःशीलमजितेंद्रियं प्रजाभज
त्यःसीदंतिदरिद्रानित्यदुःखिताः २५ एवंद्वितीयंविप्रर्षिस्तृतीयंत्वेवमेवच वि
सृज्यसनृपद्वारितांगाथांसमगायत २६ तामर्जुनउपश्रुत्यकर्हिचित्केशवांतिके
परेतेनवमेबालेब्राह्मणंसमभाषत २७ किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासेइहनास्तिधनु
र्द्धरः राजन्यबंधुरेतेवैब्राह्मणाःसत्रआसते २८ धनदारात्मजापृक्तायत्रशोचंतिब्रा ॥राम॥ ॥९७॥
ह्मणाः तेवैराजन्यवेषेणनटाजीवंत्यसुंभराः २९ अहंप्रजावांभगवन्रक्षिष्ये दी
नयोरिह अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोग्निंप्रवेक्ष्येहतकल्मषः ३० ब्राह्मणउवाच संकर्ष

णोवासुदेवःप्रद्युम्नोधन्विनांवरः अनिरुद्धोप्रतिरथोनत्रातुंशक्नुवंतियत् ३१ तत्क
थंनुभवान्कर्मदुःकरंजगदीश्वरैः चिकीर्षसित्वंबालिश्यात्तन्नश्रद्दध्महेवयं ३२ अर्जु
नउवाच नाहंसंकर्षणोब्रह्मन्नकृष्णःकार्ष्णिरेवच अहंवाअर्जुनोनामगांडीवंयस्य
वैधनुः ३३ मावमंस्थाममब्रह्मन्वीर्यंत्र्यंबकतोषणं मृत्युंविजित्यप्रधनेआनेष्येते
प्रजांप्रभो ३४ एवंविश्रंभितोविप्रःफाल्गुनेनपरंतप जगामस्वगृहंप्रीतःपार्थवीर्यंनि
श्रीशुक० शामयन् ३५ प्रसूतिकालआसन्नेभार्यायाद्विजसत्तमः पाहिपाहिप्रजांमृत्योरित्या
हार्जुनमातुरः ३६ सउपस्पृश्यशुच्यंभोनमस्कृत्यमहेश्वरं दिव्यान्यस्त्राणिसंस्मृत्यस
ज्यंगांडीवमाददे ३७ न्यरुणत्सूतिकागारंशरैर्नानास्त्रयोजितैः तिर्यगूर्ध्वमधःपार्थ
श्चकारशरपंजरं ३८ ततःकुमारःसंजातोविप्रपत्न्यारुदन्मुहुः सद्योऽदर्शनमापेदेस
शरीरोविहायसा ३९ तदाहविप्रोवि[illegible]जयंविनिंदन्कृष्णसन्निधौ मौढ्यंपश्यतमेयोहं
श्रद्दधेक्लीबकत्थनं ४० नप्रद्युम्नोनानिरुद्धोनरामोनचकेशवः यस्यप्रजाःपरित्रातुं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

भा०द०उ० कोन्यस्तदवितेश्वरः ४१ धिगर्जुनंमृषावादंधिगात्मश्लाघिनोधनुः दैवोपसृष्टंयोमौ
९८ ढ्यादानिनीषतिदुर्मतिः ४२ एवंशपतिविप्रर्षौविद्यामास्थायफाल्गुनः ययौसंय
मनीमाशुयत्रास्तेभगवान्यमः ४३ विप्रापत्यमचक्षाणस्ततऐंद्रीमगात्पुरीं आग्ने
यींनैरृतींसौम्यांवायव्यांवारुणीमथ रसातलंनाकपृष्ठंधिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः
४४ ततोऽलब्धद्विजसुतोह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः अग्निंविविक्षुःकृष्णेनप्रत्युक्तःप्र
तिषेधता ४५ दर्शयेद्विजसूनूंस्तेमावज्ञात्मानमात्मना: येतेहिकीर्त्तिंविमलांस्था
पयिष्यंतिनोनराः ४६ इतिसंभाष्यभगवानर्जुनेनसहेश्वरः दिव्यंस्वरथमास्था
यप्रतीचींदिशमाविशत् ४७ सप्तद्वीपान्सप्तसिंधून्सप्तसप्तगिरीनथ लोकालोकं
तथातीत्यविवेशसुमहत्तमः ४८ तत्राश्वाःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः तमसि राम
भ्रष्टगतयोबभूवुर्भरतर्षभ ४९ तान्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णोमहायोगेश्वरेश्वरः सहस्रा ९८
दित्यसंकाशंस्वचक्रंप्राहिणोत्पुरः ५० तमःसुघोरंगहनंकृतंमहद्विदारयद्भूरित

रणरोचिषा मनोजवंनिर्विविशेसुदर्शनंगुणच्युतोरामशरोयथाचमूः ५१ द्वारेण
चक्रानुपथेनतत्तमःपरंपरंज्योतिरनंतपारं समश्नुवानंप्रसमीक्ष्यफाल्गुनःप्रता
डिताक्षोपिदधेक्षिणीउभे ५२ ततःप्रविष्टःसलिलंनभस्वताबलीयसैजद्बृहदूर्मि
भूषणं तत्राद्भुतंवैभवनंद्युमत्तमंभ्राजन्मणिस्तंभसहस्रशोभितं ५३ तस्मिन्म
हाभीममनंतमद्भुतंसहस्रमूर्द्धन्यफणामणिद्युभिः विभ्राजमानंद्विगुणोल्बणे
क्षणंसिताचलाभंशितिकंठजिह्वं ५४ ददर्शतद्भोगसुखासनंविभुंमहानुभावं
पुरुषोत्तमोत्तमं सांद्रांबुदाभंसुपिशंगवा ससंप्रसन्नवक्त्रंरुचिरायतेक्षणं ५५
महामणिव्रातकिरीटकुंडलप्रभापरिक्षिप्तसहस्रकुंतलं प्रलंबचार्वष्टभुजंसकौ
स्तुभंश्रीवत्सलक्ष्म्यावनमालयावृतं ५६ सुनंदनंदप्रमुखैःस्व पार्षदैश्चक्रादिभि
र्मूर्त्तिधरैर्निजायुधैः पुष्ट्याश्रियाकीर्त्यजयाखिलर्द्धिभिर्निषेव्यमाणंपरमेष्ठिनांप
तिं ५७ ववंदआत्मानमनंतमच्युतोजिष्णुश्चतद्दर्शनजातसाध्वसः तावाहभूमापर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मेष्ठिनांप्रभुर्बद्धांजलीसस्मितमूर्जयागिरा ५७ द्विजात्मजामेयुवयोर्दिदृक्षुणा
मयोपनीताभुविधर्मगुप्तये कलावतीर्णाववनेर्भरासुरान् हत्वेहभूयस्त्वरयेत
मंतिमे ५८ पूर्णकामावपियुवांनरनारायणावृषी धर्ममाचरतांस्थित्यैऋषभौ
लोकसंग्रहं ६० इत्यादिष्टौभगवतातौकृष्णौपरमेष्ठिना ॐमित्यानम्यभूमानमा
दायद्विजदारकान् ६१ न्यवर्त्ततांस्वकंधामसंप्रहृष्टौयथागतं विप्रायददतुःपुत्रा
न्यथारूपंयथावयः ६२ निशाम्यवैष्णवंधामपार्थःपरमविस्मितः यत्किंचित्पौ
रुषंपुंसांमेनेकृष्णानुकंपितं ६३ इतीदृशान्यनेकानिवीर्याणीहप्रदर्शयन् बुभुजे
विषयान्ग्राम्यानीजेचात्यूर्जितैर्मखैः ६४ प्रववर्षाखिलान्कामान्प्रजासुब्राह्मणा
दिषु यथाकालंयथैवेंद्रोभगवान्श्रेष्ठ्यमास्थितः ६५ हत्वान्पानधर्मिष्ठान्घा
तयित्वार्जुनादिभिः अंजसावर्त्तयामासधर्मंधर्मसुतादिभिः॥६६॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्विजकुमारहरणंनामनवाशीतितमोऽध्यायः॥

॥९०॥श्रीशुकउवाच॥सुखंस्वपुर्यांनिवसन्द्वारकायांश्रियःपतिः सर्वसंपत्समृद्धायां
जुष्टायांवृष्णिपुंगवैः १ स्त्रीभिश्चोत्तमवेषाभिर्नवयौवनकांतिभिः कंदुकादिभि
र्हर्म्येषुक्रीडंतीभिस्तडिद्द्युभिः २ नित्यंसंकुलमार्गायांमदच्युद्भिर्मतंगजैः स्वलंकृ
तैर्भटैरश्वैरथैश्चकनकोज्वलैः ३ उद्यानोपवनाढ्यायांपुष्पितद्रुमराजिषु निर्विश
द्भृंगविहगैर्नादितायांसमंततः ४ रेमेषोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्लभः तावद्वि
चित्ररूपोसौतद्गेहेषुमहर्द्धिषु ५ प्रोत्फुल्लोत्पलकल्हारकुमुदांभोजरेणुभिः वासि
तामलतोयेषुकूजद्द्विजकुलेषुच ६ विजहारविगाह्यांभोह्रदिनीषुमहोदयः कुचकुं
कुमलिप्तांगःपरिरब्धश्चयोषितां ७ उपगीयमानोगंधर्वैर्मृदंगपणवानकान्
वादयद्भिर्मुदावीणांसूतमागधवंदिभिः ८ सिच्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसंतीभि
स्मरेचकैः प्रतिसिंचन्विचिक्रीडेयक्षीभिर्यक्षराडिव ९ ताक्लिन्नवस्त्रविवृतोरु
कुचप्रदेशाःसिंचंत्यउद्धृतबृहत्कबरप्रसूनाः कांतंस्मरेचकजिहीर्षतयोपगुह्यजा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥भा०द०उ०॥ तस्मरोत्सवलसद्वदनाविरेजुः १० कृष्णस्तुतस्तनविषज्जितकुंकुमस्त्रक्क्रीडाभि
॥१००॥ षंगधुतकुंतलवृंदबंधः सिंचन्मुहुर्युवतिभिःप्रतिषिच्यमानोरेमेकरेणुभिरिवेभ
पतिःपरीतः ११ नटानांनर्तकीनांचगीतवाद्योपजीविनां क्रीडाऽलंकारवासां
सिकृष्णोदात्तस्यचस्त्रियाः १२ कृष्णस्यैवंविहरतोगत्यालापेक्षितस्मितैः नर्म
क्ष्वेलिपरिष्वंगैःस्त्रीणांकिलहृताधियः १३ ऊचुर्मुकुंदैकधियोगिरउन्मत्तवज्जडं
चिंतयंत्योऽरविंदाक्षंतानिमेगदतःशृणु १४ महिष्यऊचुः कुररिविलपसित्वंवीतनिद्रा
नशेषेस्वपितिजगतिरात्र्यामीश्वरोगुप्तबोधः वयमिवसखिकच्चिद्गाढनिर्विद्धचेता
नलिननयनहासोदारलीलेक्षितेन १५ नेत्रेनमीलयसिनक्तमदृष्टबंधुस्त्वंरोरवी
षिकरुणंबतचक्रवाकि दास्यंगतावयमिवाऽच्युतपादजुष्टांकिंवास्रजंस्पृहयसेक ॥राम॥
बरेणवोढुं १६ भोभोसदानिष्टनसेउदन्वन्नलब्धनिद्रोधिगतप्रजागरः किंवामुकुंदा ॥१००॥
पहृतात्मलांछनःप्राप्तांदशांत्वंचगतोदुरत्ययाम् १७ त्वंयक्ष्मणाबलवतासिगृही

तइंदोक्षीणस्तमोननिजदीधितिभिःक्षिणोषि कच्चिन्मुकुंदगदितानियथावयंत्वंवि
स्मृत्यभोस्थगितगीरुपलक्ष्यसेनः १८ किंत्वाचरितमस्माभिर्मलयानिलतेप्रियं
गोविंदापांगनिर्भिन्नेहृदीरयसिनःस्मरं १९ मेघश्रीमंस्त्वमसिदयितोयादवेंद्रस्य
नूनंश्रीवत्सांकंवयमिवभवान्ध्यायतिप्रेमबद्धः अत्युत्कंठःशबलहृदयोस्मद्वि
धोबाष्पधाराःस्मृत्वास्मृत्वाविसृजसिमुहुर्दुःखदस्तत्प्रसंगः २० प्रियरावपदा
निभाषसेमृतसंजीविकयाऽनयागिरा करवाणिकिमद्यतेप्रियंवदमेवलितकंठ
कोकिल २१ नचलसिनवदस्युदारबुद्धेक्षितिधरचिंतयसेमहांतमर्थं अपिबतव
सुदेवनंदनांघ्रिंवयमिवकामयसेस्तनैर्विधर्तुम् २२ शुष्यद्ध्रदाःकृशितटाबतसिं कृशतया
धुपत्न्यःसंप्रसपास्तकमलश्रियइष्टभर्तुः यद्वद्वयंयदुपतेः प्रणयावलोकमप्राप्य
मुष्टहृदयाःपुरुकर्शिताःस्म २३ हंसस्वागतमास्यतांपिबपयोब्रूह्यंगशौरेःकथां
दूतंत्वांनुविदामकच्चिदजितःस्वस्त्यास्तउक्तंपुरा किंवानश्चलसौहृदः स्मरतितं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

 स्याद्राजामाचवयंक्षोद्रालापयकामदंश्रियमं तेसैवैकनिष्ठास्त्रियां २४ इतीदृशेनभा
वेनकृसेयोगेश्वरेश्वरे क्रियमाणेनमाधव्योलेभिरेपरमांगतिं २५ श्रुतमात्रोपियः
स्त्रीणांप्रसह्याकर्षतेमनः उरुगायोरुगीतोवापश्यंतीनांकुतःपुनः २६ याःसंप
र्यचरन्प्रेम्णापादसंवाहनादिभिः जगद्गुरुंभर्तृबुध्यातासांकिंवर्ण्यतेतपः २७ ए
वंवेदोदितंधर्ममनुतिष्ठन्सतांगतिः गृहंधर्मार्थकामानांमुहुश्चादर्शयत्पदं २८
आस्थितस्यपरंधर्मंकृष्णस्यगृहमेधिनां आसीत्षोडशसाहस्रंमहिष्यश्चशता
धिका २९ तासांस्त्रीरत्नभूतानामष्टौयाःप्रागुदाहृताः रुक्मिणीप्रमुखाराजंस्त
त्पुत्राश्चानुपूर्वशः ३० एकैकस्यांदशदशकृष्णोजीजनदात्मजान् यावंतआत्मनो
भार्याअमोघगतिरीश्वरः ३१ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादशमहारथाः आसन्नुदा
रयशसस्तेषांनामानिमेशृणु ३२ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चदीप्तिमान्भानुरेवच सांबो
मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोरुणः ३३ पुष्करोवेदबाहुश्चश्रुतदेवःसुनंदनः चित्रबाहु

र्विरूपश्चकविर्न्यग्रोधएवच ३४ एतेषामपिराजेंद्रतनुजानांमधुद्विषः प्रद्युम्नआ
सीत्प्रथमःपितृवद्रुक्मिणीसुतः ३५ सरुक्मिणोदुहितरमुपयेमेमहारथः तस्मात्सु
तोनिरुद्धोभून्नागायुतबलान्वितः ३६ सचापिरुक्मिणःपौत्रींदौहित्रोजगृहेततः
वज्रस्तस्याभवद्यस्तुमौसलादवशेषितः ३७ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्यचा
त्मजः सुबाहोःशांतसेनोऽभूत्शतसेनस्तुतत्सुतः ३८ नह्येतस्मिन्कुलेजाताअ
धनाअबहुप्रजाः अल्पायुषोल्पवीर्याश्चअब्रह्मण्याश्चजज्ञिरे ३९ यदुवंशप्रसू
तानांपुंसांविख्यातकर्मणां संख्यानशक्यतेकर्तुमपिवर्षायुतैर्नृप ४० तिस्रःको
ट्यःसहस्राणामष्टाशीतिशतानिच आसन्यदुकुलाचार्याःकुमाराणामितिश्रु
तिः ४१ संख्यानंयादवानांकःकरिष्यतिमहात्मनां यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्ते
सआहुकः ४२ देवासुराहवहतादैतेयायेसुदारुणाः तेचोत्पन्नामनुष्येषुप्रजादृप्ता
बबाधिरे ४३ तन्निग्रहायहरिणाप्रोक्तादेवायदोःकुले अवतीर्णाःकुलशतंतेषामे

॥भा०द०उ०॥ ॥१०२॥

काधिपंनृप ४४ तेषांप्रमाणंभगवान्प्रभुत्वेनाभवद्धरिः येचानुवर्त्तिनस्तस्यवव्
धुःसर्वयादवाः ४५ शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानासनादिषु नविदुःसंतमात्मा
नंवृष्णयःकृष्णचेतसः ४६ तीर्थंचक्रेनृपोनंयदजनियदुषुस्वःसरित्पादशौचंविद्वि
ट्स्निग्धाःस्वरूपंययुरजितपराश्रीर्यदर्थेन्ययत्नः यन्नामामंगलघ्नंश्रुतमथगदि
तंयत्कृतोगोत्रधर्मःकृष्णस्यैतन्नचित्रंक्षितिभरहरणंकालचक्रायुधस्य ४७ जयति
जननिवासोदेवकीजन्मवादोयदुवरपरिषत्स्वैर्दोर्भिरस्यन्नधर्मं स्थिरचरवृजिनघ्नः
सुस्मितश्रीमुखेनव्रजपुरवनितानांवर्द्धयन्कामदेवं ४८ इत्थंपरस्यनिजवर्त्मरिरक्ष ॥राम॥
यात्तलीलातनोस्तदनुरूपविडंबनानि कर्माणिकर्मकषणानियदूत्तमस्यश्रूया ॥१०२॥
दमुष्यपदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ४९ मर्त्यस्तयानुसवमेधितयामुकुंदश्रीमत्कथाश्र
वणकीर्त्तनचिंतयेति तद्धामदुस्तरकृतांतजवापवर्गंग्रामाद्वनंक्षितिभुजोपिययुर्य
दर्थाः ॥५०॥ इतिश्रीभागवतमहापुराणेदशमस्कंधेश्रीकृष्णलीलाचरितानुवर्णनेनवतितमो

॥भा०द०उ०॥ ॥१०३॥

ऽध्यायः ॥९० ॥श्रीसमाप्तम् ॥संवत् १८९८ ॥शाके १७६३ ॥ज्येष्ठशुक्ल ५ भौमे

॥राम॥ ॥१०३॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥इतिदशमस्कंधेउत्तरार्द्धसमाप्तम्॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts